

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DÜNYAYI DEĞİŞTİREN GÜNLER • HYWEL WILLIAMS

● TARİH

DÜNYAYI
DEĞİŞTİREN
GÜNLER

DÜNYAYI
DEĞİŞTİREN
GÜNLER

HYWEL WILLIAMS

DÜNYA TARİHİNİ BELİRLİYEN
50 OLAY
● TARİH

Dünyayı Değiştiren Günler

Dünya Tarihini Belirleyen 50 Olay

HYWEL WILLIAMS

büyükparmakkapı sok. no: 3/5
beyoğlu, istanbul, türkiye
tel: (90) (212) 230 09 62 • faks: (90) (212) 219 42 92
e-posta: hilyayin@hilyayin.com

dünyayı değiştiren günler
dünya tarihini belirleyen 50 olay
yazar: **hywel williams**

kitabın özgün adı: **days that changed the world**
ingilizceden çeviren: **gözde soykan**
editör: **nihal ünver**

kapak tasarımı: **erkal tülek**
kapak genel tasarımı: **yetkin başarır**
iç düzen: **maraton dizgievi**

baskı: **elma basım**
halkalı cad. no: 164 b-4 blok
sefakoy k.cekmece istanbul
tel: (212) 697 30 30 • faks: (212) 697 70 70
sertifika no: 12058

isbn: 978-975-7638-54-4

1. baskı, hil yayın, mart 2013
© 2006, 2011 Hywel Williams
© hil yayın 2011, türkçe yayım için

bu kitap, akçalı telif hakları ajansı ve quercus editions ltd. (uk) ile anlaşmalı olarak, kitabın 2011 tarihli baskısı temel alınarak yayımlanmıştır. tanıtım amacıyla kullanılacak kısa alıntılar dışında, hiçbir bölümü hil yayın'ın izni olmaksızın çoğaltılamaz, kullanılamaz.

hil yayın
pandora yayın ve bilgisayar ltd. şti.'nin yayın markasıdır.
t.c. kültür bakanlığı yayıncı sertifika no: 13371

Dünyayı Değiştiren Günler

Dünya Tarihini Belirleyen 50 Olay

HYWEL WILLIAMS

Çeviren Gözde Soykan

*Virginia Fraser ve
Frank Johnson'un
anısı için*

İçindekiler

28 Eylül, M.Ö. 430	
Salamis Savaşı	9
15 Mart M.Ö. 44	
Jül Sezar Suikastı	15
Kutsal Cuma M.S. 30	
Hız. İsa'nın Çarmıha Gerilmesi	21
11 Mayıs 330	
Konstantinopolis'in İthafı	27
31 Aralık 406	
Cermen Kabile Birlikleri Ren Nehri'ni Geçiyor	33
7 Aralık 632	
Hız. Muhammed'in Ölümü	39
11 Ekim 732	
Tours Savaşı	45
25 Aralık 800	
Charlemagne'nin Taç Giyme Töreni	51
27 Kasım 1095	
Papa II. Urban'ın İlk Haçlı Seferi Vaazı	57
25 Ağustos 1227	
Cengiz Han'ın Ölümü	63
29 Mayıs 1453	
Konstantinopolis'in Düşüşü	69
12 Ekim 1492	
Kolomb Bahama Sahili'ne Çıkıyor	75

20 Eylül 1519	
Macellan Güney Amerika'ya Yelken Açıyor	81
18 Nisan 1521	
Luther, Worms Kraliyet Meclisi'nde	
V. Charles'a Meydan Okuyor	87
29 Temmuz 1588	
İspanyol Armadası'nın Yenilgisi	93
21 Ekim 1600	
Tokugawa Ieyasu, Sekigahara Savaşı'nı Kazanıyor	99
24 Mayıs 1607	
Jamestown, Virginia'nın Kuruluşu	105
23 Mayıs 1618	
Prag'ın Fırlatılması	111
5 Haziran 1661	
İzak Newton Cambridge Üniversitesi'ne Kayıt Oluyor	117
12 Eylül 1683	
Osmanlılar, Viyana Kuşatması'ndan Vazgeçiyor	123
11 Nisan 1713	
Utrecht Barışı	129
26 Ağustos 1768	
Endeavour Plymouth'dan Ayrılıyor	135
4 Temmuz 1776	
Amerika'nın Bağımsızlığını İlan Etmesi	141
14 Temmuz 1789	
Bastille'in Teslim Oluşu	147
18 Haziran 1815	
Waterloo Savaşı	153
17 Aralık 1819	
Simón Bolívar'ın Gran Colombia	
(Büyük Kolombiya) Başkanı İlan Edilmesi	159

15 Eylül 1830	
Liverpool-Manchester Tren Yolunun Açılışı	165
23 Ağustos 1833	
Parlamento Özgürlük Yasası'nı Çıkartıyor	171
8 Temmuz 1853	
Komodor Perry Tokyo Körfezi'ne Demir Atıyor	177
9 Nisan 1865	
Robert E. Lee Appomattox'da Teslim Oluyor	183
1 Eylül 1870	
Sedan Savaşı	189
7 Mart 1876	
Alexander Bell Telefonu Geliştiriyor	195
20 Haziran 1900	
Boxer (Boksör) İsyanı	201
30 Haziran 1905	
$E=mc^2$: Özel İzafiyet Teorisi	207
28 Haziran 1914	
Saraybosna'da Franz Ferdinand Suikasti	213
1 Temmuz 1916	
Somme'de İlk Gün	219
7 Kasım 1917	
Kış Sarayı Fırtınası	225
22 Haziran 1941	
Barbarossa Harekatı	231
7 Aralık 1941	
Japonların Pearl Harbor'a Saldırması	237
6 Ağustos 1945	
Hiroşima'nın Bombalanması	243
25 Mart 1957	
Roma Antlaşmaları	249

28 Ekim 1962	
Kruşçev, Küba'dan Füzelere Çıkarmayı Kabul Ediyor	255
28 Ağustos 1963	
"Bir Hayalim Var"	261
21 Temmuz 1969	
"Kartal İndi"	267
29 Mart 1973	
Son Amerikan Askerleri Vietnam'ı Terk Ediyor	273
16 Ekim 1973	
OPEC Petrol Fiyatlarını Yükseltiyor	279
3 Şubat 1976	
III. William Henry Gates'in Güç Kazanması	285
9 Kasım 1989	
Berlin Duvarı'nın Yıkılması	291
11 Şubat 1990	
Nelson Mandela Hapisten Çıkıyor	297
11 Eylül 2001	
Dokuz On Bir (11 Eylül)	303

28 Eylül M.Ö. 430

Salamis Savaşı

Atina Donanması, Pers Filosunu Yok Ediyor

Cesaretimizin anayolu olması için, her denizi ve her kara parçasını zorladık ve her yerde, iyi ya da kötü şekilde, ardımızda yok edilemez anıtlar bıraktık.

Atinalı Devlet Adamı Perikles

Salamis Savaşı, yazılı tarihte anlatılacak olan ilk büyük deniz savaşıdır. Yunanlılar ve Pers İmparatorluğu arasında geçen savaşların uzun soluklu hikâyesi içerisinde, büyük önem taşıyan bir olaydır. Yunan donanması, Salamis adası ile Pire'nin Atina limanı arasında yer alan Salamis'in dar geçitlerinde, kendisinden çok daha büyük olan Pers donanmasını yenmeyi başarmıştı. M.Ö. 480'e kadar, Kral I. Serhas tarafından yönetilen Pers ordusu, Yunanistan'ın büyük kısmını fethetmişti. Bin adet kürekli savaş gemisine sahip olan Pers donanması, 370 kürekli savaş gemisiyle Saros Körfezi'nde bulunan Yunan donanmasını kuşatmakla ve alt etmekle tehdit ediyordu. Kazanılan zafer ise kurnaz bir Yunan aldatmacısının sonucuydu – Helenistik ırk her zaman bu özelliklerinden dolayı kendilerini takdir etmiştir. Yunan komutanı Themistokles, Serhas'a, taraf değiştirmeye hazırlandığına dair yanlış bir mesaj göndermiştir. Yunanlılar tarafından tuzağa düşen Persliler, bundan sonra, Yunan gemilerinin hiddetli bir saldırı ortaya koyması ve Pers gemilerine saldırarak 300 civarı Pers gemisini batırmasıyla, Salamis'in geçitlerinin dar sularına yelken açmıştı. Buna karşılık, Yunanlılar, gemilerinden sadece 40 tanesini kaybetmişti. Pers donanmasının geri kalanı geri çekilmek zorunda kalmıştı ve Serhas bir sene boyunca, niyetlendiği fetih seferlerini ertelemek

zorunda kalmıştı. Bu, Yunanlılara, özerk şehir devletlerinin olağan tartışmalarını yoluna koydukları süreç boyunca, nefes alabilmek için önemli bir zaman kazandırmıştı. Spartalı komutan Pausanias önderliğindeki birleşmiş Yunan ordusu, M.Ö. 479'da gerçekleşen Plataea Savaşı'nda Perslileri yenmişti.

Salamis, strateji ile demokrasi azminin deniz savaşlarındaki birlikteliğini göstermektedir. M.Ö. 508'de, yani savaştan 28 yıl önce, Kleisteni's'in yasaları, aralarında babası aristokrat olmasına rağmen anesi Atinalı olmayan bir cariyeye olan Themistokles de olmak üzere, Atinalı tüm özgür erkeklere vatandaşlık kazandırmıştı. Kleisteni's'in devrimi olmasaydı, Salamis'in kahramanı, Atinalı bir vatandaş olmayacaktı. Salamis'ten 10 yıl önce Yunanlılar, Miltiades'in önderliğinde Persliler'i yendikleri Maraton Savaşı'nda büyük bir kara zaferi kazanmıştı. Bu, pahalı bronz malzemelerini kendi ceplerinden alabilen mızraklı askerler için bir zafer olmuştur. Ancak, Persliler de korkutucu şöhetleriyle tanınan süvariler ve okçularla oldukça iyi donanmış durumdaydılar –ülkelerinin çok geniş toprakları onların bu güçleri eğitmelerine olanak sağlarken, bu avantaj vadiler ve dağlarla kaplı bir alanda yaşayan Yunanlılar için söz konusu değildi-. Persliler, çok daha fazla kişi ile dönebilmek için oldukça yeterliydi.

Themistokles, Yunanlılara, deniz yolu tedarik zinciri ve iletişim kanallarını korumak konusunda Persliler ve onların (aralarında Fenikelilerin de olduğu) yandaşlarından yararlanmalarını teklif etmişti. Dolayısıyla, Atina donanmasının yaklaşık 70 gemi gücünde olmak üzere genişletilmesi için bir çalışma başlattı. Ancak bu, derin politik sonuçları olan bir öneri olmuştur. Zenginlerin daha yüksek vergiler ödemesi gerekecekti. Daha fakir olan oy sahipleri, demokrasi öncesi dönemde alışıldığı gibi, donanmayı kürekçilerle desteklemişti. Dolayısıyla deniz gücündeki bir genişleme, demokrasi sempatizanlarının etkisinde ve büyük olasılıkla sayılarında da bir artış anlamına geliyordu.

Piyadeler daha fazla parası olanlardan geldiği için, muhafazakâr ve varlık sahibi sınıflar için, bir kara seferi, her zaman politik olarak daha güvenli bir seçim olmuştur. Maraton Zaferi'ne rağmen Atina 480'lerde, Yunanlılar tarafından atasis olarak bilinen yerel bir sosyal ve poli-

tik karmaşaya doğru yozlaşma tehditini taşıyordu. Gümüş, tartışmaların çözülmesine yardım etti. Sunium'da devletin sahip olduğu madenlerde 483 yılında zengin bir damar ortaya çıkmıştı ve Themistokles Atina meclisini bu fazladan gelirin, Atinalıların 200 gemiye sahip olacağı bir şekilde, deniz gücünü genişletmek üzere kullanılması konusunda ikna etmişti. 150 gemisi ile birlikte Sparta da dahil olmak üzere, Peloponnes devletlerini de birleşmiş bir güç oluşturmak konusunda ikna etmişti. Hiçbir Corinthian ya da Egeli, bir Atinalının kumandasında hizmet vermeyi kabul etmeyeceği için, yönetim Spartalı bir amiraldeydi, ancak stratejiyi belirleyen Themistokles'di.

Donanma ilk olarak Eğriboz Adası'nın kuzeyine yelken açtı. Yunanlılar geleneksel olarak kendi anakaralarının sahilleri yakınlarında savaştıkları için bu oldukça cesur bir adımdı. Bir fırtına, Perslilerin ağır kayıplar vermesine neden oldu ancak, bundan sonra gerçekleşen Artemis Savaşı her iki taraf için de ağır kayıplara neden olacak bir sonuca varamadı. Yunan felaketi, 19 Ağustos'ta, Kuzey Makedonya'dan Yunanistan'ın içlerine kadar uzanan Thermopil geçidinde vurdu: burada 20.000 Persli, 300 Spartalı ve 700 Thebaili'yi yendi. Buradan Attika'yı işgal etmek ve Atinalıları yok etmek üzere ilerledi. Salamis, bu aşağılanmadan bir kurtuluştı.

Vatandaşlardan oluşan ordunun ve vatandaş donanmasının zaferleri, belirleyici kültürel başarılar Salamis'ten önceki tarihlere dayanmasına rağmen, vatandaşlığın kendine güveni için bir temel oluşmasını sağlamış oldu. Yunanlıların *agon'a** ya da sadece atletlerin içine değil tüm hayata nüfuz eden yarışmaya olan inancının kanıtı olan Olimpiyat oyunları, ilk olarak M.Ö. 776'da Olimpiya'da gerçekleşmişti. Homer'a atfedilen *İlyada* ve *Odyssey*, M.Ö. 9. yüzyılın ortalarında yazılmıştı. Bu epik eserler, Yunanlılara, kızgın ya da kutsayıcı, kıskanç ya da şefkatli olabilen, ama hiçbir zaman ne yapacağı belli olmayan Tanrıları tarif eden teolojiyi sağlamıştı. Yunan topraklarının çok fakir olmasından dolayı, daha iyi topraklar için arayış erken başlamıştı ve M.Ö. 700'lerde bu tür koloniler Akdeniz çevresine yerleşmeye başlamışlardı. Güney İtalya Yunanlı olacaktı. Okulda ilk ger-

çek metafizikçi felsefecilerle arkadaş olan Parmadines, M.Ö. 515'te doğmuştu ve değişmekte gibi görünmesine rağmen evrenin sağlam ve devamlı olduğu inancını geliştirmişti. M.Ö. 500'lerde, Heraklitos Efes'te tüm doğanın ve insanlığın sürekli bir değişim içinde olduğuna dayanan kendine özgü görüşünü öğretiyordu.

Salamis'ten sonra Yunanlılar kendilerini, bilinçli bir şekilde ve git-tikçe artarak, tükenmiş, lüks, gerilemiş ve her şeyden önce demokra-tik olmayan “doğu”nun karşısında tanımlamaya başlamışlardı. Çok daha büyük ve zengin olan bir imparatorluğun karşısında kazandıkları zaferler, kendilerinin Tanrılar tarafından kutsanmış olduğunu düşünmelerine yol açmıştı. Ayrıca, pek çok Atinalı, ortak bir amacı vurgulayan demokratik bir kurumun gelişiminin, kendilerinin ma-nevi ve politik üstünlüklerinin anahtarı olduğuna inanıyordu. Bu tartışmanın cazibesinin, Atina'nın kritik düşüncesinin ve madde ve atomlar, kanunlar ve maneviyat, öznel inanç ve nesnel gerçek arasın-daki fark gibi düşünceleri inceleyen felsefelerin gelişmesi gibi bir kar-şılığı da bulunuyordu. Gayri resmi olarak *agora*'da ya da pazar ala-nında, daha resmi olarak Atina meclisinde olduğu kadar okulda da entelektüel tartışmalar ateşleniyordu. Bir demokrasi karşıtı olması-na rağmen Plato, bu tür düşünce alışverişlerini diyalektik, yani ger-çeğe giden yol olarak tanımlıyordu. Bu, hizmet etmenin görev oldu-ğu “*polis*”in kamusal dünyasından feragat eden birinin abartmasız bir şekilde “ahmak” kabul edildiği acımasızca açık olan bir toplumdur. Bizzat dilleri bile, ki Yunanlılar bu konuda kendilerini takdir ederler, M.Ö. 5. yüzyılda tartışılan katıksız farkların ve soyut düşüncelerin benzersiz bir şekilde ifade edilmesi için düzenlenmişti.

Salamis, Yunanlıların kendilerini Pers tehdidi altında hissetme-lerini engellemedi. Yunan medeniyetinin yaratıcı dehasını açıklayan da bu endişeli yaşam algısı olmuştur. Heredot, Yunanlıların ve Pers-lilerin sadece nasıl değil, aynı zamanda *neden* savaştıklarını açıkladı-ğı çalışmaları ile yeni bir tarih anlayışı sağlamış oldu. Kanıtları ciddi biçimde değerlendirdi ve Yunanların, “barbarlar”la olan farkı üzerin-den Yunan büyüleyiciliğine dikkat çekti. Felsefi spekülasyonun, di-ni ritüellerin ve o zamandan beri dünyanın hiçbir medeniyetinde eş-i görülme-yen muhteşem şiirin bir harmanı olan trajedi, Yunanlıların

en ayırdedici edebi türüydü. İnsanlar ve Tanrılar, özgür irade ve zorunluluk arasındaki ilişki ile ilgili düşünceler, antik Yunan mitlerine çağdaş bir etki kazandırarak yeniden şekillendiren Asiklos, Sokrat ve Euripides'in oyunlarında, insani bir boyut kazandı. Ancak, çok parlak bir başlangıcın ardından, Yunanlıların, kültürel derinliklerini yansıtacak birlikle bir politik düzen kuramamalarının trajik bir yanı da vardı. Yetmiş civarı *polis*in (şehrin) arasındaki anlaşmazlıklar da tehlikeliydi ve politik rakiplerinin toplumdan sürgün edilmesine de sıklıkla başvurulurdu. Temistokles'in kendisi de, Atina şehrini yöneten aristokrat merkezi meclis olan *Areopagus*'da daha fazla yenilik amacıyla yürüttüğü kampanyada başarısız olduğu için sürülmüştü. M.Ö. 6. yüzyılın başlarında, devrimci Solon'un önderliğinde, meclis üyeliği, belirli malvarlığına sahip olan herkese açıldı ve rakip başka bir meclis olan *Boule* kuruldu. Ancak Temistokles, demokrasinin, savaş gemilerinden biri gibi hızla daha ileri gitmesini istiyordu. M.Ö. 460 yılında, ironik bir şekilde, hâlâ Persliler tarafından kontrol edilen bazı Asyalı Yunan şehirlerinin yönetimindeyken öldü.

M.Ö. 438 yılında, Yunanlıların *parthenos* (bakire) tanrıçaları Athena için yaptıkları tapınak olan Parthenon, şehrin kendine güveninin sembolik bir ifadesi olarak tamamlandı. Ancak, Yunan imparatorluğu, yedi yıl sonra, Sparta ile 27 yıl sürecek olan ve İkinci Peloponnes Savaşı olarak bilinen anlaşmazlık sürecine girdi. Bu iki hükümet sistemi arasında gerçekleşen bir savaştı: Atinalı vatandaşlık demokrasisi ve Spartalı aristokrat militarizmi (askeri yönetimi). Yunanlıların imparatorluklarını geliştirirken başvurdukları sert taktikler ve Atina öncesi savaş taraftarı olmayan yöneticilerin bağımlı devlet rejimi üzerindeki zorlamaları bu savaşın nedenleri arasındaydı. Sparta galibiyeti ile sonlanan ve Yunan imparatorluğunu dağıtan savaş, sadece Atinalıların değil bütün Yunanistan'ın gücünü tüketti. Bununla birlikte, Sparta'nın Pers altınları tarafından finanse edildiği gerçeği ise, bir bakıma Salamis için alınmış olan intikam olarak düşünülebilir. Bu noktada, bütün Yunanlılar, kuzeyde yükselmekte olan Makedonya krallarına –ilk olarak II. Philip ve ardından oğlu İskender– karşı güçsüz kalmış oldu. Philip'in Chaeronea'da kazandığı zafer, Makedon krallık ve lordluğunun gücünü, Yunan polislerine kabul ettir-

miş oldu. Ancak, bu son aynı zamanda bir başlangıçtı da. Kendisini Homer'in bir kahramanı olarak gören İskender, aynı zamanda Helenistik kültürün en iyi temsilcisi olacaktı. İskender ve takipçileri, Yunan değerlerini (demokrasi bunlara dâhil değildi), aralarında Pers krallığı da bulunan ve İndus Nehri'ne kadar uzanan, işgal ettiği uzak doğu topraklarına kadar ilettiler. Roma İmparatorluğu bu Helenistik çağda muazzam büyüklüğüne ulaştı ve Romalıların kendileri de bilirler ki, tüm askeri ve politik kahramanlıkları ve kanunları şekillendirmekteki özgün başarılarının temelinde, kültürel olarak, Yunanlıların, Salamis'te kazandığı zaferin sağladığı yer ve güvenle elde edilen inanılmaz büyüklükteki zaferler yatmaktadır.

15 Mart M.Ö. 44

Jül Sezar Suikastı

Bir Diktatörün Ölümü ve Roma İmparatorluğu'nun Sonu

O günlerde, akşama doğru bir yıldız belirirdi gökyüzünde... Çoğunluk bunu Sezar'a atfeder, onun ölümsüzlüğüne yorumlardı.

Dio Cassius (155-235)

15 Mart M.Ö. 44'te, kendisinin kısa bir süre önce yeniden oluşturduğu Roma takviminde "Mart Ortası" (*Ides of March*) olarak bilinen günde, general ve politikacı Gaius Jül Sezar (Gaius Julius Ceasar), cumhuriyetçi asillerin kurduğu bir komplo sonucunda, Roma Senatosu'nda bir suikaste kurban gitti. Bugünün sabahında, Gaul'un fatihi, eski Roma İmparatorluğu'nu tüketen iç savaşların tartışmasız kazananı ve bununla birlikte hayatı boyunca bir diktatör (bu unvan daha eski Roma tarihinden o güne kalmış ve yeniden canlanmıştı) olarak gücünün doruklarında bulunuyordu. O gün dikkatli olması konusunda sokakta bulunan pek çok kâhin tarafından uyarılmış olmasına karşın, Sezar her zamanki dik kafalılığını göstermiş ve Senato'ya katılma kararı almıştı.

Sezar içeriye girdiğinde, tüm Senato bir saygı göstergesi olarak ayağa kalkmış, oturduğunda ise suikastçılar etrafını sarmıştı. Tillius Cimber, Sezar tarafından sürgüne gönderilmiş erkek kardeşinin dilekçesini verme bahanesiyle Sezar'a ilk yaklaşan kişi olmuştu. Meslektaşları ise kendi dualarını okuyarak ve Sezar'ın başını ve ayaklarını öperek ona katılmıştı. Çepeçevre sarılmış olan lider ayağa kalkmaya çalıştı; ama başaramadı. Kendisine suikastte bulunanların hançerleri, artık kınlarından çıkmıştı. Servilius Casca, Sezar'ın sol omzunda, köprücük kemiğini hedeflemişti, ancak darbe hedefe ulaşmadı.

Bunun üzerine Casca'nın erkek kardeşi kılıcını çekti ve Sezar'ın kurgularının arasına soktu. Cassius bir darbeyle yüzünü kesti ve Decimus Brutus ise onu silahıyla yan tarafından yaraladı. Bu arbedede bazı suikastçiler birbirlerine vurmaya başladı. 35 yerinden yara almış olan Sezar'ın vücudu, Pompey'in heykelinin ayakları önünde son nefesini vererek huzura kavuştu.

Sezar halihazırda kapasitesini artırarak ve Roma vatandaşlarını daha fazla temsil eder bir hale getirerek, Senato'yu yeniden kurgulamıştı. Ayrıca, Cisalpine Gaul'den River Po'nun kuzeyine kadar olan alanlarda yaşayan bütün halk gibi Romalı olmayan kişilere de Roma vatandaşlığı hakkı tanıyan cömert bir politika için uğraşıyordu. Bununla birlikte, önceki kuşaklar tarafından Roma'nın şehir devleti cumhuriyetinden, dünya gücü konumuna olan amansız yükselişi sırasında yok edilmiş iki büyük şehir olan Kartaca ve Gördes'i yeniden yaratmıştı. Bir önceki sene, Roma'nın kendisini yönetmesini sağlayan bölgesel birimleri olan *municipia*'nın işlevlerini belirleyen bir kanun çıkarmıştı. Bütün bu önlemler, taburcu edilmiş ve yeni topraklara aç ya da halihazırda hizmet eden ama merkezi Roma kurumlarına herhangi bir sadakatleri bulunmayan Roma lejyonlarındaki askerler ile nasıl baş edilmesi gerektiğini kapsayan büyük soruna çözüm bulmak amacıyla alınmıştı. Cumhuriyet yerine, kendi komutanlarının politik hırslarına hizmet etmeyi seçmişlerdi ve bu da cumhuriyetin kurumlarının gerilemesine neden olmuştu. Ancak ölümüne neden olan kendi yeteneği ve hırsıydı. Suikastçiler arasında daha önce Gaul'ü yönetmiş olan iki yönetici Marcus Junius Brutus (çoğunluk tarafından Sezar'ın gayrimeşru çocuğu olduğuna inanılıyordu) ve Decimus Junius Brutus da bulunuyordu; her ikisi de cumhuriyetçiliği amaçlayan ailelerin üyeleriydi. Aslında, atalarından birinin M.Ö. 509 yılında, Tarquin krallarının sürülmesine yardım ettiği ve bu şekilde cumhuriyetin ilanına yol açtığı söyleniyordu. Diktatör olan Sezar, yarım milenyum boyunca varolan cumhuriyetin kurumlarını ve inançlarını yıkmak konusunda kararlı görünüyordu. Sezar'ın öldürülmesi ile ilgili tartışma, bu ölümün eski Roma yaşam biçimini –*mos maiorum* ya da atalarının geleneklerini– yeniden canlandırma çabası yönündeydi.

Roma Devletine her zaman savaş, kanunlar ve politika hükmetmişti. Roma vatandaşları, askeri işlerden sorumlu olan iki konsülü, cumhuriyetin üst görevlileri olarak seçmişti. Daha alt rütbeli görevliler, daha sonra yasal anlaşmazlıkları çözdüler, kamu işlerini organize ettiler, dini festivalleri yönettiler ve devletin diğer görevlerini yerine getirdiler. Tüm Roma vatandaşlarının adaylar için oy kullanma hakkı olmuş olsa da, konum ve varlık açısından 3 gruba ayrılıyorlardı. Belirli mevkilere seçilebilme hakkı sadece kendilerinde olan soylular, ailelerden oluşan küçük, elit bir gruptu. *Equites* denilen grup, vergileri ödeyecek kadar parası ve devletin ücretsiz işlerini yerine getirecek kadar boş zamanı olan soylu olmayan kişilerden oluşan gruptu. Bunların dışındaki herkes *plep* (halk) idi. Orta ölçekli merkezi bir İtalyan şehir devleti için uygun olan bu sistem, Roma'nın büyümesinin bir sonucu olarak baskı altında kalmaya başladı. M.Ö. 290'da, Roma, İtalya'nın geri kalanının tamamını kendi yönetimi altında birleştirmişti ve bundan sonraki bir buçuk yüzyıl sürecek olan epik mücadele, Roma'nın batı Akdeniz'deki egemenliğinin rakibi olan Kartaca'nın Kuzey Afrika şehrinin yenilgisi ile sonuçlandı.

2. yüzyılın ortalarında Roma, Yunanistan'ın pek çok kez bozguna uğramasının ardından doğuda bir dünya gücü haline gelmişti ve batıdaysa güney Gaul (Fransa) işgal edilmiş bulunuyordu. Ancak imparatorluk ekonomisi, cumhuriyetçi sistemi parçalayacaktı. Küçük çiftçi arsa sahipleri, Romalı kaynaklarda, çok çalışmanın ve Tanrılara karşı atalardan kalma saygının öğretildiği anaokulları olarak nitelendirilmişti; ancak, bunlar artık geçerli değildi. Özellikle Kuzey Afrika'daki tahıl ambarlarından gelen ucuz ithal gıdalar ile birlikte, köle işçiler tarafından işletilen geniş alanların giderek büyümesi, artık pazarları yönetir hale gelmişti ve toplu kırsal işsizliği yaratmıştı. Roma'ya yapılan göç aynı zamanda, aç, genellikle işsiz ve dolayısıyla kendilerine yemek, para ve bolca merasim vadeden kişilere oylarını satmaya hazır büyük şehirli bir proleterya topluluğunun oluşmasına neden olmuştu. Kendilerine mevki arayan başarılı komutanların da güç kazanmak için kendi askerlerine zor kullandıkları oluyordu. Dolayısıyla, para ve kas, geleneksel avantajları vilayetlerin yönetilmesini de içeren yargıcılık ve konsolosluk mevkilerine seçilmek

için gerekli olan kaynaklardı. Bununla birlikte, sözü geçen kimsele-re politik destek veren, başarılı Romalı soylu ailelerin danışmanları, bu nedenle artık vilayet kralları arasından ve diğer bütün uluslardan seçilebiliyordu.

Sezarların ailesi Jül (Julius) adı verilen ve eski soylu ailelerden bi-ri olan bir *Gen'e* (klana) aitti. Ancak Julii Sezarların köklerinin Tan-rıça Venü's'e kadar uzanması iddiasının aksine, ne zengin ne de güç-lülerdi. Soylarının son üyeleri, kişisel çabalarıyla kendi yollarını aç-mak zorundaydı.

En başından beri Sezar'ın isteği, hem eski Roma devletini hem de daha geniş ölçüde Greko-Roman dünyasını yeniden düzenlemek-ti. Radikal doğasını, General Gaius Marius'un devrimci politik kam-panyalarını destekleyen Lucius Cornelius Cinna'nın kızı olan Cor-nelia ile evlenerek göstermiş oldu. Sulla'nın kısa süren diktatörlüğü (M.Ö. 82 - M.Ö. 78), tutucu aristokrasi adına cumhuriyetçi kanun-lardan kurtulmak üzere erken bir teşebbüs olmuştu – ve Sezar da, bir Asya vilayetinde olan Kiliky'a'da askeri hizmetini gerçekleştirmek üzere İtalya'dan kaybolmuştu. Roma'ya dönüşünde, askeri liderlerden biri olarak seçilmiş ve yeni müttefiki Pompey ile birlikte Sulla'nın ku-rumlarının dağıtılmasına yardım etmişti. M.Ö. 68 yılında, Roma ha-zine yöneticisi olarak seçilmiş (bu politik kariyerindeki ilk büyük adımdır) ve Uzak İspanya'nın vilayetlerinde hizmet etmişti. *Curule aediles*'lerden (Roma devlet görevlileri) biri olduğu dönemde bazı ka-musal törenler düzenlemek için oldukça fazla borçlanmıştı. M.Ö. 63 yılında, *Pontifex Maximus* ya da başka bir deyişle Yüksek Rahip ola-rak seçilmiş ve M.Ö. 62 yılında yargıç olmuştu. M.Ö. 61-60 yıllarında Uzak İspanya'nın valisi olarak, bir sefer sırasında geleneksel biçimde yağmalama yapabilmiş ve bu sayede borçları ile başa çıkmıştı. M.Ö. 60 yılında Roma'ya dönüşünde ve Senato'nun karşı çıkmasına karşı, M.Ö. 59 yılının konsülü olarak başarıyla öne çıktı.

İlk “Üçlü Otorite / Triumvirate” zamanında, Sezar kendisini Pom-pey ve Crassus ile birleştirerek oldukça önemli bir güç yarattı. Pom-pey'in askerlerine İtalyan kamu topraklarından arsa payı verilmesi için bir yasayı kabul ettirdi. Daha sonra, Gaul'un Romalı olmayan ge-ri kalan bölümlerini fethetti ve bu fetihle Roma'yı yeniden düzenle-

mek için gerekli otoriteyi sağlayan bir saygınlık kazandı. Üçlü Otorite, bu zamana kadar içsel rekabetler yüzünden çökmüştü ve M.Ö. 49 yılında Sezar Roma'ya geldi. Gaul ve Roma toprakları arasındaki sınırı belirleyen Rubicon Nehri'ni, ordusuyla birlikte geçti. Bunu yaparak kanunları çiğnemiş ve Roma Senatosu'na meydan okumuş oluyordu. O sırada, artık Senato'yu savunan Pompey'i, güney Taselya'da Pharsalus Savaşı'nda yendi ve bu zafer Sezar'ı Roma'nın etkili ama tartışmalı hükümdarı haline getirmiş oldu. Mısır ve Küçük Asya'daki genişlemelerden sonra Roma'ya geldi ve bu arada, Campaniadaki isyanı bastırdı, Kuzey Afrika'daki asi birlikleri hükmü altına aldı ve sonrasında da Pompey'in oğullarını yendi. Sezar kazanmıştı; ancak zaferleri o kadar kesindi ki, eski Roma sistemine inanan ve bu sistemi duygusalılaştıran daimi düşmanlar edinmiş oldu.

Sezar, Roma İmparatorluğu'nu yok eden bir tiran değildi, çünkü bu sistem çoktan kendini yok etmiş bulunuyordu. Romalı soyluların otoritesi, yalnızca bir oligarşi olduğu için yok oldu. Sezar, yeğeni Octavian'ı oğlu olarak evlat edinmişti ve Sezar'ın ölümünden sonra Octavian, Mark Antony ve Marcus Lepidus ile birlikte benzer düşünce tarzlarına sahip, güce hasret politikacılardan oluşan ikinci bir "Üçlü Otorite" kurdu. Bu grup Sezar'ın suikastçilerini öldürene kadar takip etti ve M.Ö. 42 yılında Sezar'ı adeta tanrılaştırarak Roma yargıçlarını Sezar'ın kurumsal değişikliklerini sürdürmeleri için zorladı. Octavian, Sezar'ın askeri zekâsının mirasını taşıyordu; ancak politik taktikler konusunda son derece kurnazdı. İkinci Üçlü Otorite'yi dağıttı ve Roma iç savaşının yeniden başlaması üzerine kendisini "Augustus" ilan etti. M.Ö. 31 yılında gerçekleşen Actium Savaşı'nda, Mark Antony ve Mısır kraliçesi Kleopatra karşısında büyük bir deniz zafere elde etti. Bunun sonucunda, Mısır kişisel malvarlığı haline geldi ve elde etmiş olduğu inanılmaz servet, Roma'da güç ve servet dağıtılmasını sağladı. M.Ö. 27 yılında, Senato tarafından kendisine "Augustus Sezar" unvanı verildi. Bunun, amcasını yok eden çıplak güç olduğunu fark etti ve sadece eski demokratik Roma kurumunu yenilediğini belirtti; ancak sahip olduğu para, sadece onu destekleyen kişilerin devletin çeşitli mevkilerine seçilmek için oy alabilecekleri anlamına geliyordu. Artık kalıntı halinde olan demokratik cephenin gerisin-

de, Roma bir imparatorluk haline gelmişti. Bu başarının ardında ise Sezar'ın hayatı boyunca uğrunda çalıştığı şeyler vardı. Sezar, cumhuriyetçi maskesi altında saklanan oligarşi yöneticilerinden kurtularak, aslında Roma'ya yeni bir hayat devretmişti.

Bir mutlakiyet olarak güçlenen Roma, artık bir 400 yıl daha barbar istilacıların, hem kuzey hem de batıdan tehditlerini artırdıkları bir dönemde, ayakları üzerinde durabilecek duruma gelmişti. Ve bu yüzyıllarda iliklerine kadar Romalılaştırmış olan Gaul, dolayısıyla bu köklerden yararlanabilmiş ve barbar kabileler gelip gittikten sonra, medeni hayata dönerek düzelebilmmişti. Bu, müşterek Avrupa hesabının kabulü, Sezar'ın soyunun, "Çar" adı altında oldukça güçlü hükümdarları temsil ederek hayatta kalmasını açıklamaktadır. Ancak, cumhuriyetçiliğin politik bir ideal olarak cazibesi de aynı şekilde devam ediyordu. İlk olarak orta çağlarda, İtalyan şehir devletlerinde yeniden ortaya çıkacaktı. Shakespeare'in özellikle *Julius Caesar* (*Jül Sezar*) isimli oyununun ardından gelen Makyavel'in eserlerinde de, cumhuriyetçiliğe, ilk ve en büyük Sezar'a, o gün Roma'da darbe vurarak öldürenlerin bencil güdülerinde rastlanmayacak bir idealizm bahşedilmiştir.

Hız. İsa'nın Çarmıha Gerilmesi

Hristiyanlık Döneminin Başlangıcı

Şehitlerin kanında yatar, Kilise'nin tohumları.

Tertullianus (c. 155-230)

Hız. İsa Kudüs'te, Hamursuz Bayramı sırasında oldukça gergin bir ortamda çarmıha gerilmiştir. Bu bayram, Musevilerin her yıl, Mısır'daki esaretlerinden kurtuluşlarını anmak için binlercesinin şehri ziyaret ederek kutladığı bir bayramdı. Galilee'nin Nazareth kasabasından olan ve ismi "Yehova kurtarır" anlamına gelen Hız. İsa, o haftanın başlarında bir eşek ile şehre ziyarete gelmişti. Bu, Zekeriya'nın Eski Ahit'teki (Tevrat'taki) efsanesinin bilinçli bir tekrarıydı. Efsaneye göre, Museviler krallarını, alçakgönüllülük belirtisi olarak bir eşek üzerinde kendilerine doğru gelirken bulacaktı. Ona eşlik eden takipçileri, İsa'yı M.Ö. 10. yüzyıldaki, Kudüs'ün başkent olduğu bir birleşik Musevi devleti kurduğu söylenilen kral "Hız. Davud'un Oğlu" ilan etmişlerdi. Havarileri tarafından Hız. İsa'ya isim olarak verilen "Christos" kelimesi, İbranice *Mesiah* (*Messiah-Mesih*) yani "kutsanmış olan" anlamına gelen kelimenin Yunancasıydı. Dolayısıyla, M.S. 30 yılında Hız. İsa Kudüs'te ve daha genel olarak Musevi Filistin'de Davud'un İsrail'i kurtaracak, yeniden canlandıracak varisi olarak görülüyordu.

Hamursuz Bayramı yemeği kutlamasının ardından Hız. İsa, ekmeğe "bedenim" ve şaraba da "Covenant'ın*/Anlaşmadaki benim kanım" diyerek ekmek ve şarap ile kutsadığı havarileri ile birlikte, Zey-

Tanrı'nın sel sonrası gökkuşağını insanlara göstereceğine söz verdiği anlaşma [ç.n.].

değişken alanda, Filistin'in istikrarlılığını Romalılar için önemli hale getirmişti. İmparator Augustus, Kral Herod'un oğlu ve varisi Herod Archelaus'tan, Filistin'in güney bölgeleri olan Judaea, Idumaea ve (Musevi olmayan) Samiriye bölümlerini almış ve bu bölgeleri, valisi olan Pontius Pilate tarafından yönetilen Judaea'nın imparatorluk vilayetleri haline getirmiştir. Bu arada, Kral Herod'un diğer oğlu, Herod Antipas, Filistin'in kuzeyinde Galilee'de hüküm sürüyordu. Kendisini destekleyen küçük ordusuyla birlikte Kayseri'de konuşlanmış olan Pilate, Hamursuz Bayramı gibi dini bayramlarda, şehir vatansever Musevilerden oluşmuş bir kalabalıkla dolu olmadığı sürece, Kudüs'e gelmekten kaçınırdı. Düzeni sağlamak için Baş Rahip ve meclisine güvenirdi. Musevilerle Musevi olmayanlar (Gentile) arasındaki ilişki gergindi ve Romalılar, Musevilerin Greko-Roman dünyasına olan kültürel karşıtlıklarının etkili algısına karşı temkinli bir şekilde saygılıydılar. Museviler, kendi bölgelerinde, *gymnasia** ve gladyatör müsabakaları düzenlenmesi kadar pagan tapınaklarının kurulmasına da karşı çıkıyorlardı. Musevi Filistin'inde, M.S. 66-74 yılları arasında gerçekleşen ilk Musevi ayaklanmasına ve dolayısıyla Romalı yöneticilerin kolonilere ihtiyaç duymasına kadar koloniler bulunmuyordu.

Bölgedeki Musevilerin yaşadıkları günlük hayat, Eski Ahit'te belirtilen *Torah* (Kanun) mezhebine göre yönetiliyordu. Museviler arasındaki bölünmeler Judaea'yı bir kargaşa alanı haline getirmişti: sofu ve öğrenmiş Farisiler kanunların kesin bir şekilde uygulanmasını, Essenilerin radikal bir tarikatı ise uç noktalarda çökşülü bir hareketi savunuyorlardı ve Sadukiler de politik olarak etkiliydiler.

Matta, Mark ve Luke'nin Sinoptik** İncilleri (birbirlerine olan benzerliklerinden dolayı bu şekilde adlandırılmışlardır) dilleri ve referansları tarımsal ve köy yaşantısından gelen, kısa hikâyeler, özdeyişler ve mecazlarla "Tanrının Krallığı"ndan bahseden bir kişi tasvir ederler. Bu İncillerde ayrıca, Hz. İsa'nın bir yıldan fazla sürmeyen kısa Tanrı elçiliği sırasında, Tanrı'nın Krallığı'nın çok yakında geleceğini ve Tanrı'nın müdahalede bulunarak, İsrail'i yabancıların boyundurluğundan kurtarmadan önce son bir sınamadan geçirmesi-

ni beklediğini bildirmişti. On iki havarisini kendisini takip etmeleri için çağırarak, Tanrı'nın İsrail'in 12 topluluğunu da onaracağına olan inancını açıkça belirtmişti. "Tanrı'nın Krallığı" ise iki katlıydı. Orası cennette yer alıyordu ve kapılarından ancak ölümden sonra geçilebiliyordu, ancak aynı zamanda burada ve şimdiyi anlatan kelime ve eylemlerle de gösteriliyordu. Bu krallığın bir üyesi olmak, Tanrı'nın dileklerini fark edebilmek, inanç ile dolu olabilmek ve maddesel varlığı reddedebilmek ile ilgiliydi. Bununla birlikte, Hz. İsa'nın kendi zamanının dışlanmışlarına, sadece fakir ve ikinci sınıf olanlar değil, pişman olan günahkârlar da dâhil olmak üzere iltimasta bulunduğu da bir gerçektir. Dolayısıyla, vergi toplayanlar ve fahişeler bile kendilerine bu Krallık'ta yer bulabilirdi. Bu açıklamalarıyla Hz. İsa, insanlara kişisel olarak kendisini değil, ortaya koymuş olduğu örneği takip etmelerini söylemiş oluyordu. Hz. İsa ayrıca, "İnsanoğlu"nun bulutlar içinde büyük güç ve görkemle geleceğini de öngörüyordu. Bu, İbrani kehanetinin, gerçek bir parçasıydı. Hz. İsa'nın yeniden dirilmesinden sonra, takipçileri, "İnsanoğlu"nu Hz. İsa'nın kendisi olduğunu yorumladılar.

Bundan dolayı, Hz. İsa Tapınak geleneği dâhilinde çalışan bir hahamdı ancak bununla birlikte o Kanun'un Musevilerden gerçekten ne beklediği ve katı şekilciliğin üstüne çıkmak konusunda tartışmaya da hazırды. Ona göre Kanun, her şeyden çok, kişinin iç benliği ile takip edilmeliydi. Bunun için, nefret, cinayet işlemek kadar büyük bir suçtu. Bu, ender rastlanan bir öğretiydi, ancak Kanun'u Ferisiler kadar yorumlayan kâtip ve âlimlerin Hz. İsa'nın hayatını tehdit etmesi için bir neden değildi. Hz. İsa'yı tehlike altına sokan, Hammursuz Bayramı haftasının şartlarıydı. Tanrı'nın yeni Krallığı'nın tamamlanması için yapılması gerekenlerin bir parçası olarak tağpınanın yok edileceğini, havarilerine zaten söylemişti; bu nedenle de, Tapınak'ın yıllık vergisi olan 2 dirhem (drahmi) ödendiği bölgeye girmiş ve masaları devirmişti. Öngörü ve saldırı, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinin iki nedeniydi. Öğretilerinin yok edilmemesinin nedeni askeri bir tehdit oluşturmamasıydı; ancak kişiliğiyle ve mesajı ile barışın nasıl korunacağı ile ilgili Musevi-Roma anlaşmasını baltalamış oluyordu.

Ölümünden sonra Hz. İsa'nın bazı takipçileri, kendisinin içinde olması gereken mezarın boş olduğunu iddia ettiler. Ayrıca Hz. İsa'yı ruh olarak değil, bedenen canlanırken gördüklerini de söylediler. Yunanca, Latince ya da Aramice olması fark etmeden Hz. İsa ve havarileri tarafından konuşulan diller, bu alışılmamış düşüncüyü açıklamak için mücadele verdi. 1. yüzyılın ortalarında yazdığı mektubunda* Pa-ul, Hz. İsa'nın yükselmesini/canlanmasını tanımlamak için garip bir deyiş olan “ruhi beden”i kullanmayı tercih etmiştir. Ancak, Hristiyanlığın yayılmasına ve insanların bunun için ölmeye hazır olmalarına neden olan da bu inançtır. Hz. İsa'nın neyi temsil ettiği ve ne kastettiğinin yansımaları, onun yaklaşmakta olan sonuna ve kıyamete inanan bir başka kişi olan Hz. Yahya tarafından vaftiz edilmek için kamu içine çıkmasıyla kendini göstermeye başladı. Bu öğreti, artık Hristiyan Kilisesi –tüm dünyayı “göreve çağıran” bir *ecclesia* (kilise) ya da topluluk– olarak varlığını sürdürüyor. Kilisenin ilk zamanlarında ortaya çıkan Havarilerin Mezhep'i, Hz. İsa'nın, biyolojik doğumundan önce, yani Baba olan Tanrı'nın varlığıyla birlikte her zaman var olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Hz. İsa, en sonunda sonsuz hayat için dirilmeden önce et ve kemiğe bürünmüş, vücut kazanmış olmaktadır. Yunan felsefesinin etkisi de benzer şekilde, Hz. İsa'nın *logos* (dünyaya kurtarıcı düzeni getiren cismi gerçekleştiren) olduğunu vurgular.

Tanrı'nın bir insan olduğu düşüncesi, dindar Museviler için bir zilliken, akılcı Yunanlılar için gülünçtü, ancak fakirler ve marjinalere hitap ediyordu. Hem yeniden vücut bulma hem de çarmıha gerilme, incinebilirliğini gösterdiği için Tanrı fikrini sunmanın yeni çekici yollarıydı: ilk olarak bir bebek ve daha sonra da bir haça çivilenmiş bir adam. Plato, dünyanın tarihinin, iktidarın güç üzerindeki zaferi olduğunu söylemiştir. Ancak bir kişi olarak Hz. İsa'nın durumunda, bu felsefi algı, artık takipçileri tarafından İnsanın Oğlu ve *Krios* (Tanrı) ilan edilen kişinin hayatında somutlaşmıştır. Diğer taraftan, Hristiyanlar için Hz. İsa, tek *Krios* (Tanrı) idi. Bu nedenle (ve oldukça tehlikeli olan bir şekilde) Roma sezarı ya da imparatoru asla bir

* Yeni Ahit'te yazılmayan Edebiyatı - <https://rantey.org>

Tanrı (*lord*) değildi. Bu durumda, Eski Ahit'in Tanrı'sının vaadinin Hz. İsa aracılığıyla insanlık için verilen yeni vaade dönüştüğü inancı, Yeni Ahit'te ilan edilen "iyi haber"di.

Aziz Paul'un teolojisinde, bu düşünce, Hıristiyanlığı sadece Musevilere ait bir mezhep olarak sınırlamamış ve politikanın, etnik kökenlerin ve kültürün sınırlarını aşarak bütün insanlığa seslenerek evrensel bir hale gelmiştir. Bu canlandırıcı bakış açısı, aniden Yunan-Roma kültürünün oldukça dar görüşlü görünmesine neden olmuştur. Aziz Paul'un ilk günah ile ilgili vurgusu, Hıristiyanlık için yeni bir başlangıç olmuştur ve kendisinin vücut ve ruh arasındaki savaşa karşı olan takıntısının da bir parçasıdır. Pek çok kişi bunu, insanlığın bir kusurunun açıklaması olarak psikolojik açıdan zorlayıcı bulmuştur. Aziz Paul'den sonra, kötü davranışın yalnızca kötü düşüncenin sonucu olduğunu iddia eden Yunan felsefesi saf görünmeye başlamıştı. Hıristiyanlara göre, günahın çaresi Kefaret'ti: Tanrı'yla ikinci Âdem olan Hz. İsa'nın ölümü ve çektiği acı ile barışan yeni bir insanlığın yaradılışı. İşte Hıristiyanlığın ilk üç zorlu ve tehlikeli yüzyılında, zulme uğrayanları ve şehitleri ayakta tutan bu inanç olmuştur.

Hıristiyanlık, Asya, Avrupa ve Amerika gibi değişik kültürlerden oluşan oldukça geniş bir çeşitlilik içinde varolabilmek için benzersiz bir yetenek göstererek, üç temel din içerisinde en küresel hale gelmiştir. Bu süreç, misyonerlerin orduların izinden gitmesiyle Avrupa kolonileşmesinin bir kolu olarak başlamış, ancak çarmıha gerilmenin merkezde olduğu Hıristiyanlık öğretilerinin benzersizliği ve cazibesi, Hıristiyanlık'ın yerel topraklarda, imparatorluğun çöküşünden sonra bile uzun zaman hayatta kalmasına katkıda bulunmuştur.

11 Mayıs 330

Konstantinapolis'in İthafı

*Büyük Konstantin (I. Konstantin) Başkentini
Bizans'ta Kuruyor*

Tüm imparatorlar içinde yapayalnız... Konstantin, Hz. İsa'nın hikmetiyle yeniden doğuşu yaşamıştı—törenler tamamlandığında ise ılık gi-bi parlayan ışıltılı imparatorluk kıyafetleri giymişti.

Eusebius (260-339) Konstantin'in vaftizini anlatıyor.

O gün, İmparator Konstantin'in yeni şehri, Aya İrini'de kutlanan Ulu Ayın* sırasında, Meryem Ana'ya ithaf edilecekti. Ancak, tamamıyla Hristiyanlığın hakim olduğu bugün de bile klasik geçmişten kaçınılamazdı. Şehir ile bağdaştırılan Şans Tanrıçası'na (*Tyche*) yapılan yakarışlar, Hristiyan dualarıyla karışmıştı. İmparatorun, uzanmış elinin içindeki Şans Tanrıça'sıyla olan heykeli, büyük ihtimalle yıllık ayinlerine sahne olan şehrin içindeki geçit töreninde gösteriliyordu. Her Kurucu'nun Günü'nde de (Founders Day), Şans Tanrıçası'nın altında Hristiyan haçı olan bir heykeli gösterilirdi. Konstantine, kendi adıyla isimlendirilmiş, artık Roma İmparatorluğu'nun başkenti olan şehirde ilerledikçe, Avrupa ve Asya'nın değişik şehirlerinden ve tapınaklarından yağma edilerek getirilmiş heykellere ve sanat eserlerine hayran olabilecekti. Şehre, Aziz Sophia kilisesinin önünde durması için dört yüz yirmi yedi adet heykel getirtilmişti. Yağmalardan gelen objelerin içinde en önemlisi kutsal bir emanet olan rölikti.** Şehrin kalbinde ve imparatorluk görüşünün merkezinde, Konstantin'in yaşlı annesi Helena'nın 327 yılında Kudüs'e doğru

* High Mass, kilisede kutlanan müzikli ve görkemli ayin [ç.n.].

Bir peygamberin / azizin bedeninden kalan bir parça ya da özel bir eşyası [ç.n.].

yola çıkmasından sonra bulduğu bir tahta parçası bulunuyordu. Bunun Hz. İsa'nın üzerinde öldüğü Gerçek Haç olduğu ilan ediliyordu. Bu parça, Milion ya da İlk Mesafe Taşı denilen bir binanın dört zafer takı tarafından desteklenen zırhlı bir kulenin tepesine yerleştirilmişti ve imparatorluk dahilindeki bütün mesafeler bu nokta üzerinden ölçülüyordu.

Diğer yerler de, Hıristiyan bir boyuta yerleşmiş olan pagan imalatının karışımlarını gösteriyordu. Aya İrini kilisesi, Afrodite adına yapılmış antik bir mabet alanının üzerine yapılmıştı. Milion'un batısına doğru Mese adı verilen geniş bir cadde uzanıyordu. Konstantin'in inşa ettirdiği, mermer taşlarla döşeli oval şekilli meydan daha önce Mısır'daki 100 ayak boyundaki somaki mermerinden yapılmış kolonun yükseldiği yerdeki geçitin alanındaydı. O artık, yeni Bizanslılara söylendiğine göre, Hz. İsa'nın beş bin kişiyi doyurduğu somunların kalıntıları kadar, Troylu Aeneas'ın geri getirdiği Athena figürünün de içinde bulunduğu mermer sütunun tabanında duruyordu. Kolonun tepesinde, Atinalı heykeltıraşların en büyüğü olan Phidias tarafından yontulmuş Apollo'nun vücudunun heykeli bulunuyordu. Ancak, heykelin başı, Konstantin'in yeni yapılmış bir betimlemesiydi ve üstünde metal bir hare bulunuyordu. Heykelin sağ elinde, dünyadaki gücünün sembolü olarak bir kraliyet asası bulunuyordu; ama sol el tarafından kavranmış olan kürede, yeni Roma'nın imparatorunun savaşta tüm düşmanlarını ezmesini sağlayacak kutsal izin ve desteğiyle hüküm süreceğini gösteren, aynı Gerçek Haç'tan bir parça bulunuyordu. Tanrı'ya adanmışlığın görkemli etkilerle karışmış tanıklığı, aynı zamanda hükümdar olarak ne mutlu ki, gümüş jübilesi olan 330 yılında Konstantine eşlik etmişti.

Dört yıl önce Konstantin, bu yeni şehrin kuruluşunu göstermek için dini bir tören düzenlemişti ve doğuya dönük şehri kara tarafından koruyacak olan batı duvarının ilk taşını yerleştirmişti. Daha eski olan Roma gibi bu *Roma Nova** da yedi tepe üzerine kurulmuştu; ancak bu sefer çok daha hızlı şekilde. Ve yeni binalar ve caddelerin yerleşim bölgesi haline getirilmesi ve iskan edilmesi gerektiği için,

* Parlayan Yıldız Üreticisi, PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

oldukça büyük sayılarda sömürgeciler şehre getirilmişti, bu yüksek nüfusu besleyebilmek için Doğu Akdeniz'den gelen tahıl filolarının yönlerinin de değiştirilmesi gerekmişti.

Konstantin, çok iyi korunduğu için, küçük bir şehir olan Bizans topraklarına yerleşmeyi seçmişti. Güneyinde Marmara Denizi vardı ve Bizans, Yunan ana karasından uzanmış üçgen dağlık burunun ucunda bulunuyordu. Kuzeybatısında, Altın Boynuz/Haliç adı verilen derin körfez ve doğuda ise Boğaziçi'nin Karadeniz'e giden dar-boğazları bulunuyordu. Asya kıyıları ise görünür şekilde karşıdaydı.

Konstantin devrinin arka planı, çok genişlemiş bir imparatorluğun içindeki bir bölünmeydi. Diocletian'ın 284 yılında imparator olmasından bu yana, imparatorluğun çok geniş olduğu ve birbirinden ayrı idari bölgelere bölünmesi gerektiği düşüncesi yer etmeye başlamıştı. Çalışma arkadaşı Maximian batı bölgelerini kontrol ederken, Diocletian Bitinya'daki Nikomadia'ya yerleşmişti. 293 yılında, imparatorluğun bütünü oluşturan dört ayrı parçaya bölünmesi resmî şekilde gerçekleşmişti, ancak Diocletian'ın 305 yılındaki tahttan çekilme kararı, imparatorluk içindeki rakiplerin taht üstünde hak iddia ettikleri uzatmalı bir belirsizlik dönemine yol açmış oldu.

Konstantin, kendisi de imparator ortağı olan I. Konstantius'un oğluydu ve baba ve oğulun ikisi de, imparatorluğun çöküntüsünün yakın olduğu bu dönemde Britanya'ya yerleşmişti. Konstantius 306 yılında York'ta öldüğünde, Konstantin lejyonlar tarafından imparator ilan edilmişti; ama hak iddia ettiği alanı Britanya ve Gaul (Fransa) ile sınırlamıştı. Aynı yıl, Konstantin'in rakibi olan Maxentius, imparatorluk muhafızları tarafından Roma'da imparator ilan edilmişti. Konstantin, 311'de Roma'ya yürüyerek Maxentius'un karşısına çıkmaya karar verdi. Roma, Via Flaminia'da 312 yılında gerçekleşen Milvian Köprüsü Savaşı, artık Batı Roma İmparatorluğu'nun tartışmasız ve tek hükümdarı haline gelen Konstantin için kesin bir zafer olmuştu. Ancak, savaştan hemen önce ya da savaş sırasında, Roma'nın kuzeydoğusundan birkaç kilometre uzaklıkta olan Via Flaminia'da gerçekleştiği kaydedilen bir başka olay daha vardı. Konstantin'e gelecekte bir tasavvurun bahşedildiği iddia ediliyordu. Konstantin'in resmî tarihçisi Eusebius, gün ortasında, güneşin hemen üstünde, *In hoc*

signo vinces (bu işaret ile fethedeceksin) yazısını taşıyan bir ışık huzmesi görmüştü. Kazanan, şüphesiz bu savaşta bir Hristiyan savaşçısı olarak savaşmıştı ve sonuçlar son derece önemliydi. O, Hristiyan bir imparator olacaktı ve Diocletian zamanında devlet siyasetinin bir konusu olarak zulüm gören Hristiyanlık, resmî ve yerleşik bir din haline gelecekti.

313 yılında, doğu bölgelerinin imparatoru olan Licinius ile Milan'da buluşan Konstantin, Hristiyanlık'a tüm imparatorluk içerisinde tam yasal tanınma sağlayan Milan bildirisini yayınladı. Eğer sadece tek bir Tanrı varsa, artık sadece tek bir imparator olacağı da açıkça ortadaydı. Konstantin önce Licinius'u birkaç çarpışmada yendi ve daha sonrasında doğu ve batı imparatorluklarının tek hükümdarı olabilmek için onu öldürdü. Bu sırada, kanunlar imparatorluğu daha Hristiyan hale getirmişti. 319 yılında çıkan kanunda kölelerin öldürülmesi yasadışı ilan edilmişti ve 321 yılında Pazar günleri herhangi bir iş yapmak yasaklandı. Konstantin ayrıca, çarmlıha gerilmenin ceza olarak uygulanmasını da, bazı suçluların damgalanması gibi yürürlükten kaldırdı. Azizlerin günleri resmî olarak ilan edildi. Paganizm devam ediyordu ve takipçilerine işkence edilmiyordu, ama bazı uygulamalar baskı altındaydı. Umulan, Paganizm'in kendiliğinden yok olup gitmesiydi. Her şeye rağmen Romalılar geleneklere inanıyordu ve yeni bir gelenek oluşturmanın peşinde koşan bir imparatorun yapabilecekleri sınırlıydı. Hristiyan sapkınlığı ise bir başka konuydu. Hz. İsa'nın mükemmel insan olduğuna inanan ancak ilahi olduğuna kabul etmeyen inanç olan Aryanizm, Kilise'yi bölüyordu ve Konstantin buna karşı devlet gücünü kullandı. İznik'te evrensel bir Kilise Konseyi topladı ve imparatorluk renklerindeki mor cüppesi ile konseyi kendisi yönetti. Uzlaşmacı ifadeleri Mezhebe sokmayı öneren ve yürürlüğe koyan da Konstantin'di. Oğul olan Hz. İsa *homoousios* idi, yani Baba olan Tanrı ile özden yapılmıştı. Sapkınların şefi Alexandrialı Arius mahkûm edildi ve takipçilerinin çoğunluğu bu uzlaşmayı kabul etti. Bir Kilise, bir İmparator ve bir Mezhep: Artık bunlar tüm medeni dünyayı birleştirecekti ve İznik Mezhebi Konstantin'in en önemli teolojik mirası olacaktı. Hayatının sonunda

Apostles (Havari) ile eşitliğini göstermek için *isapostolos** unvanını kullanan hükümdar, kanlı bile olsa samimi bir Hristiyan'dı. Oğlu Sezar Crispus fazla popüler olduğunda, onu öldürttü. Annesini, Augusta** mertebesine yükseltti ve karısı bu durumu kışkırttığına, bir evlada yakışır adanmışlığını talihsiz Fausta'yı öldürerek gösterdi.

Konstantin, Roma'yı da Konstantinopolis'in olduğu kadar Hristiyan yapmak istiyordu ve Aziz Peter Bazilikası'nı*** Vatikan Tepesi'nin üzerine yaptırmıştı. Ancak, Roma'daki kalıcı cumhuriyetçi duyarlılık kadar pagan Tanrılara olan sadakat de, ne şehrin Konstantin'e, ne de Konstantin'in şehre katlanabildiği anlamına geliyordu. Konstantinapolis'te kurduğu Senato'nun itibarı, asla eski Roma'daki kadar olmamıştı, ancak, Roma bazı açılardan oldukça taşralı bir hale geliyordu. Ünlü kütüphaneleri ve âlimleriyle büyük entelektüel merkezler doğuda İskenderiye'de ve Antakya'da bulunuyordu. Artan sıtma ve buna bağlı olarak doğum oranlarındaki azalmanın da etkisiyle, İtalyan yarımadası ve özellikle de Roma yakınındaki Campania, ekonomik olarak da düşüşteydi. Stratejik olarak, imparatorluğa karşı ana tehditler –yani Danube'nin aşağısı kısmındaki Sarmatlar, Karadeniz'in hemen kuzeyinden tehdit eden Ostrogotlar ve Perslerin Sasani İmparatorluğu– o taraftan geldiği için, Konstantin doğuya önem vermek zorundaydı.

İmparator istediği Kilise birliğini elde edemedi ve Aryanizm kuvvetli bir güç olmaya devam etti. Birlik ile ilgili yukarıdan zorlanan ilgisi, sonradan ortaya çıkan ve genellikle ölümle sonuçlanan dini öğretiler hakkındaki tartışmaları sadece daha da körüklemişti. Bizans'ın en büyük beyinleri, "Bizans oyunu"nun fazlasıyla kurnaz teolojisiyle kendilerinden geçerlerdi. Konstantin'in 337'deki ölümünden sonra iki oğlu birbiriyle savaşırken, imparatorluk anlaşmazlık içinde kaldı, ama zaferinin mirasının ve bunu devam ettiren efsanesinin, kısa süreli politik sonuçlardan çok daha büyük kültürel sonuç-

* Tanrı'nın gözde vekili [ç.n.]

Roma imparatorlarının eşlerine ve bayan yakınlarına verilen unvan [ç.n.]

*** İlk defa Antik Roma'da, mahkeme gibi kamu binalarının bir arada bulunduğu, dikdörtgen planlı yapı. Hristiyanlık'tan sonra kiliselerde sıklıkla tercih edilmesi nedeniyle kilise türünde de kullanılmaya başlandı - <https://rantey.org>

ları oldu. Konstantin, Latin kültüründe kendisini Yunan kültüründe olduğundan çok daha rahat hissetmişti ancak, ardında bıraktığı imparatorluk gitgide daha fazla Yunanlı hale geliyordu. Bizans'ta görüldüğü gibi doğudaki Yunan kalıtımı ile kaynaşmış Hristiyan toplumu düşüncesi, (pek çok sarsıntılarla birlikte) 1100 yılın üzerinde bir süre devam etti. Konstantin devrimi, klasik medeniyetin mirasının Hristiyanlık'ın oluşumuna yol açmasını ve bunun sonucu olarak yeniden yorumlanmakla kalmayıp aynı zamanda korunmasını da garanti altına almış oluyordu. Konstantin bölünmeyi, tamamen kendisinin Hristiyanlığa olan derin adanmışlığından dolayı bir günah olarak görüyordu. Buna rağmen, manevi olarak güvenilir olan laik bir imparator düşüncesi doğası gereği zorbacaydı ve Hristiyan bir imparator başkanlığında yerleşmiş bir Kilise'nin dini, olumlu konuşmaları cesaretlendiriyordu. 330 yılından sonra, ihtişamlı çevrelenmiş olan Hristiyanlık, Avrupa'da popüler görüşe dâhil oldu ve dolayısıyla bir zamanlar bir yeraltı hareketi olarak sahip olduğu farklı bakış açısını kaybetmiş oldu.

31 Aralık 406

Cermen Kabile Birlikleri Ren Nehri'ni Geçiyor

Batı Roma İmparatorluğu'nun Yavaş Ölümü

...tüm dünyanın parlak ışığı söndürüldü... Roma İmparatorluğu başını kaybetti ve... Tüm evren bir şehirde yok oldu...

Aziz Jerome (340-420) Roma'nın yağmalanmasını anlatıyor
(410 yılı)

Koblenz yakınlarında bir noktada, Ren Nehri, 406 yılının Aralık ayının sonlarına doğru buz tutmuştu ve dolayısıyla Gaul'un (Fransa) Roma vilayetinin doğusunun doğal sınırı aşılabılırdi. Liderleri Gunderic tarafından Vandallar'ın Cermen kabilelerinin yönlendirildiği yer işte burasıydı. Yalnız değillerdi. Diğer Cermen kabileleri de büyük bir birlik kurmak amacıyla onlarla birleşmişti. Doğudan baskı yapan ve gerçekten göçebe olan Hunların aksine, göçetmekte olan bu Cermenler, yerleşmek ve kaçmadıkları daha güvenli bir hayatın tadını çıkarmak istiyorlardı. Ayrıca, tarım insanları olarak, aynı bölgedeki toprağın devamlı işlenmesinin, sadece sürmek ve sonra oradan göçmekten çok daha verimli olduğunu keşfetmişlerdi. At arabaları ve çiftlik hayvanları ile ağır bir şekilde yüklenmiş olarak, yavaş ilerliyorlardı ve yaklaşık iki kilometreyi aşma hızı ortalamaları maksimumda bir saati buluyordu. 375 yılında Dinyeper Nehri'ni geçen Alanlar, 420'li yıllarda, yılda ortalama 8 kilometre hızla ilerleyerek, Lizbon yakınlarındaki Tagus (Tajo) vadisindeki nihai yerleşim yerlerine ulaşabilmişti.

406 yılının Aralık ayında Ren Nehri'nin geçilmesi, çok daha geniş ve eski bir kabile düzeninin parçasıydı. Vandallar, İskandinavya'dan Elbe'nin doğusundaki alanlara hareket eden Cermen kabile grupla-

rına dâhildiler. Bu grubun diğer üyelerini Burgundianlar, Vizigotlar ve Ostrogotlar oluşturunuyordu. Gotlar yerleşim alanlarını, 2. yüzyılda terk etmiş ve daha sonra güneydoğuya sürüklenmişti ve dolayısıyla 400 yıllarında Vizigotlar ya da “Batı” Gotları Karadeniz sahillerinde bulunurken, Ostrogotlar ya da “Doğu” Gotları ise kendilerini daha doğuda (ve bu nedenle Hunlara karşı çok daha korunmasız kalmış durumda) Kırım’da ve Dinyeper bozkırlarında bulmuştu.

Kabile saldırısının giderek daha delikli hale gelen sınır üzerindeki başarısı, Roma imparatorluk otoritesinin, 3. yüzyılın ikinci yarısından bu yana artan parçalanmışlığını yansıtıyordu. İmparatorluk, düşük doğum oranı ve boğulan bürokrasi kadar yüksek vergiler ve sınırları korumaları için ordulara yapılan pahalı ve uzun süreli ödemelerin yarattığı enflasyon yüzünden de kendi içinde sorun yaşıyordu. Ren Nehri’ni geçtikten sonra kabileler, Gaul (Fransa) üzerinde dağıldılar. Vandallar, 409 yılında Pirenleri geçip, Suevileri Galicia’ya (İspanya’nın kuzeybatısı) yerleşmek üzere bırakmış ve daha sonra İberya’dan, Vizigotların kralı olan ve Roma’yı yağmaladıktan kısa süre sonra ölen Alarik’in istikameti olan Afrika’ya hareket ettiler. Vandallar 429 yılında Cebelitarık Boğazı’ndaydılar ve 439’da Kartaca’ya gelmişlerdi. Bir yüzyıl süresince, Sardunya ve Balear Adaları’nda yerleşmiş önemli bir deniz kuvveti olan Kuzey Afrika’nın Vandal krallığı, batı Akdeniz’de ana askeri tehdit olacaktı.

Cermen kabilelerinin güneye ve batıya doğru göçleri, yarım milenyum sürecine dağılmıştı. Kabilelerin hareketleri, kendi içlerindeki anlaşmazlıklar ile birlikte, iklim ve gıda erzakları onları ilerlemek zorunda bırakana kadar, uzun yerleşim dönemlerini içeriyordu. 4. yüzyılda, pek çok Cermen kabilesi, imparatorluk sınırları içerisinde yerleşmiş bulunuyordu ve sınırları koruma taahhüdü vermiş *foederati** olarak Romalılardan para alıyorlardı. Sabit olan önemli bir şey, şato toplulukları ile birlikte, 36 yılında Çinlilerin Hun İmparatorluğu’nu yenmesinden sonra, anavatanlarından batıya, orta Asya’nın bozkırlarına doğru giden Hunların, Roma’nın ve kendileri üzerindeki dışsal etkisiydi. Okları ve yaylarıyla silahlanmış şekilde ve kendi buldukları

Bizans’ta imparatorluk sınırları içine yerleştikten sonra orduya kabul edilen paralı barbar askerler (çatış)

rı üzengileri Mongol midillilerini sürmek için kullanan Hunlar, üslerine dönmeden önce, yaz aylarında binlerce kilometrelik uzun mesafeli baskınlarda başarılı olabiliyorlardı. 2. ve 4. yüzyıllar arasında, bu üsler Hazar Denizi'nin kuzeyinden bozkır ve Avrupa arasındaki önemli coğrafi temas noktası olan modern Ukrayna tarafına kaymıştı. Onları barbarlardan ayıran başka farkları da vardı: Cermen kabilelerinin klanları ortak akrabalık ile bağlanmıştı; ama Hun kabilelerini çeşitli "topluluklar"a bağlayan, doğa güçlerinden ve dışarıdakilerden korunma gibi bir menfaatler grubuydu. Bozkırların geniş ufukları tarafından zihnen biçimlenmiş amaçları bir dünya imparatorluğu kurmaktı.

Dolayısıyla Cermen göçleri, orta Asya'dan Atlantik kıyılarına kadar uzanan olaylar zincirinin sonucuydu. Bugünkü Avrupa uluslarının düzenleri de aynı şekilde, geç Roma kalıntılarının barbar ihtirasıyla olan etkileşimin sonucudur. Fikren, Romalılar kendileri ve barbarlar arasında keskin ayırıcı bir çizgi çizmişlerdi. Roma, yazılı kanun, idari kayıtlar, şehir merkezlerinin yerleşik varlığı ve büyük mülkleri temsil ediyordu. Buna karşın, Cermen kabileleri ise tamamen tarımsaldı, yazılı olmayan sözel kanunlar tarafından birbirlerine bağlıydı ve genel bir meclis tarafından yönetiliyordu. Kabile gruplarının akrabalık sadakatleri, Roma'yı tanımlayan iki kavram ile çelişiyordu: imparatora karşı olan sadakat ve onurlu vatandaşlık yükümlülükleri. Din ise bir başka ayrımdı. Tapınaklarda adlarına ibadet edilen Greko-Romalı Panteon* yerine, Wotan, çiftçileri koruyan Thor ve bereket Tanrıçası Freyja gibi kendi panteonlarına ibadet ettikleri tarikat festivalleri için, barbarlar, kutsal saydıkları korularda toplanıyorlardı. Ancak, çok farklı olmalarına rağmen, barbar kabileler, medeni bozulma döneminde bile olsa, Roma düzeninin avantajlarını görebiliyorlardı ve genellikle Romalılar, bu avantajları barbarları da içine alacak şekilde genişletmeyi reddettikleri için, duydukları hayal kırıklığı öfkelerine zemin hazırlıyordu. Alaric, önderliğindeki Vizigotlara, bugünkü Avusturya olan Noricum'a yerleşme hakkı verilmediğinde, Romalı karşıtı bir saldırıya yönelmişti. Zayıf bir şekilde yayılmış olan Roma kuvvet-

* Ulusun tüm Tanrıları, R. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

leri, kabilelere aradıkları şansı vermişti. Örneğin, Konstantinopolis'e karşı olan Alaric tehdidi, Roma lejyonlarının Gaul'den geri çekilmesine sebep olmuş ve Burgundy'liler 400 yılında, kendilerinden sonra onların isimlerini alacak olan alana doğru ilerleyebilmişti.

İlişkili bir başka kabile hareketi de, 5. yüzyılın başlarında başarıyla gerçekleşti. Uzun boylu, kızıl saçlı ve yırtıcı Keltler, M.Ö. 390 yılında Roma'ya, M.Ö. 279 yılında ise Yunan anakarasına saldırmıştı. İtalya'nın kuzeyine ve Alplerin kuzey ve batısındaki alanlara yerleşmiş olan Keltler, M.Ö. 1. ve 2. yüzyıllarda, Roma ilerleyişine karşı direnmişlerdi. Gaul'de bozguna uğrayan ve bir kısmı giderek daha batıya hareket eden Keltler, artan bir şekilde Romalılaştı ve daha sonrasında da İspanya, Gaul ve Britanya'nın yerli halkını oluşturdu. Özellikle Roma lejyonlarının 410 yılında Britanya'dan çekilmesinden sonra, istilacı Anglo ve Saksonların giderek artan etkisi, daha önceden güneye yerleşmiş olan bu Kelt kabilelerini kuzey ve doğuya itiyordu. İskoçya'da, Galler'de, İrlanda'da ve ayrıca göçmenleri Britanya'ya giderek burayı Keltli hale getiren Kernevekeli'de (Cornwall - güneybatı İngiltere'de bir yer) yaşamayı sürdürdüler. İrlanda yerlisi Keltliler olan İskoçyalılar, Kaledonya'ya göç ederek yerli Pictleri kontrolleri altına alarak, Kelt (Gael) bir İskoçya kurdular.

Hunlar, 360 yılında doğu Avrupa'ya doğru ilerlemeye başlamıştı ve kralları Atilla (404-53) onları daha fazla haraç alabilecek, korkutucu derecede yıkıcı bir güç olarak serbest bırakmıştı. 395 yılında imparator I. Teodoz'un ölümü üzerine, Roma İmparatorluğu kesin olarak doğu ve batı olarak ikiye ayrılmıştı. Atilla doğu ve batıya iki ayrı seferde saldırmış, batıya çok şiddetli bir hücum daha düzenlemişti. Fransa'nın kuzeydoğusundaki Katalon Alanı Savaşı'ndaki yenilgisi, Hunlar askeri gücünü yitirmeye başladıktan sonra, Atilla'yı 435 yılında ölmeden önce İtalya'dan da atacak olan Roma-barbar ortak çabalarının sonucuydu. Theoderik önderliğindeki Ostrogotlar, artık İtalya'daki baskın güç haline gelmişti. Aynı zamanda, Salyan Frankları'nın kralı Clovis de, Gaul'de büyük Merovingian krallığını kurmak üzere ilerliyordu.

Barbar göçleri, Avrupa ulusunun sınırlarını belirlemişti. Vizigotlar İspanya'yı yönetmiş ve Suevileri kendi bölgelerine katmıştı. İtal-

ya'daki Ostrogot'ların krallığı, Cermen Langobardi ya da Lombardlar tarafından fethedilecek ve yarımada kuzeyde Lombardlar, güneyde Bizanslılar ve Tuna Nehri havzasındaki Avarlar'ın çöküşünü garanti-leyen yayılmacı Franklar arasında çekişmeye neden olacaktı. Bu çöküş ise Slavlar için fırsat olmuştu. 551 yılında batı Slavlar Tuna Nehri'ni geçtiler ve Elbe Nehri'nin doğusundaki, Cermen kabileleri tarafından istila edilmiş alanları sömürgeleştirdiler: Çekler Bohemya'ya, Slovaklar güney Karpatlar'a yerleştirildi ve daha kuzeyde Polonya ayırıcı bir bölge haline geldi. Rusların da dâhil olduğu doğu Slavlar, kuzeye ve doğuya, Volga Nehri'nin üst kısımlarına doğru ilerlediler. Bunu yaparak, Polonyalı Slavlar ve Rus Slavlar arasındaki ayrımı belirlemiş oldular. Kuzeydeki batı Slavları da artık Balkanlar'daki Slavlar'dan ayrılmıştı: Slovenler, Sırlar ve (Dalmaçya kıyılarına yerleşen) Hırvatlar, İlyria, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Slavlaşmasına etken oldular. Slav Krallıkları asla bir imparatorluk birliği kuramazdı, ancak; Sasaniler tarafından yeniden canlandırılan İran ile birlikte, Doğu Roma İmparatorluk'u için bir tehdit oluşturuyorlardı. 8. ve 9. yüzyılın Bulgar İmparatorluğu, Bizans karşıtı başlıca güç olacaktı.

Avrupa, fethedilmiş, absorbe edilmiş ya da batıya itilmiş insanlardan oluşan bir mozaik haline gelmişti. İspanya'daki Romalılaştırılmış Keltik-İberyalılar, Gaul'deki Gallo-Romalılar ve İtalya'daki Latinleştirilmiş insanların hepsi, Cermen bir tabaka altına dâhil edilmişti. Britanya bugünkü haline, doğusunda, güneyinde ve merkezinde Cermen kültürü, batısında Kelt kültürü ve İskoçya'da Kelt dağlıları ile ovalarda yaşayan Cermenlerin karışımı olan bir kültür ile geldi. Dilbilimsel lehçe çeşitliliği, etnik farklılığı ortaya koyuyordu: Slavlar, Slav dillerinin üç ana grubunu ürettiler ve Latince Roma dillerinin içine girdi. İmparatorluğun batı vilayetleri, kendi kendilerine yeten dünyalarına sürüklendiler. İmparator Justinian devrinde, ordu komutanı Belisarius Kuzey Afrika'daki Vandal krallığını yok ettiğinde, batıda Roma otoritesini onarmak için bazı teşebbüsler oldu. Fakat İtalya'nın Ostrogotlar'dan alınarak yeniden fethedilmesi, yarımadanın kaynaklarını tüketmişti ve kuzeyi, Cermen istilacılarının sonuncusuna –Lombardlara– karşı korunmasız hale getirmişti. Ancak önlerinde, deniz akıncısı Vikinger, 900 yılında Macar ovalarına ge-

len Macarlar ve Mongollar kadar Endülüs Emevileri ve Türkler gibi Cermen kökenli olmayan göçler bulunuyordu.

Avrupa ulusları, geleceklerini de şekillendirecek olan etnik çeşitliliğin oluşturduğu girdap, kültürel karışım ve askeri-politik anlaşmazlıklar arasından çıkarak gelişti.

7 Aralık 632

Hız. Muhammed'in Ölümlü

İslam'ın Doğuşu

*Rahman (başılayıcı) ve Rahim (merhametli) olan Allah'ın adıyla.
Oku! Kalemikle insanlara bilmediklerini öğreten Allah, en cömerttir.*

Kur'an: Muhammed'e gelen ilk vahiy

Sufi, peygamber ve önceden büyükbaş hayvan sürücüsü ve İslami inanın kurucusu olan Muhammed, Arabistan'ın bir kasabası olan Mekke'de doğmuştur ve öldüğü yıl da buraya geri dönmüştür. Ölümlünden on yıl önce, vaazlarına karşı çıkan yerel tepkiler nedeniyle Mekke'yi terk etmek ve Mekke'nin kuzeyine 300 kilometre uzaklıkta olan ve daha sonra Medine olarak adlandırılacak bir vaha yerleşkesi olan Medine'ye yerleşmek zorunda kalmıştı. Bu göç (*Hicret*) daha sonra İslami ibadet ve dini törenlerinde kutlanacaktı. Fakat Mekke'nin her şeyin ilk başladığı yer olması ve Peygamber'in zamanının geldiğini bilmesinden dolayı, "Veda Haccı"na çıkmıştı. Arafat vadi-sinde, son vaazı olacak ve daha sonra öğretisinin en özlü özeti olarak kutlanacak konuşmasını cemaat ile paylaştı. İnananları "Her Müslüman'ın bir Müslüman'ın kardeşi olduğunu ve tüm Müslümanlar'ın birbirinin kardeşi olduğunu" bilmeliydi. Kendi içlerinde kavga etmemeli ama "Allah'tan başka Tanrı yoktur" gerçeğinin evrensel olarak kabul edilmesi için gerekli olduğu takdirde, karşılarına çıkan herkesle savaşmalıydılar. Fakirler giydirilmeli ve onlara yardım edilmeliydi. Müslüman erkeklerin kadınlarına göre bazı hakları vardı ancak aynı zamanda, "kadınların da onlara göre bazı hakları vardı". "Ben misyonumu tamamladım ve size Allah'ın kitabını ve Elçi'sinin örneğini kılavuz olarak bırakıyorum... Eğer bu kılavuzu takip ederseniz ba-

şarısız olmazsınız.” Medine’ye döndüğünde odasına giderek uzandı ve şöyle dedi: “Ey Ölüm, emirlerini uygula”. Arkasında bıraktığı inananlar topluluğu da, hayatları boyunca en az bir kere bu yolculuğu (*Hac*) yapmak zorundaydı. İslam’ın hızlı yayılışı için bir sıçrama tahtası olan Arabistan, çoğunlukla bir çöl olabilirdi ama durgun bir su gibi de değildi. Afrika’yı Asya’yı birbirine bağlıyordu ve çeşitli yerleşim yerlerinde, batıda Mısır’a ve Etiyopya’ya, doğuda Hindistan’a ve kuzeyde İran’la birlikte Mezopotamya’ya kadar sürdürdükleri canlı bir bağımsızlık geleneği politikaları vardı. Özellikle Arap şiirlerinde görülen sağlam kültürel gelenekleri vardı. Bununla birlikte, İran’daki Sasani İmparatorluğu ve Mısır’daki Roma İmparatorluğu’nun kültürel etkileriyle de çevrelenmişti. Hz. Muhammed’in doğumu sırasında bu iki imparatorluğun da geriliyor olması bölgede, Peygamber’in mesajına sadık orduların fethedebileceği ve sömürgeleştirebileceği bir iktidar boşluğu yaratmıştı. Yarımada’nın Akdeniz, Hindistan ve Doğu Afrika’yı birbirine bağlayan ticaret yollarının merkezi olması nedeniyle, ticaret, fikirlerin ve etkilerin Arabistan’ın ötesine taşınmasına yardım etmişti. Kendi başına Mekke bile, bu karavan rotalarının durma noktalarının en zenginlerinden bir tanesiydi. Ancak Mekke’nin, insanların sadece Allah’a ibadet etmek için kullanacakları bir mekan olarak inşa edilen ilk ibadethane olan Kâbe’nin burada bulunması nedeniyle, dini önemi de bulunuyordu. Dolayısıyla Mekke, dini, politik ve askeri bir devrim başlatmak için iyi bir yerdi.

Hız. Muhammed’in, 610 yılındaki ilk vahiyden bu yana öğütlediği mesaj oldukça basitti: Allah’tan başka Tanrı yoktu ve Hz. Muhammed onun peygamberiydi. Bu sözleri, dürüstlüğüne tanıklık edecek şahitlerin önünde söyleyen herkes, Müslüman olabiliyordu. Allah insanlığı yargılayacaktı ve günlük dini törenin, duanın ve düzenli orucun yerine getirilmesini salık veriyordu. İnancı destekleyecek üç temel olacaktı: Allah’ın sözlerinin, bir melek tarafından Hz. Muhammed’e vahiy olarak geldiği Kur’an; Peygamber’e atfedilen sözler ve gelenekler olan Sünnet ve inananların ibadet ve dua ederkenki ortak anlaşmaları anlamına gelen *icma*.^{*} Bu basitliğin, mesajın başarısına

katkısı büyüktü. Bunun çarpıcı derecede radikal ve eşitlikçi bir hareket olması da ayrıca çok önemliydi. Tüm Müslümanların eşit olması, Hz. Muhammed'in Arabistan'ın yönetimdeki başlıca soylular tarafından eleştirilmesi anlamına geliyordu. İslamiyet, yönetenlerin kendilerine tabi olanlara yardım etmekle yükümlü olması ve askeri rütbe-lerde bile askerlerle komutanların eşitliği konusundaki ısrarıyla, sosyal olarak aşağıda olan kesime yeni bir güç ve kendine güven vermiş oluyordu. Bu sosyal boyut, Hz. Muhammed'in, Medine'de kendisine çözmesi için getirilen kabileler arası anlaşmazlıklardaki arabulucu rolünde de görülmekteydi. Sosyal hayatın düzenlenmesi, malvarlığı haklarının garantilenmesi ve miras haklarının korunması konusundaki takdir ve kararları, Kur'an'da detaylı talimatlarıyla yansıtılmıştır.

Başlangıçta, Hz. Muhammed alay ve şüphe ile karşılanmıştı. Onunki, yerel uygulamaları sadece putperestlik olarak değerlendirip reddeden merhametsiz, sert ve tek Tanrılı bir inançtı. Bu çeşit bir ikon/put düşmanlığı, başlıca ve oldukça kârlı, haccın merkezi olan Mekke gibi bir şehir için tehlikeliydi. Ancak Hz. Muhammed, bazı Arap kabilelerini giderek kendi inancına döndürmeye başlamıştı. 624 yılında, inananlarının 300 kadarını silahlandırarak, onları bastırmak için gönderilen bir orduyu bozguna uğrattı. Ve 628 yılında, bin civarı inananının başında Mekke'ye ilerledi ve Kâbe'deki putları kırarak burayı yeni dinin öğretilerini uygulayan bir tapınak haline getirdi. Bunu ise, yarımada-larını sarsan kutluk ve kuraklık nedeniyle zorlanan Arap kabilelerinin, Orta Doğu'nun komşu alanlarına gitmesiyle birlikte, en önemli genişleme savaşları takip etti.

Hz. Muhammed'in ölümünden sonraki Halife, Hz. Muhammed'in öz amcası olan Hz. Ebu Bekir Ömer'di. İnananların hükümdarı olarak varis olmuş, Suriye ve Filistin'i fethetmek üzere ilerlemişti. Onun zamanında, 635 yılında Şam, ardından da 638 yılında Kudüs teslim oldu. 637 yılında Tizpon'un ele geçirilmesi, İran'ın çöküşüne neden oldu ve 642 yılında Bizanslılar'ın İskenderiye'yi terk etmesinin ardından Mısır'ın teslimiyeti gerçekleşti. Sirenayka ve Trablus ele geçirilmişti ve Araplar kendilerini Tunus sınırlarında buldular. İskenderiye'yi korumak için bir filo inşa edildi ve Araplar Akdeniz'de önde gelen deniz gücü oldular.

Bunlar hızla ilerleyen bir askeri gücün zaferleriydi. Bundan sonra aşılması gereken zorluk, bir kuşak içinde göçebe olan bir topluluğun nasıl yöneticilere çevirileceğiydi. Bağdat ve (daha sonra Kahire olacak) Fostat inşa edilmişti ve yerleşik devletin, kanun ve vergilendirmenin altyapısı, İslami takdirin bir parçası haline gelecekti. Başlangıçta bu misyonerler, yeni hâkimiyetleri altına giren bu insanları din değiştirmeleri için zorlamadılar. İlk önce uğraşları askeriydi; Hıristiyanlık ve Musevilik'in de dahil olduğu diğer dinlere saygı duyuluyordu. Her şeye rağmen Hz. Muhammed, genel tek Tanrılı din inancının bildirildiği Hz. İbrahim'den bu yana gelen manevi soyunu ve dolayısıyla da bu üç dinin ardındaki etkiyi vurgulamıştı.

Arap ve İslam liderliğinin kişisel doğası, yeni birlik olmuş kişileri birbirine bağlamıştı; ancak aynı zamanda bu liderliği zorlukları değiştirmek konusunda korunmasız kılmıştı. 644 yılında, halife Hz. Ömer suikaste kurban gitmişti ve ondan sonra gelen kuzeni Hz. Osman İslami tutkudan yoksundu. İslam bocalama dönemindeydi. Peygamberin damadı olan Hz. Ali, 656 yılında Hz. Osman'ı öldürdü ve yeni bir dini fetih dalgasını başlattı. Fakat eğer bu İslami fetihlerin imparatorluğa ait görkemli bir güç olması isteniyorsa, bir hanedanlığın kurulması gerekiyordu. Öldürülmüş olan Osman'ın kuzeni Hz. Muaviye, halife olmadan önce Şam'ın valisiydi ve Arap geleneklerine karşı gelerek oğlunu kendisinin varisi ilan ederken önemli bir adım atmış oluyordu. Kurduğu Emevi Hanedanlığı, Şam'ı görkemli bir şehir haline getirmişti ve hanedanlık para basmaya, Yunan ve Suriyeli yetkilileri işe almaya ve devletin kalbi olan merkezine, hanedanlığın adıyla isimlendirilen ve İslamiyet'in en güzel dini binası olarak kabul edilecek camiiyi inşa etmeye başlamıştı. 8. yüzyılın başında hanedanlık, Büyük İskender'inkiyle rakip olacak ölçüde bir başarı göstererek Semerkant, Hint Vadisi ve İspanya'yı fethetmişti. Hz. Muhammed'in ölümünün üzerinden bir yüzyıl geçmeden, inananları Boğaziçi'nden Mısır'a ve Filistin'den İspanya'ya kadar Akdeniz'in hâkimleri haline gelmişti.

İslam dünyası artık, malların alınıp satıldığı çarşı, âlimlerin bilgilerini paylaştığı medrese ve inancın ibadet edilerek tazelendiği camii gibi farklı kurumlara ayrılmıştı. Bir dizi şehir ve kasabadan oluş-

şuyordu. İslamiyet ayrıca, Yunan ve Latince metinler İslami bilginler tarafından Arapçaya çevrilip, ilerideki nesiller için korunacağından dolayı, klasik ilimlerin hayatta kalması için oldukça önemliydi. İslamiyet dini birliği ve ortak sosyal kurumların varlığını güvence altına aldıysa, bunun nedeni toplumsal ortak dili sağlayan Arapçaydı; Kur'an'ın başka dillere çevrilmesi yasaklanmıştı. Onlar ayrıca, mısır ve altının, fildişi ve ipeğin Büyük Sahra Çölü'ne ve Türkistan'a taşındığı karavan yolları kadar, doğunun ticaret yollarının da zenginleştirdiği gelişmiş dünya ekonomisinin tam merkezinde olmalarından dolayı, maddi olarak da zengin medeniyettiler.

Hız. Muhammed'in gerçek varisinin kim olduğu ile ilgili bölünmeler, bir felakete yol açtı. 661 yılında öldürölen Hız. Ali'nin takipçileri, Peygamber ile kan bağı olmasından dolayı, onun son yasal halife olduğunu belirttiler. Dolayısıyla da, yeni İslamiyet yöneticilerinin otoritesini kabul etmeyi reddettiler. Tasavvufun (sufilik) güçlü bir koldan ve Kur'an'ın içinde olan gizli anlamlara verilen önemden etkilenen bu inanç, İslamiyet'in Şii kolunu oluştururken, halifelerin yerleşmiş düzenini takip edenler Sunni geleneği olarak bilinen topluluğun parçası oldular. Bununla birlikte, halifelik kurumunun doğası da değişiyordu. Emevi Hanedanlığı'nın yerine, güç merkezleri 762 yılında başkent ilan edilen Bağdat olan Abbasiler geçti. Halifeliğin saltanat töreni, burada artan bir şekilde karmaşıklaştı ve İran saltanat geleneklerinden etkilendi. 10. yüzyılda halifelik, sadece dini bir makam olarak kısıtlanmıştı ve İslam dünyası, kendi hükümdarları tarafından yönetilen bağımsız devletlerden oluşuyordu. Ancak, birleşmiş ve uyumlu uygarlık algısı, bu politik değişiklikler sırasında da devam etti. Çünkü İslami kültür, 7. yüzyılın başlarında çölden gelen mesaja ve kendi gerçeğini yaşayan Peygamber'in anısına sadık kalmıştı.

11 Ekim 732

Tours Savaşı

Charles Martel Endülüs Emevileri'ni Yeniyor

Kuzey kadrınının insanları ile ilgili olarak... Frenkler gibi – onların dini inançları sağlamlıktan yoksundu ve soğuşun doğasının ve sıcaklığın eksikliğinin nedeni işte buydu.

Al Masudi'nin (896-956) tahmini

Frenk ordusunun, Tours yakınlarında Arap ordusuna karşı kazandığı zafer, başkentleri Şam'dan güney Akdeniz'in yükselen İslamileşmesini kontrol eden Emevi Hanedanlığı'nın (661-750) yayılmacı tutkularını yok etti. Kartaca'nın fethi, Kuzey Afrika'dan Magrib'e kadar olan alanda Arap hâkimiyetini güvence altına almıştı. Daha sonra, bir Arap ordusu Cebelitarık Boğazı'nı geçerek, İberya yarımadasının çoğuna sahip olan Vizigotlar'ın krallığını yok etti. Vizigotlu İspanya, hükümdarları I. Recared'in (586-601), Hz. İsa'nın Tanrısallığı'nı reddeden Aryanizm'den Katolizm'e dönmesini takip ederek resmi olarak Katolik oldu. Gotları da Romalıları da bağlayan yasal kanun olan *Lex Visigothorum**, Vizigotlu İspanya'nın fethedenler ile fethedilenlerin geleneklerini nasıl kaynaştırmayı hedeflediğini göstermişti. Sonunda, İberya'daki Vizigot monarşisinin yerini Kurtuba Emirliği almıştı; 756 yılında kurulan emirlik, Emevi hanedanlığı tarafından yönetilen özerk bir devlettir. İspanya'nın üzerindeki yönetimleri 11. yüzyılın başında İberya yarımadasının *Reconquista* olarak bilinen yeniden Hristiyanlaştırılması seferinin başına kadar sürmüştü. Fakat 732 yılındaki yenilgi, Emevi Hanedanlığı'nın Arap İmparatorluğu'nun ge-

* Barbarların yasaları olarak bilinen kurallardan Vizigotlara ait olanı [ç.n.].

ri kalanındaki otoritesini kaybetmesine neden olmuş ve Orta Doğu'nun baskın gücü olarak yerlerini Abbasi Hanedanlığı'na bırakmalarına yol açmıştır.

İspanya üzerinden kuzeye ilerleyen Arap ordusu, 7. yüzyılda eski Gaul'un en önemli yerlerine sahip olan ve sembolik olarak Merovenj Hanedanlığı tarafından yönetilen Frenk krallığında oluşan bölünmelerden kazançlı çıkmayı umuyordu. Araplar 718 yılında, Fransa'nın güneybatı sahilindeki Narbonne'nin de dâhil olduğu, Septimania'nın Vizigotlara ait yerleşim bölgelerini işgal etmişti. Araplar bu merkezden, Kuzey Afrika Berberi kabilelerini Gaul'e baskın yapmak üzere göndermişti. 721 yılında, Toulouse yakınlarındaki gerileme, Arapların Rhone vadisine doğru yayılmalarına neden olmuştu ve ilk olarak batıda Akitanya'yı yağmalayıp kuzeye Tours'a doğru gitmeden Autun'u yağmalamış ve burada kendi zararlarına olacak şekilde Frenk medeniyetinin derin köklerine rastlamışlardır.

3. ve 5. yüzyılların ortasında Frenk (eski Cermen dillerinde “cesur” ya da “gözüpek” anlamında gelen *frekk* kelimesinden türemiştir) kabileleri, Ren Nehri'nin önlerinden güneybatı ve Somme'ye kadar ilerlediler. Piyade başarıları, her askerin kendi silahını taşımaktan kaynaklanıyordu: kalkan, düşman ön cephelerini kıran fırlatma-lık baltalar, yay ve mızrak, dikenli mızrak ve göğüs göğüse çarpışmalar için kullanılan scramasax (eğimli bir çeşit hançer) ve kılıç ve de uzun mesafeli çarpışma için kullanılan kargı. Roma Dük'ü Syagrius krallığına karşı elde ettiği zaferle Clovis (ya da “şan ve şerefe giden yol” anlamına gelen Chlodweg), Gaul'de Roma yönetiminden kalan ne varsa ortadan kaldırdı ve sonuç olarak Somme ve Loire arasındaki alanları elde etmiş oldu. 496 ve 500 yılları arasında Gaul'un doğusundaki Alamanları, Ren Nehri'nin yukarısına gitmek zorunda bıraktı. Ancak, Burgonya ve Vizigotlar tarafından kontrol edilen Akuitaniyen üzerinde kontrol elde etmek için, burada yerleşmiş bulunan Gallo-Romalı halkın desteğine ihtiyacı olduğunu anlamıştı. Ve bu topluluk Katolik Hristiyan olduğu için, onlar ve Aryan yöneticileri arasında kesin bir ayrım vardı. Çoktan Burgonyalı ve Katolik olan Clotilde ile evlenmiş ve onu etkilemiş olan Clovis, Piskopos Remigius tarafından Rheims'de vaftiz edilmişti. Yüzyıllar boyunca başlayan ve Tou-

louse'da sona eren seferi, bir özgürlük savaşı olarak Katolik Akuitaniyen yerliler tarafından selamlanmıştı. Sonuç, günümüzde Fransa olarak bilinen Sen Nehri'nin kuzeyindeki bölgede olduğu gibi, Frenkler ile Gallo-Romalıların homojen bir birleşmesi olmuştu.

Frenklerin birleşmesi, bir başka Cermen istilacısının sistemine ters düşüyordu: İtalya'daki Ostrogot krallığı Gotları Romanlardan ayıran ve ikisinin arasında gerçekleşecek evlilikleri yasaklayan, Clovis'le aynı dönemin yöneticisi Büyük Theoderic'in sistemi. Burada Gotlar, savaşçı olarak hizmetlerinin karşılığında, kullanılabilir durumdaki toprakların üçte birini almıştı. Devlet yönetimi hâlâ Romalıların elindeydi ve İtalyan-Roma (İtalo-Roman) medeniyeti, istilacıları federe (birleşmiş) müttefikler olarak askere kaydetmelerinden dolayı devam edebiliyordu. Ayrılmış Katolik Romalılar ile Aryan Gotlar arasındaki gerilim, 6. yüzyılın ortalarında Ostrogot İtalya'nın yıkılmasına neden olmuş ve Bizanslılar güneyi kontrol etmek üzere geri dönmüştü.

İspanya Vizigotları'nın haricindeki tüm birinci nesil Cermen yerleşimleri 6. yüzyılda yıkıldı. Ancak, Frenkler ikinci nesil istilacılar dandılar (Anglo-Saksonlar, Alamanlar, Bavyeralılar ve Lombardlar da bu gruba dahildiler) ve bu grup Cermen hinterlandı ile olan hayati bağlantılarını devam ettirmişti. Clovis'in ölümünden sonra Ostrogotlar'ın Provas'a teslim olmasının ardından, Frenkler güneyi kontrol altına almaya devam etti. Burgonya parçalanmış ve ikiye bölünmüştü. Thüringenler, Alamanlar ve Bavyeralılar üzerinde elde edilen zaferler, Gaul ve Almanya'nın ortak bir politik yapı içinde olması için, Almanya'nın güneyinin tamamını Frenk haracına tabi hale getirmişti. 7. yüzyılda, Frenkler Ren Nehri'nin sağ kıyısına doğru yönelebilir ve hâlâ isimlerini taşıyacak olan bir bölgeyi (Franconia) sömürgeleştirebilirdi.

732 yılındaki Tours Savaşı'nda Frenkleri zafere götüren Charles "Martel" (Çekiç), sarayın valisi ya da Austrasia'nın baş muhafızı olan II. Pepin'in gayrimeşru oğluydu ve Merovingianların devam eden, sembolik hanedanlığının altında Frenk birliğini onaran aile, onun ailesiydi. Pepin 687 yılında, batı Fransa'daki Tertry Savaşı'nda, Neustria Sarayı'nın valisini yendi ve kuzeydoğu kıyılarındaki Frizyeliler üze-

rinde hâkimiyetini ilan etti. Ancak, Loire'in güneyindeki Akuitanya-Duchy ve Burgonya'da hâkimiyeti mevcut değildi. Charles Martel babasının başarılarını ileri taşıdı ve lakabını, Vinchy Savaşı'ndaki Neustrian ayaklanmasını kanlı bastırışı ve daha sonra da, Frizyelilerin, Alamanların, Burgonyalıların ve Provanslıların ayrılıkçı tutkularının üzerine uyguladığı darbeler ile kazandı.

Tours ve Poitiers arasında bir alanda gerçekleşen Tours Savaşı'nda, zırhlarla korunmayan 15.000 civarı Frenk piyadesi, tarihin ilk gerçek savaşçı şövalyeleri olan 60.000'den fazla zırhlı ya da zincirli zırh giymiş Arap süvarisiyle yüzleşmişti. Altı yıl boyunca bu iki güç birbiriyle savaşıırken Martel, piyadelerini bir savunma pozisyonu olan kare halinde düzenledi. Tours'daki yağmalamanın cazibesinin eninde sonunda Arap ordusunu savaşa çekeceğini hesaplamıştı. Yokuş yukarı ilerleyen Arap ordusu, ilk olarak piyade avantajını kaybetti ve daha sonra da, bir Arap tarihçisinin "hareket ettirilemeyen bir deniz" olarak tanımlayacağı, sıkıca kenetlenmiş Frenk piyade grubunu bölmeye çalıştı. Savaşarak geçen bir günün ardından Arap süvarileri, Martel tarafından gönderilen Frenk öncülerinin merkez kamplarındaki ganimetlerini tehdit ettiğini öğrendiler. Savaşın yapıldığı yerden ayrılmasının ardından Abdurrahman öldürüldü. Frenkler, ertesi sabah tüm Arap ordusunun ortadan kaybolduğunu gördü.

Savaşın derin sonuçları oldu. Frenk krallığı, Arapların ilerlemesini durduran güç olarak şöhret saldı. Dolayısıyla, Avrupa'nın en önemli gücü ve Kilise'nin başlıca siperi haline geldiler.

Clovis ve varisleri, kazananların toplum içinde özümsemesini (asimilasyon) sağlamış ve yeni bir şekil kazanmış olsa da Roma imparatorluğu birliğinin devamı olan Roma-Cermen medeniyetinin içindeki Romalı Gaul'ü alt etmişlerdi: Diğer Cermen hükümdarlar gibi Frenk kralları da Roma baş muhafızlarının sorumluluklarını üstlenmişler ve Roma yetkililerinden hizmet görmüşlerdi. Fakat Afrika'daki Vandallar, İtalya'daki Ostrogotlar ve İspanya'daki Vizigotlar, diplomatik anlayış içinde Roma yönetimi ile bir arada varolabilmişken, Frenklerin bekası, fetihler üzerine kurulmuştu. Somme ve Loire arasındaki bölge, iki medeniyetin birbiriyle kaynaştığı yerdin ve yerleşmiş olan Cermen, Latince dilinde Cermen, Frenk yaygını olarak varlı-

ğını devam ettirdi. Latince, Ren Nehri'nden sadece 100-200 kilometre arasında uzaklaşmıştı ve dolayısıyla Frenkler, özgün yasal kanunları olan "Salis Kanunu"nu kaydederken Latince'yi kullanmıştı. Cermen Frenkleri, hem kültür hem de dinleri açısından Romalı Hıristiyanlar haline gelmişti. Kilise, eski Roma düzeninin olduğu kadar *romanitas*'ı tanımlayan birliğin de varisiydi. Dolayısıyla Kilise, Frenklerin güçlü bir şekilde genişlemelerine neden olurken, aynı zamanda onların Hıristiyan kültürünün içinde yer almalarına da neden oluyordu. Frenkler yasal olarak 496 yılında din değiştirmiş olsalar da, Gaul paganizmi sadece, 6. yüzyıldan itibaren onların arasında çalışan İrlandalı keşişlerin misyoner güçleri nedeniyle ortadan kalkmıştı. Roma üstünlüğünün ateşli taraftarları olan İrlandalılar, Frenklerin "Tanrı'nın Bakışı"na (See of Peter) olan bağlılıklarını da şekillendirmişti. Piskoposlar, ilk barbar istilaları zamanında köle olmuş cemaat üyelerini kefaretilerle kurtararak ve dolayısıyla Hıristiyanlığın harfiyen insanları özgür kıldığını göstererek, etkilerini ispatlamıştı. Sonrasında, küçük suçlar ve günahlar için oruç tutmayı da içeren İrlanda'dan esinlenmiş tövbe-kârlık/kefaretiler sisteminin kurulması Frenk idaresini etkiledi ve kiliseye, cemaatine bağlı dar görüşlü sistemin gelişmesi Frenk yönetimini şekillendirdi.

737 yılından itibaren Charles Martel, Frenkleri, tahtta bir Merovingian kralı olmadan yönetti. Oğlu III. Pepin'in yetkisi, ilk olarak Papa elçisi Boniface ve sonrasında Papa II. Stephen tarafından "Frenklerin Kralı" olarak kutsandığında onaylanmış oldu. Merovingianların sonuncu lideri III. Childeric, tahttan indirilmiş ve bir manastıra gönderilmişti. Etkileyicilikleri krallarının uzun saçlarıyla kanıtlanan ve kökeninde pagan olan hanedanlığın yerini, karizmalarını kutsanmışlıklarından alan Hıristiyan Şarلمان Hanedanlığı almıştı. Otoritenin kaynağı olan kan bağının yerini kutsal dini güç almıştı. Cermenlerin, Romalıların ve Hıristiyanların birleşmesi, şiddetli sonuçlarla birlikte başarılmıştı. İslamiyetin askeri-politik tehdidi, Frenk imparatorluğunun yaratılmasının zeminini hazırlamıştı ve Clovis'in cesur anısı, Kral Louise gibi her Fransızın vaftiz edilmesine esin kaynağı olmuştu.

25 Aralık 800

Charlemagne'nin Taç Giyme Töreni

Avrupa Düşüncesinin Başlangıcı

Bariş, uyum ve fikir birliği, tüm Hristiyanlar arasında hüküm sürsün... Çünkü bariş olmadan Tanrı'ya memnun edemeyiz...

Charlemagne, *The Admonitio (Uyarı)* (789)

800 yılının Noel'inde, Frenklerin ve Lombardların kralı olan I. Charles (768-814), St. Peter's'da Papa III. Leo tarafından yönetilen Aşai Rabbani Ayini (the Mass) kutlamasına katıldı. Charlemagne olarak adlandırılacak olan kral (unvanı olan *Carolus Magnus*, yani Büyük Charles'a ithafen), Leo'yu iyi tanıyordu ve ona karanlık bir şekilde baktı. Bir önceki sene Papa, Charlemagne'nin Paderborn'daki maiyetine, Leo'nun kurallarına karşı isyan çıkaran Roma soylularına karşı korunma istemek amacıyla gelmişti. Kral, Kasım ayından beri Roma'daydı ve bu ziyaretinin sebebi, Kilisenin şehirdeki ve Birleşmiş Papalık sınırlarındaki yönetimini onarmaktı. Bu şekilde Leo, 23 Aralık'ta, kendisine karşı yöneltilen kötü yönetim suçlamalarından, halkın içinde temizlenmiş olacaktı. Bazilika'da diz çökmüş halde dua ederken kralın heybetli bir bedeni vardı ve kendisi kıtı kıtına okur yazar olmasına rağmen, rahip sınıfından olmayan bir kişiye ait ilk ortaçağ biyografisinin yazılmasına esin kaynağı olmuştu. *Büyük Charles'ın Hayatı (Life of Charles the Great)* kitabında tarihçi Einhard, normalin üstünde boya ve geniş ve güçlü bir bedene sahip bir adamı tarif etmişti. Saçları artık gri ama gür, "gözleri canlı ve oldukça büyük"tü. "Bu nedenle, kalın ve kısa bir boynu ve dışarıdan belli olan bir göbeği olmasına rağmen –ki bu bedeninin geri kalanının düzgün orantısı nedeniyle belli olmuyordu– otururken ya da ayaktaiken saygın ve

görmekle bir etki bırakıyordu.” Ayrıca, “bedeninden beklenilenden daha yüksek bir sesle konuşuyordu.”

Roma soylularının katıldığı, Aşai Rabbani Ayini günü her zaman özel bir gün olurdu; ancak Charlemagne duasından ayağa kalkarken, Leo, imparatorluk tacının bir sembolü olarak başının üstüne altın bir taç yerleştirdi. Roma ve Bizans usüllerine göre, bir koruyucunun varlığını kabul etmiş ve yeni imparatorun önünde kendisini küçültmüş oldu. Toplanmış olan Romalılar taç giyme törenini alkış ve bağırışlarla karşıladılar: “Tanrı tarafından taçlandırılmış, Romalıların büyük ve barış dağıtan İmparator’u Charles Agustus’un hayatına ve zaferine!” Geleneksel düşmanları olan Lombardları, İtalya’nın kuzeyinde boyunduruk altına alması nedeniyle, bu hükümdarı övmek için özel bir nedenleri vardı. Ancak taç giyme töreni ve Leo’nun bunu gerçekleştirmek için yasal hakkı olup olmadığı hakkında tartışmalar çıkmıştı. Einhard, “Hayat” biyografisinde, Charlemagne’nin gafil avlandığını iddia etmektedir. Ancak, Antik Roma tuniği ve *chlamys** ya da kısa manto giymeyi seçerek kendisini hazırlamış olduğundan, bu pek olası değildi. Bu giysiler, yeniden canlandırılmış olan imparatorluk unvanını kabul etmesini sembolize ediyordu. Charlemagne’nin Aachen’deki sarayına üşüşen ve hamileri tarafından bir kabul için uzun zamandır seferler düzenleyen âlimler için bir yenilik de değildi.

Charlemagne’nin inşa ettiği sarayın taşları Trier ve Köln’deki Roma binalarının kalıntılarından getirildiğinden Eski Roma, Aachen’in dokusunda yaşıyordu. Bununla beraber, biraz sıkılgan bir tevazu, 25 Aralık tarihine uygun tavidir. Charlemagne, o günkü olayların, 800 yılında İmparatoriçe Irene tarafından yönetildiği gerçeği bu iddialarını zayıflatır da, kendilerini antik Roma unvanı için tek gerçek vâris olarak gören, Bizans’taki Yunan imparatorlarını kızdıracağını biliyordu. Leo’nun bu davranışı, daha sonraları Papalık tarafından, Roma *imperium*’unu** Bizanslılardan alıp bir batı hükümdarına verme yetkisinin kendilerinde olduğunu kanıtlamak için kullanılacaktı. Fakat o Noel gününde Leo’nun bu davranışı sadece, Frenk çıkarlarına itaat etmesinin bir sonucuydu. Pragmatik / faydacı olarak düşünüldüğünde

Eski Yunan erkeklerinin giydiği kısa pelerin [ç.n.].

İmparatorluk hâkimiyeti [ç.n.].

de, Yunan İmparatorluğu’nun Sicilya ve İtalya’yı yönetme iddialarını yeniledikleri dönemde, güçlü bir koruyucuya da ihtiyacı vardı. Charlemagne’nin kendi taç giymesi hakkındaki muhtemel görüşü ise, bunun uysal bir Papa tarafından kendisine sunulan kişisel bir iltifat olduğu yönündeydi. Bundan on yıl sonra, oğlu Louis’yi, ortak-imparator ve ilerideki varisi olarak taçlandırmanın Papa değil kendisi olması ve taç giyme töreninin de Roma’da değil Aachen’de gerçekleşmesi gerektiğine karar vermesi önemlidir. Frenkler’in, kendilerinin seçilmiş ırk ve aynı zamanda da eski Pers (İran), Yunan ve Roma imparatorluklarının varisi olduklarına inancı oldukça derindi. Papalar politik olarak elverişli olabilirdi, ancak, imparatorları seçen, Birleşmiş Frenk soylularının oy birliği ile konuşan Tanrı’ydı. Charlemagne, bu yeni imparatorluk statüsünün, diplomatik idare gerektirdiğini biliyordu. Danışmanlarının, Doğu ve Batı barışını sağlamak için Irene ile evlenmesi gerektiği önerisini ciddi olarak düşünmesini, sadece evlilik için ödenmesi gereken para engellemiştir; ki bu evlilik, tahtın güvenliğini sağlamak amacıyla kendi oğlunu kör eden Irene söz konusu olduğunda, Charlemagne için bile riskli bir karar olurdu.

Frenk krallığının kökenleri, günümüz Fransa, Almanya, Belçika ve Hollanda sınırlarındaki Maas-Moselle alanından gelmektedir. Charlemagne’nin babası III. Pepin, 751 yılında Merovingian Hanedanlığı’nı azletmiş ve krallığı üstlenmişti. Charlemagne’nin kendi zaferleri ise, Avrupa’nın ilk Hristiyan süper devletini yarattı: Sadece Britanya adaları, Güney İtalya ve İspanya’daki Asturias krallığı sınırlarının dışındaydı. Bunun özünde Charlemagne’nin merkezi başarısı vardı: Batı Cermen kabileleri olan Saksonların, Alemanilerin, Bavyeralıların ve Thüringenlerin birliği. 778 yılında fethedilen Bavyera zaten Hristiyan’dı ama günümüzde aşağı Saksonya ve Vestfalya olan alanlarda bulunan Saksonlar putperestti. 778 yılından sonra devam eden Sakson isyanları silsilesi, Paderborn Kraliyet Meclisi’nde kabul ettirilmiş olan Frenk devlet ve Kilise yapısını test etmişti. Charlemagne, Saksonlar 804 yılında nihayet kontrol altına alınmadan önce, ordusunu 18 kez savaşa sokmak zorunda kalmıştı. Bölgede gerçekleştirdiği kitle infazları ve din değiştirmek için zorlaması, erken ortaçağ için bir yenilikti ve o zamanlarda bile eleştirilere neden olmuştu. Bu-

nunla birlikte, üç ana seferle Avar Krallığı'nı da (günümüz Macaristan ve Avusturyanın üst kısımları) fethetmişti ve Elbe'yi kuzey Slavlarına karşı sınır olarak belirlemişti. Tek askeri yenilgisi, 778 yılında İspanya'yı istila ettiğinde Zaragoza'yı alamadan geri çekilmek zorunda kalmasıdır.

Charlemagne'nin imparatorluğu, kraliyet kontları tarafından yönetilen vilayetlere bölünmüştü; kontları da gezici kraliyet heyetleri kontrol ediyordu. Aynı bölgeyi 21 başpiskoposluğa bölmüştü ve Kili-se'yi, cemaatini eğitmekle görevlendirmişti. Sarayda buluşan rahip ve kontların yıllık olarak gerçekleştirdiği meclis toplantılarında, imparatorluğun misyoner ve yayılmacı doğası göz önüne alındığında birbirinden zor ayırt edilebilen yasal, askeri ve dini konular tartışılırdı. Bu toplantılarda Charlemagne, yasal ve idari kararnamelerini bildirirdi. Bunların bir kısmı "capitularies"* olarak yazılı kaydedilse de, kararlarının çoğu sözlüydü ve kralın kişisel olarak neyin yanlış neyin doğru olduğuna dair beyanını temel alan erken Orta Çağ krallığının Hz. Süleymanvari ideallerine uyuyordu. Charlemagne'nin tahtı, aynı Hz. Süleyman'ın tahtı gibi, merdivenlerin menzilinın tepesinde duruyordu ve ardı ardına gelen beş karısına ek olarak, çok sayıda cariye ve metresleri de Hz. Süleyman'ın ailevi düzenine bir geri dönüştü. Charlemagne, ilerleyen yaşı nedeniyle Aachen'e yerleşmek zorunda kalana kadar gezgin bir imparator olmuştur. Yaz ayları askeri seferlerde geçirilirken, kış aylarında kişisel kral otoritesini halkından mümkün olduğu kadar çok kişiye göstermek için değişik saraylarını ziyaret ediyordu.

Charlemagne ismini, özellikle Aachen'deki sarayı ve saltanatı ile ilişkilendirilen Şarلمان Rönesans'ına verdi. Âlimleri oraya yerleşmeleri için cesaretlendirmesi, Avrupa'da hükümdarın, ilimin koruyucusu olduğu kavramının yeniden dirilmesine neden oldu. Kurduğu saltanat kütüphanesi, eski klasik yazarların yazıları kadar Kili-se'nin ilk zaman pederleri tarafından yazılan eserleri de içeriyordu ve saltanat akademisi de genç Frenk şövalyelerini yetiştirmek üzere kurulmuştu. Bir el yazması (Charlemagne Minüskülü), bir Kilise litüjisi

Kilise ile ilgili kanun [ç.n.].

(cemaat ile beraber okunan dua) ve bir yasal kanun tüm imparatorluk dâhilinde yürürlüğe konmuştu: Charlemagne medeniyeti, doğru düşüncesinin yanlışsız, kesin ifade edilmesi gerektiği fikrine dayanıyordu. İmparatorluk birliği ve etkili lordluğa (*yöneticilik, hâkimlik) gösterilen ilginin kaynağı, Charlemagne'nin Tanrı'nın en yüce ve Hz. İsa'nın güçlü bir lord (yönetici / hâkim) olduğu görüşüdür. Afi-li bir biçimde Ortodoks olan bu Hristiyanlık, sihrin ve putperestliğin basit ve cahil insanların aklını esir ettiği bir dünya ile bilinçli bir muhalefet içindeydi.

Charlemagne birliği, her zaman, yürürlüğe konulabilir bir gerçeklik olmaktan çok, bir idealdi. Bu, devamlı bir kamu hizmeti, daimi bir ordusu ya da donanması olmayan bir imparatorluktu. Para tabanlı bir ekonomi kurma çabaları sonuç vermedi ve kırsal kültürün üstünlüğü, feodal kurumların yolunu açmış oldu. Charlemagne'nin imparatorluğunun onun ölümünden sonra parçalanması şaşırtıcı değildi. Oğlu, Dindar Louise'nin saltanatı, ilk ve ikinci evliliklerinden olan oğullarının arasındaki tartışmalarla dağıldı. Ancak, Charlemagne'nin torunlarının anlaşması ile 843 yılında imzalanan Verdun Antlaşması, Avrupa tarihi için önemli bir olaydı. Charlemagne imparatorluk topraklarının üçe bölünmesi, Cermen (Alman) topraklarından oluşan Doğu Fransa ve Frenk topraklarından oluşan Batı Fransa'yı yaratmış oldu. Ortalarında ise, bugünkü Belçika ve Hollanda'dan başlayarak, Burgonya'dan geçen ve kuzey İtalya'ya ulaşan topraklarda ayrı bir krallık bulunuyordu. Bu krallık artık evrensel bir önem taşımayan imparatorluk unvanına varis olarak sahip olan Loter tarafından yönetiliyordu. Dolayısıyla, Fransa ve Almanya'nın tarihi gibi, bu ortadaki krallığın topraklarının kimin tarafından kontrol edileceğine dair Fransız-Alman mücadelesi de Verdun'da başlamıştı. Bir milenyum sonra (1916) Verdun, aynı iddia nedeniyle, korkunç ve uzatmalı savaşa da sahne olacaktı.

Kuzeyden Vikingler, güneyden Saracenler (Suriye kabilesi üyeleri) tarafından rahatsız edilen 9. yüzyıl Avrupası, şehirlerin göçmen barbarlar nedeniyle tekrar parçalanması tehdidi altında kalmıştı. 10. yüzyılda, Sakson prenslerinin liderliğindeki Ottonian Hanedanlığı ile iyileşme dönemi başladı. 955 yılında Augsburg yakınlarında ger-

çekleşen Lech Savaşı'nda I. Otto, Macar güçlerini yendi ve sonrasında Elbe'nin ötesindeki Slavları fethetmek için güçlü ve acımasız bir baskıya başladı. Bu, Almanya'nın, aralıklı olarak 1945'e kadar devam eden, doğuya doğru genişleme siyasetini başlatmış oldu. Otto, kendi ırkı Saksonlar ile beraber, Bavyeralılar, doğu Frenkler, Suabiyalılar ve Thüringenler'den oluşan beş Cermen kabilesi tarafından kral olarak seçildi. Cermenlerin kralı olarak seçilmesi, kutsanması ve tahta çıkması, Charlemagne Hanedanlığı'na uygun ve beklenildiği üzere, 936 yılında Aachen'de gerçekleşti. Otto, 2 Şubat 962'de, Roma'da Papa tarafından imparator ilan edildi. Bu tarih Kutsal Roma İmparatorluğu'nun başlangıcına işaret ediyordu ve sonrasında, imparatorluk unvanı özellikle Cermen topraklarıyla özdeşleşecekti. Kutsal imparatorluk düzenini yeniden kuran Sakson piskoposları, başrahipleri, askerleri, soyluları ve 10. ve 11. yüzyıldaki Romalılar, bunu Charlemagne idealine karşı bilinçli bir saygı içerisinde gerçekleştirdiler. Charlemagne'nin, putperest atalarını silah zoruyla inanç değiştirmeye zorlaması, dikkat çekici bir şekilde meyve vermiş oldu.

27 Kasım 1095

Papa II. Urban'ın İlk Haçlı Seferi Vaazı

Frenkler Kutsal Savaş İlan Ediyor

*Kendilerini bedenlerinin ve ruhlarının yıkımı derecesinde yoranlar
şimdi bu ikisinin onuru için çalışsınlar!*

Papa II. Urban (1035-1099), Clermont (1095)

Bir dağ yamacının üzerine kurulmuş olan sahnede tahta çıkan Papa II. Urban, Auvergne, Clermont'ta toplanmış Fransız soyluları, ruhban sınıfı ve sıradan halktan oluşan büyük bir topluluğa hitaben bir açık hava vaazı verdi. Fransız olan Urban, kendisini “tüm dünyanın başpiskopos ve başrahibi” –yani derin bir krize yanıt üretmesi gereken bir şahsiyet– olarak tanımlıyordu. Mart ayında Piacenza'da bir sinod* yönetirken, Yunan imparatoru I. Aleksios Komeno'dan, kendilerine yardım etmesi için yeniden ve acil yardım talebi gelmişti. Bizans, Ön Asya'da, Filistin'deki kutsal yerler de dâhil olmak üzere tüm topraklarını Selçuk Türkleri'ne yenilerek kaybetmişti. Aleksios, Türk ilerlemesine karşı korumayla birlikte topraklarını geri almak da istiyordu. Urban'ın bu isteğe karşılığını duyurması için doğru zaman, bundan sekiz ay sonra Clermont'ta yönettiği sinod sırasında gelecekti. Fransa'nın fazla nüfus ve büyük soyluların birbiriyle savaşması nedeniyle ortaya çıkan feodal şiddet gibi kendi sorunları olduğunu, ancak bir çözüm bulunduğunu söyledi. Avrupalı Hristiyanlar kendi aralarındaki tartışmalara son vermeli ve “Tanrı'nın ateşkesi”ni yerine getirmeliydiler. Ancak bundan sonra kuvvetler, “soyumuza ait olan bölgelerden Türkleri atmak için Hristiyanlar'a yardımcı

olabilirler”di. Sadece Yunanlılara değil, bir bütün olarak Hıristiyanlığa karşı bir tehlike olduğunu söylemişti. Bizzat Fransa’da ise “haydutların şövalyelere dönüşmesi” gerekiyordu.

Papa, Birinci Haçlı Seferi de kendisinden sonra gelenler gibi bir hac yolculuğu olduğundan, belirli bir savaş şeklini savunuyordu. Yolda günahlara karşılık kefarete çalışmaları yapılacaktı ve Papalık kararıyla de, haçlı seferine katılan herkesin işlediği bütün suçlar için tam kefarete hakkı* elde edeceği anlamına geliyordu. Urban doğru noktaya isabet etmişti. Kalabalığın arasında *Deos Lo Vult* (Tanrı Bunu İstiyor) nidaları duyuluyordu. Geçmiş zamanda işlenmiş günahlar için, “kefaretin ödenmesi” (ya da “kefarete çekmek”) olarak sayılan bu Papalık affı, din uğruna yapılan savaş için mükemmel bir gerekçe sağlamıştı. Savaşmak üzere niyetlerinin bir işareti olarak binlerce kişi Haçlı Seferi’ne katılıyordu ve bunu ilk yapanlardan biri, Puy’lu (volkanik dik tepe) Piskopos Adhemar’dı. Urban, kutsal bir savaşın bir rahip tarafından yönetilmesi gerektiğini düşünüyordu ve sorumlu olarak Adhemar’ı görevlendirdi. Papa, Birinci Haçlı Seferi’nin başlangıcı olarak 15 Ağustos 1096 tarihini belirledi ve Konstantinapolis, oldukça Fransız bir macera için buluşma yeri olacaktı. Aynı dönemde *Chanson de Roland* şiiri ile birlikte İslamiyet karşıtı haçlı seferi düşüncesi zaten popüler hale gelmişti. Fransa aynı zamanda, Abbey Manastırı ile ilişkilendirilen, büyük ruhsal yenilenme hareketinin de ana vatanıydı; Manastır’ın 11. yüzyıl Avrupa Kilisesi’nin üzerindeki derin etkileri onu aynı zamanda bu büyük misyoner genişlemeye hazırlamıştı. Haçlı Seferleri etiğinin esas olan şövalyelik bir Fransız buluşuydu ve ayrıca ülke, başıboş feodal lordlar sayesinde gerekli insan gücünü de sağlayabiliyordu. İlk doğan kuralının** olması ise, pek çok ailenin görevlendirilmemiş daha genç oğulları olduğu anlamına geliyordu. Bununla birlikte, burası Normandiya Fransası’ydı ve Haçlı Seferleri, bu kuzeyli adamların içinde hâlâ yaşamakta olan Norveç seyahat tutkusuna hitap ediyordu. 1095 yılında Norveçliler, İngiltere ve Sicilya’yı çoktan sömürgeleştirmişlerdi. Şimdi sırada Filistin vardı.

* Suçların affedilmesi için günah çıkarma ve papazın önerdiği kefareti yerine getirme [ç.n.].

Ailedeki en büyük erkek çocuğun maddi manevi söz hakkına sahip olması [ç.n.].

Haçlı Seferleri, kilise ile ilgili bir darbe, iktidarın Kilise amacına doğru yönlendirilmesi ve Papalık'ın bağımsız bir dış politika yürütme teşebbüsü olarak başlamıştı. Lord (derebeyi) ve vasal (derebeyine bağlı kimse) arasındaki ilişkiyi sistematik hale getiren feodalite, 11. yüzyıl Avrupa bölge düzeninin temeliydi, fakat aynı zamanda, bireysel soylulara bağlı güçler arasında şahsi savaşlara da yol açabiliyordu. Kilise bu yıkıcı güce dışsal bir çıkış noktası vermiş oldu ve feodalite, Haçlı Seferi askeri disiplininin temeli haline geldi.

Kudüs, 637 yılında fetihçi Araplar tarafından alınmıştı ve ilk başlarda göstermiş oldukları hoşgörü sayesinde, Hristiyanlar inançlarının tapınaklarının olduğu yerlere hacca gidebildiler. Malazgirt'teki (1071) Türk zaferinden sonra, bu tip bir erişim çok daha zor hale geldi. Ancak geçmişten gelen bir sorun vardı: 1021 yılından beri Yunan Kilisesi Kutsal Topraklar'ın resmi muhafızıydı ve Yunan ve Latin Kiliseleri'nin 1054 yılındaki büyük hizipleşmesinden sonra, Bizans, Latinlerin hac planlarına düzenli olarak müdahale etmeye başlamıştı. Batı Avrupada elde edilen başarılar, Latinleri bu tür gerilimlere karşı hoşgörüsüz bir hale getirmişti. 9. yüzyılda Araplar tarafından tehdit edilen İtalya, 10. yüzyılda güvenli bir şekilde Hristiyan olabiliyordu. 11. yüzyılda, Hristiyan kuvvetler uzun İspanya *Reconquista*'sını (yeniden fetih) başlattığı ve batıdaki büyük haçlı seferine katıldığı sırada, Norveçlilerin Sicilya'nın kontrolü için başlattığı 1060 ile 1090 yılları arasında süren 30 yıllık savaş, Arapların mağlubiyetiyle sona ermişti. Doğuya bakmak için başka nedenler de vardı: İtalyan şehirleri, bu bölge ile doğrudan ticaret yapabilmek için Filistin'de kendi pazarlarını kurmak konusunda çok hevesliydi.

Doğuda altı temel Haçlı Seferi gerçekleşecekti. Urban'ın çağrısı ile serbest bırakılan coşku ve şiddet, gerçek Haçlı Seferi başlangıcından önce, fakirlerin kendiliğinden ortaya çıkan seferlerinde görülebiliyordu. Keşiş Peter'in (Peter The Hermit) vaazlarıyla canlanan, binlerce fakirden oluşan neo-askeri gruplar, 1096 yılının baharında Fransa'nın tam üzerinden geçip, doğuda Macarlar tarafından öldürülmeden önce, Ren Nehri vadisindeki Musevileri katletti. Boğaziçi'nden geçen resmi Haçlı Seferi, toplamı 150.000 kişi olan üç gruptan ibaretti: Bouillonlu Godfrey ve kardeşi, Baldwin Lorraine grubunu; Tou-

louse kontu, IV. Raymond Provans grubunu ve Otrantolu Bohemund ise Norveçlileri yönetiyordu.

Başlangıçta Suriye iyi bir denemeydi: İşgal sağlam değildi ve fethe-dilen yerliler dostane çıkmıştı. Haçlılar, önce İznik'i, bir yıllık kuşat-manın ardından da Antakya'yı ele geçirdiler. Bundan sonra Bouillon-lu Godfrey, aralarında tartışan Bohemund ve Raymond'un üzerinde liderliğini ilan etti. Kudüs Aziz John Şövalyeleri Tarikatı (Hosoitali-er Şövalyeleri) de aynı yıl içinde kurulmuştu. 1100 yılında Godfrey'in ölümünden sonra kardeşi, Kudüs'ün yeni görevlendirilen patriği Da-gobert tarafından I. Baldwin olarak taçlandırıldı; patrik daha sonra kral tarafından görevinden alındı. Papalık, kendilerinin merkez İtal-ya'daki yönetimine benzeyen bir kilise yönetim sisteminin Filistin'de de olmasını istiyordu. Bunun yerine ellerine geçen ise Fransız soylu-larından oluşan bir feodal krallık olmuştu. Antakya, Urfa ve Tripoli yeni krallığın hükümdarlığını kabul etmişti ve Cenevizliler ve Nor-veçli müttefikler krallığın genişlemesi için yardım ediyorlardı. 1104 yılının Mayıs ayında Acre ele geçirildi ve 1110 yılında krallık sınır-larını Beyrut sahillerinden Mısır sınırlarına kadar genişletmişti. Kızıldeniz ile olan bağlantısı sevkiyat ihtiyaçlarını gideriyordu. Özellikle Şam'dan Mısır'a ve Kızıldeniz'e olan karavan yollarının kontrolü de krallık için ticari temeli oluşturuyordu. Türklerin Urfa'yı fethetmesi, 1145 yılında İkinci Haçlı Seferi'nin ilan edilmesine yol açmıştı, ancak Şam 1145 yılında geri alınamadı ve Suriyeli zorlu savaşçı Nureddin, haçlıları bölgeyi terk etmeye zorladı. 1171 yılında hem Mısır hem de Suriye'nin sultanı olan Selahaddin Eyyübi, haçlıların avantajlarını er-kenden ellerinden alan, bölgesel bir birlik kurmuştu. 1187 yılında ise Kudüs'ü aldı. Bunu takip eden Üçüncü Haçlı Seferi, büyük güçlerden -İngiltere, Fransa ve Alman prenslerinin kurduğu Hohenstaufen ha-nedanlığı- oluşan önemli bir seferdi. Kıbrıs ise artık Latin yönetimi-ne geçmişti ve 1571 yılına kadar batı Avrupalılar tarafından yöneti-lecekti. Ancak Selahaddin'i yerinden çıkartamadılar ve İngillere'den I. Richard, Hristiyanların Kudüs'e giriş hakkı alabilmeleri için Sela-haddin ile uzlaşmak zorunda kaldı.

Dördüncü Haçlı Seferi (1202-1204), iç tartışmalar ile dağılıp, Konstantinopolis'in Latinlerin yönetimine geçmesiyle sonlanan Pa-

palık otoritesinin yeniden yerleştirilmesi için bir girişim olarak başlamıştı. Beşinci Haçlı Seferi (1217-1221) utanç verici bir şekilde Filistin'den çekilmeyle sonuçlanırken, son büyük Haçlı Seferi (1228-1229) ise Papalık ve İmparator II. Frederick arasındaki tartışma tarafından yönlendirilmişti. Sicilya'nın kralı ve bir Hohenstaufenli olan Frederick, krallığı Norveçli seleflerinin merkeziyetçi yaklaşımıyla yönetiyordu ve Mısır sultanı ile yaptığı uzlaşma görüşmeleri de bağımsız bir hükümdarın laik diplomasi talepleri idi. Bunlar, Kudüs'ün Hristiyan-Müslüman olarak bölünmesi ile sonuçlandı ve Frederick 1229 yılında kendisini Kudüs'ün kralı ilan etti. Bunu, Frederick'in imparatorluk tarzı ile 1244 yılında Kudüs'ün Mısırlı Eyyübi Hanedanlığı'na son olarak teslim edilmesinden önceki, yerel soylu feodalite arasında Kudüs'te gerçekleşen on beş yıllık bir mücadele takip etti. Son Haçlı kalesi olan Acre de 1291 yılında Eyyübiler'in varisleri olan Memlûklüler'e teslim edildi. Bu olayı ise, Suriye'nin tamamen tahliye edilmesi takip etti.

Haçlı Seferleri, sadece doğuya ait olmayan bir pan-Avrupa siyasetiydi. Papalık 13. ve 14. yüzyıllarda İtalya'da, Haçlı Seferlerini Hohenstaufen'in Papalık Devletlerine karşı oluşturduğu tehdide karşı kullanmıştı. Tötonik (Cermen kökenli) Şövalyelerin yönettiği ve kuzeydoğu Almanya'ya doğru ilerleyen Baltık Haçlı Seferleri, 1190 yılında, Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Filistin'de gerçekleşmişti. Ayrıca din değiştirme savaşı olma özelliği de olan bu seferler, 15. yüzyıla kadar devam etmiş ve Almanya sınırlarını doğuya doğru ilerletmişti. Haçlı Seferleri aynı zamanda Hristiyan sapkınlıklarının da sonunu getirmeye çalışmıştı: Languedoc Catharları'na karşı yapılan Albigensian Haçlı Seferi, 1208 yılında Papa II. Innocent tarafından düzenlenmişti. 13. yüzyılda Lombard Catharları'na, 1420 ve 1430'larda Bohemyadaki Hussiteler'e karşı benzer seferler devam etti.

1300'lerde, Avrupa Devletleri'nin yöneticileri kendi iç otoritelerini kurmak ile meşguldüler ve haçlı seferi isteği sönmüştü; ancak bu seferlerin etkileri derin olmuştu. Ticaretin genişlemesi, öncelikle Venedik'ten başlayıp Brenner Geçidi'nin üzerinden Ren Nehri'ni takip ederek Bruges'e ulaşan büyük ticaret yollarını etkileyecek şekilde, kentsel gelişmeye neden olmuştu. Paradoksal olarak, haçlı sefer-

lerinin kentselleşme yan etkisi, başta bu seferlere güç veren toprak kökenli feodaliteyi yavaş yavaş yok etmeye başlamıştı. Misyonerler ve Marco Polo gibi daha doğuya giden gezginler, Avrupa'nın Asya'yı keşfetmesine ve Avrupa'nın diğer kültürlerle ilgili merakının gelişmesine yol açmıştı. Doğuya doğru giden Hristiyan misyonerler oryantal dilleri ve ortaçağın en önemli tarihi eseri olan Tyre'lı (Sur Şehri) William'ın *Historia Transmarina* eserini incelediler. Haçlı Seferleri ayrıca, lezzet tarihi içinde bir bölümü oluşturur. Şeker ve darı (mısır), limon ve kavun-karpuz, pamuk, muslin ve ipek kumaş, pudra, cam aynalar ve hatta tesbih: hepsi doğudan batıya geldi. Avrupa askeri teknolojisi, Müslümanlardan ve Yunanlılardan öğrendikleri gelişmiş tahkimat ve kale inşaatı teknikleri sayesinde, daha karmaşık ve gelişmiş hale geldi. Bununla birlikte, Avrupalı soylu aileler tarafından yönetilen devletin çarkları, seferler için ödenen vergilerin artırılmasından edinilen deneyimlerle, kapsam ve heves açısından gelişti. Haçlı Seferleri Fransız topraklarında, Fransa'yı Avrupa'nın 1300'lü yıllardaki en baskın gücü yapmak amacıyla başlamıştı. Ancak seferlerin başlaması için istekte bulunan Yunanlılar kendilerini Latin batının ve İslami doğunun hücumları arasında tuzağa düşmüş halde buldu.

25 Ağustos 1227

Cengiz Han'ın Ölümü

Mongolistan İmparatorluğu'nun Kuruluşu

Uluslararası genetikçilerden oluşan takım, Orta Asya'da 16 milyondan fazla erkeğin, büyük Moğolistan lideri ile aynı Y kromozomuna sahip olduğuna dair hayret verici gerçeği ortaya çıkardı.

Robin McKie, *Observer*, 2 Mart 2003

Çeşitli Moğol kabileleri arasındaki birliği sağlayan liderin ölüm haberi, sınırları günümüzde batıda Hazar Gölü ve Doğu Çin, kuzeyde Sibirya ve güneyde Tibet ile beraber Çin'in merkezini de alacak şekilde çizilebilecek imparatorluk içinde yayılıyordu. Doğumunda verilen ismi Temuçin olan "Cengiz Han"ın başarısının altyapısını ölümcül kabile rekabetlerinden biri oluşturmuştu. Tatar kabilesi üyeleri, babası Yeşügey'i öldürmüştü. Babasının üyesi olduğu asil Börçigin klanı, aileyi terk etmişti ve genç Temuçin, bir Moğol savaşçısının temel beslenme düzenini oluşturan kısırak sütü ve koyun eti yerine kök ve balık yediği, gezgin bir mahrumiyet hayatını yaşamak zorunda bırakılmıştı. Batı Moğollar'dan Kerait kabilesinin Han'ı (lideri) Tuğrul, daha önce babasına sadık olan kabileleri birleştirmesi konusunda Cengiz'e yardım etmeye karar vermişti. Dolayısıyla, 20.000 kişiyle donatılmış olan Cengiz, Tatarlar'a karşı atlı baskınlar düzenledi, başlıca rakibi olan Doğu Moğolistan Merkit kabilesini yok etti ve Jurkin kabilesinin asaletini ortadan kaldırdı. İlk takipçileri kendisi gibi erkeklerdi (kabileleri savaşta yenilgiye uğradığı için güçlü bağlantıları olmayan savaşçılar). Bu nedenle Cengiz onları, soyları nedeniyle değil yeteneklerine bağlı olarak seçilen subaylardan oluşan bir ordu kurmak için kullanabilirdi. Hızlı terfi, sıra-

dan kabile üyelerinin 10.000 kişiye kadar olan birimleri yönetebileceği anlamına geliyordu.

İlk seferler Cengiz'in tipik yöntemleri ile yapılmıştı: Devamlı olarak katliamlar yapılıyordu; garnizonların ve düşman topraklarında yaşayan halkın moralini bozmak ve onları bölmek için önden temsilciler gönderiliyordu; hemen teslim olmalarına rağmen topluluklar öldürülebiliyordu. Cengiz, bir sonraki sefere ilerlerken ardında yaşayan bir düşmanın kalmasına izin vermiyordu ve yenilmiş olan Tatarların üstesinden de boyu bir at arabası şaftından uzun olan herkesi öldürerek gelmişti. Hamisi Tuğrul ile ittifakını bitirdikten sonra Cengiz, artık üyeleri kendi Moğol maiyeti ve ordusunun hizmetkârları ve askeri bölüklerini oluşturan Kerait kabilesini dağıttı. Kabilelerin sadakatinin bozulması stratejisinin temelini oluşturuyordu ve bu ona 1206 yılında Onon Nehri kenarında toplanan Moğolistan Genel Meclisi tarafından Cengiz Han (Evrensel Hükümdar) unvanının verilmesine neden oldu. Daha zorlu durumların üstesinden ise kanlı bir şekilde gelinmişti: Batı Moğolistan'daki Nayman yöneticileri, Cengiz karşıtı bir koalisyon kurmaya çalıştıklarında krallıklarından olmuşlardı.

Cengiz askeri yeteneğini, politik gücünü işletmek için kullanmıştı. Kendisine ilk olarak verilen ve daha küçük çaplı olan unvan, "Moğolların Hanı", kendilerini askeri olarak birleştirebilecek güvenilir bir komutan arayan kabileler tarafından önerilmişti. Bunu, sonradan istila ederek fethettiği Çin İmparatorluğu'nun desteği takip etti. Bozkırın göçmenleriyle, onların güneyinde bulunan yerleşik kırsal ve kentsel medeniyetlerin arasındaki ilişkiler sürekli olarak değişiyordu. Çinliler, kabilelerin ortaya çıkardığı güçlü yönler ve zorluklara göre değişen öncelikleri doğrultusunda göçmen kabileler ile ardı ardına ittifaklar kurarken, göçmenlerin temel eşyalar kadar Çin'de üretilen lüks eşyalara da ihtiyacı oluyordu. Örneğin Liao Hanedanlığı, "Tüm Moğollar" birliği ile ittifak içindeydi. Kuzey Çin'deki Çin İmparatorluğu, eskiden müttefiki olan Tatarlar'a saldırmıştı ve onların ardından Cengiz'in buraya yaptığı saldırı, hâlâ bozkırlarda güç kazanmaya çalışan küçük bir kabile başkanırken Çinlilerin Cengiz'in otoritesini kabul etmesine yol açmıştı.

Birleşik Moğol ulusu, devamlı savaş içinde olmak üzere kurulmuş bir ulustu. Ordu başlarda sadece süvarilerden oluşan bir güçtü: şehirleri istila etmezlerdi ve diğer göçmenleri yenmeye odaklanmışlardı. Ancak fethedilen toplumlar, onları gelişmiş teknoloji ile tanıştıırıp, liderler arasında okuryazarlığı yayarak, ilk Moğollar'ı ciddi anlamda değiştirdiler. Moğol ordusu, mancınıklar, portatif merdivenler ve yanan yağ ile aşına hale geldikten sonra kuzeydeki Çin şehirlerini kuşatabilecek hale gelirken, güney Çin'de ise gemilerden nasıl savaşabileceklerini öğrenmişlerdi. Cengiz'i Kuzey Çin'deki ekili alanları, ordusunun atları için otlağa çevirme fikrinden vazgeçiren ve aynı zamanda ona çiftçiler ve zanaatkârlar tarafından üretilenlerin vergilendirilmesinin devlet malvarlığına nasıl katkıda bulunacağını da öğretenler, bu fethedilen alanlardaki yeni Çinli danışmanlarıydı. Çin'in fethi sırasında zaten deneyimli tüccarlar olan Moğollar, ticaret yolları için önemli koruyucular ve teminatçılar haline geldiler. "Sonsuz Mavi Cennet"e yüce bir ilahi varlık (Tanrı) olarak taptıkları asıl dinleri, Hristiyanlık, İslamiyet ve Budizm'in aynı anda varolabilecekleri dini toleransa sahip olacak kadar dağınıktı.

Cengiz'in Çin karşıtı seferi, Çin'in kuzeybatı sınırlarında bir devlet olan Hsi Hsia Tangut Krallığı'na bir saldırı ile başladı ve daha sonra Çin İmparatorluğu'na yapılan tek saldırıyla devam etti. Çinlilerin, Cengiz'e ganimet yoluyla rüşvet verme taktikleri, 1215 yılında Pekin'i ele geçirme zaferini sadece bir yıl erteleyebildi. Daha sonra, Cengiz kumandanlarından birini yeni fethedilmiş Çin'i gözetmek üzere bıraktı. Koruması altındaki Müslüman tüccarlarının karavanlarının ülkenin yöneticilerinden birinin saldırısına uğraması üzerine, (Ocus Nehri kenarındaki) Harezm etrafındaki toprakların fethi üzerinde yoğunlaştı. Cengiz ittifakını, üç ana şehri yok ederek ve sağ kalanları Moğolların öncü kuvvetleri olarak hizmete tabi kılarak, olabilecek en barbar şekilde onurlandırdı. 1223 yılında ülkeden çekildi ve son seferi Hsi Hsia'ya açılan savaş oldu.

Cengiz, kendinden sonraki varisleri için gerekli hazırlıkları yapmış ve topraklarını oğulları arasında paylaştırmıştı: Batı Moğolistan ve Kuzey Sinkiang yöneticisi olan Ögeday en baskın güçtü. Cuci'nin sahip olduğu batıdaki alanlar, Rusya ve Altın Ordu Hanlığı'na

kadar uzanıyordu. Sonrasında varisi Batu Rusya'yı kontrol edip doğu Avrupa'ya korku salacaktı. Çağatay, Kuzey İran ve Güney Sinkiang'ı yönetiyorken, Tului'ye Doğu Moğolistan tahsis edilmişti. Yuan Hanedanlığı yöneticilerinin Moğol isyanı sırasında, Çin'in Büyük Han'ı Tului'nin oğlu Kubilay Han (1260-1294) olmuştu. 1367 isyanına kadar devam eden Yuan hanedanlığından sonra Ming hanedanlığı kuruldu. Büyük Han'ın yerleşkesi önceleri Karakurum, Moğolistan iken, sonra 1267 yılında Pekin olmuştu. 1279 yılına kadar Moğol ordusu tüm Çin'i, 1260'a kadar Orta Doğu'nun çoğunu ve 1241'e kadar (Novgorod hariç) Rusya'nın tüm topraklarını fethetmişti. Annam (şimdiki Vietnam), Burma ve Java istila edilmişti. Japonya'nın (bir tayfunun da yardımıyla) 1281 yılında Moğol istilasına yenik düşmesi ise beklenmeyen bir değişiklikti. 1236-1237 kışı, Avrupa'ya yapılan batı hücumunun başlangıcına işaret ediyordu: Kiev 1240 yılında teslim alındı ve 1241-1242 yıllarında Macaristan işgal edilmesine rağmen, Moğollar'ın orta ve güney Rusya'ya çekilmeleri nedeniyle boşaltılmak zorunda kaldı. Moğol saldırıları yüzünden Polonya ve Macaristan'ın nüfusunun azalması, doğuda Silezya, Pomeranya ve Transilvanya'ya doğru ilerlemekte olan Almanların göçlerini hızlandırmıştı.

Ancak bozkırda, rakip otoritelerin süregelen sorunu Cengiz'in ölümünden sonra yeniden gündeme geldi ve Avrupa'yı ve Orta Doğu'yu Moğollar'ın ilerleyişinin devamından korumuş oldu. Başlangıçtaki hızlı genişlemenin devinimini ve yüksek askeri ahlâkı korumak oldukça zordu. Moğolistan'a yapılan Ming Çin istilaları, Cengiz Han'ın kurmuş olduğu birliği sona erdirdi. Çin sınırlarındaki iç Moğolistan artan bir şekilde Çinileşti ve bozkırlardaki dış Moğolistan'dan ayrıldı. Tibet Budizmi'nin 15. yüzyıldan itibaren aşamalar halinde Moğolistan'a girmesi, Moğollara birlik olmak için pek az olan kaynaklarından birini sağlamış oldu. 16. yüzyılın başından 18. yüzyılın ortalarına kadar Kuzey Hindistan'ı yöneten ve Hintlilerle Müslümanları kaynaştırmaya çalışan Mughal/Mogul Hanedanlığı*, hanedanlığın kurucusu olan ve annesi tarafından Cengiz Han'ın ikinci oğ-

* Hint-Türk İmparatorluğu [ç.n.].

lu Çağatay soyundan gelen Babür'den (1526-1530) bu yana, gelmiş en önemli Moğol efsanelerinden biri haline geldi.

Moğol İmparatorluğu'nun değişik kesimleri kendi yerel kimliklerini kazandılar. Rusya'daki Altın Ordu Hanlığı'nın yönetici sınıfı Hristiyan Ortodoks Rus halkını (dağılmalarını açıklayacak bir bölünmeydi bu) yönetirken Müslüman olup Türkleştiler. Farslı İlhanlı* Hanedanlığı (Moğolistan ve Çin'deki Büyük Hanlığı altındaydılar), Bağdat'ın alınarak Abbasi Hanedanlığı'nın yok olmasıyla birlikte İran platosu ile birlikte Irak'ın çoğunu, Kuzey Suriye'yi ve Orta Anadolu'yu yönetiyordu. Ancak İlhanlı yöneticileri, otoritelerinin parçalanmasının başlangıcı olarak, artarak Farslı ve İslami olmaya başladılar. Yerli Çinlilerin barbarlarla arasına mesafe koymasına rağmen Moğollar'ın yıkanmak için kendi idrarlarını kullandıkları söylentileri, Çin duyarlılığına saldırı olarak kabul edilebilse bile, Çin Büyük Hanlığı Çinileşti. Orta Moğolistan'da bozkır hayatı devam etti; ancak burası tüm Moğol toprakları arasında en fakir bölgeydi. Burada kabileler nüfuzlarını geri kazandılar; ancak soya bağlı rekabet gücünün yeniden kurulması ihtimali, kabileler arasında herhangi bir ittifakın kurulmasını riskli bir olay haline getiriyordu. Moğol İmparatorluğu'nun bir kısmını yenilemeyi başaran Timur Lenk'in başarıları bile ölümünden sonra devam etmedi.

Nüfus azalması ve hastalık Moğolları da vurmuştu. Bozkırdan gelen istikrarlı göçler, ilk milenyumun başından beri Avrupa tarihi için değişmeyen büyük bir etmendi. Ancak bozkırdaki kemirgenler arasında sık görülen hıyarcıklı iltihap olan veba (batı Avrupa'ya yayıldığında "Kara Ölüm" adını almıştı), 14. yüzyılda geniş bölgedeki nüfus oranlarını aşağı çekiyordu. Bununla birlikte, askeri teknoloji, at üstündeki Moğol savaşçıların yay ve oklarını çoktan aşmıştı. Moğollar Çinlilerden barutu öğrenmişti ancak, göçmen ya da yerleşik fark etmeden, batı Avrupalı güçlerin kullandığı tabancaları elde etmek onlara zor geliyordu. Moğol bozkırlarının tarihini, Rusya ve Çin arasındaki anlaşmazlıklar oluşturacaktı. 15. yüzyılın sonlarından itibaren Ruslar, bozkır ve kuzey Avrupa'nın ormanları üzerinde kontrol

elde etmişti ve 1480 yılında Moskova'nın büyük prensi olan III. Ivan, Altın Ordu Devleti'ne ödenilen vergiyi durdurdu. 1556 yılında Rus ordusu Volga Nehri'nin tüm kıyısını kontrol ediyordu ve Ural Dağları'nı geçmişti. 1639 yılında Pasifik'e ulaşmışlardı ve Rusya'nın nüfustaki muazzam artış, bu yeni yerleşimcilerin bir zamanlar Moğol atlılarının toynak sesleriyle yankılanan Ukrayna ve Sibirya'nın az nüfuslu alanlarını sömürgeleştirmelerine yardımcı olmuştu.

29 Mayıs 1453

Konstantinopolis'in Düşüşü

Osmanlı Avrupa'ya Meydan Okuyor

Örümcek, Sezarların sarayında ağlarını örüyor.

Sultan II. Mehmet Aya Sofya'ya giriyor ve derin derin düşünüyor.

1453 yılında, Konstantinopolis şehri, Bizans İmparatorluğu'ndan geri kalan tek şeydi. Şehir, surlarının dışındaki, yirmi yaşındaki Sultan II. Mehmet'in (1451-1481) yönettiği 80.000 kişilik Osmanlı ordusuna karşı 7.000'den az kişiyle savunuluyordu. Şehrin batısına kadar Trakya bölgesinin tamamı çoktan tahrip edilmişti ve Türk deniz kuvvetleri filosu Gelibolu'da toplanmıştı. Konstantinopolis'in hendek kanalları derinleştirilmişti ve kale hendekleri suyla kaplıydı. Şehrin son kuşatması 2 Nisan 1453 tarihinde başladı. Şehrin kapıları kapalıydı ve kuzeybatıdaki Haliç'in savunma girişine büyük demir bir zincir gerilmişti. Ancak Sultan, yelkenlilerin bir hamlede Yunan sığınağı olmaksızın çıkan Haliç'e kara yolu ile sürüklenmesini emretmişti.

Bu Türk saldırısı, 29 Mayıs Salı günü gece yarısı bir buçuk sularında başladı. Düzensiz kuvvetleri, Anadolulular; onları da düzenli kademelerle mehter marşıyla yüreklendirilen yeniçerilerin –sultanın kendi korumaları– akımları izliyordu. Sultan bu kuvvetleri hendeğe kadar ilerletip, sonrasında kazıklarla yapılmış sete çağırırdı. Şa-faktan hemen önce şehir duvarlarının güvenliğinden sorumlu olan Giovanni Giustiniani Longo yaralandı ve savaş alanından çıkarılabilmesi için iç duvarda küçük bir kapı açılması gerekti. 700 kişiden oluşan Cenevizli askeri birliği de kapılar kapanamadan geri çekildi. Geri çekilmekte olan Yunanlılar da surlarda bir başka kapıyı açık bırakmıştı ve Türkler buradan içeri hücum etti. İmparator XI. Konstantin,

en son, savaşa doğru yürüyerek ilerlerken görülmüştü. Konstantinopolis, korkunç ve rastgele katliam sahneleri ile yağmalanmıştı. Aziz Sophia, camii haline getirildi. Zafer kazanan Sultan, 21 Haziran'da Edirne'deki Avrupa sarayına gitmek için şehirden çıktı. Harap edilmiş manzaranın arasından geçerken; "Nasıl bir şehri yağmaladık ve tahrip ettik..." diye söylenmekteydi. Salı, Yunanlılar için hâlâ şanssız gün olarak kabul edilir.

Hristiyan Yunan kültürünün son politik ifadesini yok eden ve dolayısıyla da antik Roma İmparatorluğu'nun son titreyen alevini söndüren güç, İslamiyet tarihinde üretilmiş olan en etkili askeri makineydi. Bu Osmanlı Türkleri, İç Asya'nın Türk-Moğol bozkır alanları olan "Tartary/Tartarya" halkının soyundan geliyordu. Konuştukları Türkçe, Moğolistan ve Sibiryada da bulunan ve topluca Türk dilleri ailesi olarak bilinen (ki Tatar, Özbek ve kazak dilleri de buna dahildir) geniş bir grubun sadece bir tanesiydi. Osmanlı'nın Konstantinopolis kapılarına gelmesi, Türklerin batı yönündeki artarak devam eden ilerleme hareketlerinin son aşamasıydı; ki bu ilerleme 1. ve 2. yüzyıllarda Hunlar'ın onların üzerindeki etkisiyle başlamıştı. Bundan sonra bozkırlardaki Çin ve ittifakları Türkleri, 5. yüzyılda Volga Nehri ve Karadeniz bozkırlarına kadar batıya gitmek zorunda bırakmıştı. Erken ortaçağ dönemi, kağanlar tarafından yönetilen doğu ve batı bozkırlarından gelen iki Türk imparatorluk gücünün ortaya çıkmasına tanık olmuştu. Göçmen ve yarı-göçmen, Türk, Moğol ve İranlılardan oluşan halkıyla Türk devleti, en başından beri birden çok dil konuşulan ve birden çok etnik yapıyı barındıran bir devletti. Daha önce yıkılmış olan Türk devlet ve imparatorluklarından ortaya çıkan Selçuklular, Avrupa sınırlarında ciddi bir etki yaratan ilk Türkler'di. Araplarla yapılan ticaret ve akın anlaşmaları, Türk göçebelerini çoktan İslamiyet ile tanıştırmıştı. Tek Tanrılı bu inanç, Asya bozkırlarındaki halkların eski inanışları olan tek gök Tanrısına tapınmaya dayanan eski inanç gelenekleri üzerine kolaylıkla inşa edilebilmişti. Selçuk ailesine sadık olan Türklerin yükselişi bir 11. yüzyıl olayıydı ve Selçuklular Türklerin içindeki ilk büyük İslami güçtü. İran ve Transkafkasyadaki konumlarını birleştirerek, güçlerini eski Arap-İslami alanların merkezi bölgelerine ve Doğu Akdeniz'e doğru kurdular. Batıya doğru, gücü açıkça azalmak-

ta olan Bizans ile ciddi ve devamlı bir şekilde karşılaşmalar başlamıştı. İki imparatorluk arasında 1071 yılında Malazgirt Savaşı'nda gerçekleşen çarpışma, Bizans'ın o zamana kadarki tarihinde ilk ve en büyük yıkımdı. Bir darbede tüm Anadolu kaybedilmişti ve Selçuklu ordusu ve kabile komutanları bu alanda beylikler kurmaya başlamıştı. Toprakları İran, Irak ile beraber Afganistan ve Suriye'yi de içeren daha büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılması, Anadolu'nun Rum Selçukluları tarafından yönetilen, ana hattan ayrı bir varlık haline gelmesine yol açmıştı. Bu yöneticiler çevredeki komşu Gürcü ve Bizanslı aristokrat aileler ile evlilikler gerçekleştirmişti, kültür ve dinin birbirine karıştığı bir geleneğin gerçek varisleriydiler. Yunanlılar, Selçuk saraylarında hizmet veriyorlardı ve Konstantinopolis'te imparatora hizmet eden Türk göçmenler bulunuyordu. 13. yüzyılın başlarında, Rum Selçukluları, Anadolu'da güçlü ve iyi tanımlanmış bir devlet yönetiyordu ve bu sınırlar günümüz Türkiye'sinin topraklarının oldukça büyük kısmını içeriyordu.

13. yüzyılın ilk yarısındaki Moğol istilaları, Selçuklu iktidarının istikrarını bozmuştu ve aynı zamanda Türk-İslam dünyasını, Bizans ve Hristiyan dünyasıyla daha fazla temas kuracakları şekilde daha da batıya gitmek zorunda bırakmıştı. 13. yüzyılın sonuna doğru, Anadolu'nun hemen hepsi Müslüman olmuştu ve bu bölge beyliklerinin en güçlüsü Osman tarafından yönetiliyordu; bu bölge, daha sonra büyüyerek Osmanlı İmparatorluğu olacaktı. Onlar için en büyük tehdit, kendisi de bir Türk olmasına rağmen Moğol gücünü yeniden kurmayı hedefleyen Büyük Timur* idi. Ordusu 14. yüzyılda batıya doğru ilerlemişti ve ölümüne kadar (1405) Avrasya'nın çoğunu ve Orta Doğu'nun büyük kısmını kontrolü altına almıştı. 1398'de Delhi'yi talan etmişti ve Çin'e doğru ilerlerken ölmüştü. Ancak Türkiye'nin Anadolu'suna olan aralıksız ilgisi ancak ölümüyle sona erdi ve ne mutlu Osmanlılara ki, oğlu Şahmuh babası kadar fetih siyaseti ile hareket etmiyordu.

Osmanlı Devleti ilk zamanlar, sınırlardaki istekler tarafından şekillenen gayriresmi bir kuruluştur. Aralarındaki dinî ayrılıklar, daha

* Aksak Timur [ç.n.].

sonrakiler kadar keskin değildi ve halkı da İslami seferin peşinden koşmaktan çok ticaret ve ganimetlerle ilgilenen yağmacılardan oluşuyordu. Bu gruba katılan herhangi biri “Osmanlı” oluyordu. Dolayısıyla pek çok Bizanslı ve Hristiyan Balkan savaşçıları, katıldıktan kısa bir zaman sonra müslümanlaşmış olsa da, sadece ticari nedenlerle Osmanlı olmuşlardı. 14. yüzyılda Moğol tehdidinin sona ermesiyle birlikte, Osmanlı Devleti’nin gücü arttı ve böylece Bizans Yunanlıları ile Osmanlı Türkleri arasında yaşanacak çatışmanın uzun sürecek tarihi de başlamış oldu. 1204 yılındaki Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Avrupalı “Latin” haçlılar tarafından şehirden atılmış olan Bizanslılar, 1261 yılında Konstantinopolis’i geri aldılar. Ancak Yunanlılar önemli bir hata yapmıştı. Doğu Akdeniz’de yeniden büyük bir güç olma hırsları, doğu topraklarındaki savunmayı ihmal etmelerine neden olmuştu. Merhametsiz, durmak bilmeyen bir güç olan Osmanlılara, Yunanlıların iç bölünmelerinden faydalanmak kolay gelmişti ve Konstantinopolis’te savaşan taraflardan birinin davetiyle, 1350’lerde Gelibolu’ya yerleşebilmişlerdi.

Osmanlılar 1529 yılında merkezleri olan Balkanlardan yola çıkarak, ilk kez Viyana’yı alma girişiminde bulundular. I. Selim zamanında (1512-1520), Mısır ve Suriye’yi yöneten ve aynı zamanda kutsal şehirler olan Mekke ve Medine’nin muhafızlığını yürüten Memlûklülere fethettiler. Bu noktada Osmanlılar, bir dünya gücü olan ve iki meşruiyeti (Türklük ile İslamiyeti) birleştiren Sunni Müslüman dünyasının, tartışmasız liderleri olmuşlardı. Bu yeni mevki, I. Süleyman (“Muhteşem Süleyman”) (1520-1566) döneminde en yüce haline erişmiştir. Süleyman, gösterişli tarzları Batı Avrupa krallık tarihinde yeni bir bölümün işaretçisi olan Rönesans prensleri ile aynı dönemde hüküm sürmüştü. O, on üç kara seferi düzenlemiş büyük bir askeri strateji uzmanı, kendinden önceki kuşakların bazı keyfi yönetim şekillerini yürürlükten kaldıran bir siyasi devrimci ve bütün bunlarla birlikte başarılı bir şairdi. Ancak aynı zamanda, Hristiyan Avrupa’nın temelini de tehdit etmekteydi. Orduları, 1521’de Belgrad’ı, 1522 yılında da Rodos’u fethetmişti. 1526 yılında Mohaç Savaşı’nda kazandığı zafer, Macaristan’ın çoğunun Osmanlı İmparatorluğu altında toplanmasına neden oldu. Bundan bir yüzyıl sonra, Osmanlıla-

rın 1529 yılında Viyana kuşatmasında başarısız olmaları Avrupa için büyük bir moral olmuş olsa da, Habsburgların Macaristan'ı geri alabilmek için savaşmaları gerekecekti. Bu sırada Süleyman, İran'a doğru ilerlemeye devam etti ve 1534 yılında Irak'ı Safevilerden aldı.

İstanbul'un fethi, hazinelerin Batı Avrupa'nın Latin Hristiyanlık âlemi ile Doğu'nun Yunan Ortodoks Hristiyanlığı arasında bölüşülmesi açısından doruk noktası olmuştu. Granada (Gırnata) 1492 yılında fethedilmiş ve İspanya'dan son Endülüs Emevileri de çıkarılmıştı. Batıda yenilgiye uğrayan İslam, şiddetli saldırılarını doğu yönünde yoğunlaştırmıştı. İslam-Hristiyanlık karşılaşması artık, kuzey-güney değil, doğu-batı ekseninde gerçekleşiyordu. Zafer peşindeki batı Avrupa, muzaffer Osmanlı topraklarının sınırlarında kalan eski doğu ticaret yollarının yerine geçmesi amacıyla, Atlantik tarafında yeni ticaret yolları aramaya başlamıştı.

16. yüzyılın ortalarında, geçmişe oranla Osmanlı'nın imparatorluk topraklarının fazla genişlemesinden doğan klasik sorunu yaşadığı ve bu geniş toprakları elinde tutmakta zorlandığı oldukça açıktı. Portekizliler Osmanlı filosunu, 1552 yılında Basra Körfezi'ndeki Hürmüz'de yendi. 1550'lerde Moskof ordusu, Osmanlıya kuzeyden baskı yapmaya başlamıştı ve bu iki devletin de Birinci Dünya Savaşı sırasında devrilmesiyle sonlanacak büyük Rus-Osmanlı çekişmesini meydana çıkaracaktı. Büyük Petro'nun* dinamizmi, eski Moskova'yı Rusya'ya dönüştürecek ve hem Cengiz Han'ın hem de Bizans'ın varisleri olmaları gerektiği konusundaki iddialarını baki kılacaktı. Bununla beraber, Avrupa'nın, 1555 yılına kadar süren Protestan-Katolik travmasının içinde olmalarına rağmen Habsburglar, yine de oldukça etkili bir Osmanlı karşıtı siper olduklarını kanıtlayacaklardı. Hanedanlık veraseti ile ilgili sorunlar, Osmanlı yönetimini yavaş yavaş yok etmekteydi. Anlaşmazlıklar ve kıskançlıklar, her zaman imparatorluk haremde yaygın olmuştu ve Süleyman'dan sonra gelen varislerin zayıflıkları durumu daha da kötüleştirmekteydi. Kardeş öldürme geleneği ortadan kalkmıştı; ancak sonu gelmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nu ancak kökten devrimler kurtarabilirdi. Siyaset ve

* Deli Petro [ç.n.].

savaş sanatında, yönetimsel uygulamalar ve toplumsal gelenekler konusunda, “Osmanlı” kelimesi, yetersizlik, cehalet ve geri kalmışlıkla eş anlamlı hale gelmişti.

12 Ekim 1492

Kolomb Bahama Sahili'ne Çıkıyor

Amerika'nın Keşfi

*İnamıyorum ki çok yakında, çok sayıda insanı kutsal inancımıza kata-
rak, İspanya'nın gücüne güç, servetine servet katacaksınız.*

Ferdinand ve İzabella'ya, "yerli"lerin Hıristiyanlaşması
konusunda yazan Kolombus, Ekim 1492.

Kırk bir yaşındaki Cenevizli kâşif Kristof Kolomb'u 12 Ekim 1492 tarihinde Bahamalar'a götüren şey, deneyimli bir denizcinin rüzgârlar hakkındaki bilgisi, Aragon ve Castile'nin birleşmesiyle kurulmuş yeni İspanyol Krallığı'nın Kraliçesi İzabella'nın himayesi ve Asya'ya doğru yol aldığına dair yanlış inançtı. 3 Ağustos'ta İspanya'nın güney batı limanı Palos de la Frontera'dan üç gemi ile ve Asya'nın doğu kıyılarına giden yeni bir deniz yolu bulma niyetiyle yola çıkmıştı. Bununla birlikte, kendisini "arınmış" olarak değerlendiren ve bu nedenle de genişleme için hazır olan saldırgan bir Katolik kültürün temsilcisi olarak yelken açmıştı. İspanya'nın son Endülüs Emevi krallığı Granada, Ocak 1492 yılında fethedilmişti ve Kolombus, ayrılış tarihini Musevilerin sınır dışı edilme kararına göre adayı terk etmeleri için son gün olan 2 Ağustos'un sonrasına ertelemek zorunda kalmıştı.

Kuzey Atlantik'in güçlü batı rüzgârlarından kaçınarak ilk olarak Kanarya Adaları'na doğru yol aldı. Daha sonra, kuzeydoğu poyrazını ardına alarak, batıya sürüklenerek kuzey güney enleminde Japonya ile paralel olan bir noktaya geldi. Marko Polo'nun Moğolistan'a ve Çin'e yirmi dört yıl boyunca yaptığı geziler Kolomb'un fikrini çok etkilemişti ve Kolomb'un esas hedefi, Polo'nun Çin kıyılarından 2.400 kilometre uzakta bulunduğunu belirttiği Japon adalarıydı. Geç yaz

günleri nedeniyle şansı yaver gitmişti ve bir Akdeniz denizcisinin pusuladaki ustalığını sergilemişti. Kuzey ve Baltık Deniz'i denizcileri, yerel denizlerinin, Kuzeybatı Avrupa kıta uzantısının sığlığından daha yüksek olması nedeniyle, yön ve hareketlerini belirlemek için denize bir kurşun fırlatıp su derinliğini ölçebiliyorlardı. Ancak, 12. yüzyıldaki keşfinden beri manyetik pusula, Akdeniz'in derin havzasında seyahat etmek isteyen denizciler için bir gereklilikti. Buna rağmen Kolomb, kesin olmayan ve geleneksel "parakete hesabı"* tekniklerine güvenmek ve hızını suyun yüzeyinde görülen bir nesneyi geçme süresini hesaplayarak ölçmek zorundaydı.

28 Ekim'de keşif seferi Küba'ya geldi ve böylece Kolomb ve mürettebatı, bütün için "Kızılderililer"i gören ilk Avrupalılar oldular. Daha sonra Ocak 1493'te, altın ile olmasa bile, Asya'ya gittiğine dair inatçı tezini kanıtlamak amacıyla seçtiği botanik numunelerle dönmek üzere yeniden yelken açtı. Bunu üç deniz yolculuğu izledi; 1493-1496 yılları arasında, on yedi gemi ile beraber aralarında yöneticiler, göçmenler ve altı rahibin de bulunduğu 1.200 kişilik sefer, aralarında Küba, Porto Rico, Antigua ve Jamaika'nın da dâhil olduğu Karayip takımadalarına yapılan büyük bir araştırma gezisiydi. Kolomb Küba'nın güney kıyılarında yol aldıkça, kıyı şeridinin güney tarafında, Malezya yarımadasının doğu kıyılarının başladığı sonucuna varmıştı, ancak hoşnutsuz mürettebat ve giderek azalan kaynaklar onu İspanya'ya dönmek zorunda bıraktı.

Yolculuk sırasında, görevlileri ve mürettebatı, görmüş oldukları sahil şeridinin aslında Asya kıtasının bir bölümü olduğuna tanıklık ettikleri bir ifadeyi imzalamak konusunda ikna etmişti. İmzalamayı reddeden kişi dilinin kesilmesiyle cezalandırılacaktı. İddialarının şüphe uyandırması nedeniyle, Mayıs 1498 tarihinde sefer için ancak altı gemi hazırlayabilmişti. 31 Temmuz'da Trinidad keşfedildi ve isimlendirildi. Kolomb 1 Ağustos'ta Orinoco Nehri** deltasındaki geniş Parya körfezine yelken açtığı anda, Güney Amerika'ya gelmiş oluyordu ancak, dördüncü bir kıta keşfettiği imalarını kabul edemiyordu. Bu kadar geniş bir tatlısu körfezinin "bugüne kadar bilinmeyen

Konum tahmini [ç.n.].

Venezuelâdaki Güney Amerika'nın en uzun nehri [ç.n.].

çok büyük bir kıtanın” denizden uzak karasal kısmından gelen nehirler tarafından beslenmek zorunda olduğunu kabul etmişti. Ancak Hristiyan olan Kolomb, bunun İncil’de belirtilen yeryüzündeki Cennet olduğuna karar vermişti; Batlamyus* tarafından da desteklenen ortaçağ Hristiyan inancına oldukça bağlıydı. Bu inanca göre, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının, etrafı görece olarak daha küçük su parçalarıyla çevrili, çok büyük bir kara kütesinin –“dünya adaları”– parçasıydı. İki yanında geniş okyanuslar bulunan başka, ayrı bir kıta fikri hayal edilemezdi. Dolayısıyla Orinoco Nehri’nin varlığı, başka bir “Okyanus Adası”nın varlığının kanıtı olarak açıklanmıştı. 1502’deki son seferinde Honduras ve Panama’yı keşfetmiş, ancak 1492’den bu yana Doğu Asya kıyılarını keşfettiği inancı içinde ölmüştü.

15. yüzyılda Avrupa damak tadı, Hint baharatlarına alışkın hale gelmişti. Bu baharatlar arasında eti korumak için kullanılan tuzun tadını gizlemek için kullanılması gerekli olan karabiber de vardı. Çin ipekleri, dokumaları ve porselenlerinin yanı sıra Arap parfümleri değerli batı zevklerinden. Gelişmiş teknolojisi sayesinde Çin, kartlar, kâğıt para, barut ve matbaacılık tekniklerini de ihraç ediyordu. Doğudan gelen mallar, doğu Akdeniz’den geçen iki tarihi yol üzerinden gelebiliyordu. Karayolu olan “İpek Yolu”, Doğu Çin’den başlayarak orta Asya’nın içine uzanıyordu. Deniz yoluyla ticaret, ya Güney Çin Denizi’nden başlayıp Hint Okyanusu yoluyla Basra Körfezi’ne gidilerek ya da Kızıl Deniz’den geçerek Süveyş Kanalı’na çıkılarak yapılabilirdi; bu noktadan sonra mallar ya Mısır ya da İran ve Suriye üzerinden gitmek zorundaydı. Batılı tacirler mal almak için Doğu Akdeniz pazarlarına, hatta bazen Halep ve Şam’a kadar gidebilirlerdi, ancak 11. ve 12. yüzyılın başarılı Türkleri onların daha ileri gitmelerini ve üreticilerle doğrudan ticaret yapmalarını engelliyordu. Çinliler’e karşı zafer kazanan Moğollar, Çin Yolu’nu yeniden açtılar ve bu sayede batılılar, 1250 ve 1350 yılları arasında fethedilmiş İran ve Çin toprakları üzerinden Hindistan’a ulaşabildiler. Fakat 1368 yılındaki ulusal isyandan sonra yeniden dirilen ve Ming Hanedanlığı’nı kuran Çin, iletişim yollarını kapattı. Gittikçe artan batı ti-

* İkinci yüzyılda Mısır’da yaşamış Yunanlı coğrafyacı ve astronom [ç.n.].

cari talebi, Asya'ya kara yoluyla ulaşamayınca, deniz yolları arama-ya başladı.

1488 yılında Portekizli Bartholomeu Diaz, Afrika'nın en güney ucunu gemi ile dolaşarak Hint Okyanusu'na ilk doğu yolculuğunu gerçekleştirmeyi başarmıştı; ancak Kolomb İspanya'ya, kendilerine ait ve büyük ihtimalle de daha kısa olan doğu hattı olasılığını öneriyordu. Bu aynı zamanda, Doğu Akdeniz'de ticaret yapan İtalyan ve Fransız tüccarların geçerli olan tekeline de kırmış olacaktı. Marco Polo zaten Çin'in doğuya doğru olan toprak büyüklüğünün genişliğini göstermişti ve Kolomb'un bunun üzerine çıkardığı sonuç, Batı Avrupa'nın Atlantik sahillerinden deniz yoluyla Çin'in doğu kıyılarına ulaşabileceği olmuştur.

Mevcut haritalar hem ilham verebilir, hem de yanlış yönlendirebilirdi. 15. yüzyıl Orta Avrupa'sı, genel ilim rönesansı sırasında, ikinci yüzyıl Yunan-Mısır coğrafyacısı Batlamyus'u yeniden keşfetti. Haritalarda enlem ve boylamları göstermek için, kuzeyde üst noktada toplandıkları ızgara (grid) sistemini geliştirmişti. Batlamyus'un geri kazanılması, Kudüs'ün dünyanın merkezinde olduğunu gösterecek şekilde tasarlanmış, Asya'nın doğuda tepede, Avrupa'nın aşağıda solda, Afrika'nın ise aşağıda sağda yerleştirildiği ortaçağ batı haritaları için oldukça büyük bir ilerleme olmuştur. Pratik deniz deneyimlerini temel alan ve dolayısıyla bölgesel konumlar hakkında dini inançlar tarafından engellenmeyen Avrupa denizcilerinin haritaları gittikçe daha hatasız hale geliyordu. Dünyanın, çevresindeki boylam ölçüsü (doğu-batı) 360 derece olan yuvarlak bir küre olduğu ile ilgili Batlamyus'a ait görüş de geniş ölçüde kabul ediliyordu. Ancak kâşifler, haritacıların dünyanın çevresinin uzunluğu ile ilgili 32.000 ile 38.500 kilometre arasında değişen tahminleri ile uğraşmak zorundaydılar. Dolayısıyla buna bağlı olarak, ekvatorda bir derece boylam uzunluğu (dünyanın çevresinin 360'ta 1'i) da, gerçek ölçüm olan 110.4 kilometre yerine değişik otoriteler tarafından 89.6 kilometre ile 105.6 kilometre arasında herhangi bir ölçüm olarak belirlenebiliyordu. Aynı zamanda, Portekiz'deki St. Vincent Burnu'ndan Çin'in doğu kıyılarına kadar olan Avrasya kara parçası boylamının kaç derece olduğu ile ilgili tahminler ise 116° ile 234° derece arasında olduk-

ça fazla farklılık gösteriyordu. Kolomb, Batı Avrupa'da dolaşıp "Hintli Girişim"lerini ("Enterprise of the Indies") gerçekleştirmek için para ve destekçiler ararken, propagandacı amaçlarına uyan ölçekleri tercih etmişti. Kolomb tarafından oldukça fazla kullanılmış olan dünya coğrafyacısı Pierre d'Ailly'nin *Imago Mundi*'si (1410), Avrasya'nın doğu-batı ölçümü için doğru sayı olan 131° yerine 225°'yi vermektedir. Ayrıca, dünya karalarının sulara oranının altıda bir olduğu da yaygın olan bir görüştü. Asya'nın doğuya doğru bu derece uzadığı düşünülürse, aradaki denizler batıya doğru giden denizciler tarafından gemi ile geçilebilirdi.

1494 yılında İspanyol ve Portekizliler arasında Papalık yetkisi altında imzalanan Tordesillas Anlaşması, Kolomb'un daha önce yaptığı keşiflerin yakın zamanda gerçekleşen sonucuydu: Portekiz, Cape Verde Adaları'nın 370 fersah (yaklaşık 2.000 kilometre) batısında yeralan 46° batı boylamı, kuzey güney meridyen çizgisi doğusundaki tüm alanlara sahip olurken, batı tarafındaki tüm alanlar İspanya'nın oluyordu. Bu sadece Portekiz-Brezilya egemenliği anlamına gelmekle kalmıyor, aynı zamanda Atlantik, Afrika ve Doğu Hindistan'a kadar olan yerlerde keşfedilecek yeni topraklar üzerinde Portekiz egemenliği olacağına da işaret ediyordu. İspanya, Amerika topraklarının batı yarısını ve Pasifik'te Doğu Hindistan'a kadar uzayan ve Amerika gibi aynı meridyen tarafından bölünen toprakları almıştı. Amerika Brezilyasının topraklarının doğu uzantısı, anlaşma sonrasında, 1500 yılında Portekiz kâşif Pedro Alvares Cabral tarafından keşfedilmişti ve iki İberyalı kara imparatorluğunun kaynaklarının tümü ilerleyen tarihlerde İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlar arasında rekabete neden olacaktı. 1501-1502 yıllarında Floransalı Amerigo Vespucci, Portekiz bayrağı altında, boylam derece uzunluğu ile ilgili hemen hemen doğru ölçümleri ile Güney Amerika doğu kıyısında 3.800 kilometre kadar ilerlemişti ve dünyada bulunan dördüncü bir kıtayı bulduğu sonucuna varmıştı.

İspanyol Güney Amerikası Haçlı Seferleri için bir fırsat haline gelmişti: 1519-1520 yıllarında Hernando Cortez Meksika'daki Aztek İmparatorluğu'nu, 1532 yılında Francisco Pizarro Peru'daki İnka İmparatorluğu'nu fethetti. Bu imparatorlukların ikisi de bir yüz-

yıldan daha kısa süre önce kurulmuştu ve halkları arasındaki dargınlıklar, Konkistador'ün (fatih) ilerlemesine yardımcı olmuştu. İspanya ayrıca transatlantik ticaret yolunu hâkimiyeti altına almıştı ve 1600 yılında, her sene Amerika'dan Seville'e 200 gemi gelmeye başlamıştı. 1591-1600 yılları arasında, on dokuz milyon gram altın ve neredeyse üç milyar gram gümüş İspanya'ya ithal edilmişti. Amerika karabiberi, kahvesi, kakaosu ve şekeri, Avrupalıların tat alma organlarını canlandırmıştı. Avrupa toprakları, protein zengini Amerikan kuru fasulyesi ve domatesi tarımının yapılmasının yanı sıra, Avrupalıların çoğalmalarına, daha uzun olmalarına ve daha uzun yaşamalarına katkı sağlayan darı (mısır) ve patates ile zenginleşmişti. Nüfusun artması, Amerikan keşifleri ile canlanan Eski Dünya'nın ticari gelişimine paralel olarak, 16. yüzyıl fiyat enflasyonuna da katkıda bulunmuştu. Atlantik ötesi gerçekleşen hastalıkların takası ise adaletsizdi: Amerikan yerlileri frengi vermiş ancak karşılığında Avrupa'dan aldıkları çiçek hastalığı, zatülcenp (akciğer zarı iltihabı) ve tifüs yüzünden nüfuslarının büyük bir kısmını kaybetmişti. Meksika'nın fethedilmeden önceki nüfusu ile ilgili tahminler on iki ila on beş milyon arasında değişirken, 1568 yılında bu sayı üç milyonun altındaydı. Peru'nun nüfusu dokuz milyondan (1532) 1,5 milyona (1570) düşmüştü. Tecavüz ve nikâhsız yaşam, demografi düzelmesine ve melez (karışık ırktan) bir toplumun büyümesine neden olmuştu. Kolomb'un neden olduğu sonuçlar arasında Avrupa'nın, keşiflerle kuvvetlenen batı ve gelişmeyen doğu şeklinde bölünmesi de vardı.

20 Eylül 1519

Macellan Güney Amerika'ya Yelken Açıyor

Dünya'nın Etrafının İlk Kez Dolaşılması

Adamlarımızın bazılarının hem alt hem üst dişetleri şişmişti, bu yüzden yemek yiyemiyorlardı... Ve dolayısıyla öldüler.

Antonio Pigafetta (1491-1534), kurtulan bir kişi

1519 yılında Pasifik Okyanusu'nun genişliği ve Doğu Hindistan Baharat Adaları'nın kesin yeri hâlâ bilinmiyordu. Bazılarının hâlâ düşündüğü eğer Asya kıtası gibi, doğuya uzanıyor olsaydı, İspanya'nın Güney Amerikalı kolonilerinin batı kıyılarından Doğu Hindistan'ın yakınında olması gerekirdi. Artık, İspanyolların değerli Baharat Adaları'nın, Doğu Hindistan topraklarını, (Tordesillas Antlaşması'na göre) doğu tarafındaki Portekiz topraklarından ayıran meridyenin batısında olup olmadığını öğrenmeleri gerekiyordu. Bunu açıklığa kavuşturabilmek için, Ferdinand Macellan'a başvurdular. Macellan ait olduğu yerli Portekiz meclisinde gözden düştüğü için, İspanya'nın bu yeni Asya toprakları üzerindeki hak iddiasını ıspatlamak amacıyla dünyanın yarısını denizyoluyla aşmaya hazırlanıyordu. İspanya'dan yola çıkan beş gemi zayıf bir donanıma sahipti ve 250 kişilik mürettebat ise Portekiz, İtalyan, Fransız, Yunanlı ve İngilizlerden oluşan bir grup uluslararası maceraperestten oluşuyordu. Yabancı birinin yönetiminde riskli bir yolculuk teşebbüsü, İspanyol denizcileri için çok cazip değildi.

Brezilya kıyılarına ulaşan Macellan, yeni keşfedilmiş Pasifik'e açılan bir yol bulabilmek için gemilerini Güney Amerika kıyılarının güneyine doğru yönlendirmişti. Vasco Núñez de Balboa 25 Eylül 1513 yılında, Panama Kanalı'nı geçtikten sonra Pasifik'i (buraya Mar del

Sur yani Güney Denizi adını vermişti) gören ilk Avrupalı olmuştu. Ancak daha güneye giden Macellan bilinmeze doğru ilerliyordu. Mart 1520’de güneyde kış başlamıştı ve Macellan, mürettebatının tropik alanlara dönme isteğinin aksine, kışı Patagonya’da geçirmeye karar vermişti. Beş gemisinin üçünde çıkan isyanla, isyancıları sakınleştirerek başa çıkabilmiş ve sadece bir elebaşını infaz etmişti. 1520 Ekim’inde güneye doğru olan keşfine devam etti ve 21 Ekim’de günümüzde ismini taşıyan Boğaz’a giden koya doğru ilerledi. Macellan Boğazı’nın, umduğu gibi Japonya ve Malay yarımadasına açılan dar ve direkt bir deniz geçidi olmanın aksine, dünyanın en büyük okyanusuna açılan dolambaçlı bir labirent olduğu ortaya çıkmıştı. Boğaz’ın 534 kilometresini aşmak Macellan’ın otuz sekiz gününü almıştı. Gemilerinin en küçüğü olan *San Julian* çoktan harap olmuştu ve en büyük gemisi *San Antonio*’nun dümencisi isyan çıkarmış, kaptanı parmaklıklar arkasına kapatarak İspanya’ya geri dönmek için yelken açmıştı.

28 Kasım 1520’de Macellan’ın geriye kalan üç gemisi Pasifik’e doğru yelken açtı ve bunu takip eden üç ay yirmi gün boyunca, bu yeni okyanusuna “Pasifik” isminin verilmesine karar vermelerine neden olacak sakın bir havada 19.200 kilometre yol aldılar. Macellan’ın taze yiyecekten yoksun olan denizcileri, talaş, kurtlardan arda kalan toz halindeki bisküviler, bulabildikleri kadar fare, gemi ekipmanlarını korumaya yönelik öküz derileri ve kor üzerinde ısıtarak yenilebilir hale getirebildikleri şeyleri yemek zorunda kaldılar. Yaşanılan bu yoğun mahrumiyet, Macellan’ın adamlarından biri olan Antonia Pigafetta tarafından, insan tahammül sınırlarının en büyük hesaplaşmalarından biri olarak *Primo Viaggio Intorno al Mondo* isimli kitabında kaydedilmiştir. Kuzeye doğru yol almaya başladıktan sonra Macellan 1521 yılında ikmal malzemeleri almak için Guam’da* demir attı ve bir haftalık yolculuk sonrasında ulaşacakları Filipinlere doğru hareket etti. 27 Nisan 1521 tarihinde Mactan Adası’nda, gemilere geri çekilen adamlarını korumaya çalışırken kabile savaşçıları tarafından öldürüldü. Başlangıçtaki beş gemiden sadece bir tanesi olan *Victoria*,

* Pasifik okyanusunda bir ada [ç.n.].

on sekiz denizcisiyle Ümit Burnu'nu dolaşmış olarak, Eylül 1522 tarihinde Seville'e ulaştı. Dünya'nın çevresinde dolaşmıştı.

Macellan, yaklaşık bir yüzyıl önce Portekizlilerin küresel keşifleri sırasında göstermiş oldukları yetenek ve hırsı temsil ediyordu. İspanya ve İngiltere, Fransa ve İtalya'nın aksine 15. yüzyılda Portekiz, Aljubarrota Savaşı'nda (Ağustos 1385) Castile'e karşı (İngilizlerin desteğiyle) bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra birlik ve barış içindeydi. Ulusal şair Camões'in *Lusiads* eserinde kutlanarak anlatılan denizcilik girişimleri, ulusal fikir birliğini ve uzun zamanlı planlama eğilimini gösteriyordu. Gemici Prens Henri (*Henry the Navigator*), 1415 yılında Müslümanları Kuzey Afrika kıyısındaki Ceuta kalesinde yendikten ve güneydeki Afrika Saharası'ndan ve doğudaki Hintlilerden gelen hazineler ortaya çıktıktan sonra Afrika'nın batı kıyısı ile ilgili sistematik bir keşif tasarlamıştı. Henri'nin Portekiz'in uzak güney kıyısındaki üssü olan Sagre, istihbarat toplantıları, harita yapımı, deniz seferi yetenekleri ve gemi yapımı için bir merkez haline gelmişti. Hafif ve yan yatabilen üçgen yelkenleriyle kolay manevra yapabilen (Akdeniz'de gördükleri Arap gemilerinden uyarlayarak yapılmış olan) *Karavela* (*Caravel*) gemileri Portekiz buluşudur. Rüzgâra yakın bir hızda hareket etme özelliği ile Avrupalı denizciler arasındaki en popüler gemi haline gelmişti.

Henri'nin denizcileri 1434 yılından itibaren, Afrika'nın batı kıyılarında aşama aşama ilerlemeye başlamıştı. Kâşif Gil Eanes 1444'te, Gine'den ilk gerçekten ticari değeri olan ilk yükü getirdi: Portekiz'de köle olarak satılan 200 Afrikalı. 17. yüzyılın ortalarında, Portekizliler, sadece Angoladan 1.3 milyon köleyi zorla getirmişti. Getirilen ürünler, Afrika'nın Gine Körfezi'ne bakan batı kıyılarının değişik bölgelerinin isimbabaları olmuştu: Fildişi Sahilleri, Altın Sahili ve karabiber üreten Hububat Sahili. Portekiz keşifleri, aralarında Joseph Vizinho'nun da bulunduğu Musevi astronom ve matematikçilerin, İspanya'daki işkenceden kaçarak Portekiz'e gelmesi nedeniyle, komşularının bağnazlığından da faydalanmış oluyordu. Vizinho, 1480'lerde Salamanca Üniversitesi'ni bıraktı ve 1485 yılında güneye yaptığı yolculuk, güneşin Gine kıyısındaki eğimine göre nasıl boylam belirleneceğini keşfetmesine neden oldu. Daha önceleri denizciler, ku-

zey yarım küredeki boylam belirlemelerine referans olan Kutup Yıldızı'nı göremediklerinde, ekvatorndan daha aşağı bölgelere doğru ilerleyemiyorlardı.

Yeni ölçümler ve tablolar, Portekizli kâşiflere daha da güneye gitmeleri konusunda rehber olmuştu. Üç yıllık ikmal maddeleri ile yüklü dört geminin çıktığı başarılı bir şekilde organize edilmiş etkin keşif seferlerinden 1487-1488'deki yolculuğunda Bartholomeu Diaz, Ümit Burnu üzerinden Afrika'nın en güney ucuna gelmiş ve Hint Okyanusu'na geçmiştir. 15. yüzyılın rivayetlere dayanarak çizilen haritalarından bu yana, Afrika serbest bir yarımada, Hint Okyanusu ise bir açık deniz olarak gösteriliyordu. Diaz bu rivayetleri doğrulamış ve 1497-1499 keşif seferinde, Ümit Burnu'ndan dolaşarak Afrika'nın doğu kıyılarında ilerlemiş ve Mozambik, Mombasa ve Malindi gibi Müslüman topraklarını ziyaret ederek bu toprakların saldırgan liderleriyle karşılaşan Vasco da Gama'nın başarısı için gerekli hazırlıkları yapmıştı. Daha sonra Umman Denizi'ni geçerek, Hindistan'ın güneybatı sahiline ulaşmıştı. 1502'deki Batı Hindistan'ın Malabar sahiline olan dönüş yolculuğunda Calicut'a gitmiş ve burada, şehri Portekiz sömürgesi haline getirmeden Müslümanlar'ın sınır dışı edilmesini talep etmiş ve daha sonrasında da Asya denizlerindeki ilk daimi Avrupa donanmasını kurmuştu. Portekiz'in Hindistan üzerindeki vekil egemenliği, 1509 yılında Müslüman filosunun yok edilmesini yönetmişti. Basra Körfezi'nin girişini koruyan Ormuz 1507 yılında, Malacca ise 1511 yılında ele geçirilmişti. 1510 yılında, Goa'nın batı kıyı kasabası, Hindistan'daki sömürgelerin yeni başkenti oldu ve Hint Okyanusu'nda etkili kontrol sahibi olan Portekizliler, Siyam (Tayland), Çin ve Baharat Adaları (Molük Adaları) ile yeni deniz yolları kurdular. Ticaretin yolu Basra Körfezi-Kızıldeniz-Doğu Akdeniz'den Ümit Burnu üzerinden batı Avrupa olarak değiştirilmişti. Bu aynı zamanda gelirleri, doğu mallarının Doğu Akdeniz üzerinden geçmesindeki antrepo konumlarına dayanan Venedik ve Ceneviz'i de oldukça kötü etkilemişti. Da Gama'nın fetihlerinin hemen ardından Mısır-Venedik ticareti çöktü ve 1503 yılında karabiberin Lizbon'daki fiyatı, Venedik'teki fiyatının beşte biri kadardı.

İberyalı güçler 16. yüzyılın ilk yarısında, etrafı dolaşmış olan

dünyada küresel bir üstünlük kuruyordu ve Osmanlılar onların Avrupa dışındaki tek önemli düşmanlarıydı. Her zaman ağırlıklı olarak karatabanlı bir güç ve medeniyet olan Arap Müslümanlar, denizlere hâkim olanların güç sahibi olduğu dünyada denizlerle ilgili bir zorluk yaşamadı. Arap bireyler Hint Okyanusu'nda yüzyıllardır gemi kullanıyordu ve (Portekiz tarafından uyarlanacak olan) lateen yelkenlerini* doldurmak için Muson rüzgârlarının değişimleri konusunda uzmanlaşmıştı. Arap denizcileri, arka dümeni bulmuştu ve dahi bir coğrafyacı olan El-Biruni, 11. yüzyılda Batlamyus'un hatasını düzelterek Hint Okyanusu'nun Afrika'nın güneyinde başka bir denize bağlı olduğunu yazmıştı. Ancak Arap yarımadası, gemi inşa etmek için gereken tahta, reçine, demir ve dokumayı üretemiyordu. Arapların kendi yarımadalarından ilerleyerek elde ettikleri toprakların hepsine kara yolu ile ulaşılabilirdi ve varlıklarıyla yetinen Araplar, Hint Okyanusu'nun ötesine doğru ilerlemelerini sağlayacak deniz gücünü geliştirmeye ihtiyaç duymadılar.

Çin'in terk ettiği denizlerde yelken açtıklarından dolayı, daha doğudaki kâşiflerin de güneydoğu Asya'da şansları yaver gitmişti. 15. yüzyılın başında Çin donanması, 400 gemilik ana filosuyla, Çin Devleti'nin güçlü bir koluydu ve çok katlı gemileri, batıdaki eşdeğerlerinden daha büyüktü. 1405 ve 1433 yılları arasında "Büyük Hazine Filoları", yeni Ming Hanedanlığı'nın görkeminin ve otoritesinin kanıtı olarak Çin'den, Güney Çin ve Hint Okyanusu sınırındaki ülkelere doğru yelken açtı. Ziyaret edilen ülkeler vergi ödeyen devletler haline geldiler ve kendilerine yettiklerini şatafatlı bir şekilde göstermeye istekli olan Çinliler de hediyeler veriyordu. Dış politikanın bu şekilde deniz ve okyanus üzerinden ifade edilmesi, batının açgözlü sömürgeciliğinin zıttıydı, ancak giderler bundan vazgeçilmesine neden oldu ve kendine yeterli soyutlanmaya dönüştü. Kuzeydeki Tientsin ve güneydeki Hangchow'u bağlayan, 2.000 yıllık bir proje olan 1.600 kilometre uzunluğundaki kanal tamamlandı ve malları ve yiyecekleri taşıyan gemiler için kullanıldı. Bilinçli olarak uygulanan denizcilik politikası, donanmanın dağılmasına neden oldu ve 1500 yılına gelin-

* 3 köşeli yelken [ç.n.].

diğinde, ikiden fazla direği olan yelkenli inşa etmek, ölümle cezalandırılan bir suç haline gelmişti.

Barbar saldırılarının devam eden tehdidi, Çin'in kuzey sınırlarını korumaya, Çin Seddi'nin (1403-1424) yeniden inşa edilip güçlendirilmesine ve başkentin Nanking'den Pekin'e taşınmasına neden oldu. Ancak, yelkenli devrinin güney denizlerinde ortaya çıkan Avrupalı ustaları, Çin için daha büyük birer düşman olacaktı.

18 Nisan 1521

Luther, Worms Kraliyet Meclisi'nde V. Charles'a Meydan Okuyor

Protestanlığın Yayılması

Roma'nın öfkesine ve lütfuna tenezzül etmiyorum. Bırakın kitaplarımı kinasınlar ve yaksınlar... Sapkınliklar batağı olan Papalık kanununu kınayacak ve herkesin önünde yakacağım.

Martin Luther (10 Temmuz 1520)

18 Nisan 1521 gününün akşamüstünde, Worms şehrindeki bir salon-da, Alman bir din bilimci olan Martin Luther, kısa süre önce Kutsal Roma İmparatoru seçilen genç Harsburg prensi V. Charles ile yüz yüze geldi. 16. yüzyılın başlarında Almanya, canlı bir Hristiyan kültü-rüne sahipti. Alman topraklarında daha önce olmadığı kadar çok ki-lise ve dini hayır kurumu yapılmıştı ve her dokuz Alman'dan biri ra-hipti. Ancak, Almanya son derece Katolik ve dindar olduğu için, şa-tafat ve Rönesans Papalığı'nın dünyevi hırsları ile ilgili karalanmaya zaten hazırды. Luther'in Papalık karşıtı nutuklarının kışkırtıcı bir et-kisi oluyordu. Şimdi de düşüncelerini açıklaması için çağırılmıştı. Bu gevşek federasyonu oluşturan parçalı toprakların yöneticilerini dü-zenli (ve de gezici) bir şekilde bir araya getiren İmparatorluk Mecli-si, Kutsal Roma İmparatorluğu'nu temsil eden baş kurumdu. 1521 yı-lında meclis, Worms şehrinde toplanmıştı ve meclisi imparator ola-rak Charles yönetiyordu. Papa aynı yılın Ocak ayında, Augustinian düzeninin keşişi olan ve ayrıca Wittenberg Üniversitesi'nde ders ve-ren Luther'i afroz etmişti. Luther son dört yıldır, öğretisinin merke-zi olan inanç yoluyla suçsuzluğu kanıtlamak ile ilgili girdilerde bulu-nuyordu: İnsanlık Tanrı'nın karşısında yalnızdı ve onun adına rahip-

lerin ya da azizlerin araya girmesine gerek yoktu. Günahkârları kilise değil, ancak Tanrı kurtarabilirdi ve Tanrı'nın gözünde insanları "suçsuz kılan" içlerindeki inancın niteliğiydi. 1520 yılının Temmuz ayında Papa, resmi *Exsurge Domine* (Tanrım, onu dışarı at) bildirisini yayınladı; Luther'in öğretisinin 41 maddesiyle bu bildiriye itham etti. Daha sonra yazıları, Roma'da herkesin önünde yakıldı. Wittenberg'deki öğrencileri, Katolik din biliminin bazı eserlerini yaktıkları büyük ateşe atarak misilleme yaparken, Luther'in kendisi de Papa'nın bildirisini ateşe attı. Luther sorulabilecek tüm soruların en temeli ni sordu: İtaat etmeye zorlayan otorite ve kanunların temeli neydi?

Luther'in isyanı din bilim ve kilise yönetimi ile ilgili bir soru olarak başlamıştı; ancak kaçınılmaz politik sonuçları oldu. Luther, Papa'ya karşı olan fikir ayrılığında, Saksonya seçmeni* olan kendi yerel prensi Bilge Frederick (*Frederick the Wise*) tarafından destekleniyordu. Pek çok diğer Alman prensi gibi Frederick de, ortaya atılan soruların devrimcinin düşüncelerini Meclis önünde açıklamasını gerektirecek kadar önemli olduğunu düşünüyordu. Bu durum, Meclis'in otomatik olarak bu konuyu destekleyeceğini düşünen Papalık'ı kızdırmıştı. Ancak devrim hareketi, çoktan güçlü ve bazen İtalyan karşıtı, milliyetçi duygular uyandıracak kadar popüler hale gelmişti. Üniversitenin, mahkemenin, kilisenin ve manastırın sınırlamalarını aşan hareket artık sokaklara taşınmıştı. Bu nedenle, Luther Meclis'e girerken ona bir bölük Alman şövalyesi eşlik ediyordu ve tüm şehir Luther taraftarları ile dolmuştu. 17 Nisan'da toplanan Meclis seansında V. Charles'ın huzuruna çıktı. Fikirlerinden vazgeçmesi istendiğinde ise bu konuda düşünmek için bir gün mühlet istedi. Sonraki gün akşamüstü, Meclis daha büyük bir meydana toplandığı için önünde daha büyük bir dinleyici kitlesi vardı. Luther cevabını hazırlanmış bir konuşma ile verdi: Ancak akıl ya da kutsal metinler yoluyla düşüncelerinin yanlış olduğuna ikna edilirse sözünü geri alacaktı. Kendi vicdanı tarafından yönlendirildiğini ve her insanın vicdanının Tanrı'nın sözüne bağlı olduğunu söyledi. Meclis, Katolik din bilimci Johann Eck ile Luther birbirlerine bağırırken, karmaşa içinde da-

Orta Çağ'da Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nda imparatoru seçme hakkına sahip prens.

ğıldı. Muhtemelen Luther, “İşte burada duruyorum, başka bir şey yapmam” dememişti. Ancak konumunu özetlediği için bu cümle oldukça ünlenmiştir. Dolayısıyla o sadece Protestan Devrimi’nin kahramanı olmakla kalmamış aynı zamanda inatçı birey vicdanının da sesi olmuştur. Prens destekçilerinin ortadan kaybolmasıyla birlikte, Meclis’in geri kalanı Luther’in suçlu olduğunu ve yazılarının yasaklandığını bildiren Worms Bildirisi’ni onayladı. Bu, hayatının geri kalan kısmında Luther’in hareketlerini kısıtladı. Yalandan bir uzaklaştırmadan sonra, 1522 yılına kadar kalacağı Eisenach yakınlarındaki Wartburg kalesine kaçırıldı. Burada, Alman nesir edebiyatının en büyük klasiklerinden ve Alman okuryazarlığı ve eğitiminin bundan sonraki yaygınlaşmasında en büyük etmenlerden biri olan Yeni Ahit’in tercümesine başladı.

Almanların Papa karşıtlığı yeni bir olgu değildi. Bu karşıt güç 15. yüzyılda, Roma Papalık Divanı’nın teker teker prenslerin Kilise atamalarının ve topraklarının üzerinde giderek daha fazla kontrol etmelerine izin vermesinin yolunu açmıştı. Ancak 16. yüzyılın başında, Papalık’ın tüm prenslere karşı parasal talepleri artmaktaydı – kısmen kendi ihtiyaçlarına harcamak için olsa da, kısmen İtalyan devletleri arasındaki yıkıcı savaşlardaki askeri rolünü finanse etmek içindi de. Yeni canlanmış, güçlü, merkezi kraliyet yönetimine sahip Fransa, İngiltere ve İspanya, bu baskıya karşı koyabiliyordu. Ancak otoritenin pek çok devlet arasında bölündüğü Alman toprakları, Papalık’ın taleplerine karşı daha savunmasız durumdaydı ve dolayısıyla da Lutherci protestolar için verimli topraklardı.

Kilise’yi yavaş yavaş yok eden başka güçler de iş başındaydı. Rönesans (hümanizm) ilmi, Yunan ve Latin antik çağ yazıtlarını toplayıp iyileştiriyor ve keşifler ve diğer ruhban sınıfı üyelerinin bu eserleri kopyalayıp el yazması haline getirdikleri yüzyıllar boyunca birikmiş olan hatalardan kurtuluyorlardı. Bu ilmi canlanma kendi içinde Hristiyan karşıtı değildi; ancak otoriteye karşı daha sorgulayıcı bir tutum yaratmıştı. Ortaçağ kilisesi tarafından oluşturulmuş felsefi yöntem olan “Skolastik Felsefe”, aktarılan otoriteyi vurguluyordu; ancak edebi hümanizmin yeniliği ve zerafeti bu geleneğin bayat ve kopyalanmış görünmesine neden oluyordu. İşte bu nedenle Luther, Şubat

1517’de Skolâstik din bilimcilere karşı bir dizi tez yazmıştı. Ancak önce Almanya’yı, ardından da tüm Avrupa’yı harekete geçiren aynı yılın Ekim ayında yazdığı 95 tezdi. Karşı çıktığı, endüljans (kilisenin günahların affedilmesi için sattığı kâğıtlar), Araf’ta hizmet etmek için Papalık tarafından verilen muafiyetlerdi. Endüljansların geçerli olması için pişmanlık duyulmasına da gerek olmasına rağmen, sonuç olarak Papalık’ın kasasına giren, para ile satın alınmış olan kâğıt parçalarıydı. Bu, 1517 yılında büyük bir işti; çünkü Papalık’ın Aziz Peter adına Roma’da yapılacak yeni bazilika için paraya ihtiyacı vardı ve Alman endüljans satışları Agusburglu bankacı Fuggers ailesiyle beraber düzenleniyordu. Toplanan paranın yarısı, kiliseyle ilgili konularda oldukça fazla borcu olan Mainz’in genç başpiskoposu Albert’e gidiyordu. Endüljanslar Luther’in, Tanrı’nın isteğini kendi çıkarlarına göre yönlendirmeye meyilli, bozulmuş Katolik gelenekselliğinin mabedine karşı olan en derin duygularının hepsini özetliyordu. Sorgulamaya başladığında, pek çok başka şey de reddedilmiş oluyordu: Papalık önceliği, Kilise kurullarının yanılmazlığı, şarap ve ekmeğin Hz. İsa’nın kan ve vücuduna dönüşümü ve ruhban sınıfının bekârlık yemini gayriresmi olarak terk edilmişti. Luther’in “tüm inananların rahipliği” fikri, bilinçli olarak profesyonel rahiplerin ruhani gelirlerine sekte vurmuştu. Sekiz dini ayin sadece üçe düşürülmüştü: vaftiz edilme, Aşai Rabbani (şarap ve ekmekle birlikte Hz. İsa adına yenen yemek ayini) ve kefare. Hıristiyanlığın bu manevi ve içe dönük şekilde algılanması pek çok Alman’a anlatılmıştı ve isterlerse bununla ilgili bilgileri okuyabilirlerdi. 1517 yılında hala yeni bir ticaret olan matbaacılık Luther isyanı ile ilgili beklentileri değiştirdi ve Luther şaşılacak derecede büyük bir hicivci oldu.

1518-1519 yıllarında imparatorluk seçiminin yapılacak olması ve Papalık’ın seçmen olan Frederick’in desteğine ihtiyacı olması, Luther açısından bir şanstı ve bu nedenle Papalık hemen üstüne gelmedi. V. Charles, Luther ve onu destekleyen Alman yöneticiler hakkında ne yapacağına karar verirken aynı zamanda, Papalık ve Fransız krallığıyla ilgili tartışmalarını da göz önüne almak durumundaydı. Ayrıca, Türklerin karşısında bir koalisyon kurabilmek için mümkün olduğunca fazla sayıda müttefiğe de ihtiyacı vardı. İşte bu nedenle, Speyer

Meclisi'nde Worms Bildirisi'ni erteledi ve prenslerin kendi toprakları dâhilinde, Tanrı'ya hesap verebilmek koşuluyla, kendi kararları doğrultusunda davranması gerektiğine karar verdi. İkinci Speyer Meclisi'nde bu imtiyazların geri alınması, devrimci prenslerin Protestanlık'a adını verecek olan Protesto'yu gerçekleşmesine neden olmuştu. Luther, devrimlerini uygulamak için bu prenslere güveniyordu ve laik gücün ruhani suistimalleri düzeltmesi gerektiğine inanıyordu. Ancak bu içten gelen din çağrısının devlet tarafından düzenlenmiş kilisenin gücünün artmasıyla sonuçlanması temel bir Protestanlık Devrimi çelişkisiydi.

Ayrıca, bu "Devrim"i başlatan kişinin çok yakın zamanda bu popüler Protestanlık karşısında dehşete düşmesi ise başka bir ironiydi. Anabatist hareket* ve birleşmiş taraftarlar, herhangi bir laik ya da kilise otoritesini kabul etmiyorlar ve putkırı bir kol olarak popüler bir ayaklanma ile dini resim ve heykellere saldırarak bir tehdit oluştuyorlardı. Ancak Luther daha derine inmişti ve putperestliğin insanların zihinlerinde olduğunu düşünüyordu. Bireysel pişmanlıkla bu zihinsel yozlaşma düzeldiğinde, dışarıdaki putların kullanılmayacağını düşünüyordu. Bu aşırı uç görüşlüler için fazla zeki ve incelikli bir düşünceydi. Luther'in en büyük korkusu Köylülerin Savaşı (1524 yazında Kara Orman'da, köylülerin av ve orman kanunları ile belirlenmiş antik haklarını savunanlar tarafından çıkarılan ayaklanma) sırasında gerçekleşti. Bu ayaklanma, Luther'in otoriteye karşı meydan okumasının bir başka gizli anlamı olarak da yorumlanabilirdi. 1525 yılının ilkbaharında Thüringen köylüleri ayaklandığında, Luther en şiddetli makalelerinden biriyle cevap verdi: *Öldüren ve Çalan Köylü Kalebaliğinin Karşısında*.

Protestan Devrimi Avrupa'da, aynı derecede dogmatik Protestanlar ve Hristiyan devletler arasında bir buçuk yüzyıl sürecektir din savaşlarını başlatmıştı. Ayrıca, Hristiyanlık'ın en ünlü bilgini olan Erasmus'u Luther'den ayırmıştı. Erasmus, "*Özgür İradeye Dair*" isimli eserinde, Luther'in insan iradesinin tamamen esir alınmış olduğuna dair öğretisini kabul etmiyordu. Bu, ilk zamanlardaki hümanistle-

Vaftizi reddeden bir mezhep [ç.n.].

rin iyimserliği ile dogmatik anlaşmazlıkların şiddetli dünyası arasındaki ayrımdı. 1531 yılında Alman Protestan İmparatorluk devletleri, ortak ordularıyla birlikte Schmalkaldic Birliği'ni kurdu. Augsburg Barışı (1555), Alman liderlerin inancı neyse halkın da ona inanmak zorunda olduğu kararıyla, Protestan Devrimi'nin kapanışının ilk fazını gerçekleştirmiş oldu. Bu karar, artık ölmüş olan Ortaçağ Hıristiyanlık idealine inanan ve bu konuda isteksiz olan V. Charles'a rağmen alınmıştı. Katolik Kilise iyileşmişti ve Trent Kurulu'nu topladıktan sonra kendi devrimci canlanmasının tadını çıkarıyordu. Bu yüzyılın ikinci yarısında, Protestan dinamizmi, Luther ve onun efsanesinden, Calvin ve onun Tanrı tarafından kurtarılmak için kaderi önceden belirlenmiş Seçilmiş Kişi'si üzerine kurulu katı bir din bilimine geçti. Bu dogmatik damarların daha da katılaşması anlamına geliyordu. Ancak, Protestanlık'ın kültürel, sosyal ve politik etkileri derin ve uzun süreli olacaktı. Protestan toplumlar ulusal kurumlarını yenilediler, okullarını ve üniversitelerini düzelttiler ve Atlantik ekonomisinin ticari fırsatlarına cevap verdiler. 17. yüzyılın sonunda, Kuzey Avrupa'nın çoğunun Protestan ve Katolik Güney Avrupa'dan daha zengin olması çarpıcı bir gerçektir.

29 Temmuz 1588

İspanyol Armadası'nın Yenilgisi

İngiltere Din'ini ve Kraliçe'sini Koruyor

Savaşçı ecdadımızın saygınlığını ve itibarını kaybetmemize neden oldu... Neredeyse tüm ülke yas tutuyordu.

Fray Jerónimo de Sepulveda vakayınameleri (1605),
İspanya'nın yenilgisinin etkisi

İspanyol Armadası, ilk olarak 29 Temmuz 1588 tarihinde, Cornwall, Kertenkele Noktası'nda (Lizard Point) İngilizler tarafından görülmüş ve o akşam İngiliz kıyılarının güneyinde, ulusal anlamda acil bir tehlike olduğunu gösteren işaret ateşleri yakılmıştı. Armada, Hollanda'nın İspanyol vekili Parma Dükü tarafından yönetilen 30.000 kişilik askeri bölük tarafından gerçekleştirilecek İngiltere'nin istilasını güvenceye almayı, İngiliz filolarını baskı altında tutmayı ve Parma'nın ordusunun Flanders'dan geçerek İngiltere'nin güneydoğusunda karaaya çıkabilmesi için Dover Boğazı'nı temizlemeyi hedefliyordu. Bu tehlikeli girişimin planlanan komutanı Santa Cruz Marki'sinin* ölmesi ve yerine bu sefer ile ilgili şüpheleri olan ve Philip'i barış yapması yönünde teşvik eden Medina Sidonia'nın daha deneyimsiz dükünün getirilmesi ile şanssızlık, seferi, daha yelken açılmadan bulmuştu. İspanyol filosunun 130 civarı gemisi ve 8.000 denizcisi bulunuyordu, ancak bununla birlikte 19.000 asker de gemide beklemekteydi. Bu gemilerden 40 tanesi savaş hattı gemileriydi. Diğerleri nakliye gemileri ya da daha hafif gemilerdi. En iyi İspanyol gemileri bile, İngiliz gemilerine göre daha yavaş ve daha az ekipmanla donanmış du-

* Marki: Kont ile Dük arasındaki soyluluk unvanı [ç.n.].

rumdaydı. Sonuç olarak saldırganlar, askeri üstünlüklerinden faydalanmak için İngiliz filolarını gemide zorlayabilmeyi umuyorlardı. İngiliz filosunu ikinci komutan Sir Francis Drake ile birlikte Effingham Lordu Howard yönetiyordu. Kanalda gerçekleşen çarpışmanın büyük kısmında, bu filoda, sadece kırk tanesi birinci sınıf savaş gemisi olan yüz civarı gemi bulunuyordu. Fakat İspanyolların aksine İngilizler nakliyat gemileri ile uğraşmak zorunda değildi ve daha küçük gemileri de hızlı ve oldukça iyi ekipmanlarla donanmıştı. Topçu birliği çok önemliydi. İngiliz gemilerinde İspanyol gemilerinden daha az asker bulunuyordu, ancak daha fazla ve daha güçlü silahlara sahiptiler.

İngiliz filosu, Armada'nın batısına doğru yaptığı manevra ile stratejik bir başlangıç yapmıştı; sonrasında İspanyollara uzak menzilden baskınlar yaptılar ve yakın mesafe çarpışmalarından kaçındılar. Ancak İspanyol düzeni az bir zarara maruz kaldı ve 6 Ağustos'ta Dover Boğazı'na ulaştı. Daha sonra, İngiliz filosu hâlâ batı taraflarındayken, Calais yakınlarında demir attı. Kendisi de Armada stratejisi hakkında kuşkulu olan Parma, Flamanca üzerinden askerlerini, işgal gemilerinin üzerine bindirmeye başladı. Bu, Armada için güvenli bir liman bulana kadar, Hollandalı ve İngiliz savaş gemilerinin beklediği sığ kıyılarda Parma'nın küçük gemilerine eşlik edebilene kadar altı gün sürmüştü. 7 Ağustos'u 8 Ağustos'a bağlayan gece yarısı, İngilizler İspanyol filosunun üzerine sekiz kundak gemisi yolladı ve dolayısıyla İspanyollar ateşten kaçabilmek için, halatlarını keserek denizin ortasında beklemek zorunda kaldı. Bunun sonucunda, İspanyol gemilerinin düzeni bozulmuş oldu. 8 Ağustos'ta gün doğarken, İngilizler Gravelines üzerinden, henüz ağır silahları hazır olmayan Armada'ya saldırdılar ve sonuçta gemiler battı, karaya oturdu. Kimi de çok kötü hırpalandı. Ancak cephanedeki eksiklik, İngilizlerin taarruzu kesip, belirli bir uzaklıktan izlemelerine neden olmuştu. Hâkim olan batı rüzgârlarındaki değişiklik, İspanyolların kuzeye kaçmalarına olanak sağlamıştı ancak, İngiliz filoları kadar bu rüzgâr da onların Parma'nın güçleri ile birleşmesini engellemişti. Tersine filo, İskoçya'nın kuzeyinden geçerek İspanya'ya dönmek zorunda kaldı. Sonbahar fırtınaları, pek çok gemiyi yok etti ve geriye sadece altmış kadar gemi dönebildi. Düşman hareketi 15.000 İspanyolun ölümüne neden olmuştu ve

hastalık nedeniyle birkaç bin İngiliz de ölmüştü, ancak savaş sırasında neredeyse hiçbir İngiliz hayatını kaybetmemişti.

Saldırının amacı Hristiyanlığı yeniden kurmak ve İngiliz Protestanlığını ortadan kaldırmaktı. Teknik olarak bu bir haçlı seferiydi ve Papa V. Sixtus 1587 yılında seferi bu şekilde ilan etmişti. Bu dini hedef, politik bir amaçla uyuşuyordu: istila edilmiş bir İngiltere, II. Philip tarafından yönetilen İspanyol Habsburg İmparatorluğu'nun bir parçası olacaktı. İspanya, dini sapkınlığa karşı savaşa öncülük ediyordu; çünkü dini muhalefet Katolik monarşilerin sağladığı sadakati sarıyordu. Yeniden canlanmış bir kiliseyi yöneten Papalık için İspanyol desteği oldukça önemliydi. Cizvit Düzeni'ni bulan asker Ignatius Loyola, Protestan Karşıtı Katolizmi şekillendiren İspanyol militanlığının ve mistisizminin karışımının en önde gelen örneklerindendi.

1588 yılına kadar İspanya muhteşem politik, askeri ve kültürel başarısının tadını çıkarmıştı. Ancak Protestan olan İngiltere, İngiltere'nin son Katolik kraliçesi olan karısı Mary'nin ölümünden sonra Philip için bela olmaya başlamıştı. John Foxe'un daha sonradan *Foxe'un Şehitler Kitabı* olarak tanınacak olan etkili *Kanunlar ve Anıtlar* eserinde Mary taraftarlarının Protestanlara yaptığı işkenceler oldukça canlı bir şekilde anlatılmaktaydı ve bu Katolikliğin acımasız ve yabancı bir güç olduğu konusundaki popüler İngiliz kanaatinin oluşmasına yardım etmişti. İspanyol ticaretine ve mallarına yönelik İngiliz korsanlığı da bir başka tahrikti ve Sir Francis Drake'nin İspanya'nın Karayip'lerdeki ticaretine yaptığı baskınlarla en yüksek noktasına ulaşmıştı. İngiltere'nin Protestan Hollandalı asileri desteklemeyi taahhüt etmesinden dolayı Nonsuch Anlaşması (1585), İngiltere'nin İspanya'ya savaş açtığıнын bildirimi anlamına geliyordu. İspanya'nın gerçek cezası olan Seksen Yıl Savaşları, 1568 yılında Hollanda'daki ortodoks Katolizmi'nin İspanyol dayatmasına karşı bir protesto olarak başlamıştı. İspanya, kutsal bir şekilde tayin edilmiş olan yöneticilerin karşısında, kulların vicdani hakları olduğunu iddia eden bir Protestan sapkın grubunun, uluslararası ve dayanışıklı bir şekilde, kendisini ve dinini tehdit ettiğini düşünüyordu. Ancak Katolik yöneticiler ve rahipler de, varolan Protestan yöneticilere karşı iç Katolik isyanları savunmak ve cesaretlendirmek için, vicdan adına ulus üstü sadakate başvuruyordu.

1580'lerde, İngiltere Protestanlığı ve onun resmileşmiş olan İngiliz Kilisesi hâlâ görelî yeniliklerdi. Kilise inançlarını belirlemeye dair çabalarını ancak 1571 yılındaki, muğlâk bir karmaşa olan Otuz Dokuz Madde'ye açıklık getirerek sonuçlandırdı. Meclis, I. Elizabeth'in tahta çıktığının ertesi günü (1558), Anglikanizm'in devletin dini ve politik düzenin temeli olduğunu teyit eden Üstünlük ve Birlik Kanunu'nu yayınladı. Papa IV. Paul, tüm sapkın yöneticilerin hemen görevden alınacağını belirten Papalık Bildirisi *Cum Ex Apostolatus*'u yayınlarak hemen cevap verdi: Dolayısıyla, Habsburg genişlemesinin politik amaçları Papalık cezasını almış oldu. Elizabeth, uçlar arasında bir yol bulmak için diplomasiye başvurdu ve kaçamak davranmayı seçti. Daha güçlü bir İngiltere Protestan Kilise'sini savunan Püriten Hareketi, Katoliklik kadar bağnazdı. İki öğreti de, Kilise politikalarını yöneticilerin belirlemesini reddediyordu. İki rakip otorite olan Katolik Papalık ve Protestan İncil, kraliçe ve meclis yoluyla yetkili olan ulusal bağımsızlık teorisine itiraz ederek aynı sonuçta birleşiyorlardı. 1571 yılında, Papa V. Pius, Elizabeth'i aforoz eden ve vatandaşlara ona karşı herhangi bir sadakat borçları olmadığını bildiren, *Regnans in Excelsis* Bildirisi'ni yayınladı. Bu arada Fransa, isyanları haklı çıkarmak için dini inancı kullanmanın korkunç sonuçlarını göstermekteydi. Çünkü ülke, 16. yüzyılın yarısının çoğunu Protestan Huguenotlar ile krala sadık Katolikler arasındaki iç savaş ile tüketerek geçirmişti. Bu yeni anlaşmazlık, Fransız hukukçu François Hotman'ın *Franco-Gallia* (*Fransa-Galya*) eserinde yer alan kraların görevden alınabildiği ve seçilmeleri gerektiği argümanı ile ifade ediliyordu.

Türklere karşı 1571 yılında denizde kazanılan İnebahtı İspanya zaferi, ülkenin uluslararası otoritesini teyit etmekteydi. 1580 yılında İspanya, Portekiz'i fethetti ve dolayısıyla sömürge imparatorluklarının topraklarını ikiye katladı. Ancak, Hollanda'daki mecburen uzakta yönetilen savaş, İspanya'nın toprak sınırlarının –Armada yenilgisinin de ispat edeceği üzere– çok fazla genişlememesi gerektiği anlamına geldiği kadar finansal olarak sakatlanmış olduğunu da gösteriyordu. 1575 yılında II. Philip İspanya Krallığı tarafından yapılan tüm ödemeleri askıya almak zorunda kaldı ve ülkenin Hollanda'daki bir-

likleri maaşlarını alamadı; 1576'da İspanyol ordusu isyan ederek Antwerp'i (Belçika) yağmaladı. İspanya 1579 yılında, Hollanda'nın yedi kuzey valiliğinden oluşan Hollanda Cumhuriyeti ve Güney İspanyol bölümü olarak ayrılmasını engellemekten aciz durumdaydı.

Armada'nın yenilgisi ciddi bir aşağılanmaydı ve bunu takiben İngilizlerin Cadiz'i yağmalamaları, hem Philip'in saygınlığını hem de güvenilirliğini etkilemişti. Borçlarının %45'inin üstünü inkar etmeyi denedi ve daha fazla ödemeyi kabul etmedi. Ancak İngiltere'nin 1589 yılında Portekiz'i işgal etme çabaları bir felaketle sonuçlandı. 1596 ve 1597 yıllarında, İngiltere yakınlarında iki Armada daha suya indirildi ve 1599'da ise dördüncü girişimde bulunuldu. Drake ve Hawkins, 1595 yılında, İspanya'nın sömürge topraklarına baskın yapmak için düzenledikleri başarısız seferde hayatlarını kaybetti. 1590'larda İspanya bir deniz gücü olarak yeniden canlandı ve yeni, İngiliz-tarzı kalyonlar inşa etmeyi öğrendi. Batı Hindistan'daki üslerini güçlendirdiler ve Amerika'dan İspanya'ya altın ve gümüş taşımak için, yeni bir çeşit hızlı fırkateyn olan gallezabrayı geliştirdiler. İspanyol otoritesinin çöküşünün gerçek nedeni Hollanda'daki ayaklanmaydı. Philip, Fransa'daki savaşları, İspanya'nın karışması açısından her zaman bir fırsat olarak görmüştü, ancak Fransa ile iki yıl süren savaşın (1595-1597) ardından, ordusu hem Fransızlar hem de Hollandalılar ile aynı anda savaşamayacağından, barış yapmak zorunda kalmıştı.

17. yüzyıl İspanya'sı, geçmişe özlem duyan büyük bir güçtü. Gerici kilise nüfusu, karman çorman bürokrasisi ve ekonomik çöküşü ile ticari olarak güçlü ve dolayısıyla sabırlı olan Hollanda devleti ile taban tabana zıttı. Eğer Hollanda Cumhuriyeti Avrupa'nın geleceği ise, İspanya Avrupa'nın geçmişinin cazip olmayan versiyonuydu. Devletin mali durumu ve vergilerin artırılması, kronik zorlukları ortaya çıkarıyordu. Enflasyon İspanya'yı ve durgun ekonomisini çok kötü vurdu. Atlantik'in bulunmasına öncülük eden ülke Akdeniz topraklarına çekilmişti. Belki de bu durgunluğa *hidalgo* (İspanyol asilzadesi) mezhebinin soylu gururu ve ticareti küçümsemeleri neden olmuştu. Velasquez'in kanvasları (yelken bezleri) İspanyol meclisini ele geçirmişti ve Cervantes'in *Don Kişot* eseri, İspanyol şövalyesinin çağdaşlık karşısında komik duruma düşmesinin kabullenişini anlatıyor-

du. İspanya 1609 yılında, yirmi yıllık bir ateşkes imzalayarak, Hollandalıların bağımsızlığını tanımaya zorlandı. Ancak inatla, 1621'de yeniden savaş açtı.

Fakat 1588 yılı aynı zamanda bir İngiliz Salamis'iydi; yeni uygarlığa nefes almak için zaman ve genişlemek için fırsat veren bir zafer. Bu karada olduğu kadar deniz üzerinde de etkili olan sivil ve askeri düzenlemenin büyük bir başarısıydı. Bu deneyim ulusal anlamda bir kendine güven yerleşmesine neden oldu. 16. yüzyılın ikinci yarısı aynı zamanda, Avrupa Rönesansı'nın nihayet, İngiliz yönü kazandığı bir dönemdi. Shakespeare'in ve Marlowe'un oyunları gibi tipik olarak Elizabeth Dönemi'ne ait olarak değerlendirilenlerin çoğu, kraliçenin saltanatının sonlarına doğru üretilmişti. Bu başarılı altın çağ, politik olarak beceriksiz olan Stuart Hanedanlığı, 17. yüzyılın başlarında Tudor yeteneğine sahip olmadığını kanıtladığında idolleştirilecekti. Elizabeth dönemi deniz kâşiflerinin ve Francis Drake, Walter Raleigh ve Richard Grenville, John Hawkins ve Martin Frobisher gibi komutanların korsan benzeri tarzı, İspanyol Armadası'ndan daha önceki zamana denk gelmektedir. İspanyol muhalefetine rağmen, İngilizlerin Yeni Dünya'yı keşfetme hakkını ilan ettiler. Armada'nın yenilgisi ile tasdiklenen bu gerçek, İngilizce konuşan, Kuzey Amerikalı uygarlığın gelişimi için çok önemli bir aşamaydı.

21 Ekim 1600

Tokugawa Ieyasu, Sekigahara Savaşı'nı Kazanıyor

Şogunlar'ın Çağı

Yedi tane duygu vardır: neşe, öfke, endişe, sevgi, üzüntü, korku ve nefret ve eğer bir kişi bu duygulara teslim olmazsa, ona sabırlı denilebilir... Ben sabır konusunda ustalaştım.

Tokugawa Ieyasu (1543-1616)

Japonya, feodal derebeyi Toyotomi Hideyoshi'nin (1535-1598) ölümünden sonra anarşi tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. Hideyoshi, ölümünden sonra ve oğlu Toyotomi Hideyori uygun yaşa gelene dek, Japonya'yı yönetmesi için beş vekilden oluşan bir meclis seçmişti. Bu vekil meclisinin başkanı Tokugawa Ieyasu, baskın bir kişilik olarak belirmişti; ancak başka bir meclis üyesi olan Ishida Mitsunari (1563-1600) onun otoritesine meydan okuyordu.

Mitsunari ve Ieyasu, sırasıyla batı ve doğu Japon savaş lordları tarafından destekleniyordu ve 21 Ekim 1600 tarihinde Biwa Gölü ve Japonya'nın merkezindeki Nagoya arasında stratejik öneme sahip dar bir geçit olan Sekigahara'da savaşa başladılar. Saat sabah sekiz sularında, gece yağın yoğun yağmurun ardından sisler çekilmeye başladığında, yaylın ateşinin ilk atışlarının sesleri duyulmaya başlamıştı. 80.000 kişilik gücüyle batı ve bundan biraz daha küçük ordusuyla doğu arasındaki mücadele, öğlene kadar eşit bir şekilde devam etmişti. Ancak Ieyasu'nun casus ağı, savaş başlamadan önce "batı ordusu"nun koşullarını geri çekilmek üzere ikna etmişti. Ordunun güney kanadının üst tarafında tepedeki bir kuvvet, kendi askerlerinin üzerine yürümüş ve Ieyasu'ya zafer kazandırmıştı.

Mitsunari'nin yenilgisi infaz edilmesine neden olmuştu ve Ieyasu onu destekleyen soyluları ya sürgüne göndermişti ya da sahip oldukları topraklardan mahrum bırakmıştı. Daha sonra tımarları, kendisini destekleyenler arasında yeniden paylaştırmıştı. Fakat pek çok feodal soylunun Hideyori'nin meşruluğunu savunması nedeniyle, hırslı ancak tedbirli olan Ieyasu, yedi yaşındaki çocuğun, babasının mevkisi olan Osaka kalesini muhafaza etmesine izin vererek ve evlenmek üzere ona torununu vermişti. Bu savaş, Tokugawa gücünün önündeki son muhalefetti. Gücü sadece sembolik olan imparator, 1603 yılında onu şogun yani Japonya'nın en üst askeri yöneticisi ilan ettiğinde, Ieyasu'nun otoritesini tanımıştı. Ieyasu 1605 yılında emekli olurken, şogun unvanının oğlu Tokugawa Hidetada'ya geçeceğini garanti altına almıştı. Dolayısıyla hanedanlık kurulmuştu; ancak Ieyasu ölümüne kadar kontrolü elinde tutmaya devam etti.

16. yüzyılın başlarında, Japonya 400 civarı bağımsız devlete bölünmüş durumdaydı ve imparatorun otoritesi sadece bir formaliteydi. Ancak Japonların merkezi otorite kurma çabaları, ülkenin 5. ve 6. yüzyıllarda belirgin bir medeniyet olarak ortaya çıkmasından beri devam ediyordu. 604 anayasası imparatorun soylular üzerindeki yetkisini beyan ediyor, 646 yılının ulusal devrimleri imparatorun unvanının tüm topraklar için geçerli olduğunu ve Nara'nın da ülkenin yönetsel başkenti olduğunu ilan ediyordu. Yanlarındaki Kore yarımadasından geçerek Çin'den gelmiş olan Budizm, imparatorluk gücünü yükseltmek için kullanılıyordu. Ancak Kore'nin tersine Japonya, Çin'in hayranlık duyulan hiyerarşik ve merkezi yönetim örneğini kendisine nakletmek konusunda başarısız olmuştu. Budist manastırlara ve büyük ailelere, krallığa yaptıkları hizmet karşılığında özel mülk veriliyordu ve bu imparatorluk mirasını azaltıyordu. 794 yılında imparatorlar, Budist keşişlerin politik etkisinden kaçmak için meclislerini Nara'dan yeni başkent olan Heian'a (Kyoto) taşımaya karar verdiler. Fakat burada kendilerini, aile üyeleri imparatorluk ailesiyle evlilikler yapmış ve ülkenin en baskın gücü haline gelmiş Fujiwara grubunun idaresi altında buldular. Merkezi bir ordunun olmaması, velayetlerin manastırlar ve soyluların özel orduları tarafından yönetilmesi anlamına geliyordu. Samuray askerler, kırsal bölge-

lerde dolaşıyor ve kendi şövalyelik kodlarını uyguluyordu. 12. yüzyılda, Fujiwara gücü sonlarına yaklaşırken, samuraylar meclis politikalarında etkileyici olmaya başlamıştı.

Üst askeri yöneticiler olan Şogunlar, emirlerindeki taşralıların – Şugo– yardımcılarıyla hüküm sürüyorlardı. İktidarın çepere doğru akışı, Japon politik ve askeri hayatının kronik bir özelliği olduğunu kanıtlamıştı: Şugolar kendilerini bölgesel yönetici ilan etmişlerdi ve Şogunların güçleri azalmıştı. Fakat şogunlardaki yerine geçme hakkı ile ilgili tartışmalar sırasında çıkan iç savaş (1467-1477) sonrasında, Şugolar da velayetlerdeki otoritelerini kaybettiler. Yeni zafer kazananlar, *daimyo* olarak bilinen feodal savaşçılar ve taşralı kudret simsarlarından oluşan bir sınıftı. Samuray savaşçıları daimyolara, iki tarafı da yok eden savaşa yol açacak özel ordular sağlıyorlardı. Bunun karşılığında, köle statülerine uyacak şekilde, kendi küçük mal varlıklarını alıyorlardı. Batıda, bu çeşit bir feodalite ulusal çapta yasal ve politik yapılanmalara neden olmuştu ancak, Japon feodalitesi bu tarz bir otoriteye karşı ağır basmaktaydı. Daimyo kaleleri, belirli alanları ticaret, kentsel gelişim ve sanat merkezleri olarak egemenlik altına almıştı. Hisarlar içindeki daimyoların bir kısmı, törensel hale gelmiş Noh tiyatrosu, çay seremonileri, resim ve başka her alanda çok belirgin olan bölünmenin aksine Japonya'ya bir ulusal kültür sağlayan romantik nesirlerin etkili koruyucuları haline gelmişti.

Merkezi mutlakiyet kurarak karmaşaya son veren kişinin hayatı, Japon anarşisinin bir kurbanı olarak başlamıştı. Tokugawa Ieyasu, mücadele veren savaşçı bir ailede doğmuştu ve babasının müttetikleri nedeniyle annesi, oğlu iki yaşındayken ailesinden ayrılmak zorunda kalmıştı. Yedi yaşına geldiğinde güçlü Imagawa kabilesinin esiri olmuştu ve bundan iki yıl sonra Ieyasu'nun babası kölelerinin biri tarafından öldürülmüştü. Imagawa, Ieyasu'yu hem savaşçı hem de yönetici olarak eğitmişti ve ilk zamanlardaki seferleri kabilenin adına sürdürmüştü. Ancak zamanın baskın kişisi, Imawaga'yı yenmelerinin üzerine Ieyasu'nun ittifak kurduğu Oda Nobunaga'ydı. Nobunaga Kyoto'yu ele geçirdi ve keşişleri öldürüp manastırları yok ederek Budizm karşıtı bir kampanya başlattı. Bu zamana kadar Portekizliler ateşli silahları ülkeye tanıtmıştı: tüfekler üretiliyordu ve taktikler

değişmişti. Nobunaga bu gelişmelerden faydalanıyordu. Japonya'nın merkezindeki Biwa Gölü'nün kıyılarında üs olarak inşa edilmiş olan Azuchi kalesi, gücünün alışılmamış özelliğini gösteriyordu. Daha önce yapılmış olan kaleler uzak dağlarda bulunan üslerdeki iç kalelerden, ancak ovalar üzerine inşa edilen Azuchi, sadece askeri kontrolü değil, politik ve yönetsel düzene de işaret ediyordu. Ieyasu, Nagoya çevresindeki orta doğu kıyılarındaki ailesine ait mülklere dönmüş ve burada bir vergi rejimi ve küçük ordusunu yönetmek için sivil bir yönetim sistemi kurmuştu. 1570'lerde baskın bölgesel güç olarak Imagawa'nın yerini aldı ve dolayısıyla zengin ve yüksek nüfuslu bir bölgeden sorumlu daimyo haline geldi.

Nobunaga, kölelerinin birinin saldırısının ardından 1582 yılında öldü ve Toyotomi Hideyoshi, Oda topraklarında onun varisi olarak ortaya çıktı. Hideyoshi 1580'lerde, güneybatı daimyosu üzerindeki otoritesini genişletti ve Hojo kabilesini yenmesi de Doğu Japonya'nın üzerindeki kontrolünü güçlendirmesini sağladı. Hideyoshi, müttefiki olan Ieyasu'nun daha doğudaki Hojo toprakları karşısında, kıyılarındaki vilayetleri teslim etmesini önerdi ve dolayısıyla Tokugawa köleleri ve ordusu, Edo (Tokyo) balıkçı köyünün merkezindeki bölgelere transfer edilmiş oldu.

Hideyoshi geniş, Ieyasu ise dar alanlı topraklarında, egemenliklerini devam ettirebilmek üzere kurgulanmış politikalar izlediler. Hideyoshi köylüleri silahsızlandırdı ve samurayların artık çıkabilecek köy isyanlarına destek vermeye hazır şekilde kırsal alanda gezinmek yerine kale şehirlerinde yaşamaları gerektiği konusunda ısrar etti. Topraklarda yapılan bir inceleme yeni vergilerin gelmesini sağladı ve Hideyoshi, 1572 yılında Portekizliler tarafından Japonya'ya getirilen Hristiyan inancını baskı altında tutmaya devam etti. Ieyasu, topraklarının geniş alanlarını kendi görevlilerinin direkt yönetimleri altına verdi, topraklarla ilgili incelemeler düzenledi ve köylülerin silahlarını toplattı. Zanaatkarlar ve işadamları da, yeni kale şehrine gelerek çalışmalarını konusunda cesaretlendiriliyordu.

Ieyasu, Sekigahara'daki zaferinin ardından kurallar yayınladı ve soyluların, Budist keşişlerin ve daimyoların etkinliklerini kontrol edecek yönetsel organlar kurdu. Amacı diktatörlük yoluyla istik-

rarlı ve kendi kendine yeten bir devlet yaratmaktı: çiftçilik ve ticaret ayrıldı, özel yatırım yasaklandı ve ülkenin değişik bölgelerinin birbirleri ile iletişimi, İeyasu'nun sarayında birleşen ve sıkı bir şekilde kontrol edilen beş İmparatorluk yolu üzerinden yolculuk ederek sağlanabilir hale geldi. Japonlar yurtdışına yolculuk yapamıyorlardı ve büyük gemi inşaatının yasaklanması'nın ardından (1638) cazip olan çok az seyahat aracı kalmıştı. Goa, Malacca ve Macau'da misyonerlerin, tüccarların yolunu izlediklerine dair örnekleri görmelerinden sonra, Japonların ticarete karşı olan düşmanlıkları daha da arttı. Cizvit misyoner Francis Xavier Japonya'ya ilk kez 1549 yılında gelmişti ve bunun ardından Hristiyanlığın yayılması oldukça hızlı olmuştu. 1615 yılına gelindiğinde, Japonya'nın on sekiz milyonluk nüfusunun yarım milyon kadarı Hristiyan olmuştu. İeyasu, Nagasaki yakınlarındaki Hara kalesinde paralı samuray askerleri tarafından yönlendirilen köylülerin isyanından sonra, 37.000 Hristiyan Japon'un öldürülmesiyle sonuçlanacak olan sistematik bir Hristiyan karşıtı politika uygulamaya başlamıştı. Tokugawa döneminde, resmî olarak kabul edilen üç bin yüz yirmi beş şehitlik olayı gerçekleşmişti. Tüm Japonlar yerel Budist tapınaklarına kayıt olmak zorundaydılar ve yabancı inançlar kanun dışı ilan edilmişti.

Daimyonun kontrol edilmesinin gerekliliği, İeyasu'nun ve oğlunun Edo'daki kaleyi inşa etmek, genişletmek ve süslemek için meşgul olmalarına neden olmuştu. İeyasu'nun ölümü zamanında, bu kale dünyanın en büyük kalesiydi. Bunun etrafı içinde daimyoların asıl misafirler olarak yaşadıkları konaklar ile çevriliydi. Hidetada'nın kendi yerine geçme hakkı, özellikle Toyotomi Hideyori'nin 1614 yılında reşit olması ile birlikte İeyasu'yu hâlâ rahatsız ediyordu. Dolaşısıyla yetmiş bir yaşındaki savaşçı, Osaka kalesini kuşatmak için bir ordu yönetmiş ve en sonunda, 90.000 savaşçıdan oluşan bir ordu kurmuş olan Hidetada'nın da yardımıyla Toyotomi kabilesini yok etmişti. Bir sene süren seferden sonra kale düşmüş ve Hideyori de ailesi ile birlikte intihar etmişti.

Tokugawa egemenliğinde ve uzun süreli barışın hâkim olduğu ve İeyasu'nun tecrit politikası uyguladığı Edo döneminin (1603-1867) gelişmiş medeniyetlerde bir benzeri yoktur. Ekonomik olarak bu de-

neyim uzun süre için başarılı olmuştu: şehirler gelişmiş, tarım ilerlemişti. Nüfus 18. yüzyılın ilk zamanlarında otuz milyon civarına yükselmişti ancak, neredeyse hiç yabancı ticaretin olmaması nedeniyle devlet sadece, getirdiği yük yüzünden pek çok köylünün topraklarını terk etmesine neden olmuş tarımsal vergilerle finanse ediliyordu. Samuraylar borç içindeydi ve kırsal alanda memnuniyetsizlik artıyordu. Barışın hüküm sürmesi, ordunun çoğunlukla gereksiz olması anlamına geliyordu ve eğitilmiş samuraylar, Ieyasu tarafından yaratılmış ve bugün hâlâ geçerli olan, ileri derece merkezi yönetimin bürokratik konumlarına katıldılar. Gücün tek yerde toplanması, başka bir uzun vadeli ulusal miras olarak, muazzam himaye gücünü ortaya çıkarmıştı. Japonya'nın kültürel benzersizliğine ve Asyalı komşuları arasındaki farklılığına dair iç gözlem algısı, bu dönemde daha derinleşti. Ancak batıyı uzakta tutmanın, yüksek maliyetli bir politika olduğu ortaya çıktı. Japonya, kendi şartlarında Batı teknolojisini benimseyemedi. Ve Batı teknolojisi, Batı'nın gücü anlamına geliyordu. Tecrit edilmiş bir ülke, korku duyulan "barbarlar"a karşı savunmasız hale geliyordu.

24 Mayıs 1607

Jamestown, Virginia'nın Kuruluşu

Kuzey Amerika'daki İlk Kalıcı İngiliz Yerleşkesi

Kurnaz, ürkek, çabuk endişelenen ve çok marifetli. Bazıları korkak yaradılışlı, bazıları cesur, çoğu temkinli ve hepsi de vahşi. Genellikle bakar, boncuk ve bunun gibi değersiz şeyler hakkında açgözlü.

John Smith Virginia yerlilerini anlatıyor (1612)

1605 yılında Amerikan sömürgeleri kurmak için tutulmuş London ve Plymouth Şirketleri, I. James'in 1604'te İspanya ile imzaladığı barış antlaşmasının sonuçlarıydı. İngiliz sömürge politikasının, Karayipler'de İspanya lehine sürmekte olan basit korsan politikasının yerine geçecek ciddi bir girişime ihtiyacı vardı ve London Şirketi, Kuzey Amerika'da sürececek olan ilk fidanı ekme girişiminde bulunan şirketti. *Susan Constant*, *Godspeed* (Yolun açık olsun) ve *Discovery* (Keşif) isimli üç küçük gemide Kaptan Christopher Newport'un emriyle yola çıkan 144 kişiden, 105 tanesi yolculuk sonuna kadar hayatta kalmıştı. 80 kilometre boyunca iç kesimlere uzanacak kadar geniş ve derin olmasından dolayı James Nehri seçilmişti ve neredeyse bir ada olan Jamestown mevkinin savunulması kolaydı. Pek çok girintiye sahip olan kıyılar, ekimi muhafaza edecek olan deniz iletişimi için idealdi ve topraklar pek çok av hayvanını barındıran ormanlarla kaplıydı. Ancak 1607 yılının sonunda, karaya çıkanlar içinden ancak otuz sekizi hayatta kalabilmişti; bataklıklardan yayılan sıtma pek çoğunu öldürürken, kötü beslenme ve pis sular iskorbüt hastalığı ve dizanteriye neden olmuştu. Kaptan John Smith, bir isyanı bastırmış, yerleşenleri kalmaya zorlamış ve koloninin başkanı olduğu 1608-1609 yılında, yerlileri onlara darı temin etmeleri konusunda ikna ederek be-

sin kaynağı sağlamıştı. Çiftlik hayvanları yavrulamaya başlamıştı. Yine de kolonidekiler, 1610 yılında Jamestown'u terk ederek, yeni yönetici olan Lord De La Warr'ın yeni ikmal maddeleri ve daha fazla adamla nehirden yukarı doğru geldiğini gördüklerinde, nehrin aşağısına doğru yelken açtılar. 1611'den itibaren yüzlerce göçmen gelmişti – ve yüzlercesi de öldü. Nüfusun bini bulması için on yıl geçmesi gerekmişti. 1630'da hâlâ sadece 2500 Virginialı vardı. Smithy, yeteri kadar “iyi işçi ve mekanikten anlayan adam” bulunmadığından şikâyet ediyordu. İlk yerleşenlerden bazıları yerli kabilelere katılmıştı ve diğerleri de sarhoş muhaliflerdi. 1622 yılında Opechancanough tarafından yönetilen Amerikalı yerliler, yerleşenlerin üçte birini topluca katletti, ancak London Şirketi tarafından İngiltere'den gönderilen silahlı güçler yerleşenlerin hayatta kalmalarına olanak vermişti. Yerlilerin gelen göçmenler için ağaçlıklarda bir eğlence düzenledikleri ve kadınların utangaç Başkan Smith'in peşinden koştukları ilk yıllarda, ilişkiler daha mutlu bir şekilde devam etmişti.

Kuzey Amerika'nın sömürgeleşmesi, güneyin İspanyollar tarafından işgal edilmesine karşı Elizabeth tarzı bir karşılık olarak başlamıştı; ancak İngilizler, değerli morina balığı yatakları ile birlikte Yeni bulunan kıta üzerinde, 1497 yılındaki İtalyan göçmen John Cabot seferinden beri hak iddia ediyordu. Walter Raleigh, (kendisi hiç gitmemiş olsa da) kraliçenin onuruna isimlendirilen ve Florida'nın kuzeyinden bugünün Kuzeydoğu Amerika Eyaletleri'nin (New England) güneyine kadar doğu kıyılarının büyük kısmı boyunca uzanan Virginia'yı bulmuştu.

1589 yılında Carolina kıyılarındaki Roanoke Adası'na yerleştirdiği göçmenler, bir sonraki sene Francis Drake tarafından ana vatanlarına geri götürüldüler.

Kuzey Amerika'nın kürk ve balıkları oldukça cazipti ancak kıta asil zenginliklerini orada kalmaya ve çalışmaya hazır olan kişilere sunacaktı. Güney Amerika altın, gümüş ve köleler açısından talan edilmişti; ancak kuzey bölgeleri için başka kolonici özellikler de gerekiyordu. Richard Hakluyt'un *Principal Navigations, Voyages and Discoveries of the English Nation* (İngiliz Ulusunun Başlıca Deniz Yolculukları, Seferleri ve Buluşları) eserinin 1600 yılında basılması, İngiliz

ekim alanları için ilham verici bir program sağlamıştı ve neo-feodal toprak kullanım hakkının tersine mülkiyet hakkı için hevesli olan kiracıların hırsları da pek çok kişiyi Atlantik'in ötesine çekmişti. Sosyal kontrol ile ilgili endişeleri olan Tudor ve Stuart yönetimleri de, suçluların ıslah edilmesinin bir yolu olarak gördükleri ekim projesini benimsemişti.

Her biri 12,10£'lık hisselerden oldukça fazla miktarda almış olan şirket yatırımcıları, geri dönüş olmasını bekliyorlardı; ancak kârlılık yavaş yükseliyordu. 1624 yılında London Şirketi battı ve Virginia İngiliz krallığına bağlı bir koloni haline geldi. Fakat şirket batmadan önce şirket başkanı Edwin Sandys, her yerleşenin kendisine verilen elli akr (0,404 dönüm - 4047 m²) ile birlikte kendisiyle beraber Virginia'ya gelen ve bakmakla yükümlü olduğu -aile ya da hizmetli- kişi başına da elli akr verileceği bir arsa payı sistemi getirmişti. Virginialılar, Amerika'nın ekonomik bağımsızlık hedefinin farkına varmaya başlıyordu. Sandys aynı zamanda koloninin Genel Meclis'ini de kurmuştu: yerleşenlerin temsilcilerinden oluşan bu meclis 1619'dan beri toplanıyordu ve 1635 yılına gelindiğinde bir valiyi görevinden alacak kadar kendilerine güvenir hale gelmişlerdi. İngiliz krallığı rıza ile yönetim ilkesini kabul etmek zorundaydı, çünkü başka herhangi bir yöntem Virginia'nın içinde bulunduğu neo-anarşiyi düzene sokamazdı. Tüm imalat denemelerinin başarısız olması üzerine koloniler, başarılı bir yatırımcı olan Raleigh'in İngiltere'deki kişisel örneği ile popüler hale getirdiği tütüne başvurdular. İklim bitkinin büyümesini kolaylaştırıyordu ancak, toprağı çok yormasından dolayı, toprak arayışı içinde olan Virginia durmadan batıya doğru kayıyordu. Düşük ücretlerle yapılan kitlesel üretim, koloninin bir dünya pazarı olmasını garantiliyordu. Küçük çiftlik sahibi çiftçiler (Yeomenler) genişlemek istiyorlardı; ancak bağımsız fikirli göçmenlerin arasında ucuz ve çok sayıda işçi bulunamıyordu. Çözüm Afrikalı köleler oldu. Koloniciler zenginleştikçe ve 17. yüzyıldaki kitlesel ihraçlarından ötürü kölelerin fiyatı düştükçe, Amerika ekonomik bir çözüm, bir insanlık trajedisi ve uzun dönemli bir politik sarsıntı ithal etmiş oldu.

Avrupalı güçler artık, kendi sınırlarını takas eder gibi Amerikalı varlıklarını da takas ediyorlardı. 17. yüzyılın ilk zamanlarının, dinî iç

savaşlarından arınmış Fransa'sı, St. Lawrence Nehri'nin olduğu bölgeleri keşfetmiş ve Quebec ve Montreal'i bularak Fransız Kanada'yı kurmuşlardı. İngilizler Quebec'i işgal etmiş ve 1633 yılında Henrietta Maria'nın I. Charles ile evlenmesi üzerine geri vermişlerdi. Hollandalılar Batı Hindistan Şirketlerini bulmuş, Hudson Nehri üzerinde ticaret yapmış ve 1625-1626 yıllarında daha sonra New York olacak Yeni Amsterdam kolonisini kurmuşlardı. Yerli Amerikalılar, Avrupa çekişmesinin ortasında kalmıştı: İngilizler Iroquois kabilesini müttefikleri yapmış ve Fransızlar Huronları tercih etmişti. Yeni Fransa ve Yeni Hollanda'nın, Yeni İspanya'nın rakibi olması planlanmıştı; ancak devam eden, göçmenleri Virginia'nın ticari hırslarını dini görüş ve inatçı politik ilkeleriyle desteklemiş olan Yeni İngiltere /New England oldu.

1610'ların gelip geçen düzensiz işkenceleri, John Robinson ve William Brewster tarafından yönlendirilen bir grup İngiliz püritenin Hollanda'ya göç etmesine neden oldu ve Londra Virginia Şirketine kendi kolonilerini kurma patentini için başvuran, Leyden'deki bu İngiliz topluluktur. John Smith 1614 yılında, şirket tarafından sahilin Cape Cod'a kadar olan kısmını araştırması için işe alınmıştı ve onun yayınlanmış olan haritası bölgeye Yeni İngiltere/New England (Kuzeydoğu Amerika Eyaletleri) adını vermişti. Bu grup Brewster önderliğinde İngiltere'ye geri dönerken, Londralı tüccarlardan yolculuklarını finanse edecek kadar para toplamayı başarmıştı. Kiraladıkları gemi *Mayflower* (Alıç) 16 Eylül 1620 tarihinde Plymouth'dan ayrıldı. 105 yolcudan sadece otuz beşi vicdan adına yolculuk yapıyordu: geri kalanı koloni kurulumunda başarılı olabilecek hizmetliler ve yetenekli zanaatkârlardı. Virginia'nın ilk zamanlarından alınması gereken dersler alınmıştı. Yolculuk sırasında, gemi mürettebatı ve ücretsiz seyahat edenlerle birlikte sayısı 149'a ulaşan gemi kadrosunun tamamından sadece beş kişi ölmüştü. İlk olarak Kasım ayında Cape Cod'a demir atıp, Hudson'a doğru ilerlemeye çalışmış; ancak rüzgârlar ve nehrin taşları yüzünden geri çekilmişlerdi. *Mayflower*, 16 Aralık'ta Yeni Dünya'nın Plymouth Limanı'na yanaştı ve koloniciler 25 Aralık'ta Püriten bir umarsızlıkla Katolik ziyafeti için çalışmaya başladılar.

Bu hacıların Tanrı ile olan anlaşmaları, onların birbirleri ile de anlaşma yapmalarına yol açıyordu. Kongregasyonalizm (kiliselerin bağımsız olması, kendi paralarını toplaması ve kendi ruhban sınıfını kendilerinin seçmesi gerektiğini savunan düşünce) New England'ı yaratan öğretiydi. Bu katılımcı, kolay anlaşılan kilise üyeliği gerektiriyordu ve politik sonuçları ise hem cumhuriyetçi hem de radikal olmuştu. Öğreti aynı zamanda New England Tanrıbiliminin belirttiği şekilde kongregasyonalizmin “sessiz bir demokrasinin karşısında konuşan aristokrasi” olması nedeniyle, kendi elit sınıfını yaratmıştı. 11 Kasım'da imzalanan Mayflower Anlaşması, gerekli özelliklere sahip erkekler arasından yıllık olarak seçilecek vali seçimlerine yol açmış oldu. Aynı zamanda, vali ve meclisi yönetsel kararları verirken, birey ve malvarlığı ile ilgili hakların korunmasına dair yasal kuralları da belirliyordu. Bu, bundan sonraki yerleşkeler ve Amerikan devletleri için bir model olmuştu. Püriten kişiliğinin etkisi de eşit derecede derin olacaktı. Eğer hevesli olmak kendini beğenmeye dönüşürse, bireysel kurtuluşa olan ilgi, içgözlem ciddiyetine ve gayretli öz-güvene neden olurdu.

Ekonomik kriz, ikisi de özellikle Püriten yerler olan Doğu Anglia ve güneybatıda merkezleri bulunan kumaş ticaretini vurdukça, New England'a göçler arttı. I. Charles'ın on bir yıl süren (1629-1640) yetersiz ve hoşgörüsüz iktidarı sırasında, 20.000 İngiliz Püriten Massachusetts'e gitti ve çoğu burada kaldı. Massachusetts Körfez Şirketi'nin kuruluşu, Suffolk toprak sahibi olan John Winthrop tarafından yönlendirilen grubu taşıyan on bir geminin İngiltere'den ayrılmasına neden oldu. Şirketin kendi kendisini yönetmesi yasal olarak Royal Charter (Kraliyet İzni) tarafından destekleniyordu ve genel müdürlükleri Londra'da değil yeni devletteydi. New England yönetimi Püriten bir dinî yeknesaklık istiyordu ve dolayısıyla bireysel sapkınlık olaylarına karşı dava açıyordu. 1636 yılında Rodos Adası'nı bulan Roger Williams'ın kilise ve devlet arasında katı bir ayırım olması gerektiği düşüncesi bir azınlık görüşüydü. Dinî olaylardaki hoşgörüsüzlüğün aksine, koloninin politikası bireyseldiydi. Her kasaba iki vekil seçiyordu ve bu vekiller sonrasında valiyi seçip, ona ve diğer hâkimlere vergiler konusunda danışmanlık ediyorlardı. Genel Mahkeme, şirketin ve ko-

lonisinin egemen organıydı. 1634 yılında bu meclisin yılda dört kez toplanmasına karar verildi: bir toplantı koloninin tüm özgür erkeklerini hâkimleri seçmesi için toplarken, kasabaları temsil eden vekiller diğer üç toplantıda kanunları oluşturacaktı. Etkin bir şekilde bağımsız bir cumhuriyet yaratılmıştı. Haklar Organı (1641) yazılı yasal bir kanun sağlamıştı ve bilgili bir hükümete karşı olan kültürlü bağlılık Harvard Koleji'nin kurulmasına yol açmıştı. Massachusetts, sadece kilise üyeleri vatandaşlık haklarından yararlanabilen “özgür kişi”ler olabildikleri için hâlâ “Azizler”in yönetimindeydi; ancak özgür kişi olma hakkı ileride, kamu yararına bağlı kalacağına dair yemin eden tüm erkekleri içerecek şekilde genişletilecekti. Adanmışlık önemliydi. İngiliz tımar köyünün bir uzantısı olan New England belediyesi, kendi kendini yönetmenin kasaba toplantıları tarafından yürütülen yerel birimiydi. Ancak keşif ruhu ve toprak açlığı pek çok kişiyi topluluğun sınırlarının dışına çıkarmıştı.

Withrop şunları söylemişti; “Kendimizi bir Tepe'nin üzerindeki bir Şehir olarak düşünmeliyiz, tüm insanların gözü bizim üzerimizde.” Örnek olma algısı devam etmişti. New Hampshire, Connecticut ve Rodos Adası, Massachusetts'in uzantıları olarak başlamıştı. Pennsylvania, Kuveykır* Maryland ise Katolik sığınakları olarak bulunmuştu. Bir İngiliz deneyi, aristokrat paternalizmden**, kraliyet mutlakiyeti ve 17. yüzyılın ilk yarısının İngiltere'sinin dinî hoşgörüsüzlüğünden çok uzaklaşmış yeni bir toplum yaratmıştı.

Protestan mezhebinin bir üyesi [ç.n.].

Devletin kendisine bağlı bireylere karşı babanın çocuğuna davrandığı gibi davranması [ç.n.].

23 Mayıs 1618

Prag'ın Fırlatılması

Otuz Yıl Savaşları'nın Başlangıcı

Bu iş tüm Hristiyanlık'ı ateşe atmaya benziyor.

Haag'daki İngiliz büyükelçisi Dudley Carleton, 18 Eylül 1619

Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Katolik ve Protestan güçleri arasındaki silahlı anlaşmazlık, Bohemya'nın temsilci bölgelerinden gelen yerel soylulardan oluşan temsil heyetinin, Prag'daki Hradcany kalesine zorla girmeleriyle başlamıştı. Bohemya'da (şu an günümüz Çek Cumhuriyeti'nin bir parçasıdır) zorla kabul ettirilmeye çalışılan Katolik siyasetine karşı çıkmak amacıyla gelmişlerdi; ülke, 1526 yılında aile topraklarından mirasla kendilerinin olmuştu. Devrimci Jan Huss (1369-1415) tarafından yönetilen isyan sonuç olarak şehitlikle birlikte Bohemya'yı Protestanlık için verimli bir bölge haline getirmişti. Ancak, Kutsal Roma İmparatoru Matthias'ın kuzeni ve varisi olan Styria Katolik arşidükü Ferdinand (1612-1619), Bohemya Krallığı'na muhtemel varis olduktan sonra, Katolikliğe karşı hoşgörüsüz bir siyaset izledi. Habsburg kralı ve imparatoru adına Bohemya'yı yöneten iki vekil, Jaroslav von Martinitz ve Wilhelm von Slavata artık Bohemya öfkesiyle karşı karşıyaydı. Protestan kiliselere yapılan saldırılar, imparator II. Rudolph tarafından Bohemya'da, 1609 yılında imzalanan anlaşma ile kutsal kabul edilen dini hoşgörüyü ihlal ediyordu. Bununla birlikte Ferdinand, Bohemya tahtı üzerinde, ülkenin temsilci bölgeleri tarafından yapılan ilk seçim olmadan hak iddia ediyordu. Bunun ardından, Hussite isyanı sırasında yaşanan benzer bir pencereden fırlatılma olayından esinlenen bir şiddet yaşandı. Vekiller bir pencereden fırlatılmış ve kalenin hendeği-

ne doğru düşerken bir gübre yığınına toslayana kadar 15 metre düşmüşlerdi.

Kont Heinrich von Thurn Bohemya Protestanlarının ayaklanmasını yönetiyordu ve Protestan Birliği, von Thurn'un isyanını desteklemek üzere Kont Ernst von Mansfeld önderliğinde bir ordu göndermişti. Wenceslas William von Rupp, Habsburg yönetiminin yerini alacak geçici bir hükümet kurmuştu. Seçmen Palatin, Frederick'in liderliğindeki Alman Protestan prenslerinin Evanjelist Birliği, Bayera seçmeni Maximillian liderliğindeki Alman Katolik Prensleri Birliği ile karşılaşmaya hazırlanıyordu. Uzlaştırıcı imparator Matthias'ın 16 Mart 1619'daki ölümü, artık Bohemya kralı II. Ferdinand olarak hüküm süren Ferdinand'ın imparator olarak Matthias'ın varisi olarak seçilmesinin de etkisiyle, krizi daha kötüleştirmişti. Bohemya bölgeleri Ferdinand'ı tahttan indirmiş ve Kasım ayında Prag'daki St. Vitus katedralinde tacını giyen (Kont Palatin) Seçmen V. Frederick'i kral olarak seçmişti. Radikal Kalvinciler, Frederick'i Prag'a kadar izlemiş ve kiliseleri heykellerden, resimlerden ve büstlerden "arındırmış"tı. İngiliz I. James'in kızı ve Frederick'in kraliçesi olan Elizabeth, Prag'daki Charles Köprüsü üzerindeki Hazreti İsa figürlü haça karşı çıkmış ve onu "çıplak banyo yapan bir adama" benzeterek Vltava Nehri'ne attırmıştı. Basılı ilanlardaki canlı betimlemeler, ikon (put) düşmanlığı ve fırlatılma ile ilgili haberleri tüm Avrupa'ya yaymıştı. Bu arada Frederick kendisini Avrupa Protestanlığı'nın şampiyonu olarak tanıtırken, Napoli ve Sicilya krallıklarındaki arazilerin kaynaklarından faydalanan Habsburgların İspanyol kolu da Katolik koruyucular olarak dahil olmaya hazırlanıyordu.

Ausburg Barış Antlaşması'ndan (1555) bu yana, toplumları yöneticilerinin günah çıkarma bağlılıklarını takip eden Alman devletleri, ayrı dinî mezhepler geliştirmişlerdi. Bu düzen bir çeşit barış anlamına gelse de gerçek bir dinî hoşgörü (krallık şehirleri haricinde) söz konusu değildi ve hükümler Kalvincileri içermediği için sadece Katolik ve Lüteryenler için geçerliydi. Eğitim ve refah programlarıyla birlikte Alman kiliseleri de prensler tarafından yönetiliyordu ve Hristiyan refah devleti Alman köklerine sahipti. Kültürlü ve iç gözlemsel bir hayalperest olan İmparator II. Rudolf, çevresinde gökbilimciler ve

simyacılarla Hradcany sarayında bulunuyordu. Rudolf, reform karşıtı düşüncelerini, imparatorluğun Katolik topraklarına getirmişti ancak, kendisinden daha etkin ve imparatorluğun varisi olan kardeşi Matthias Avusturyalı Habsburg otoritesini eski haline getirmeye çalışıyordu. Aynı zamanda, uluslararası Kalvinci iletişim ağının Alman, Fransız, Hollandalı ve Bohemyalı üyelerini birbirine bağlayan bir merkez haline gelen Seçmen Palatinlik topraklarında Kalvinizm gittikçe daha dinamik bir varlık haline geliyordu. Başlıca savunucusu Seçmen Saksonya olan Luthercilik, devlet istikrarını amaçlıyordu ve yöneticilerin isteklerine itaat etmeyi öğütüyordu. Ferdinand Avusturya arşidükü olduğu zamanlarda, 1596 yılından itibaren Styria, Carinthia ve Carniola'da gerçekleşen Protestanlığı ortadan kaldırmayı hedefleyen zulümlerden sorumluydu. IV. Frederick 1608 yılında Palatinlik'te, Fransa, İngiltere ve Birleşmiş Vilayetler'i birbirine bağlayan Alman Prensleri Protestan Birliği'ni kurarken, Bavyeralı I. Maximilian, İspanyol desteği ile 1609'da diğerinin dengi bir Katolik Birliği kurmuştu. Dinî anlaşmazlıklar hızlandıkça Rudolf, 1606 yılında Bulgaristan'daki, daha sonra da Bohemya'daki bölgelere dinî özgürlük vermek zorunda kalmıştı. Kardeşi ve varisi Matthias Avusturya, Bulgaristan ve Moravya sınırları içerisinde kral olarak seçilmişti ve Matthias aynı zamanda Bohemya bölgesine kendisi imparator olduktan sonra kendi krallarını seçme hakkı da vermişti. Dolayısıyla Ferdinand, Avusturya'nın özellikle barbarca gerilemesini temsil ediyordu.

Otuz Yıl Savaşları dört aşamadan oluşur ve İsveç kralı Gustavus Adolphus'un belirttiği üzere işlerin nasıl; "öyle bir hale geldi ki Avrupa'da açılan bütün savaşlar birbirine karışıp tek bir savaş haline geldiğini" gösterir.

Savaşın ilk aşaması sırasında (1618-1623) Katolik güçler, Protestanların 1620 yılında Prag yakınındaki White Mountain (Beyaz Dağ) Savaşı'nda yenilmelerini takiben zafer kazanmıştı: Palatinlik'teki Heidelberg'e taarruz edilmişti; Vestfalya ve Aşağı Saksonya işgal altındaydı; Ferdinand tahta tekrar çıkmıştı. Bohemya artık doğrudan Viyana'dan yönetiliyordu: ülke zorla yeniden Katolikleştirilmişti ve Alman kültürüne maruz kalmıştı. Danimarkalı IV. Christian, anlaşmazlığın ikinci aşamasında (1625-1629) başkahraman olarak ortaya

çıkmişti ve din değiştirmiş bir Katolik olan ve paralı askerlerden oluşan orduyu kumanda eden Bohemyalı soylu Albrecht von Wallenstein, Danimarka ordusunun Jutland'a geri çekilmeye zorlanmasının ardından Kuzey Almanya'nın çoğunu kendi kişisel kontrolüne almıştı. Restitüsyon (Restitution) Bildirisi (1629) ile imparator tüm Protestanlardan, Ausburg Barışı'ndan bu yana aldıkları tüm kilise topraklarını teslim etmelerini istemişti ve paralı askerlerden oluşan ordusunda pek çok Katolik olmayan asker bulunan Wallenstein buna karşı çıktığında görevden alınmıştı.

Anlaşmazlığın İsveçli dönemindeki Protestan destekçisi İsveçli Gustavus Adolphus, Fransa tarafından taktiksel Habsburg karşıtı nedenlerle desteklenmekteydi. Breitenfeld Savaşı'nda Palatinlik'i özgürlüğüne kavuşturdu ve ardından Bavyera'ya girdi. İsveçliler Viyana'yı tehdit ederken, imparator Wallenstein'i geri çağırmak zorunda kalmıştı. Lützen Savaşı'nda İsveçliler galip gelmiş, ancak Gustavus ölmüştü. Heilbronn Birliği, Protestan gayesini yeniden canlandırmıştı ve Wallenstein, İsveçliler ve Sakson müttefikleriyle bağımsız barış görüşmeleri başlatmaya karar vermişti. Ancak daha sonra imparatorluğa girmesi yasaklanmış ve sonrasında da infaz edilmişti. Nördlingen Savaşı'nda İsveç Güney Almanya'daki hâkimiyetini kaybetmişti; ancak yorgun imparator Lutherci prenslerle Prag Barış Antlaşması'nı (1635) yapmıştı.

Son Fransız-İsveç aşaması sırasında (1635-1648) Fransa, Calvinist üyeleri 1635 barış hükümlerinin dışında bırakılan Heilbronn Birliği'ni korumuştur. Fransa, İspanya'ya savaş ilan ettikten sonra, İsviçre ile müttefik olup ve Alsas'ı işgal ederek kendi devlet çıkarlarını korumayı sürdürmüştü. Savaş artık üç koldan ilerliyordu: Hollanda, Ren Nehri ve Saksonya. 1638 yılında, Ren Nehri yakınlarındaki Breisach'ı ele geçirdi ve Ardennes civarında bulunan Rocroi'deki zaferleri, İspanya ordusunun gücüne vurulan kesin bir darbeydi. İmparator Ferdinand'ın ölümü ve III. Ferdinand'ın tahta çıkması, 1648 yılında imzalanan Vestfalya Barışı ile sonuçlanacak olan gayriresmi barış görüşmelerine yol açmıştı.

Antlaşma, Fransa-İsveç egemenliğini ve Alman prenslerinin Habsburglar üzerindeki üstünlüğünü doğrulamıştı. Artık Kalvinciler,

Katolik ve Lutherçilerle aynı haklara sahiptiler. 1624 yılı tarihinde, kilisenin malvarlıklarının belirlendiği bir nokta olmuştu. Sadece Katolik görüşün hoşgörüldüğü topraklarda, bireysel mezhep ile ilgili değişikliklere, Yukarı Paletinlik ve imparatora miras yoluyla kalmış topraklar dışında, izin veriliyordu. Antlaşma, Alman prenslere yabancı ülkelerle antlaşmalar yapma hakkını veriyordu ve tüm imparatorluk kanunlarının Meclis tarafından onaylanması gerekiyordu. Bavyera seçmen olmaya devam etmişti ve Palatinlik de seçmen konumuna geri dönmüştü. İsviçre ve Birleşmiş Vilayetler'e bağımsızlık verildi ve imparatorluk dahilinden çıkarıldılar. Fransa'nın gücü teyit edilmişti: yukarı Alsas'ın güney kısmını aldılar ve Metz, Toul ve Verdun üzerinde hâkimiyet kazandılar. Reh Nehri üzerindeki sınır noktaları, Breisach ve Philippsburg'daki köprübaşları ile güvenlik altında tutuluyordu. Bradenburg, Promania'nın doğusunu almış, dolayısıyla da Polonya ile yeni bir sınır sahibi olmuştu. İsveç, Bremen ve Verden ile birlikte Pomerania'nın batı kısmını almıştı. Almanya'nın üç büyük nehirleri olan Ren, Elbe ve Oder Nehri'nin ağızları sırasıyla Hollandalılar, Danimarkalılar ve İsveçliler tarafından korunuyordu. Fransızlar Ren Nehri'nin orta bölgesini ellerinde bulunduruyordu. Alman kırıngılığı, yeniden bir kurumlaşma talep ediyordu. Bir zamanlar imparatorluk olan Avusturya artık sadece, Bavyera, Saksonya ve Bradenburg-Prusya ile beraber baskın dört Alman vilayetinden biri haline gelmişti. Fransa ve İspanya 1659 yılına kadar savaşımaya devam etti.

Birleşmiş bir Hristiyanlık ideali yok olmuş ve bunun yerini, uluslararası olarak anlaşılmış sınırlar dahilinde ülkeleri birbirlerinin karşılıklı özel egemenliklerine hoşgörü gösteren Avrupa kıtası almıştı. Cadı avı işkenceleri dönemin paranoyasının başlıca yan ürünlerinden biriydi. Ancak savaş sırasındaki katliam, Avrupa barışını sağlayıp devam ettirmenin tek yolunun, laikleştirilmiş devlet ve dinî hoşgörü olduğunu savunan aydın görüşten geçtiğini göstermişti. Vestfalya, dinî inancı kralından farklı olan bir kişinin, otomatik olarak hain sayılmayacağını belirlemişti.

Bu Avrupa'nın ilk iç savaşıydı ve 1914 yılına kadar bir tekrarı olmayacaktı. Alman nüfusu yirmi bir milyondan, on üç milyon civarına düşmüştü: kentsel alanlar toplam nüfuslarının %30'unu, kırsal

alanlar ise %60'ını kaybetmişti. Ekilebilir topraklar çayırlara dönüşmüş, tarımsal kölelik ise azalan çalışan nüfusu terk edilmiş bir toprağa bağlamanın bir yolu haline gelmişti. Almanya'nın ötesinde, Avrupa'nın 1640'lardaki genel krizi, tutkuları ne kadar "egemen" olsa da merkezi güç ile karşılaşan iç problemleri göstermişti. Dışarıda kazanmış olan Fransa, Fronde aristokrat isyanı (1648-1653) tarafından çalkalanmaktaydı; İngiltere'nin iç savaşı aynı zamanda İrlanda ve İskoçya'nın anlaşmazlığını gösteriyordu; İspanya Catalonia ve Portekiz'deki isyanlarla uğraşıyordu; Kazaklar Polonya-Litvanya'da ayaklanmıştı. Bu uluslararası düzenin kurumları da, birleşmiş Hristiyanlık'a dair ölü bir idealden daha fazla güvende değildi.

5 Haziran 1661

Isaac Newton Cambridge Üniversitesi'ne Kayıt Oluyor

Modern Bilim Başlıyor

*Doğa, bir saat gibi düzenlenmiş basit bir yapı değildir... Ancak hayatı
ve algısı olan canlı bir organdır...*

Kendini yetiştirmiş bir hayranı olan Anne, Lady Conway,
Newton'un ana fikrini kavrar (1692)

Lincolnshire'lı eğitimsiz bir çiftçinin oğlu olarak dünyaya gelen Newton, Cambridge, Üçlü (Trinity) Koleji'ne, bir sizar yardımcısı –eğitiminin ücretini, başka öğrencilerin isteklerini, onların hizmetlisi olarak gerçekleştiren bir çeşit burslu öğrenci türü– olarak gelmişti. Ortaçağ skolastik felsefesinin eğitim programı, başka büyük Avrupa üniversitelerinde de olduğu gibi, Cambridge eğitiminin temeli olmaya devam ediyordu. Eğitim bir buluş ya da keşifle ilgili bir konu değildi; bunun yerine eskiden varolmuş otoritelerin, özellikle de Aristo'nun, bilgilerinde uzmanlaşmak anlamına geliyordu. Bilim, içinde varolduğu sınırlı alanlar dahilinde, Antik Yunanlıların eserlerine dayanan “doğal felsefeydi”. Yaptıkları için şövalye nişanı alan ilk bilim adamı olan Newton, yer çekimi ve hareket ile ilgili buluşları fiziksel dünya ile ilgili hem bilimsel hem de popüler görüşleri değiştirmesinden dolayı, yeni bir bilim otoritesi ve bilgiye karşı yeni bir yaklaşım kurmuştu. Daha sonra da, hızı ve değişimin derecelerini ölçebilen kalkülüs hesap sistemini geliştirdi. Alman matematikçi Leibnitz ile kalkülüsü kimin bulduğuna dair adı çıkmış hakaret tartışması, çirkin bir anı olsa da, bilimi kamunun farkındalığının ön saflarına taşımak konusunda yardımcı olmuştu. Newton, yaşadığı zamanın zihin-

sel donatımını değiştirmişti; ama bağınazlık ve batıl inançları şiddetle eleştiren ve mantık, hoşgörü ve tartışmayı savunan Avrupa hareketi olan Aydınlanma'nın ilk dönemlerinde yaşamasından dolayı, yaşadığı zaman dilimi de onu kabul etmeye hazırdı. Dolayısıyla, kendisinden önceki bilim adamlarının karşısına çıkarılan büyü ve sapkınlık suçlamalarından kurtulmuştu. Ancak, "mantıklı" ve "mantıksız" Newton'un zihninde de yan yana yer alıyordu. Simyayı ciddiye alıyor, İncil kehaneti ile ilgili harfi harfine bir görüş benimsiyor ve ikisi hakkında da kapsamlı şekilde yazıyordu. Newton'un nihai bilinmezlik hakkındaki algısı olan ilahi birlik ise oldukça derindi ve düzenli evren görüşünün temelini oluşturuyordu.

Newton 1665 yılında mezun oldu ancak, üniversitenin veba nedeniyle kapatılmasından dolayı iki sene için eve dönmek zorunda kaldı. Bu dönem boyunca, "deneysel felsefe"ye göre doğa ile ilgili temel düşünceleri üzerinde çalıştı. Fransız felsefeci Rene Descartes'in yeni popüler fiziksel bilimi, cisimlerin içinde, birbirlerine doğru ya da birbirlerinden uzağa hareket ettiklerini açıklayan nitelik ve özellikler bulunduğunu düşünen, Aristo düşüncesinin geliştirilmesi idi. Descartes, çekim ve itme ile ilgili hareket ve değişimlerin derecelerinin hesaplanması ve ölçülmesinin önemli olduğu, daha kişiler üstü bir evrene inanıyordu. Newton için bu çok önemli bir gelişmeydi. Ancak aynı zamanda, sadece tüm fiziksel cisimlerin görülmez madde parçacıklarından oluştuğu görüşünü devam ettiren teoriye güvenilecek Descartes'in hata yaptığını düşünüyordu. Descartes, ister ağaçlar ya da taşlar, ister hayvanlar ya da insanlar olsun, bu tür cisimlerin etkinliklerinin, kendi bileşenlerinin hareket ve etkileşimine indirgenebileceğine inanıyordu. Newton ise, bu teorinin sadece bir hipotez olduğunu düşünüyordu. Bunun aksine onun evrenin matematiksel düzene uygun olarak nasıl yapılandığını ortaya çıkaran "Optik/Işık" bilimi ise ispatlanabilir bir gerçektir.

Newton'un cam prizmanın ışığın değişik derecelerine tutulmasıyla yapılan deneyleri, beyaz ışığın değişik renklerden oluşturduğunu göstermişti. İlk prizmadan diğerine ayrılmış tek bir ışık yönlendirdiğinde ise daha da ileri bir şey keşfetmişti: bazı renkler diğerlerinden daha yansıtıcıydı. Her renk, yansıtıcılık derecesini gösteren bir sayı

ile gösterilebilirdi. Bu Descartes tarafından başarılmış her şeyin derin bir şekilde nitelikselden niceliksele indirgenmesiydi. Newton, ışığın nihai “doğa”sı –kendi içinde ne olduğu– hakkında herhangi bir hipotezde bulunmaktan kaçınmış ve renklerin nasıl oluştuklarını ispat etmeye uğraşmamıştı. Bilimsel katılığı, insan zihninin ne yapıp ne yapamayacağı ile ilgili gösterdiği alçakgönüllülüktü. Doğanın görünüşünün ötesine geçmek, nihai nedenler ve Tanrısal düşüncenin gizemi ile ilgili boşuna olduğu kadar kibirli bir tahmin olarak kalırdı. Bunun yerine, Newton’un optik bilimi ile ilgili gerçekler, temel bir ikilem içermesi nedeniyle fazlasıyla yeterli olacak şekilde gerçekten ne olduğunu açıklıyordu. Sağduyu, renklerin beyaz ışığın değişik halleri olduğunu söylüyordu. Ancak sağduyu yanılıyordu. Tüm renkler, beyazın bileşenleriydi.

Kopernikçi, dünyanın belirli bir yerde durmadığı ve evrenin merkezinde olmadığı sezisi de sağduyunun düzenini bozuyordu. Aristo ve Batlamyus’un, dünyayı evrenin merkezine koyan yermerkezli sistemi, çıplak gözün insan aklına söylediğine cevap verdiği için kabul edilmişti. Bu keşif seferleri, Kolomb ve denizcileri için mükemmel bir şekilde yeterliydi. Nikolas Kopernik’in güneş merkezli teorisi, Antik Yunanlılar’ın gezegenlerin güneş etrafında ortak merkezli daireler çizerek döndükleri teorisini değiştirmiyordu: o sadece gök cisimlerinin bu daireler üzerindeki yerini değiştirmişti ve sistemi dairesel şekillerin, mükemmel dairesellikte hareket ettiği bir sistem olarak kalmıştı. Kopernik’in teorisi estetik bir önseziye dayanıyordu ve herhangi bir hesaplama ya da gözlem yapmamıştı. Bu muhalif olmak amacıyla yapılmamış ve başlangıçta gerçekte de zıt görüşlü olmayan bir teoriydi. Kopernik *De Revolutionibus* (gezegenlerin güneş etrafında dönmesi teorisi) eserini, Katolik dünyanın bilimsel değişiklikler hakkında, İncil’in harfi harfine anlaşılması görüşünde olan Protestanlar’dan daha esnek olduğu bir dönemde, Papa II. Paul’e ithaf etmişti.

Katolik kilisesi, ancak, teleskopu yıldızların çeşitliliğini meydana çıkaran ve sonsuzluğun yer değiştirmesini öneren Galileo Galilei zamanında, Batlamyus’un artık geçersiz olan sistemini desteklemeye karar vermişti. Newton’un doğmasından önceki yüzyılda, Kopernikçi görüşün popüler bir şekilde kabul edilmesi oldukça aşamalı ve

düzensiz bir süreçti. Johannes Kepler, Aristo'nun gökyüzü hareketlerinin mükemmel daireselliği ile ilgili görüşünü terk ederek, daha incelikli bir simetri göstermişti. Ayrıca, çok önemli bir şekilde, güneşin gezegenleri sadece aydınlatmadığını, aslında onların hareketlerine de neden olduğunu da göstermişti. Bu evrenin mekanik olarak açıklanmasına doğru atılan önemli bir adımdı.

Galileo'nun mekanik ve maddelerin gücü üzerine olan çalışmaları, Newton'un evrensel yerçekimi açıklamasına atılan bir adım olarak devrim bilimini geliştirmesine yardımcı olmuştu. Bununla birlikte, Kepler'in güneşe doğru merkezci gücün, her gezegenin güneşe olan uzaklığının karesi ile orantılı olarak azaldığı önerisinden de faydalanmıştı. Robert Hooke'un bu uzaklığın karesi hakkındaki çalışmaları da önemli olabilirdi ancak, bunların nasıl evrensel prensipler olabileceğini gören, bunları kanıtlayan hesaplamaları yapan ve gezegenlerin eliptik yörüngelerinin takip edeceğini gösteren Newton olmuştu. Yeni açıklamaları, gezegenleri güneşin etrafındaki belirli yörüngelerinde tutan merkezci gücün, gezegenlerin güneşe olan uzaklıklarının karesi oranında nasıl küçüldüğünü göstermişti. Dolayısıyla, bir cisim düz çizgi halindeki yolundan, belirli bir daireye saptırmak için gerekli merkezci gücü de tespit edebiliyordu. Bununla birlikte, yerçekimi kuvvetinin artan merkezkaç kuvvetini dengelemek için artması nedeniyle, bir gezegenin güneşe yaklaştıkça nasıl daha hızlı hareket ettiğini de ispatlamıştı. Tüm bu buluşlar, Newton'un hareketin üç kanunu olarak ifade edilen evrensel yerçekimi kanununa yol açmıştı: bir cisim bulunduğu konumu değiştirmek için bir kuvvet uygulanmadıkça hareket etmeden durur (eylemsizlik kanunu); hareketin değişimi (hızdaki değişim $\times$ cismin kütlesi) uygulanan kuvvet ile orantılıdır; her etkinin, kendisine eşit ve ters olan bir tepkisi vardır. Gök cisimleri, artık tesadüfen dünyayı belirleyen şeyler olarak görülemezlerdi.

Önemli olan Newton'un sisteminin genel olmasıydı. Dünyadaki tüm fiziksel olayları gökyüzünde olanlarla birleştirmişti ve bu olayların hareketleri hem gözlemlenebiliyor hem de ölçülebiliyordu. Astrolojinin, çürüyen fikirlerin çöp kovasına atılması çok önemli bir olaydı ve bu durum bilim kültürü kadar edebiyatı da etkilemişti. Newton'un büyük eseri *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica* (Doğa Fel-

sefesinin Matematiksel İlkeleri) (1687), büyüclükle ilgili ya da mekanik türündeki hipotezlere karşı güçlü bir reddetmeydi: “Bu felsefede, belirli ifadeler olaylardan anlam çıkarılarak ve çoğunlukla tümevarım yoluyla oluşturulmuştur.” *Principia*, Avrupalı bilim insanlarının kendi dillerine döndükleri bir dönemde Latince yazılmıştır. Ancak, Latince den vazgeçilmesi uluslararası bir geleneğin sona ermesi anlamına geliyorsa, *Principia* aynı zamanda, matematiğin Latince'nin evrensel bir dil olmayı başarmasını nasıl sağladığını bilim insanlarına göstermiştir.

Kraliyet Fermanı 1662'de verilen Kraliyet Toplumu, Newton ve Newtonculuk (Bilgiyi eski sistemlerin muhafazakâr bir koruyucusu olarak görmektense, dinamik ve ilerici bir güç olarak gören bilimsel yaklaşım) için güçlü bir tabandı. Üyeleri, denetlenmesi, yayınlanmış kitaplardan daha zor olan mektuplar ile (bilimsel makalelerin temelidir) katkı sağlıyordu. Bilgi, belirli alanlardaki gelişmelere bağlı olarak parça parça bir haldeydi ve geçici sonuçlar geliştiriyordu. Toplum, bilim ve politika arasındaki pratik bağlantıyı çoktan göstermiş olan Milletler Topluluğu sırasında gerçekleşen bilim insanlarının toplanmalarından evrimleşiyordu. Matematikçi John Wallis bu gruba dahildi ve Cromwell rejimine kraliyetçi şifreleri kırması konusunda yardım ediyordu. Bilginin eksiksiz devriminin daha büyük bir ulusal güce neden olacağı inancı, çoktan Francis Bacon tarafından *Novum Organum* (1620) gibi eserlerde sistematik olarak şekillenmişti. 1650'lerde Cromwellciler'e de uysalar, 1660'larda aynı derecede kraliyetçilere de uysalar, İngiliz bilim insanları tutumlarında devamlı olarak Bacon'cuydular. Newton'un etkisi, deney ve deneyim kesinliğinin gerçek olması gerektiği düşüncesini destekledi. Dolayısıyla dünya, sözsöz kategorilerinin ve tanımlarının ince ayrımları skolastik felsefenin temeli olan kelimeler ağı arasından görülmemeliydi. Bu aynı zamanda, Püriten vaizlerin savurgan ve kavgacı söylemlerine karşı oluşan daha geniş bir kültürel değişimin de parçasıydı. Barışı devam ettirmek indirgenmiş bir dile bağlı kalmak anlamına geliyordu ve 1660'lardaki yeni İngiliz düz yazı şekli ile ilgili basit hassasiyet, dilbilim tarihindeki derin bir değişimi gösteriyordu.

Newton'un evrensel devrimi, pratik bir devrimdi. O, kırk kat bü-

yütme gücü olan ve Galileo'nun ışığı kıran teleskobundaki lensler yerine iç bükey aynalar kullandığı, kendi kısa teleskopunu icat etmişti. Özellikle geçmiş ekinokslar ile ilgili astronomik bilgi, Newton'un dünya kültürlerinin hepsine uygulanabilen evrensel kronolojisinin temeliydi. Aynı zamanda, İngilizler'in o çağlardaki sosyal verileri toplamak ve analiz etmek konusundaki azimlerini de paylaşıyordu. Demograf John Graunt, 1660'larda Londra'daki ölüm oranı kalıplarını inceledi ve Sir William Petty'nin *Treatise on Taxes and Contributions* (Vergiler ve Sermayeler Üzerine İnceleme) eseri de üretimin nasıl ulusal varlığın kaynağı olduğunu gösteriyordu. Kütle, kuvvet ve hareket ile ilgili yeni anlayış, gelişmiş batı toplumlarının karşılığında bilimsel buluşları teşvik eden savaş açma yeteneklerini canlandırıyor. Newton, yalnız bir dehaydı ve başarıları özellikle Protestanlığın bireysel deneyime olan ilgisine dayanıyordu. Ancak bir bilgi sistemi olarak Newtonculuk, Batı Avrupalı ülkelerin, küresel genişleme ve egemenlik için kendilerini toplu olarak organize etmelerine yardım etti.

12 Eylöl 1683

Osmanlılar, Viyana Kuşatması'ndan Vazgeçiyor

Avrupa'daki Türk Genişlemesi için Med Cezir vakti

Topkapı Sarayı'nda dokuz tane mutfak var... Sekiz yüzden fazla kadın ve nerdeyse bu kadar haremağasının bulunduğu 13 bin 400 kişiyi besliyor.

Sultanın şahsi hekimi, Topkapı Sarayı'nın iç düzenlemesini anlatıyor. (1620)

Viyana, 1638 yılının Temmuz ayından Eylöl ayına kadar Osmanlı ordusunun kuşatması altındaydı; o sırada Alman prensleri Ren Nehri'nde XIV. Louis'nin ordusunun saldırısıyla uğraşıyordu. Almanya, tarihinde bir kez daha hem batı hem de doğu cephelerinde savaş yaşıyordu. Yardım, daha sonra Litvanya'nın da dâhil olacağı, geniş bir ülke olan ve Orta Asya'ya kadar uzanan Polonya'nın kralından geldi: Jan Sobieski, Polonya soyluları ile arasında olan yerel anlaşmazlıktan bir sapma olacağı için Türklerle yapılacak bir savaşı hemen benimsedi ve Avusturya yardımları ile Eylöl'ün başlarında şehrin kumandasını aldı.

Sobieski 12 Eylöl gününe, Viyana Ormanları'nda bulunan Kahlenberg tepelerindeki şapelde dua ederek erken saatlerde başladı ve sonrasında, öğleden sonra, kendisine bağlı kuvvetleri, dağılmakta olan katliam ve panik sahneleri arasında Osmanlı ordusunun üzerine salmak için tepeden aşağı doğru geldi. Kanat takmış gibi hızlı olan Macar süvarileri özellikle etkiliydi. Sonraki gün, Baş vezir Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın (1634-1683) çadırında oturdu ve karısına yazdığı bir mektupta günün detaylarını anlattı. Vezir sadece bir at ile kaç-

mış, ardında “bir milyon adam için yetecek kadar barut ve cephane” bırakmıştı. Ele geçirilmiş Türk karargâhının Varşova şehri kadar büyük olduğunu düşünüyordu ve Türkler, gitmeden önce öldürebildikleri kadar Avusturyalı öldürürken, yeniçeri askerlerinin kırılmış birliklerini siperlerde bırakmışlardı: “Vezirin fevkalade bir devekuşu vardı; ancak onu da öldürdü...”. Osmanlılar işgal sırasında karargâhlarını oldukça konforlu yapmıştı; çünkü vezirin “banyoları; bahçe ve çeşmeleri, tavşan ve kedileri ve yakalamamamız için devamlı uçan bir papağanı” vardı. Sobieski daha sonra Osmanlılardan aldığı yeşil bayrağı, V. Charles’ın, Mühlberg savaşında Protestan kuvvetlere karşı kazandığı zafer üzerine söylediği sözleri tekrarlayarak “*Veni, Vidi, Deus Vicit* (*Geldim, Gördüm, Tanrı yendi*) yorumuyla birlikte Papa’ya gönderdi.

Sultan’ın emri üzerine Belgrat’ta Kara Mustafa’nın kafası kesilmişti ve kesik baş, İstanbul’a getirilmiş ve Sultan’a gümüş bir tepside sunulmuştu. Otuz yıldır vezirlik görevini tek başlarına elinde bulunduran Köprülüler, Osmanlı’nın yeniden canlanan genişlemesini, taktiksel bir politikaya bağlamışlardı; disiplin sokup kontrol etmeye çalıştıkları yeniçeriler, içerde zorluk çıkarıyorlardı ve dikkatin başka yöne çekilmesi gerekiyordu. Transilvanya’daki tartışmalı bir tahta geçme olayı, Türkleri Avusturyalı Habsburglar’la doğrudan bir anlaşmazlığın içine soktu ve Orta Avrupa’ya olan taarruzları, Polonya şehri Podolia’yı da kapsıyordu. Aynı zamanda Türkler resmi olarak Kont Imre Tokoly önderliğinde Habsburg yöneticilerinin işkencelerine karşı ayaklanan Bulgar Protestanlar ile ittifak kurmuştu. Bulgaristan St. Gotthard Savaşı’ndan sonra bölünmüştü ve Avusturya Osmanlılara vergi ödemek zorundaydı. Osmanlı kuvvetleri, Bulgaristan’ı vasal ülke ilan ederek, Danube havzasını Viyana’ya doğru ilerletmiş oldular.

Yenilgilerinin hemen görülen sonucu, 1684 yılında kurulmuş olan ve Avusturya, Polonya, Venedik ve sonradan Rusya’yı içeren, Kutsal Birliğin acımasız saldırısı altında Osmanlıların geri çekilmesi oldu. Türklerin bu çekilişi 1918 yılına kadar devam etti. Macaristan Türklerden ayrılarak bağımsızlığını ilan etti; bu uzun zamanlı bir Avusturya Habsburg idealinin meyvesiydi. Pressburg’da toplanan İmparatorluk Meclisi, Macaristan kraliyetini Habsburglara vermiş ve ikili Avusturya-Bulgaristan monarşisinin yaratılmasına yol açmıştı.

1699 yılında imzalanan Carlowitz Barışı, Macaristan'ın Avusturya'ya, Podolia'nın Polonya'ya, Azak'ın Eski Rusya'ya ve Mora Yarımadası'nın Venedik'e geri verilmesini tasdik ediyordu. Bu barış antlaşması, Avusturya'yı büyük güç konumuna geri getirmişti. Osmanlılar, artık Avrupa'daki vilayetlerini batıda Avusturya ile doğudan ilerleyen Rus gücü arasında sıkışmış halde buldular. 18. yüzyıldaki üç Rus-Türk savaşının sonucunda Karadeniz'in tüm kıyıları Rusya'nın kontrolüne girmişti. Balkanlar'daki toprakların çoğu Türk hâkimiyetinde kalsa da, Rus Çarı, Osmanlı'daki Ortodoks Hristiyanların koruyucusu olmuştu. Avrupa'nın "doğu sorunu" ortaya çıkmıştı. Avusturya iki kez Belgrat'ı işgal etmiş ve Osmanlı karşıtı kuvvetler olan pek çok Sırp tarafından desteklenmişti. Ancak, Sırların büyük pan-Slav koruyucusu olarak ortaya çıkan ülke Rusya oldu. Bir başka Ortodoks bölge olan Yunanistan, 18. yüzyılda Helenistik ulusal bilincin gelişmesiyle birlikte Rusya'ya bel bağlamıştı.

18. yüzyılda ortaya çıkan Avusturya-Macaristan, arta kalan Türk tehdidi, Habsburg Hanedanlığı ve onların birleşmiş saray soyluları, Katolik düşünce ve harap haldeki bir yönetim tarafından bir arada tutulan on bir farklı ana ulustan oluşan, çok uluslu bir devlettir. Viyana, mimari olarak Barok ihtişamı ile güzelleştirilmiş bir imparatorluk şehri halinde yeniden doğmuştu. "Avusturya aklına koyduğu her şeyi başarır" sloganı, hem popüler bir emel, hem de Viyana ironisinin ne yaptığını bilen bir örnek haline gelmişti. Bürokratik isyan, korumacı ekonomi ve kötü planlanmış devlet bütçeleri, 1918 yılına kadar devam edecek bir model oluşturmuştu. Silezya, Linz ve Graz'daki tuz, demir ve kumaş, St. Pölten'deki ipek Bohemya'daki cam üretimi için kabul edilen tekelleşmeler de, kronik hale gelmiş devlet borcunu geliştirememişti. Macar soylularının isyanlarını takiben 1711 yılında Avusturya, İmparatorluk Meclisi kanunlarına bağlı olan Macaristan'a sınırlı kendini yönetme yetkisi vermek zorunda kaldı. Dolaısıyla, Çekler'in aksine Macar ulusal bilinci ezilmemişti. Bu, 18. yüzyılın sonlarında Buda Üniversitesi'nin kuruluşuna ve Macar dilinin edebi canlanışına neden olacak ortamı hazırlamıştı.

Maria Theresa'nın (1717-1780) imparator VI. Charles'ın (1711-1740) tek çocuğu olması nedeniyle, Habsburg kraliyet soyunun aile-

nin kadın tarafından devam etmesini garanti altına alacak Pragmatik Yaptırım'ın diplomatik olarak tanınması için çok fazla diplomatik enerji harcanmıştı. Ancak, Bavyera seçmeninin babasının ölümünden sonra imparatorluk tahtını ele geçirmesi nedeniyle, ancak Avusturya arşidükü unvanını almayı başarmıştı. Daha sonra bu unvan kocası I. Francis ve oğlu II. Joseph'e geçmişti. Onun veraseti aynı zamanda, Prusyalı Büyük Frederick'in, Habsburg'un en zengin topraklarından olan Avusturya'daki Silezya'yı işgal etme kararını vermesine ve dolayısıyla Avusturya Kraliyet soyunun en büyük savaşına neden olmuştu. Ordusu aristokrat görevli birlikleri tarafından yönetilen ve sistemleri köylüleri korumaya, zorlu eğitim ve refah reformlarına dayanan Brandenburg-Prusya, 17. yüzyıl ortalarında Almanya'nın kullerinden doğmuştu. Hohenzollern Ailesi, vergi ödemeyi kabul edebilecek topraklardaki haklarından mahrum bırakılmış ve kraliyete koşulsuz itaat karşılığında vergiden muafiyet vererek uyumlu bir soylu sınıfı oluşturmuşlardı. Prusya hükümeti geniş yollar, bentler ve kanallar inşa etmişti. Batı Afrika Gross-Friedrichsburg'a ilk koloninin yerleşmesi, 1683 tarihine dayanıyordu. Büyük Seçmen, Frederick William (1640-1688) önderliğinde ordunun sayısı 8.000'den 23.000'e çıkmış ve bu büyük savaş kuvvetleri Fehrbellin'de İsveçliler'i yenmiş ve bu tarihten sonra Kuzey Avrupa'nın en büyük ordusu haline gelmişti. I. Frederick William (1713-1740) önderliğinde ise ordunun sayısı, iki milyonu aşkın nüfus arasından 83.000'e yükselmiş ve Anhalt-Dessau Prensi Leopold, piyadelerin disiplinli, Prusyalı talimlerini getirmişti. Halle ilk Prusya üniversitesi olmuş; 1717 bildirisi ile yüksek kaliteli bir kamu eğitim sistemi kurulmuştu. Berlin, Viyana kadar kendine özgü bir şekilde gelişmişti. 1700 yılında III. Frederick, Prusya'nın seçmen oyunu, Prusya bağımsız krallığının tanınması karşılığında Habsburglara vermişti. Aix-la-Chapelle Barışı ile Silezya'nın kazanılması, Prusya gücü adına büyük bir destek olmuştu ve Polonya'nın ilk kez Prusya, Avusturya ve Rusya arasında bölünmesi, başka bir durumda birbirlerine karşı olan üç gücün karşılıklı avantajına olacak şekilde birleştirebilecek bir uygulamaydı.

I. Peter ve II. Catherine yönetimindeki Rusya, Osmanlı'nın geri çekilmesi sayesinde gelişen bir diğer güçtü. Büyük Kuzey Savaşı

(1700-1721) sırasında Peter hem İsveç'i hem de müttefiki Polonya-Litvanya'yı yenmişti: İsveç illeri olan Livonia ve Ingria ele geçirilmiş ve 1703 yılında kurulacak yeni şehir olan (ve Çar'ın "batıdaki pencesi" ve gaddar kişisel hâkimiyetini devam ettirebilmek için batı teknolojik araçlarını benimsemesinin bir sembolü) St. Petersburg için gerekli alan sağlanmıştı. Eski Rus ordusunun yetersizliklerinin yerini savaşı benimsemiş bir devlet ve 300 binden fazla askeri olan devamlı bir ordu tarafından desteklenen kişi başı vergi sistemi almıştı. Kölelik ve mutlakiyet devam etmişti ve hatta 1701 yılında yeni polis gücünün gelmesiyle daha da güçlenmişti. Rahiplere günah çıkarmayı kaldırmaları emredilmişti ve devlet görevlerinden kaçmaya çalışan soylular halkın önünde kırbaçlanıyordu. II. Catherine, Peter'in mutlakiyeti ve Romanov hanedanlığı tarafından yönetimlerine yardımcı olmak için yaratılmış hizmet soylularının hakları arasındaki uzlaşmayı yönetiyordu. Ancak Romanovlar, soylulara yeni haklarını verirken aslında kendi güç merkezlerini bölmüş oldular. Bu çelişki ve zayıflama zamanla artarak daha belirgin hale gelecekti. O an için Avrupa'nın geri kalanını şaşkına çeviren Rusya'nın topraklarını genişletmesiydi: Kafkaslar ve Orta Asya'ya doğru ilerlemeden önce, Osmanlılar'ın Karadeniz'deki tüm şehirlerini ve Kırım'ı ele geçirmişlerdi. Sibiryadan Pasifiklere doğru ilerleme de oldukça kayda değerdi: 1740'larda Ruslar Alaska'yı keşfediyordu. Rusya için Ukrayna, Osmanlılar'ın karşısında duran kullanışlı bir tampon devlet görevini görüyordu ve 17. yüzyılın ortalarından itibaren, Çar rejimi bölgenin özerkliğine izin vermiş ve yerel soylular kanalı ile yönetime devam etmişti. Ancak, Kırım'da olduğu gibi, Osmanlılar'ın geri çekilmesi nedeniyle yaratılmış olan politik olasılıklar, bu bölgenin de tamamen ilhak edilmesine yol açmıştı. Polonya'da olduğu gibi Rus göçleri de baskın yerel dil ve kültüre meyilli hoşgörüsüz bir Ruslaştırma'ya neden olmuştu.

Ancak 18. yüzyıl Avrupa'sının en büyük kurbanları Polonyalılardı. Polonya üç kısma bölünmüştü; çünkü Prusya ve Avusturya, ancak Polonya toprakları içinde güvence almaları karşılığında Polonya'ya bir Rus ordusunun girmesine izin veriyordu. 1679 yılında Saksonya seçmeni Friedrich-August'un, hızlıca Katolikliğe geçmesinin ardından Polonya kralı II. Augustus olarak seçilmesi, bir felake-

te yol açtı. Polonya-Litvanya, Saksonya tarafından Büyük Kuzey Savaşı'na sürüklenmiş ve Ruslar ve İsveçliler arasında anlaşmazlık konusu olmuştu. Kral Rus birlikleri ile yeniden tahta çıkmıştı ve bu nedenle Rus piyonu olarak görülüyordu. Polonyalı soylular, Augustus'a karşı ayaklandıklarında, Deli Petro (*Peter the Great*) Polonya'yı etkili bir şekilde Rusya'ya bağımlı kılmak amacıyla araya girmişti; bu noktada Avrupalı güç dengeleri sahneye çıkmış ve bu güçler parçalanmış Polonya siyaseti ile ilgili haklarına düşen parçaları talep etmeye başlamışlardı. Polonya kralının 1683'teki zaferi, kendi ülkesinin çözümlmesini garantileyen uluslararası sistemin yaratılmasına yardımcı olmuştu.

11 Nisan 1713

Utrecht Barışı

XIV. Louis'nin Avrupa'daki Egemenliğinin Sonu

Bizim çağımızda mareşal, insan şanslı değil.

Altmış sekiz yaşındaki XIV. Louis, Ramillies Savaşı'nda
Malborough'a karşı yenilgisinden sonra François Villeroi ile
kederini paylaşıyor (1706)

İspanya'nın büyük gücünü kaybetmesi, 17. yüzyılın sonunda Avrupa'daki siyaset ve diplomasinin dengesini bozmuştu ve ülkenin güçsüzlüğü, Habsburg'un hanedan dahilindeki aile içi evlilik siyasetinin kalıtımsal kurbanı olan Kral II. Charles'ın ("Büyülenmiş Charles") akıl hastalığı ile kişiselleştiriliyordu. Charles egemenliğinin uzun bir süre için (1665-1700) İspanya'nın problemleri ile birleştiği gerçeği, çocuğu olmadığı için yasal varislik konusundaki sıkıntılı soruyu gündeme getiriyordu. 1660 yılındaki Pyrenees Barışı, Fransa'nın, Avrupa'nın en büyük gücü olarak İspanya'nın yerini aldığını tasdikliyordu ve antlaşmanın hükümleri arasında genç Fransız XIV. Louis ile İspanyol prensesi Maria Teresa arasındaki evlilik planı da vardı. Bourbon-Habsburg hanedanlık bağı, II. Charles'ın XIV. Louis'nin torunu olan Anjou'lu Philip'i İspanyol kraliyeti için varisi ilan etmesine yol açmıştı. Dolayısıyla Charles'ın ölümü, Fransız kuvvetleri bloğunun, İspanyol Amerikan kolonileri kadar Pyrenees üzerindeki ilerlemeleri tehdidini de gerçek hale getirmişti. Fransız hegemonyasının karşısında Avrupa güçlerinden oluşan Büyük İttifak'ını (Grand Alliance) kurgulayan İngiliz III. William olmuştu ve ittifak İspanya Taht Savaşları'na (1701-1713/14) doğru yola çıktığı sırada, Avrupa'nın tüm önemli güçlerini içeriyordu: Britanya, Hollanda, Avusturya, Prusya,

Hanover, Savoy ve Portekiz. Avusturya arşidükü Charles, koalisyonun İspanya tahtı için adayı olmuştu.

1700 yılında savaşın arifesinde, Fransız dış politikası hâlâ hırslı olmasına rağmen, Louis dönemi günlerindeki eski ateşliliğinden yoksundu. Avrupa'nın en dramatik kralı, Fransa'nın "doğal" sınırını Ren Nehri boyunca çizmeye çalışıyordu. Fransız "mutlakiyetçi" yönetimi yerel muhalefeti sindirmişti ve ülkenin sınırlarının genişlemesini garantileyen sefer de benzer bir acımasızlığı ispatlıyordu. Fransa'nın kuzeydoğu sınırlarını genişletecek sefer, sonuç olarak (daha sonra Flandra olarak bilinecek olan) İspanyol Hollandası'ndaki pek çok kalelerini kaybetmelerine yol açan İspanya'ya karşı savaşa neden olmuştu. Ancak Fransa, Almanya karşısındaki savaşta (1672-1679) asıl hedeflerini gerçekleştirmeyi başaramamıştı. Fransız saldırganlığı, Orange'lı prens William'ın liderlik özelliklerini ortaya çıkarmıştı ve 1672 yılında, Hollanda Devlet Generali, geleceğin İngiltere'nin III. William'ı olacak prensi hayat boyunca ülkenin yöneticisi, ya da yönetici generali ilan etmişti. William, Louis'nin amansız düşmanı olacaktı. 1686 yılında, Fransa'nın Alman sınırları üzerine saldırılarına karşı koymak için Augsburg Birliği kurulmuştu ve Louis'nin 1688 yılındaki Palantinlik'i işgal etmesi, İngiltere tarafından yönlendirilen Hollanda ve Avusturya Habsburglarının ittifakının Louis'yi büyük bir yenilgiye uğratan 1689-1697 savaşına neden olmuştu: Fransızlar Ren Nehri'nin doğu tarafını Avusturya'ya geri vermek zorunda kalmıştı.

Savoy'lu Prens Eugene ve John Churchill (daha sonra Malborough Düklüğü'nü kuracaktı) İspanyol Taht Savaşları'nın temel strateji uzmanlarıydı. Blenheim (1704), Ramillies (1706) ve Ounaarde'da (1708) gerçekleşen zeki bir şekilde uygulanmış ittifak zaferleri Fransa'yı savunma yapmak zorunda bırakmıştı. Maplaquet (1706) sonuçsuz kalmıştı; ancak çatışma Fransa'yı işgal edilmekten kurtarmıştı. Ancak, imparator I. Joseph'in ölümü ve eski Avusturya arşidükü Charles'ın III. Charles olarak Avusturya toprakları adına tahta geçmesi koalisyonun hedeflerini değiştirmişti. Charles gereği gibi imparator seçilmişti. İttifakın karşısındaki tehdit artık sadece Fransız hegemonyası değildi, işin İspanya'yı ve Avusturya'yı birleştiren yenilenmiş ve birleşmiş Habsburg eksenini de vardı.

Dolayısıyla, Avrupa'da tek bir gücün egemenliğini önlemek üzere tasarlanmış bir denge için gerekli olanlar, hükümleri özellikle 1713 yılının Mart ve Nisan aylarında yoğunlaşmış bir seri anlaşma görüşmelerinin sonucunda oluşan Utrecht Barışı'nda açıklanmıştı. Hollandalılar kalelerini Flandra sınırında tutacaktı ve Lille, Franche-Comté ve Alsace'ı elinde tutmasına izin verilmesine rağmen Fransa'nın ihtirasları kısıtlanmıştı. İlk İspanyol Bourbon hükümdarı olan Anjou'lu Philip, tahtını ve İspanyol Amerikan kolonilerini almıştı. İspanya'nın İspanyol imparatorluğu parçalara ayrılmıştı: Avusturyalılar İspanyol Hollandası, Milan, Napoli ve Sardunya'yı alırlarken, Sicilya'da Savoy'a verilmişti. İtalya'nın, köylülere adaletsiz talepler yüklemeye çalışan bu yabancı güçlerin boyundurluğu altına girmesi, ilk olarak kırsal alandaki fakirleri korumak amacıyla kurulan mafya gibi organizasyonların gelişimini açıklıyordu.

Utrecht'teki tek büyük galip, yeni yaratılmış olan Büyük Britanya Birleşmiş Krallığı (1707) idi. İspanya'dan alınmış olan Cebelitarık'ı almışlar ve Newfoundland, Nova Scotia ve Hudson Bay topraklarını Fransa'dan kazanmışlardı. Ayrı bir anlaşma ile İspanya Britanya'ya, bundan sonraki otuz yıl boyunca kolonilerine Afrikalı köleler sağlama özel hakkını vermişti. Bu Britanya zenginlikleri için çok geniş bir kaynak olacaktı ve XIV. Louis'nin bu temel ayrıcalığa karşı umarsızlığı hem toprak kazanma konusunu saplantı haline getirmiş Fransız imparatorluğunun güçlüğünü hem de gelişen Britanya imparatorluk tutkusunun ardındaki ekonomik dürtüyü ortaya çıkarıyordu.

Yarım yüzyıl önce Anglo-Fransız ilişkileri çok daha değişikti. Britanya Adaları'nın ülkeleri, tahrip edici bir iç savaşın yaralarını sarıyordu. İngiliz Milletler Topluluğu, 1653 yılında Oliver Cromwell'in Koruyucu Lord olmasıyla askeri diktatörlük olmadan önce, cumhuriyetçi bir rejimdi. Hükümet yukarıdan gelen emirle yeniden kurulmuştu ancak sertliği nedeniyle popüler olamamıştı ve sonrasında 1660 yılında Stuart Hanedanlığı'nın yeniden kurulmasına yol açmıştı. Fakat II. Charles'ın dönemi, Fransız sarayında eğitilmiş bir gizli-Katolik Charles'ın Fransız mutlakiyetinin bir hayranı olması ve meclisler kanalıyla yönetimden kaçınmaya çalışması nedeniyle politik ve dini gerilimin de geri dönüşüne şahit olmuştu.

Buna karşın, Fransa 16. yüzyılın ikinci yarısındaki iç savaştan sonra muhteşem bir şekilde toparlandı. Bourbon Hanedanlığı'nın kurucusu IV. Henri, ulusal birlik için Protestanlık'tan Katolik inanca geçmişti ve benzer şekilde devletin bütünlüğüne gösterdiği ilgi de varislerinin siyasetlerini şekillendirmişti. Kralın bölünemez hâkimiyetinin bütün diğer güç kaynakları üzerinde yükselmesi inancı olan mutlakiyet, 17. yüzyıl politikasındaki en dinamik prensipti. Mutlakiyet, Bourbon krallarının kendileri kadar XIII. Louis'nin başbakanı olan Kardinal Richelieu gibi danışmanların kişiliğinde en etkili ve çelik kadar sağlam örneklerini bulmuştu.

Bu siyaset, elitlerinin mutlakiyetçi "bir inanç, bir kral, bir kanun" birliğinin bir ülkeyi bir arada tutmanın tek yolu olduğu konusunda hemfikir gibi görünen ülkenin kamu binalarını, saraylarını ve kiliselerini bezeyen klasik ön cephelerinin nazik düzeninde görünür hale getirilmişti. *Raison d'état* (devlet çıkarı) diplomasisi, Fransız çıkarlarına hizmet eden, Protestan ya da Katolik herhangi bir yabancı güçle fırsat sağlayacak ittifaklar kurulmasını dikte ediyordu. Ayrıca devlet, sanat ve bilimin koruyuculuğu ve 1635 yılındaki Académie Française'nin kuruluşu kanalıyla, kültürel güvenilirliğin politik kullanım alanlarını keşfetmişti; bunu da her büyük imparatorluk iktidarının soyunda Fransa gibi içinden gelen bir şekilde gerekirse zor kullanılarak komşularını medenileştirme görevi olduğunu göstererek yapmıştı. Eğer 16. yüzyıl İspanya'nın altın çağı olduysa, 17. yüzyıl Fransa'ya aitti. Racine ve Corneille'nin oyunlarındaki klasik geliştirme, Molière'in daha geniş alandaki etkisi, ressam Claude ve Poussin'in uyumlu bileşimi, politik başarı ile birlik olan kültürel ihtişamın eşsiz derinliğini gösteriyordu.

Louise'in Versailles'daki 1624 ile 1708 yılları arasında inşa edilen sarayı, kendinden emin ve kendini bilen bu ihtişam politikasının hem gücünü hem de zayıflıklarını gösteriyordu. Fronde isyanı (1648-1653), soyluların bağımsızlıkları ile ilgili son büyük iddia olmuştu. Bunun ardından, kralın Fransız aristokrasisini mahkemede toplama politikası soyluları, mutlakiyetçi tarzda Tanrı'nın vekili olan kralın kendisine bağlı kılmişti. Dolayısıyla isyan, ihanet niteliğinde olmakla beraber dine saygısızlık da olacaktı. Ancak Versailles'ın uzaktan kon-

trol edilen hiyerarşileri, aynı zamanda Fransız hükümdarlığını Fransız halkından ayırmıştı ve ihtişam, temel ekonomik zayıflıklar üzerine kurulduğu için, klasisizm verimsiz hale gelmişti. Colbert, ekonomi bakanı olarak, modern çağın ilk ulusal, devlet tarafından yönetilen ekonomisini geliştirmişti. Bu devletin yaptığı yollar ve kanallar kadar inovasyonun cesaretini kıran devlet tekelleri anlamına da geliyordu. 1685 yılında Louis tarafından Nantes Bildirisi'nde yürürlüğe konulan dinî hoşgörünün hükümsüz kılınması, (ticaretleri ekonominin temelini oluşturan) yarım milyon Protestan Fransız'ın göçüne yol açmıştı. Artık monarşi, oyunları ve hicivleri, makaleleri, kitap ve broşürleri ile bu *ancien régime* (antik rejim) ile tepkisel hoşgörüsüzlüğünden ve kusurlu yetersizliğinden dolayı dalga geçen ve kınayan aydın kesiminin eleştirilerini çekiyordu. 18. yüzyıl Fransız aydınlanmasının yaratıcılığı, düşünce katılığı ve XIV. Louis'den miras kalan politik başarısızlıklara karşı direkt bir tepkiydi. 1715 yıla gelindiğinde hükümetin net geliri 69 milyon livre, gideri 132 milyon livre olmuştu, kamu borcuna ait rakamlar 830 milyon livre ile 2.800 milyon livre arasında değişmekteydi; ancak soylular hâlâ vergiden muaftı.

Fakat 18. yüzyıl İngiltere'si kurumsal bir monarşi geliştirmişti. Askeri olarak Katolik ve eski Fransız II. James (1685-1688), daha sonra İngiltere meclisi tarafından taç önerilecek ve III. William olarak hüküm sürecek olan damadı Hollandalı Orange prensi William'ın işgalinden sonra Fransa'ya kaçmıştı. "1688 Devrimi" (Glorious/Muhtemem Devrim) (1688-1689) arazi sahibi Protestan sınıfın gücünü teyit etmiş ve hükümdarlara ait bir ayrıcalık olan egemenliği, arazi sahiplerinin çıkarlarını temsil eden bir meclise aktarmıştı. 1689 Habeas Corpus Yasası ile birlikte keyfi tutuklamalara karşı korumayı yürürlüğe koymuştu. 1689'dan sonra, mutlakiyetçi yönetim ile ilgili Stuart girişimlerine karşı tepki gösteren İngiliz politik düzenlemeler, yasa yapma organını, yürütme organından ve kralın yönetiminden ayırmıştı ve dolayısıyla vergileri artırmak için bir meclise ihtiyaç duyuluyordu. Ancak, Protestan uyumsuzluklarına karşı hoşgörülü olan İngiliz rejimi, Katoliklere güvenmiyordu ve kurumsal yerleşimlerin İrlanda ve İskoçya'ya yüklenmesi, iki ülkede de Katoliklerin işkence görmesine neden olmuştu. 1701 yılında XIV. Louis, Stuart'ın tahtın sahibine geri

verilmesi konusundaki isteğini resmi olarak onaylamıştı ve İngiltere ve İskoçya arasında imzalanan Birlik Yasası'nın ardında Fransız destekli yerel ayaklanma tehdidi bulunuyordu. İngiltere tarafından hükmedilen ve Kilise-Devlet Anglikanizm'i tarafından onaylanmış bu yeni Britanya, Hanoveryan Hanedanlığı tarafından devam ettirildi ve ülkenin meclisi, 1688-1689 kanunlarının destekçileri olan ve City of London ticari çıkarları ile birleşmiş Whig'ler ve bazıları kralların sonsuz gücüne özlem duyan şövalye kökenli Tory'lerin karşı karşıya kaldığı iki partili politika sistemini geliştirmişti. Gerçekte, sistem himaye ile kayganlaştığından dolayı güç, birkaç kişinin elinde bulunuyordu. Britanyalı soyluların iş peşinde koşan doğaları, kâra olan düşkünlükleri ve ideolojiye olan duyarsızlıkları, sarsılmaz politik istikrarlarını ve liderleri 1713'te Utrecht'te şansı ele geçiren ülkenin güdümlü ticari enerjisini açıklıyordu. Britanya'nın büyük-güç konumu tam olarak 201 yıl sürecekti.

26 Ağustos 1768

***Endeavour* Plymouth'dan Ayrılıyor**

*Kaptan Cook Pasifik'i Araştırıyor ve Yeni Güney
Galler Ülkesi'ni Keşfediyor*

Etrafınıza bakın... Metropolümüzün ihtişamını (imparatorluğumuzun büyüklüğünü), ticaretimizin enginliğini ve insanlarımızın zenginliğini inceleyin.

İngiliz genişlemesi, Parlamento'da Charles James Fox'u
heyecanlandırıyor (1763)

Çıraklığını Kuzey Denizi'nde ticari denizci olarak yaptığından dolayı bu bölgeye aşina olan kırk yaşındaki kaptanı James Cook (1728-1779) ile Plymouth'dan yola çıkan *Endeavour* (Çaba), kısa zaman önce Whitby olarak isimlendirilmiş bir kömür gemisiydi. Güzel olmamasına rağmen, 368 ton ağırlığında, 30 metre uzunluğunda ve 9 metre uzunluğunda kirişi olan, sağlam ve geniş bir gemiydi. On sekiz aylık malzeme ile donanmış olan gemiye, tropiklerin adı çıkmış teredoslarına (denizde gemilerin kerestelerini delen yumuşakçalar) karşı koruma olarak tahta kaplama da sağlanmıştı. Cook kısa zaman önce ve aceleyle Kraliyet Donanması'nda görevlendirilmiş ve 3 Haziran 1769 tarihinde Kraliyet Topluluğunun üyelerinin Venüs gezegeninin Güneş'in önünden geçmesini gemiden izleyecekleri Tahiti'ye gitmek üzere emir almıştı. Güneş'in Dünya'ya olan uzaklığının daha kesin rakamlarla hesaplanması, deniz üzerinde yapılan gökle ilgili seferler için daha iyi veri sağlayacaktı. Ancak daha ileri bir hedef bulunuyordu: Cook'un *Endeavour*'una, daha güneyde Terra Australis (Avustralya) olarak şüphelenilen bir başka kıta olup olmadığını keşfetmek üzere, Tahiti'nin güneyinden ilerlemesi talimatı verilmişti.

Pasifike yapılan ilk, oldukça profesyonel, bilimsel keşifte, ünlü botanikçi ve zoolog Joseph Banks, modern botaniği bulan İsveçli Carolus Linnaeus'un öğrencisi olan Daniel Solander, iki botanikçi teknik ressam, Banks'in bölgesinden iki uşak ve iki büyük tazi ile beraber iki siyah hizmetli bulunuyordu. Endeavour, numuneleri korumak için kimyasallar ve muhafaza kaplarının yanı sıra Kraliyet Topluluğu tarafından sağlanmış bilimsel araçlarla da donanmıştı. John Harrison kısa zaman önce, boylam ölçmek için kullanılan açık denize uygun saati bulmasından dolayı ödüllendirilmiş olmasına rağmen, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, bir kronometre sağlayamamıştı. Ancak, Greenwich Rasathanesi'nden bir gökbilimci, ayın durumu ile ilgili hesaplamalar yaparak Endeavour'un konumunu belirlemeye hazırdı ve Cook'un da yanında getirdiği deniz çizelgelerine hâkim olacak kadar bilgisi vardı.

Yorkshire'a yerleşmiş göçmen bir İskoç tarım işçisinin oğlu olan Cook, yerel halkın kömür taşımak için kullandığı gemi filolarında çalışarak on sekiz yaşında bir denizci çırağı olmuş ve boş zamanlarında da matematik çalışarak, yetenekli bir rotacı ve gemi arkadaşı olmuştu. Bir kömür gemisi yönetme teklifini reddederek yetenekli bir denizci olarak Kraliyet Donanması'na katılmaya karar vermiş ve hızlı bir şekilde çavuş rütbesine terfi etmişti. St. Lawrence Nehri'nin zorlayıcı bölümlerinde gösterdiği inceleme ve denizcilik ile ilgili deneyimi ile Britanyalıların karaya çıkmasına katkıda bulunmuştu; bundan sonra Quebec'e başarılı bir saldırı gerçekleşmiş ve Cook da bu kısma katılmış; Yedi Yıl Savaşı'nda (1756-1763) oldukça başarılı olmuştu. Bunu izleyen beş sene boyunca Cook, yaz aylarını Newfoundland'i* inceleyen iki direkli yelkenlide çalışarak geçirirken, kış aylarında İngiltere'ye dönüyor ve İngiltere haritalarını inceliyordu. Newfoundland'de bir güneş tutulması gözlemlemişti ve hesaplamalarını Kraliyet Topluluğu'na teslim etmişti (ki bu bir çavuş için oldukça cesur bir hareketti).

Deniz Kuvvetleri, mütevazı kökenli zeki bir meritokrat** olan Cook'u keşif lideri seçerek önceliklerini göstermiş oldu. Lord Anson'un

Yeni bulunmuş kıta [ç.n.].

Yüksek zekâlı yönetici sınıfı [ç.n.].

devrimleri donanmayı profesyonelleştirmişti ve artık atamalar soya göre değil, yeteneğe göre yapılıyordu. Seferi yönetmeyi uman aristokrat Alexander Dalrymple, 1764 yılından Önce Güney Pasifik Okyanusu'nda Yapılan Keşiflerin Açıklaması (*Account of the Discoveries made in the South Pacifick Ocean, Previous to 1764*) eserinde “kuzeydeki kıtayı dengeleyen ve Dünya'nın hareketi için gerekli olan dengeyi koruyan” geniş bir kıta olduğunu iddia eden başarılı bir matematikçiydi. Onun düşüncesine göre bu topraklar, muhtemelen “Asya'nın medenileşmiş tüm alanları”ndan daha büyüktü. Ayrıca, Britanya'nın Kuzey Amerika kolonilerinin sabırsız hale geldiği bu dönemde, bu konunun politik bir boyutu da vardı. Belki de, Britanya'nın üzerinde hak iddia ettiği bu güneydeki kıta, Kuzey Amerika'nın yerini alabilir ve dolayısıyla, “tüm üreticilerinin ve gemilerinin işe alınmasıyla, Britanya'nın gücünün, hakimiyetinin ve egemenliğinin korunması için yeterli” olabilirdi. Ancak tüm bağlantılarına rağmen, Dalrymple göz ardı edilmişti.

Geniş bir güney adasının var olduğuna dair inanış antik çağlara dayanıyordu. Simetriyi saplantı haline getirmiş Antik Yunanlılar, ekvatorun kuzeyinde bulunan büyük kara parçasının, küresel dünyanın yüzeyinde varolabilmesi için güneyde bir karşılığının olması gerektiğini iddia ediyorlardı. Dolayısıyla, 15. yüzyıldaki Batlamyus haritaları da, Güney Afrika'nın ucuna eklenmiş geniş bir Antarktika kıtasını gösteriyordu. Bundan sonra yapılan keşifler bu kıtayı daha da güneye itmiş olsa da, varlığından şüphelenilen kıta insanların düşüncelerinde kalmaya devam etti. İlk modern atlas olan, Abraham Ortelius'un *Theatrum Orbis Terrarum* (1570) adlı eseri, Güney Kutup bölgesini hâlâ “*Terra Australis nondum Cognita*” (hâlâ bilinmeyen güney kıtası) olarak gösteriyordu. Hollandalı Abel Tasman 1642 yılında Avustralya'nın çevresini dolaşmış ve bunun efsanevi güney kıtasının bir parçası olmadığını kanıtlamıştı. Cook'un bu bahsedilen kıtanın hayal olduğu sonucuna varması için bütün olasılıkları tüketmesi gerekiyordu.

Endeavour, Tahiti'nin güneybatısından güneye, 40° güney enlemine kadar ilerledi. Burada bir kara parçası bulamayan Cook, batıya döndü ve burada 3850 kilometrelik kıyılarını kiraladığı gemiler-

le altı ayda dolaştığı ve çevresi dolaşmış iki adasının herhangi bir güney kıtasıyla bitişik olmadığı ortaya çıkarılmış olan Yeni Zellanda ile karşılaştı. Artık tarih 1770 yılının Mart ayıydı ve güneyde yaz sona eriyordu. Doğuya yapılan yolculuk sert hava şartlarıyla karşılaşmak zorundaydı. Dolayısıyla Cook batıya doğru ilerledi ve (O zamanlar New Holland – Yeni Hollanda– olarak adlandırılan) Avustralya'nın doğu kıyılarını keşfetti. Kıtanın kuzey ve batı kıyılarının taslağını ilk çıkaran, 17. yüzyıldaki Hollandalı kaşiflerdi. Sayıları çeyrek milyon ile yarım milyon arasında değişen Aborijin yerlilerinin ataları, en azından 60.000 yıl önce Asya'dan Avustralya'ya gelmiş olsalar bile, bu “New Holland” bölgesinde Avrupalı yerleşim alanları bulunmuyordu. Bu kuzey yolculuğunda Cook, İngiliz Avustralya'sının oluşumuna neden olacak belirleyici adımı atmış oldu. Cape York'taki Possession Adası'na çıkmalarından sonra 22 Ağustos 1770 tarihinde, doğu kıyılarının tamamı üzerinde kraliyet adına hak iddia etti ve bu raya Yeni Galler adını verdi.

Avustralya doğasının bereketi, mutlu bilim insanlarının, güneydoğu kıyılarındaki Stingray limanını, Botanik Körfezi (Botany Bay) olarak yeniden adlandırmalarına neden oldu. *Endeavour*'un Büyük Engel Kayalıkları'nın* mercanlarında su alarak neredeyse batmasının ardından tamir edilmesini beklemek için karada bir ay kadar mahsur kalan Cook ve adamları, kanguruları, kaplumbağaları ve midyeleri nasıl yiyeceklerini ve bundan nasıl zevk alacaklarını öğrendiler. Kuzey kıyılarına doğru yapılan sefer, Cook'un Avustralya'nın kuzeyinde Yeni Gine'den ayrıldığı konusundaki görüşlerini doğrulamış oldu. Dönüş yolunda Cape'den geçerek 1771 yılında İngiltere'ye gelmiş, Kral III. George'a takdim edilmiş, yüksek sosyete ile şöenlere katılmış ve binbaşılığa terfi ettirilmişti.

Cook'un, 1772'de Plymouth'dan hareket ettiği sonraki keşif gezisi, olabilecek en güney boylamlar üzerinden dolaşarak dünyanın etrafını dolaşmaktı ve komutan Whitby kömür gemileri ile devam etmeye karar vermiş ve bu sefer iki tür gemi seçmişti: 462 tonluk *Resolution* (Azim) ve 340 tonluk *Adventure* (Macera). Uluslararası ünü olan bir

Antartika'daki buz engeli [ç.n.].

bilim insanı Johann Reinhold Foster, gemideki baş doğa bilimciydi. Boylam Kurulu, her gemi için bir gökbilimci ve boylamı ölçmek için içlerinden biri John Harrison'un tasarımı olan dört kronometre sağlamıştı. Bu seferde toplam yaklaşık 112.000 kilometre yol gidilecekti. Güneye doğru yola çıktıktan iki hafta sonra, iki gemi 60° güney enleminde Antarktik çemberin içindeydi ve burada keşfedecekleri şey insanların hayal gücünü genişletecekti.

Arktik çember zaten biliniyordu. Ancak, büyük buzdağları ile donmuş ve kimsenin yaşamadığı Antarktika, özellikle de Ocak ayındaki güney yazının büyüleyici ışığı altında, esrarlı şekilde güzel bir yenilikti. Sonsuzluğu yerinden oynatan estetik nefes kesiciliği olan bu görüntü ile ilgili söylentiler, Avrupa Romantizmi'nin gelişmeye başlayan hayal gücünü şiir ve resimlerde, Caspar David Friedrich'in manzaralarında, "Rime of Ancient Mariner" (Antik Denizcinin Şiiri) eseri tehlikeli bir yolculuk hakkında benzer duyular uyandıran S.T. Coleridge'in çalışmalarında besleyecekti. Cook, kalın bir sis tabakası onu önce kuzeye daha sonra da doğuya gitmek zorunda bıraktığında, Antarktika kıyı çizgisinden yalnızca 120 kilometre uzaklıktaydı. Kışı Yeni Zellanda'da geçirdikten sonra Antarktik çembere geri döndü ve 30 Ocak 1774 tarihinde 71° güney enlemi ve 105° batı boylamı noktasına ulaşacak şekilde geri döndü. Günlüğüne şunları yazmıştı: "Güneye bir adım bile yaklaşamıyorduk... seferin amacı her açıdan cevaplandırılmış, Güney yarıküre tatmin edici bir şekilde keşfedilmiş ve neredeyse son iki yüzyıldır Deniz Kuvvetlerinin ve tüm çağların coğrafyacılarının zaman zaman dikkatlerini cezbeden Güney Kıtası ile ilgili araştırmaya bir son nokta konulmuştu."

Cook, 30 Temmuz 1775 tarihinde Londra'ya geri dönmüş, kapitanlığa terfi etmiş ve kesin olarak efsanevi *Terra Australias*'ın Avustralya, Yeni Zellanda ve Antarktika'nın buzullarının kenarlarındaki kara parçalarında var olduğunu göstererek Kraliyet Topluluğu Üyesi seçilmişti. Burnu geçerek Amerika'nın kuzey batı kıyılarından geçen ve Arktik Okyanusu'nun güney sınırlarını takip eden doğu yolculuğu (1776-1779), Atlantik ile Pasifik'i birbirine bağlayan gemi ile geçilebilecek bir Kuzey-Batı Geçidi'nin -ya da kuzey-doğu- olmadığını göstermişti. Dönüş yolculuğu sırasında, 14 Şubat 1799 tarihin-

de, Hawaii'de Kealakekua sahillerinde, gemilerinden birini çalan Polinezya yerlileri tarafından öldürüldü.

Bilinen dünyanın haritası, daha önceleri masalların ve efsanelerin malzemesi olan uzun süreli soruya cevap arayan bilimsel ve sorgulayan zihinlerin pratik uygulaması ile belirlenmişti. Dolayısıyla Cook, 18. yüzyıl Aydınlanması'nın tipik, ama dikkate değer bir örneği idi. İskorbüt Hastalığı sorununu çözmesinden dolayı düşünce şeklinin hatasızlığı da insanlığa, pratik bilimin verimliliğini göstermişti. Cerrah James Lind 1753 yılında, turuncgillerden olan meyvelerin hastalığı engellediğini belirttiği çalışmasını yayınlamıştı, ancak bu çalışmadan haberi olmayan Cook, kendi gemicilerinin beslenmeleri üzerinde yaptığı deneylere dayanarak kendi bağımsız ve benzer sonucuna ulaşmıştı. Komutanlarının portakallar, limonlar, lahana turşusu, soğanlar, çimenler ve kereviz ile yaptığı deneyler nedeniyle Cook'un denizcileri, alışkanlık olarak uzun deniz seferlerinde mürettebatı katleden iskorbüt hastalığı lanetinden kurtulmuştu. O ayrıca, adamlarının ellerini şahsen kontrol ederek ve mahallerinde düzgün havalandırma olması gerektiği konusunda ısrar ederek, gemide temizlik ile ilgili yeni standartlar uygulamıştı. Cook'un başarıları Britanya deniz üstünlüğü hikâyesinin bir parçasını oluşturuyordu; ancak vahşi ölümüne rağmen, en büyük amaçlarını barışçıl bir şekilde ve pratik bilimin-bilginin gelişimi ve insanlığın iyileşmesi ile ilgili uygulamalarını kullanarak gerçekleştirmişti. 18. yüzyılda ilerleme olasılığına olan bu inanç, entelektüel ihtiraslara ilham olmuş ve insanın hayalgücünü alevlendirmişti.

4 Temmuz 1776

Amerika'nın Bağımsızlığını İlan Etmesi

Amerikan Devrimi

Binlerce siyasete ve dine bölünmüş durumda olarak... bir kralın şatafatından da bir piskoposun kibirli iki yüzlülüğünden de eşit miktarda nefret ediyorlardı.

İngiliz bir hiciv yazarı Amerikalılar'ı anlatıyor (19 Eylül 1769)

Britanya-Amerika Savaşı'nın 1775 yılında patlak vermesinden bir ay sonra, Amerikan Devletleri Kıta Meclisi, Philadelphia'da toplanmıştı. Britanya ordusunun hem Lexington hem de Concord çatışmalarını kazanması nedeniyle, gelecek ile ilgili planlar yapmak için riskli bir zamandı. Meclis, savaş öncesi ataları gibi pan-Amerikalı* bir kurumdu ve gelişen politik birlik ile kurumsal olarak nasıl işbirliği kuracağını öğreniyordu. Bundan bir sene sonra, Virginia Kurultayı cesur bir adım atarak Britanya'dan bağımsız, her devletin bu yeni kurumu onayladığı bir konfederasyon kurulması önerisini sunmak üzere delegesi Richard Henry Lee'yi görevlendirmişti. Delegeler tartışmaya devam ederken, Amerikan ordusu kazanmaya başlamıştı ve Britanya ordusu General George Washington tarafından Boston'dan geri çekilmeye zorlanmıştı.

Bağımsız bir Amerika olması olasılığı, politik otorite ile ilgili soruları gündeme getirmişti. Özgür bir insanın itaat etmesini gerektiren meşruluğun temelinde ne vardı? Bu soru, bildiri taslağı hazırlamak için kurulan komitedeki baskın kişi olan Thomas Jefferson tarafından cevaplanacaktı. Meclis 2 Temmuz 1776 tarihinde, ilk olarak

* Tüm Amerikan devletlerine ait [ç.n.].

Lee'nin kararını onayladı: "Bu Birleşmiş Koloniler... Özgür ve bağımsız devletlerdir... ve Britanya Kraliyeti'ne olan bütün bağılıklarından kurtulmuşlardır." Jefferson'un kendisi 2 Temmuz'un Amerikan Bağımsızlığı'nın gerçek başlangıcı olduğunu düşünüyordu, ancak, Meclis'in metni (kölelik suçlamaları dışında) onayladığı gün olan 4 Temmuz, sadece 1500 kelimededen oluşan dokümanın, Amerikan amacının ve Amerikan değerlerinin niteliğini belirginleştirmesinden dolayı önemli bir gün haline gelmişti. Jefferson şu sözleri yazarken, başarılı bir topluma dair iyimserliği yansıtmıştı: "Tüm insanların eşit yaratıldığı ve onlara Yaratan tarafından, aralarında Yaşam, Hürriyet ve Mutluluğun peşinde olmanın da bulunduğu devredilemez Haklar bahşedildiği aşikâr gerçeklere dayanıyoruz."

Bildiri, Amerika'nın başarısını, hükümetlerin "adil güçlerini yönetilenlerin onayından" sağladıkları kanısı ile ilişkilendiriyordu. Dolayısıyla insanlar, evrensel olarak doğru olan ve Amerikan hayatının temelini oluşturan "aşikâr" gerçekleri reddeden yönetimleri değiştirebilir ya da yürürlükten kaldırabilirlerdi. Jefferson Amerika'yı, Amerika'ya anlatmıştı.

Philadelphia'da yerel milis kuvvetleri kutlama amacıyla (savaş zamanında barut kıtlığına rağmen) havaya cephane atışları yapıyor; kilisenin çanları çalıyordu. Güney Carolina'nın uzak kesimlerinde, Amerika'nın yedinci başkanı Andrew Jackson olacak dokuz yaşındaki bir çocuk, Bildiri'yi okuması yazması olmayan taşralılara okumuştur. George Washington altıncı akşam, mücadelenin amaçlarını özet halinde duyabilmeleri için birliklerine geçit töreni yaptırmıştı. Meclis artık, Konfederasyon'un devletler ittifakından oluşan yeni bir yönetim olduğu onayından bahseden makaleleri kaleme alabilirdi. Yerel yönetimlerini güçsüzleştiren ve yasama organlarına seçmenlerine mümkün olduğunca çok danışmanlık vermeye zorlayan kendi radikal kurumlarını benimsemek için acele ediyorlardı. Bu kendine güvenen ruh hali, artık hain olarak değerlendirilen krala sadık kişilerin topraklarının yeniden dağıtılmasına neden olmuştu.

On üç koloninin kaybına neden olan krizi yaratan Britanya hükümetinin katılığıydı. Sistem savaşları yönetmek konusunda iyiydi ancak, iktidarın sanal bir oligarşinin elinde olmasına dayanan hamilik

istismarı, yöneticileri kendi ofislerinde ama aynı zamanda halk görüşünün de uzağında tutmuştu; bu nedenle politik olarak esnek değildi. Dolayısıyla, talihsiz bir politikayla devam etmek mümkündü. Her devletin/eyaletin kendi kendine yetme gücünü kazanması gerektiği inancı olan ticaret anlayışı (merkantilizm) bu dönemin ekonomisi üzerinde ağır basmaktaydı. Dolayısıyla, Britanya'nın çeşitli Deniz Seferi Yasaları, Britanya ve kolonilerinden malları alıp getirme hakkının sadece İngiliz gemilerinde olmasını şart koşuyordu. Amerika'nın kolonicileri, sadece Britanya'da olmayan malzemeleri üretebiliyorlardı ve gelirlerini sadece İngiliz mallarını alarak harcamak zorundaydılar. Kolonilere ait tüm ürünlerin yurtdışına çıkmak için İngiliz limanlarından geçmek zorunda olması sayesinde Britanya'nın ekonomisi gelişmişti. Ancak korsanlık bu sistemin başlıca yan ürünlerinden biriydi.

Britanya, Yedi Yıl Savaşları'ndaki (1756-1763) başlıca kazananı. Bunun sonucunda Fransa Kanada'yı, onun Hindistan'daki varlıklarını, Florida bölgesini ve Batı Hindistan'daki Grenada'yı İngilizlere vermişti. Tüm bu şöhretin bir bedeli vardı; senelik faizi 4.688.177£ olan 129.586.789£'luk Britanya ulusal borcu oluşmuştu. Britanya çözüm bulmak için Kuzey Amerika'ya başvurmuş ve Lord Grenville'in bakanlığı, Gelir Yasası kapsamında ticaret sırasında daha fazla eşyadan vergi alarak ve 1765 yılında Kanun haline gelerek Amerikan devrimini başlatacak olan kolonilere ait damga pulu uygulamasını getirerek, fazladan para toplamak için Deniz Seferi Yasaları'ndan faydalanıyordu. Britanya'da olduğu gibi Amerika'da da Amerikan gazeteleri ve broşürleri gibi yasal dokümanların da artık Britanya hükümetinden alınmış gelir damga vergisinin olması gerekiyordu. Koloniciler Westminster'da değil, kendi meclislerinde temsil edilmelerinden dolayı, kampanya sloganı "Temsil olmadan vergi yok" ortaya çıkmıştı. Muhalefet hareketini organize etmek için New York'ta toplanan ve dokuz eyaleti temsil eden Damga Pulu Yasası Meclisi, Amerika'nın etkili ilk eyaletlerarası organizasyonuydu ve Yasa yürürlükten kaldırılmıştı. Bu kadar büyük bir zafer, Britanya'nın intikam almasını gerektiriyordu. Parlamento'nun 1776 yılının Mart ayındaki Bildiri Niteliğindeki Kanunu "İmparatorluk Kraliyeti ve Büyük Britanya Hükü-

meti'nin emrinde ve ona bağımlı olan" koloniler üzerinde istedikleri ilkeleri uygulamaya koymak konusunda mutlak yetkisi bulunduğunu tasdik etmişti. Bu yardımcı olmamıştı. İngiliz yönetiminin savunmacılığı, özellikle John Wilkes'in liderliğinde yerel radikal kıskırtma isyanlarıyla vurgulanmıştı.

Pennsylvania ve Virginia, Amerika'nın 18. ve 17. yüzyıllardaki farklılığını özetliyordu. Pennsylvania'nın dinî hoşgörüsü, başlıca İngiliz olmayan ve özellikle Almanlardan oluşan göçe neden olmuştu ve Philadelphia kentsel ve radikal siyasallaşmanın merkezi haline gelmişti. İş adamı, bilim insanı ve gazeteci olan vatandaşı Benjamin Franklin bunun tipik bir örneğiydi ve onun özgür düşünce şekli Avrupa Aydınlanması'nın bazı değerleri ile resmileşmiş Amerikan düşüncesinin bağımsızlığını kaynaştırıyordu. Pennsylvania aynı zamanda, köleliğin kaldırılması yanlısı hareketin anavatanıydı ve 1775 yılında İngilizler'den sonraki en büyük etnik grup, sayıları yarım milyon olan Afro-Amerikanlar'dı. Virginia'nın kolonici toprakları köle işçiliğine bağımlıydı ve eyalet aslında, aristokrat cumhuriyetçiydi ve temsilcileri George Washington ve Thomas Jefferson'un İngiliz kraliyetini reddetmelerinin nedeni, onların ekonomik ve politik özgürlüklerine karışıyor olmasıydı. 18. yüzyılın ortasında, kendi toprağını tüketen bir ekin olan tütünün fiyatındaki düşüşten kaynaklanan ekonomik krize karşı koymaya çalışmasından dolayı, Virginia da gergin durumdaydı.

Avam popülizmi geleneği ile Boston, 1767 yılında Britanya'nın Gelir Vergisi Yasası'nın çeşitli ürünler üzerinde yeni vergiler koymasının ardından kıvılcımı ateşlemişti. Artırılan vergiler, daha önce maaşları meclisler tarafından ödenen ve dolayısıyla onlara karşı sorumlu olan, koloni yöneticilerinin ve gümrük memurlarının maaşlarının ödenmesi için kullanılacaktı. Boston kasaba toplantısında, ithal edilmiş malları boykot etmek ve koloni üretimi olanları almak üzerine, tüm koloni içinde yayılacak bir kampanya başlatılmıştı. Devam eden Boston isyanları, genellikle muhafazakâr Virginialıları kızdıracak bir olaya, askeri işgale (Eylül 1768) yol açmıştı. İngiliz askeri bölüklerin yerli halktan beş kişiye ateş açarak öldürdükleri "katliam", 17. yüzyıl İngiliz isyanının mirasçıları olan Amerikalılar'a düzenli orduların

özündeki zorbalığı göstermişti. Vergiler iptal edilmişti ancak, Çay Yasası (Mayıs 1773) başka bir düşmandı. Doğu Hint Şirketi'nin (müthiş ekonomik sıkıntılar içinde) Amerika'ya ucuz çay ithal etmesine izin veriyordu; ancak şirket doğrudan satış yaparak ve yerel pazarda ucuzluk yaratarak, yerel kaçakçıların yanı sıra aracılık yapan yasal tüccarları da mahvetmişti. 16 Aralık'ta, Boston çetesi limanda çay taşıyan üç gemiye bindi ve taşıdıkları kargoları suya attı. Hükümetin Zorlayıcı Yasası (1774), Thomas Jefferson'u "bizi köleliğe çekmek için kasıtlı ve sistemli bir plan" olduğunu fark etmeye zorlayarak, hükümet karşıtı gruplaşmaları alevlendirmişti. Boston "çay partisi"ne destek verdiklerini açıkladıklarında, koloninin yöneticisi tarafından dağıtılmış olan Virginia Kasabalılar Meclisi, bir meyhanede toplanmış ve senelik eyaletlerarası kongreyi toplantıya çağırmişti.

Koloni onayı için verilen savaş uzun zamandır kaybedilmiş durumdaydı ve İngiliz kuvvetleri bunu yeniden hayata geçiremiyordu. Saratoga'daki ikinci Amerikan zaferinden sonra, Benjamin Franklin'in aracılığı ile Paris'te Fransızların katılımı gerçekleşmişti. Bununla birlikte, 1763 yılındaki Yedi Yıl Savaşları'ndaki yenilginin intikamı alınmış oluyordu ancak, karşılığı Fransız hükümdarlığının son finansal krizindeki önemli bir etmen olmuştu. İspanya, Amerika'nın ittifakı olarak Fransa'ya katıldığında, Britanya'nın Atlantik'teki tedarik gemileri baskı altında kalmıştı. Britanya'nın bu savaşta hiç Avrupalı ittifakı yoktu ve savaş devam ettikçe, Amerikan dayanışmasının seviyesi artıyordu. General Cornwallis Yorktown, Virginia'da yalnız bırakıldığında sona gelmişti. Amiral de Grasse'nin Fransız donanması Chesapeake Körfezi'ni kapatmıştı ve dolayısıyla, Cornwallis kurtulabileceği gemilerden ayrı düşmüştü. Comte de Rochambeau'nun önderliğindeki Fransız kuvvetleri ile birlikte Washington'un ordusu, 19 Ekim 1781 tarihinde teslim olan Yorktown'u kuşatmış ve işgal etmişti. Başbakan Lord North "Aman Tanrım! Artık bitti!" demişti. Hükümeti düşmüştü ve 1783 yılının Eylül ayındaki ikinci Paris Antlaşması'nda, İngilizler on üç koloniye bağımsızlıklarını vermiş ve Amerikan sınırının kuzeyde Büyük Göller'e ve batıda Missisipi'ye kadar uzandığını kabul etmişti. Konfederasyon Meclisi, kritik bir biçimde sınır bölgesindeki batı bölgelerinin kişisel eyaletlerin malı olmak-

tansa, Meclis tarafından yönetildiğini ilan etmişti. Bu oldukça büyük zenginlikler, Batı Amerika'nın tarihi iç büyümesine neden olmuştu. İspanya Florida'yı geri almış ve Missisipi'nin batısındaki kuzey Amerika'yı elinde tutmuştu.

Konfederasyon Meclisi'nin oybirliği kuralı, yürürlükte olan savaş sonrası hükümetini kızdırmıştı. Georgia ve Güney Carolina'nın, Virginia ve Pennsylvania'nın köle taşınmasındaki savaş zamanı yasağını yenileme isteğini reddetmelerine izin vermişti. Dolayısıyla Philadelphia Kurultay'ı (1787), yüksek nüfuslu eyaletler (ne kadar seyrek yerleşmiş olurlarsa olsun) Senato'da bir oy hakkı ile temsil edilirken, düşük nüfuslu eyaletlerin temsilcilerinin nüfus sayılarını yansıtmamasının kararlaştırıldığı yeni bir anayasa taslağı hazırlamıştı. Bir köle, özgür bir adamın beşte üçü değerinde hak sahibi olacaktı. Yeni Senato'nun eyalet temsilcileri yerine halklarıyla seçilmesi daha sonra gerçekleşecekti. Tüm eyaletler tarafından tasdik edilmiş yeni anayasa, yürütmenin ve yasamanın bireysel vatandaşlar üzerinde doğrudan etkisi olmasını garanti altına almıştı. Amerika Birleşik Devletleri anayasasının ilk on yasa değişikliği, İnsan Hakları Beyannamesi olmuştu ve devredilemez haklar ifadesi aslen Jefferson'un tarzındaydı. Acımasız ve olağandışı cezalandırmanın reddedilmesi kadar, insanlar ve mülklerin yasal nedenler olmadan araştırılamaması ve el konulamaması gerekliliği, medeni olduğunu iddia eden tüm gelecek toplumların kanunlarını bilgilendirmişti.

14 Temmuz 1789

Bastille'in Teslim Oluşu

Fransız Devrimi'nin Başlangıcı

İnsan ırkı, son kral, son rahibin bağırsakları ile asıldığında mutluluk için umutlanabilir.

18. yüzyılda popüler olan bir deyişin Parisli devrimci bir gazetede yeniden gündeme gelmesi (11 Temmuz 1791).

14 Temmuz 1789 sabahında, 900 kadar Parisli Bastille hapishanesinin önünde toplanmıştı; bunlardan bazıları XVI. Louis'nin ordusundan ayrılmış askerler ve birkaçı da toprak sahibi kişilerdi. Ancak çoğu, işleri uzun zamandır Bastille çevresindeki varoş bölgede yoğunlaşmış olan küçük tüccarlardı. Bu insanlar haklı olarak, kralın Fransa hükümetini yenileyeceğine dair daha önce vermiş olduğu sözden döneceğine inanmıştı. Bununla birlikte, Bastille valisi Bernard-René de Launay'ın 250 varil barutu kontrol ettiğini de biliyorlardı. Topluluğun amacı barutu ele geçirmek ve bir şekilde Bastille'in, üçü iç avluda bulunan sekiz kulesi üzerine yerleştirilmiş olan on beş topu etkisiz hale getirmek ve surlardaki on iki tüfeği silahsızlandırmaktı. Kaleden seksen iki emekli asker yaşıyordu ve yedi gün önce ayaklanma tehdidinin büyümesi üzerine otuz iki İsveç askeri tarafından güçlendirilmişti. Sabah yapılan barış görüşmeleri tüfeklerin kaldırılmasıyla sonlanmıştı ancak, saat 14.30 sularında Paris halkını temsil eden vatandaşların milis güçlerinin adına yapılan diğer talepler reddedilmişti. Vali onlara, valinin gücünün aşağıdaki insanlardan değil, yukarıdaki kraldan geldiğini hatırlatmıştı.

Louis'nin kendisi şimdiye kadar çoktan Versailles'daki sarayının 50 metre etrafındaki ve Paris'e at arabası ile üç dört saat mesafede-

ki kırsal alanda bir günlük av yolculuğuna çıkmıştı. Topluluğun araçları daha fazla talimat almak üzere *Hotel de Ville*'e gitmişti. Önceki ulusal Estates-General seçimleri için kurulmuş olan altmış Paris seçim bölgesi, 470 seçmeni bulunan bir akademi yetiştirmişti. Bu meclis *Hotel de Ville*'de toplanıyordu ve artık Paris'in yürürlükteki halk yönetimi konumundaydı. Ancak öğleden sonra 01.30 sıralarında, huzursuz kalabalık kontrolü kendi ellerine almış ve aniden çöken asma köprüden geçmeye çalışmıştı. Artık iç avluda ateş edilmeye başlamıştı. Asma köprünün zincirlerinden bazıları kalabalığın içinden birileri tarafından kesilmişti; ancak bu, gerçekten habersiz olan isyancılardan bazıları Bastille'in içine girme izinlerinin olduğunu düşünmesine neden olmuştu. Dolayısıyla, açılan ateş, kral yanlısı yalancı ve senaryo düzeninin bir başka kanıtı olarak algılanmıştı. 15.30'a kadar Invalides kışlalarından aldıkları tüfeklerle silahlanmış olan deneyimli asker ve subaylar kalabalığa katılmıştı ve artık kalabalığı zafer için düzenliyorlardı. İki top, direkt olarak Bastille'in tahta kapısını hedef almıştı. 17.00'de de Launay, asma köprünün iç avlu duvarındaki bir çatlaktan bir not göndermişti; onurlu bir tahliye istiyordu yoksa elindeki barutları ateşleyecek ve yakındaki tüm alanları yok edecekti. Taktiği işe yaramadı ve isteği reddedildi. Savunma ile ilgili tüm umudun kaybedildiği bu noktada, iç avlu köprüsü yıkıldı.

Bastille teslim olmuştu. İçeride sadece yedi tutsak bulunmuştu, ancak isyancılardan seksen üç tanesi ölmüştü ve on beşi daha aldıkları yaralar yüzünden ölecekti. Savunmadakilerden sadece bir kişi ölmüş ve bir kişi yaralanmıştı. Halkça tutulan adalet, uygun bir intikam gerektiriyordu. Vali, kendisini aşağılayan kalabalıklarla dolu Paris sokaklarında yürütülmüştü. *Hotel de Ville*'in dışında, heyecanlı kalabalık valinin kaderinin ne olacağını tartışırken, alay durmuştu. De Launay kendi sonunu kendisi getirmişti. Desnot adında bir pasta aşçısını kasıklarından tekmelemiş ve düşmanlarının kılıçlarını onu öldürürken, darbe yağmurunun altında yere düşmüştü. Daha sonra Desnot cep çıkışını çıkarmış ve valinin kafasını kesmişti. Bu Fransız devriminin ilk baş kesme olayı ve vahşet siyasetinin başlangıcı olmuştu.

Temmuz başları, sadece fakir Fransızlar için değil, aynı zamanda çok fakir olmayanlar için de her daim zor bir zaman olmuştu. To-

humların hasat için uygun zamana gelmesinden hemen önce ekmek fiyatları tavan yapıyordu ve maaşlı çalışan bir kişinin kullanılabılır gelirinin dörtte üçü her zaman ekmek almak için harcanıyordu. Bu aynı zamanda, kiranın da dahil olduğu üç aylık ödemelerin de yapılması gereken zamandı. Ayın 14'ü sabahı, bir somun ekmeğin fiyatı Paris tarihindeki en yüksek tutara çıkmıştı ve Bastille'e saldıranların pek çoğu muhtemelen çok açtı. Ancak, başkentin politik şartları da bu topluluğun saldırmasına neden olmuştu. Para, yabancılara karşı saldırgan, genişlemeci ve pahalı savaş geleneği ile birlikte para sıkıntısı içinde olan Fransız monarşisi için hep sorun olmuştu. XVI. Louis'nin Fransa Bölgelerinin Toplantısı'nı Mayıs 1789 tarihinde, son buluştuğu tarih olan 1614'ten bu yana ilk defa yapmaya karar vermesinin nedeni, devrim için samimi bir istek değil, paraya olan ihtiyacı. Ancak kurul toplandığında, krala vergilerini vermekten ziyade, Fransa'nın nasıl yönetilmesi gerektiği hakkındaki fikirlerini sunmaya hazırlıklıydılar; bu fikirlerin en önemlisi de kendi otoritelerini beyan etmek konusunda kararlı olmalarıydı. 6 Mayıs'ta halktan olan kişileri temsil eden Üçüncü Parti, soyluları temsil eden Birinci Parti ve ruhban sınıfını temsil eden İkinci Parti'den ayrı olarak buluşmayı kabul etmemişti. Kendisini Ulusal Meclis olarak isimlendirmişti ve diğer iki Parti'nin onları destekleyen üyeleri de bu meclise katılmıştı. 17 Temmuz'da Meclis üyeleri, Fransa'ya bireysel hak ve özgürlüklerin garanti altına alındığı bir anayasa kabul edilmeden dağılmamaya karar vermişlerdi. Bu, kalıtsal olarak geçen ayrıcalıkları ve feodal düzeni içeren *eski rejimi* (*ancien régime*) eleştirenler arasında devamlı su yüzüne çıkan bir tutkuydu. Bu, Aydınlanma'nın değerlerinin Fransa'da yayılması konusunda etkili olan Voltaire ve Diderot gibi muhalif entelektüeller tarafından ifade ediliyordu. Anayasa gündemi, artık sadece laf ve hicivden ibaret değildi; 1789 yazı geldiğinde krallığın karşısındaki devamlı bir politik güç haline gelmişti.

Bastille, devrim harekâtı için planlı olmasa bile, uygun bir noktaydı. 1789 yılında gerçekten çok az hükümlü tutuluyor olsa da, Fransız monarşisinin gizli ve yazılı kanunlara uymayan yönetim hırsını ve iktidarını temsil ettiği için, çok büyük sembolik güç alanı olmaya devam ediyordu. Cardinal Richelieu'nun burayı ilk kez hükümlüle-

rin boğulması için kullanmasından bu yana, bir buçuk yüzyıldan fazla süredir, Bastille'deki hükümlüler, kralın yayınladığı *lettre de cachet* nedeniyle kanuna aykırı olarak gözaltına alınıyordu. Hükümlülerin çoğu, görüşleri ve yazdıkları tehlikeli bulunduğu için burada bulunuyordu. Dolayısıyla bu, tüm Fransa'daki politik suçlamaların en çok olduğu yerlerden biriydi.

Kral, 11 Temmuz'da verdiği ani bir kararla Paris kamu düzenini bozan, ekonomi bakanı Necker'in görevine son verdi. Necker'in bir sene önce gerçekleşen ataması, dürüst kişiliği ile tanınmasından dolayı, vergi düzenlemesinde ve hükümetin yozlaşmasında gerçekleşecek değişim ile ilgili bir söz niteliği taşıyordu. Paris sokaklarındaki, saygın ve mal sahibi sınıfların da yaygın olarak paylaştığı korku, kral taraftarı bir darbeydi. Louis'nin kararsız ve ikiyüzlü olarak tanınması da bir başka etmendi. Çok nefret edilen Avusturyalıların da dahil olduğu yabancı birlikler, düzeni korumak için Paris'e gitmekle görevlendirilmişti. Fransız krallığı gücünü kaybediyordu; çünkü insanların sevgi ve bağlılıkları üzerindeki hâkimiyetini kaybediyordu. XIV. Louis'nin Versailles'daki yeni sarayı için, Paris ve Louvre'u terk etmesi, Paris ve krallık arasında bir yüzyıl süren bir yabancılaşıma ve uzaklık yaratmıştı. Bununla birlikte 1789 yılında, yeni değişken kamu görüşü -Louis'nin Avusturyalı kraliçesi Marie-Antoinette ve onun savurgan küstahlığını temize çıkaracak şekilde verilen bir kararla-krallığın vatansever olmadığı yönündeydi.

14 Temmuz'u takip eden günlerde, kral kuvvetlerini Paris'ten geri çekmek, gerici yönetimini dağıtmak ve sonrasında da Necker'ı yeniden göreve getirmek zorunda kalmıştı. 17 Temmuz tarihinde Paris'e gelmiş ve Hotel de Ville merdivenlerinde, Paris şehrini temsil eden mavi ve kırmızı rozeti kabul ederek şapkasına takmıştı. Fransız krallığı artık kutsanmış bir güç değildi ve kendisine bağlı kulları vatan-daş olmaya başlamıştı.

Ulusal Meclis, bağımsızlık, mülkiyet hakkı ve ifade özgürlüğünü garantileyen barışçıl bir devrim süreci istiyordu. Bu hedefler, 26 Ağustos 1789 tarihinde kabul edilen İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi'nde belirtilmişti. Doküman Fransa'daki *ancien régime*'i sona erdirmişti ve etkileri Avrupa kıtasının çoğuna yayılmıştı. An-

cak devrimsel dinamizmin kendi içsel, kontrol edilemez ve totaliter mantığı vardı. Robespierre gibi politik hedeflerini gerçekleştirmek için şiddet kullanmaya hazır, yeni liderler ortaya çıkmıştı. Demokratik şehirler ve daha muhafazakâr kırsal alanlar arasındaki bölünmeler, Fransa'nın güney ve batısında iç savaşa neden olmuştu. Asıl amacı sadece yeni bir Fransız yönetimi değil aynı zamanda devrimci bir insanlık kurmak olan aşırı devrimciler Hristiyanlık karşıtı vahşi bir sefer başlatmıştı. Bu kanlı süreç, Terör Yılı olarak bilinen 1793-1794 yıllarındaki giyotin ve cinayetlerin arasında kendi vahşeti tarafından yok edilmişti. 21 Ocak 1793'ün rutubetli sabah sisinde, tahttan indirilmiş kral Tapınak'ın ortaçağ kalesindeki hücrelerinden alınmış ve 1200 gardiyan eşliğinde giyotine götürülmüştü. Fransa önceki Eylül ayından beri resmi olarak bir Cumhuriyet'ti ve XVI. Louis artık "Louis Capet", yani milyon vatandaş arasından sadece bir tanesiydi. Yeni seçilmiş Ulusal Kurultay, onun mahkemesinde hem hâkim hem de jüri görevi görmüştü ve oy veren 721 kişinin arasından yüzde 75'lik çoğunluk oyuyla Louis, devrim karşısındaki hilekâr planları nedeniyle ölüme mahkûm edilmişti. 30 cm'lik kılıç düşmüştü ve celat sepetten kanayan kalbini çıkarmış ve halka göstermişti. Bazıları akan kana parmaklarını batırmış, diğerleri ise silmek için mendillerini kullanmıştı. Kral gibi krallık da öldürülmüştü.

18. yüzyıl Avrupa politikaları, özgür ve varlıklı kişilerin, kaçınılmaz ve hatta istenilen bir şey olsa da, demokrasinin kontrol edilmesi gerektiği ile ilgili korkuları tarafından yönlendirilecekti. Diğer türlü, gücü başlangıçta devrime yol açan istismarların tamamını açacak bir diktatörlük öncülüğündeki katliama neden olacaktı. Devrimin yetiştirdiği dahi General Napoleon Bonaparte, 1790'larda yaratılmış olan yeni ve meritokratik fırsatlar sayesinde, mütevazı Korsikalı kökenlerden yükselecekti. Fransız demokrasisini bitiren askeri mutlakiyeti kurması, Bastillée hücum edenler tarafından başlatılan olayların son ve alaycı zirvesiydi.

18 Haziran 1815

Waterloo Savaşı

Napolyon İmparatorluğu'nun Sonu

Gücüm şöhetimden kaynaklanıyor, şöhetim de kazandığım zaferlerden... Fetih beni ben yaptı; ancak fetih beni süreklileştirir.

Napoleon Bonaparte iktidarının temelini
tahlil ediyor (1802)

18 Haziran 1815 sabahında, Wellington Dükü Arthur Wellesley önderliğindeki 68.000 İngiliz, Hollandalı, Belçikalı ve Alman askerden oluşan pan-Avrupalı koalisyon, Brüksel'in hemen güneyindeki Waterloo'da, Napolyon'a sadık 72.000 Fransız askeri ile savaşmak için hazırlanmıştı. Gebhard von Blücher önderliğindeki 45.000 askerden oluşan ayrı bir Prusya kuvveti de savaşa çoktan katılmıştı. İki gün önce, Napolyon'un mareşalleri Michel Ney ve Emmanuel de Grouchy, Ligny'de Prusyalıları yenmiş ve bundan sonra Quatre-Bras çatışmasında Wellington'un ilerlemesini durdurmuşlardı. Ancak bunu devam ettirmeyi başaramadılar. Ayın 18'inin sabahında, Blücher'in 17.000 kişilik savunması, Waterloo'nun 10 kilometre kadar uzağındaki Wavre'de Grouchy'nin 35.000 kişilik ordusunu sıkıştırmıştı. Prusya kuvvetinin asıl bölümü çoktan Wellington'un ordusuna katılmıştı. Napolyon'un saldırıyı gün ortasına kadar erteleme kararı, Prusya ordusunun geri kalanına Waterloo'ya gidecek zamanı tanımıştı.

Dört başarısız Fransız saldırısının ardından akşamüstü saat 6 sularında, Mareşal Ney'in birleşmiş piyade, süvari ve topçu birlikleri, İttifak sınırlarını zorlamaya başlamıştı. Yan kuşak üzerindeki Prusya taarruzuna tüm dikkatini vermiş olan Napolyon, Ney'in piyade-

lerini bir saat daha destekleyememişti. Ancak saat 7 sularında, yeni gelen bir Prusya birliğinin yardımıyla birlikte Wellington, savunmalarını yeniden düzenlemişti. Saat 8 olduğunda, Fransız piyadelerinin son saldırısı İttifak'ın piyadeleri tarafından bastırılmıştı. Bundan 15 dakika sonra İttifak güçleri ilerlemeye başlamıştı. Prusya'nın daha fazla doğuya doğru saldırmaması, bunun Fransızların geri çekilmesiyle sonlanacak iki kollu bir saldırıya dönüştü. Eşit sayıda verilen kayıplar iki kuvvet arasındaki eşit dengeyi yansıtıyordu: Napolyon'un 25.000 askeri ölmüş ya da yaralanmışken, 9.000 Fransız askeri esir alınmıştı. Wellington'un zayıyatı 15.000 kişiye ulaşmışken, Blücher 9.000 civarında askerini kaybetmişti. Waterloo'nun nedenleri de sonuçları da küreseldi. St. Helena'daki Güney Atlantik adasına sürülmüş olan Napolyon, savaşın aslen, 1757 yılında Robert Clive'in zaferi Hindistan'da İngiliz egemenliğini ortaya koyduğu sırada Plassey ovalarında kaybedildiği sonucuna varmıştı.

Avrupa'daki anlaşmazlık, 1792 yılında Fransız Ulusal Meclisi'nin ilk olarak Avusturya, sonra da Prusya ile savaş ilan etmesi ile başladı. Britanya ilk zamanlar tarafsız kalmıştı. Ancak 6 Kasım'da, Fransızlar Jemappes'te Avusturyalıların üzerine yürümüş ve Brüksel'i işgal etmişti; bu Britanya'nın Aşağı Bölgeler'de büyük baskın bir güce karşı olan eski korkularını tetiklemişti. 16 Kasım'da Fransız Kurultay'ının özgürlüğü için savaşan tüm insanlara "kardeşlik ve yardım" sunacağı kararını vermesi ile bu savaş ideolojik hale gelmişti. Fransa'nın 1 Şubat 1793 tarihinde, Britanya ve Hollanda üzerinde savaş ilan etmesi XVI. Louis'nin giyotin ile idamından 11 gün sonra gerçekleşmişti. Britanya savaş söylemi Fransız yönetimini ister monarşi, ister cumhuriyetçi, isterse de (Napolyon'un 1799 yılındaki darbesinden sonra) Napolyoncu olsun, doğası itibarıyla despot olarak tanımlıyordu.

Artık cumhuriyetçi değerlerin uluslararası ihanet ve tuzak ortamı içinde ulusal değerler haline de gelmesinden dolayı, Fransız ordusu alışılmamış bir şevkle savaşmıştı. Fransızlar Mayıs 1798'de İrlanda'da ulusal bir isyan düzenleyen Birleşmiş İrlandalılar'ı desteklerken, İngilizler de Batı Fransa'da Vendée'deki kraliyet taraftarı isyanı teşvik ediyordu. Fransız liderliği, askeri seferini üstün erdem ile bağ-

daştırmıştı. 1794'te Fransız Karayip kolonilerindeki köleler, isyanların Britanya sınırlarında da devam etmesine dair stratejik bir umutla serbest bırakılmıştı. Ancak Napolyon köleliği yeniden kuracak ve 1807 yılında köle ticaretini yasaklayan Britanya olacaktı. Bunun, Britanya'nın özgürlük için savaştığına dair ahlâki söylemini kurmak kadar, Fransızların elindeki insan kaynağını önemli ölçüde azaltacağı da umuluyordu.

Savaşlara Britanya'nın deniz, Fransa'nın ise karasal zaferleri hâkim olmuştu. Fransa-Britanya'nın saldırgan kapasite dengesi, iki toplumun birbirinden farklı önceliklerini ve güçlü yanlarını yansıtıyordu. Fransız donanmasının yönetimi sivil bürokratlardayken, Britanya Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na denizci askerler hâkimdi ve yıllık savaş harcamaları 15 milyon pounddu, bu donanmanın hükümetin merkezi bir kurumu olduğu anlamına geliyordu. Britanya denizci askeri birlikleri, Fransız donanmasının sosyal olarak ayrıcalıklı olan üst kademelerinden çok daha meritokratikti. Bunun sonucunda ortaya çıkan verimsizlik, Fransa'nın deniz savaşlarında Britanya'nın kaybettiğinin altı katı denizci kaybetmesi anlamına geliyordu. Ancak 1763 sonrası Fransız ordu devrimlerine yeni stratejik düşünceler de dahil oldu. Daimi bir ordunun merkezi kuvveti destekleyeceğine dair derin ulusal korku nedeniyle barış zamanında Britanya ordusu kötüye giderken, Fransız askeri birlikler yeteneklerine ve kanıtlanmış başarılarına göre yükselmeye başlamıştı.

Britanya ve Avusturya, Aşağı Ülkeler'den kolaylıkla çıkarılmıştı; ancak Fransa savaş sırasında tüm önemli kolonilerini ve deniz aşırı merkezlerini kaybetmişti. Okyanusları kontrol gücünü koruyan Britanya, bu nedenle koloni ticareti üzerindeki kontrolünü de korumuş oluyordu. Napolyon Mısır seferi ile Hindistan'a yapılacak bir kara saldırısı için bir merkez bulmaya çalışmıştı; ancak 1798 yılında Nil Savaş'ında Fransızları yenen Nelson tarafından takip edilmişti. Napolyon, Marengo Savaş'ında Avusturyalıları yenmişti ve 1802 yılındaki Amiens Barışı, Fransızların Avrupa'da Baltıklardan Akdeniz'e kadar olan hâkimiyetini desteklemişti. Ancak bu Napolyon'un barış yönetimi ile yok edilmişti; İsviçre ve Hollanda'da bu ülkeleri Fransa'ya bağımlı hale getirecek yeni kurumlar kurmuştu.

Napolyon'un 1803 yılında İngiltere üzerine planladığı işgal ile birlikte yeniden başlayan savaş, geniş bir vatansever savunma hareketine yol açmıştı. Britanya, gönüllü askerlere olan güveni ile diğer ülkeler arasında tekti ve düzenli orduya katılım için zorunluluk asla söz konusu olmamıştı. 1805 yılında, yetişkin erkek nüfusunun %20'si olan 800.000 civarı erkek bir çeşit askerlik hizmeti gerçekleştiriyordu. Ancak Avrupa kıtası merkezli politikalar Britanya'yı da kurtarmıştı. Rusya ve Avusturya'nın Britanya savaşını destekleme ihtimali, uzun soluklu bir İngiliz işgalinin taahhüdü durumunda Napolyon'un ordusunun Avrupa ana kıtasına karşı savunmasız olacağı anlamına geliyordu. İspanya'daki işgal birlikleri geciken Napolyon, ordusunu Alman sınırlarına yönlendirmek durumunda kalmıştı. 1805 yılında Ulm'de Avusturya ordusunu yendi. Britanya için önemli olan olay, bir sonraki gün Nelson'un ordusunun Cebelitarık yakınlarındaki Trafalgar Burnu'nda kazandığı zafer ve Amiral'in ölümüyle birlikte ideal İngiliz kahramanı olarak ilahlaştırılmasıydı. Ancak aynı yılın ilerleyen dönemlerinde gerçekleşen Austerlitz Savaşı ve Rus-Avusturya ordusunun yenilgisi Napolyon'un en eksiksiz zaferiydi. Dolayısıyla savaş, Britanya donanması ve Fransa ordusu arasındaki kontrapandadaki çıkmaz olmuştu.

Savaşlar sayesinde, ticaretin gelişmesi ve Londra'nın yabancı sermaye için güvenli bir liman haline gelmesiyle birlikte Britanya ekonomisi canlanmıştı. 1814 yılına gelindiğinde, hükümet yılda 100 milyon pounddan fazla harcama yapıyordu; bu savaş öncesi bütçenin altı katıydı; ancak güçlü İngiliz ekonomisi savaş için ödeme yapabilecek durumdaydı. Denizlerde kazanılan zaferler, denizasırtı ticaretin gelişmesine neden olmuş ve bu da İngiliz donanmasının yönetilmesini ve insan gücünün artmasını sağlayan gelirin artmasını sağlamıştı. Tazminatların, savaş vergilerinin ve zorunlu askerlik talepleri anlamına gelen Avrupa kıtasının fethi, Fransız ordusuna insan ve malzeme sağlıyordu. Ancak hem Savaşlar hem de Devrim Fransa'nın yerel ekonomisi ve denizasırtı ticareti için bir felaket olmuştu. Dolayısıyla Napolyon, 1806'da Jenâda Prusyalıları yendikten sonra, Avrupa kıta ticaretini okyanuslardan uzaklaştırmaya çalışmıştı. 1806 Kasım'ında çıkan Berlin kararnamesiyle birlikte Britanya ile yapılan tüm ticaret yasak-

lanmış ve Britanya dahil tüm kolonilerinin ticari mallarına el konulması emredilmişti. İngilizler de, Fransız mallarının korunaklı pazarı korsanlar ve karaborsa için cennet olan “Avrupa Kıta Sistemi”ne karşı kendi, eşdeğer ablukalarını genişletmişlerdi. İngiliz malları, Akdeniz’de, İberya’da ve Amerika’da kendilerine yeni pazarlar bulmuştu. Şehir ticaretindeki finansal sermayeler Napolyon’u yenmişti: İngiltere yüksek tutarlı denizasıırı kredilerini likide çevirerek ve İngiliz hükümet bonolarını yurtdışında satışa çıkararak para toplamıştı. Ancak “Kemik Torbası”ndan kurtulmak Britanya için 733 milyon poundu ulusal borç olmak üzere toplam 1.500 milyon poundluk yüksek bir bedele mal olmuştu.

Napolyon’un 1808 yılında muhafazakâr İspanyol yönetici sınıfını (Bourbons) kaldırma kararı, Britanya tarafından desteklenen şiddetli bir ulusal isyana neden olmuştu. Portekiz’in de dâhil olduğu Yarımada Savaşı’nın sonucu, 1810 yılında Rusya’nın Avrupa Kıta Sistemi’nden çıkmaya karar vermesiyle, Napolyon’un Temmuz 1812’de Rusya’yı işgal etmesine yol açmıştı. Avusturya ve Prusya, Rusya’nın yanında yer almıştı. Napolyon düşmanlarının bölünmelerinden faydalanmıştı ancak, Avrupalı devletler artık işbirliği yapmaya başlamıştı. Castlereagh’in Chaumont Barışı (1814) için yaptığı görüşmeler, İttifakları barışı yirmi yıl boyunca devam ettirecek şekilde birbirlerine bağlayacaktı. 1813-1814 yıllarında Wellington’un muzaffer ordusu İspanya’nın kuzeyinden ilerleyerek Pilevne’yi geçmiş ve Yüzyıl Savaşları’ndan bu yana yapılan ilk ve tek büyük İngiliz saldırısını başlatmıştı. Napolyon 6 Nisan 1814 tarihinde yöneticilikten çekilmiş ve 1815 yılının Mart ayında Fransa’yı geri almak için 900 kişiyle yelken açacağı Elba adasına sürgüne gönderilmişti.

Fransız-İngiliz çatışması 1689’dan 1815’e kadar sürmüştü. Bu çatışma, Hollanda saldırısının İngiltere’yi XIV. Louis’ye karşı kurulmuş genel koalisyona katılmaya itmesiyle başlamıştı. Bunu, sonuncusunu Napolyon’un başlattığı ve 1,4 milyon Fransız ile 200.000’den fazla İngiliz’in öldüğü olmak üzere altı savaş izlemişti. Orantısız olarak verilen kayıplar Birinci Dünya Savaşı ile karşılaştırılabilir durumdaydı. Savaş iki ülkenin de genel dünya bakış açısını değiştirmişti. 18. yüzyılın ortalarında İngiltere, kurumsal olarak yönetilmesinden dola-

yı giderek daha açık olan bir toplum olarak görülüyordu. Ancak Napolyon Savaşları sırasındaki duruşu nedeniyle İngiltere'nin muhafazakâr ve geleneksel bir ülke olduğu yönündeki görüş güçleniyordu. Bunun aksine Fransa değişerek, *par excellence* (mükemmeliyetçi) *ancien regime* (eski rejimi) temsil etmekten uzaklaşıp cumhuriyetçi, laik bir ülke modeli olmaya başlamıştı. İngiltere artık küresel bir güçken Fransa Avrupalı bir güç haline gelmişti. Hindistan çoğunluk olarak İngiliz'di. İspanya ve Portekiz 1970'lere kadar hiçbir zaman modern ülkeler olamayacaklardı ve imparatorlukları istikrarlarını kaybetmişti. Napolyon'un yasal kanunları ve akılcı Fransız yönetimi, bugünün batı Avrupa ülkelerinin çoğunu şekillendirmişti. Fransa içinde efsanesi, güçlü devlet geleneğini ve tartışmalı politik partilere karşı olan şüpheleri de içeriyordu.

Napolyon'un taktiklerinin özü ve yeniliği, daha fazla toprak ve stratejik konum elde etmekten çok muhalif orduyu yok etmeyi amaçlıyordu. Karadaki zaferleri o kadar eziciydi ki, onların gerçekleşmesine yol açan Avrupalı güç politikalarını yok etmişti. Dolayısıyla Viyana Meclisi, dernekler, paktlar ve antlaşmalar ile birbirlerine bağlanan hükümetler arasındaki barış anlaşmalarının modern tarihinin açılışını yapan bir post-Napolyon (Napolyon sonrası) tepkisiydi. Viyana Meclisi, eski Avrupa hanedanlıklarını kendi tahtlarında onarmıştı ancak bu ülkeler arasında ortaya çıkan Fransız milliyetçiliği tarafından harekete geçirilmiş milliyetçi duygular, Meclis'in düzenlemelerinden daha uzun süre yaşayacaktı. Bu, sonuçlarının özellikle Almanya ve İtalya'da oldukça derin olduğu ortaya çıkacak olan milliyetçi kimliğin yeniden canlanmasına neden olacaktı.

17 Aralık 1819

Simón Bolívar'ın Gran Colombia (Büyük Kolombiya) Başkanı İlan Edilmesi

Latin Amerika'nın Özgürleşmesi

Bu ülke değiştirilemez şekilde kontrol edilemez kalabalıkların eline düşecek, bundan sonra da... tüm renklerden ve ırklardan zorbalara geçecek.

Latin Amerika "ülkesi" Simón Bolívar'ı rahatsız ediyor (1830)

1819 yılında Güney Amerika'nın Ant Dağları bölgesi hemen hemen keşfedilmemiş durumdaydı. Dolayısıyla, Simón Bolívar (1783-1830) 2.500 kişiden oluşan ekibini, Venezuela'yı Kolombiya'dan ayıran dağ tepelerine doğru yönlendirme riskini almıştı. İspanyollar, Latin Amerika ayaklanmasının patlak vermesinin ardından Venezueladaki hâkimiyetlerini geri kazanmışlardı ve 1817 yılına gelindiğinde Bolívar'ın kuvvetleri ülkenin Orinco bölgesinde yeniden ortaya çıkmıştı. Bu kuvvetlerin en güvenilir parçası, çoğunluğu 1819 yılının baharında gelmiş olan ve Wellington'un Yarımada seferlerinde görev almış 2.000 kişilik kıdemli subaylardan oluşan İngiliz paralı asker grubuydu. Bolívar'ın aceleci yağmacılarla barış görüşmeleri yapıp, kuvvetlerini Haziran ve Temmuz aylarında yüksek platonun bozkır ve bataklıklarına yönlendirdiği sırada seferi takip edenler arasında askerlerin eşleri, metresleri ve çocukları da bulunuyordu. Gelişleri görüşülerek kararlaştırılmış olan ordu, İspanyollar tarafından kontrol edilen Kolombiya'ya saldırdıkları zaman onları şaşırtmak gibi bir avantaj elde etmişti. İspanyol konkistadorları* bile And Dağları'nın geçi-

* Fatih [ç.n.].

lebilir olduğunu düşünmemiştir. Ağustos 1819'da gerçekleşen Boyaca Savaşı'nda koloni ordusu yenilmiş, üç gün sonra başkent Santa Fé (şimdiki Bogota) işgal edilmiş ve Bolivar'ın göz yumduğu zulüm politikası yayılmıştı.

1819 Aralık ayında Bolivar, Venezuela'nın kuzey kıyılarındaki Angostura'da toplanmış olan Meclis'in önüne çıkmıştı. Daha sonra Gran Colombia (Büyük Kolombiya) olarak adlandırılacak yeni bir federe devletin kurulması için ısrar etmiş ve bunu sağlamıştı. Angostura'daki Meclis Bolivar'ı bu yeni federasyonun rütbe olarak başkanı, gerçekseyse diktatörü ilan etmişti. Önceki kariyerinde Venezuela'da diktatör olarak eğitilirken (1813-1814), resmi "kurtarıcı" unvanı çoktan verilmişti. İki federal bileşen olan Ekvador ve Venezuela kralcılarının hakimiyetinde kalmıştı ancak, 1820 yılında liberal bir devrimin Kral VII. Ferdinand'ı, Fransızların çıkarılmasından sonra planlanmış olan kurumu yeniden kurmaya zorlamasının ardından gelen İspanyol yerel gelişmeleri, koloni rejimini uzaklaştırmıştı. 1821 yılındaki Carabobo Savaşı'ndan sonra İspanyollar Venezuela'yı ele geçirmişti ve 1822 yılındaki Pichincha Savaşı'nın ardından Ekvador'da teslim olmuştu.

Bolivar daha önce Meclis'e "biz Avrupalı değiliz, Hintli değiliz, ancak arada bir ırkız... Doğuştan Amerikalı, haklar yönünden Avrupalı" demişti. Güney Amerikalıların kendilerini tek ırk olarak düşündükleri bu vizyonları, artık gerçekleşmeye hazır görünüyordu. Ve Bolivar için bu vizyonun muhteşemliği sert yöntemleri meşru kılıyordu. Bolivar'ın Kolombiya'nın başkan yardımcısı yaptığı Venezuelalı yakın arkadaşı olan Francisco de Paula Santander, otuz sekiz görevlinin Bogota'nın Katedral Meydanı'nda bir idam mangası tarafından gerçekleştirilecek ölümleri sırasında oldukça hevesli davranmıştı. İspanyolları öldürmekten "özel bir zevk aldığını" söylemiş ve mekândan, müzisyenler olayı kutlamak için özel olarak bestelenmiş şarkıyı söylerken ayrılmıştı.

İspanyol koloni rejimi uyuşuk ancak istikrarlı olmuştu ve 300 yıldır devam etmesi nedeniyle 18. yüzyılda zengin bir toplumu yönetmişti. 1740 yılında İspanyol Bourbonlar (muhafazakâr parti taraftarları), Yeni Granada'nın (günümüz Kolombiya, Panama, Ekvador ve Venezuela'sını içeren bölge) krallığı temsil eden valiliğini Pe-

ru valiliğinden ayırmıştı. Ancak, genel Atlantik Devrimi'nin iki yönü olan 1770'lerdeki Amerikan isyanı ve 1780'lerdeki Fransa'nın çöküşü, meşrutiyetçi düşünceleri yayarak İspanya kolonilerinin istikrarını bozmuştu. Bonaparte'ın İspanya monarşisine karşı 1808 yılında gerçekleştirdiği saldırı milliyetçi asilere, çatlamış Avrupa düzeninin imparatorluk karakollarına saldırma şansını vermişti.

Ancak koloniler, beyaz kökenli varlıklı Latin Amerikalı Kreol yöneticilerinin kendi etkilerini azaltabileceklerini düşünüyorlardı. Bağımsız milliyetçi ülke ihtimalinden hoşlanmamaları yüzünden sosyal olarak zaten bölünmüş durumdaydı; ayrıca, İspanyadan kolonileri yönetmek üzere gelmiş olan görevlilere de sinirlenmişlerdi. Köleler bir isyanın kendilerine hürriyet getireceğini hayal ederken, özgür siyahlar, yerli Hintliler ve düşük tabakalardan pek çok karışık ırktaki insan İspanya kraliyetine, adaletsizlik karşısında duran bir koruyucu gözüyle bakıyordu. İspanyollara karşı açılan savaş aynı zamanda farklı Latin Amerikalılar arasında olan bir savaştı.

1810 yılında, koloni şehirlerinde kalabalıklar İspanya'nın Fransız işgalcilerinin aleyhinde sloganlar atarken, halk isyanları çıkmaya başlamıştı. Fakat pek çok kişiyi sokağa çıkaran neden İspanya'nın değil Latin Amerika'nın kendi kendini yönetmesi amacıydı. 1810 yılında bir darbenin ardından Caracas'ta güç kazanan cunta, Venezuela'yı bağımsız bir devlet olarak örgütlemişti ve krallığa bağlı iki valilik arasından İspanya monarşisine bağlılık yemini ettikten sonra bağımsız olan yeni hükümetler kurulmuştu. Valiliklerin varlıkları sona ermek üzereydi. Yeni İspanya'nın merkez Amerikan kolonilerinden biri olan Meksika'daki isyan, Latin Amerika'nın tarihinde ilerleyen dönemlerde de yer alacak olan dininden dönmüş politik bir rahip olan Miguel Hidalgo y Costillo tarafından yönlendirilmekteydi. 1810'da bir darbe yönetmiş, 25.000 kişilik bir ordu kurmuş, Guanajuato'da bir garnizonu katletmiş ve 80.000 kişilik bir ordu kurmasına imkan verecek 3 milyon pezo değerinde gümüş kalıp ve bozuk para çalmıştı. Meksika'daki ordu kendini yeniden düzenlemiş, Hidalgo tutuklanmış ve boğularak idam edilmişti.

Zulüm iki tarafta da yaşanıyordu. Venezuelada İspanya öncesi dönem kuvvetlerinin sert lideri olan Jose Tomas Boves, ülkenin merkez

topraklarını yerli ve Avrupa kökenli melezler ile kolonileştirmek için beyazları katletmişti. Francisco de Miranda, kısa zaman önce toplanmış olan Venezuela Meclisi'ni zorlayarak "İnsan Hakları Bildirgesi"ni yayınlamıştı. Bundan sonra, bir düzine kraliyet taraftarının başının kesilmesini emretmiş ve halkın görebilmesi için başlarını asılan kafeslere koydurtmuştu. 1810'larda, bu dönemin Simón Bolívar'ın yükselişi ve çöküşü ile özdeşleşen Latin Amerika gerillasının ilk büyük dönemi olması nedeniyle resmi ordular, diktatör kumandanlar tarafından yönetilen özel ordulardan ayrılamaz hale gelmişti. Venezuela yöneticisi olarak geçirdiği ilk dönem (1813-1814), sosyal ve politik adalet adına öldürmeyi haklı çıkaran koloni karşıtı söyleme ve özgürleştirenlere (liberator) aktif olarak yardım etmeyen tüm Avrupalıların öldürülmesini emreden Temmuz 1813 bildirgesine zemin hazırlamıştı.

Otoritesini yeniden kurmaya çalışan İspanya 1811 ve 1820 yılları arasında, Atlantik üzerine 50.000 asker ve binden fazla top taşıyan kırk yedi savaş gemisinden oluşan otuz sefer heyeti göndermişti. Ancak İspanya'nın istikrarsızlığı, koloni seferini baltalamıştı. Ülke iki meşrutiyetçi dönemden geçmiş ve VII. Ferdinand'ın 1814-1820 yılları arasındaki mutlakiyetinden sonra 1823 yılında kaldığı yerden devam etmişti. 1808 ve 1826 yılları arasında İspanya'nın elli bir savaş bakanı, kırk finans bakanı ve kırk altı başbakanı olmuştu. Ferdinand'ın kötü yönetimi, Avrupa monarşileri içindeki akran diktatörlerin desteğini de kaybetmesine neden olmuştu. Ticaret olanakları ile ilgili spekülasyon yapan Londralı tüccarlar Bolivar'ın ücretli İngiliz askerlerini silahlandırırken, diktatörlerin önemli bir kredi kaynağı olan İngiliz bankacılığı, kredi riski olarak ondan uzak durmaktaydı.

Bolivar'ın 1819'daki zaferi, beyaz toprak sahipleri ile yeni Gran Kolombiya'yı yöneten tüccarlar arasındaki oligarşi birliğine güç vermişti. Birleşik Devletler ve İngiltere'nin kendi çıkarları uluslararası tanınmaya yol açmıştı. Bir işgal sonrasında Florida'yı resmi olarak topraklarına katmış olan Birleşik Devletler, Avrupa'nın Latin Amerika'ya karışmasının yeniden kolonileşmeye yol açmasından ve sonrasında da Birleşik Devletleri baltalayacak şekilde kuzeye yayılmasından korkuyordu. Dolayısıyla 1823 Monroe Doktrini şunu bildiriyor-

du: "...bundan dolayı Amerika kıtaları... Herhangi bir Avrupa gücü tarafından gelecekte herhangi bir kolonileşme için düşünülmemeyecektir." İngiltere doktrini deniz gücü tehdidiyle onaylamış ve zorla kabul etmişti. Bu sırada İngiliz Bankaları, bonolarını satarak yeni hükümeti destekliyordu. Liberal milliyetçilik iddiaları memnuniyetle İngiltere'nin ticari ve stratejik çıkarları ile uyuşuyordu ve dolayısıyla dışişleri bakanı George Canning şunu söyleyebilmişti: "Yeni Dünya'yı, Es-kisini ıslah etmesi için varolmaya çağırıyorum."

1819 yılının olaylarının aynı zamanda, Arjantinli devrimci José de San Martín'in çoktan 1817 yılında Santiago'yu aldığı ve Bernardo O'Higgins'i Şili'nin Yüksek Yöneticisi ilan ettiği güney Latin Amerika'da ilginç meyveleri olmuştur. San Martín ayrıca Peru'nun bağımsızlığını ilan etmişti; ancak İspanya doğudaki dağlık alanları elinde tutuyordu. Bolívar, 1823 yılında San Martín'in sürülmesi konusunda anlaşarak, ya da buna zorlayarak, Lima'ya gelmişti. Daha sonra da, bir kez daha zor bir çıkışı başaran ve Junin Savaşı'nda İspanyolları yenen bir ordu toplamıştı. Bu, Latin Amerika askerlik ruhunun en komik operasında gerçekleşen taklit çarpışmasının ardından, İspanya'nın gizlice düzenlenmiş teslimiyetine yol açmıştı. Bolívar artık hem Gran Kolombiya'nın hem de Peru'nun başkanıydı. Kısa zaman önce fethedilmiş Doğu Peru'dan ortaya çıkan bu yeni ülke, gücü artık Karayipler'den Arjantin-Bolivya sınırlarına kadar uzanan kurtarıcısının ardından Bolivya olarak adlandırılmıştı.

Yenilenmiş bağımsızlığın 1821'de ilan edilmesinin ardından Meksika'da kraliyet kumandanı Agustín de Iturbide taraf değiştirmiş ve Meksika'nın kralı olarak taç giymesine neden olan, Latin Amerika'nın ilk askeri darbesini gerçekleştirmişti. Bundan sonra, karşı bir darbeye gücünü yitirmiş ve bir başkasında suikaste uğrayıp vurulmuştu. 1828 ve 1829'da iki darbe daha gerçekleşti ve 1831 yılında bir başka başkan, Vicente Guerrero öldürüldü. 1826 Temmuz'unda Bolívar, Hispanik (İspanyol ırkından olan) Amerikan devletlerin ittifakını pekiştirmek için Panama'da, Haiti ve Panama'yı dışarıda bıraktığı pan-Amerikan meclis toplamıştı. İmparator olarak kendisinin yönettiği bu şekilde bir yapının, kıtadaki -kendisinin yaratmış olduğu- "şaşırtıcı kaos"a karşı tek umut olduğunu düşünüyordu. Üç haf-

ta sonra meclisin kendisi gibi, ortak bir federasyonla ilgili konuşmalar da dağılmıştı.

Venezuela Kolombiya ile olan birliğinin karşısında isyan etmişti ve Bolivar isyancılar tarafından öldürülmekten zor kurtulmuştu. 1825-1826 küresel ekonomik durgunluğunun Latin Amerikalı ülkelerin Avrupa ve Londra'dan para almakta zorlanmaları anlamına gelmesinden dolayı, 1829 yılının sonbaharında Venezuela çekilmiş ve aynı zamanda iflas etmişti. Bolivar güçten düşmüştü ve 1830 yılının Mayıs ayında, kalabalığın önceki başkan ve sevgilisi Manuela Sáenz'ın büstlerini yakma manzarasının ortasından geçerek Bogota'yı terk etti. Planı Avrupa'yı terk etmektir ancak 17 Aralık 1830 yılında verem nedeniyle öldü. Hayatının sonuna doğru şu sonuca varmıştı: "Amerika yönetilemez. Devrim tohumları eken denizi sürmek zorunda kalır." Bunun aksine Brezilya, özgürleşme savaşından kaçmış ve 1822 yılında Portekiz'den bağımsızlığını kazanmasının ardından daha barışçıl bir geçiş döneminin tadını çıkarmıştı. Portekiz kralının oğlu İmparator I. Pedro tarafından ilan edilen 1824 anayasası altmış beş yıl sürmüştü. Çok uluslu ve ticari olarak açık bir ülke olan 19. yüzyıl Brezilya'sı, Latin Amerika'nın başkanlık bölgelerine yerleşmiş albay ve generallerin rejimlerinden üzücü derecede farklılık sağlamıştı. Simón Bolívar, geleceğin koloni karşıtı ayaklanmaları için trajik bir örnek olmuştu.

15 Eylül 1830

Liverpool-Manchester Tren Yolunun Açılışı

Tren Yolu Çağının Şafak Vakti

Ayağa kalktım ve başlığımı çıkararak “önümdeki havayı içtim.” Gözlerimi kapattığımda bu uçuş duyusunu oldukça hoş ve değişikti...

Fanny Kemple, aktris ve acemi tren yolcusu (26 Ağustos 1830)

1830'da Liverpool İngiltere'nin en hızlı büyüyen limanıydı ve Lancashire dokumacılığı, serbest ticaret akımının ana vatanı olan Manchester'ı zenginleştirmişti. Dolayısıyla, George Stephenson tarafından yapılmış kırk sekiz kilometrelik tren yolu hattı, İngiliz sanayi Devrimi için oldukça önemli olan iki şehri birbirine bağlamaktaydı. Büyük viyadükler inşa edilmiş, derin yollar açılmış, çok fazla miktarlarda toprak yer değiştirmiş ve biniş yerleri Lancashire düzlüğü seviyesinin üstünde yükselmişti. Olağanüstü ve pahalı bir projeydi. Tren yolunun 1.6 kilometresinin inşa edilmesi için 40.000 pound gerekmişti ve tren yolu şirketi hükümetten 100.000 pound borç almak zorunda kalmıştı. Tren yolu şirketleri artık transfer yöntemlerinin kanallarla yapılandan daha ucuz olacağını tahmin ederken kendilerine pek güvenmiyorlardı. Fakat tren yolları gelecek haline gelmişti ve dramatik, görülmüştü görüntüsü coşkulu kalabalıkları kendisine çekiyordu, özellikle de geniş kapsamlı yolcu hizmeti sunan ilk hat olması nedeniyle Liverpool-Manchester.

Stephenson aynı zamanda, buhar gücüyle çalışan en iyi lokomotif motoru için düzenlenen yarışmayı da kazanmıştı. Oğlu Robert ile inşa ettiği ve çoklu alev borularına sahip kazanıyla Rocket, rakiplerinkilerden daha hafifti ve daha az kömür yakıyordu. 1829 yılının Ekim ayında yapılan Rainhill denemesi sırasında, 10.000 izleyici mo-

torun 96 kilometreyi saatte ortalama 22,5 kilometre hızla kat etmesini izlemişti. Bir başka Stephenson tasarımı olan Planet (Gezegen) saatte 32 kilometre hızla gidebiliyordu ve 1830 yılının sonuna gelindiğinde Liverpool-Manchester hattında hizmet veriyor olacaktı.

Liverpool'da gerçekleşecek kutlama yemeği için sekiz tren Manchester'dan hareket etmişti. Güney hattında yolculuk eden ilki, Wellington Dükü olan başbakan, artık patronuyla ancak belirli koşullar altında konuşan içişleri bakanı Robert Peel ve Liverpool milletvekili William Huskisson'un da dahil olduğu en önemli davetlilerin seksenini taşıyordu. Stephenson'un kendisi tarafından yönetilen Northumbrian motor tarafından çekilen trenin kendisi, Amerika'dakilerin aksine İngiliz tren yollarının nostaljik bir posta arabası tasarımını izlemesine karar verilmesinden dolayı, ayrı vagonlara bölünmüştü. Diğer yedisi kuzey hattını takip ediyordu. Altmış dakika sonra, neredeyse yarı yola gelindiğinde, önde giden tren durdu ve Huskisson'la birlikte diğerleri de bacaklarını esnetmek için dışarı çıktı. Diğer trenlerin, saltanat arabası gibi vagonunda oturan dükü selamlamak için geçit töreni halinde geçmesi gerekiyordu.

Huskisson'u gören dük, ona el sallamış, vagonun kapısını açarak selamlama amacıyla elini dışarı uzatmıştı. Huskisson yaklaştı. Bir sonraki treni çeken *Rocket*, kuzey hattından duman üfleyerek gelmekteydi. Gezinen kişilerden ikisi kendilerini dükün vagonunun karşısına atmıştı ancak, o yaz serin bir havada Kral IV. George'un cenazesine katıldığından beri romatizma rahatsızlığı çeken Huskisson, açık vagon kapağına ulaşmaya çalışırken tökezlemişti. *Rocket* hızla üstüne doğru gelirken kuzey hattının üzerine düşmüştü. Motor uyluğunu tamamen ezmişti. Huskisson şöyle demişti; "Ölümümü gördüm." Her zaman pratik olan Stephenson, ilk vagonu diğerlerinden ayırmış, ölmek üzere olan adamı onun içine taşımış ve treni saatte doksan altı kilometrelik hiddetli bir hızla Ecclese sürmüştü, ancak tıbbi yardım Huskisson'un hayatını kurtaramamıştı.

William Huskisson (1770-1830) liberal bir Tory'di (muhafazakâr) ve İngiltere'nin çağdaşlaşması sürecinde tren yollarının savunucusuydu. Ticaret ve Sanayi Dairesi başkanlığına getirilmiş ancak 1828 yılında hükümetin parlamentoyu reforme edememesinden ve iş ara-

yanların güneydoğudan yeni sanayileşen orta ve kuzeye gitmeleriyle birlikte İngiltere'nin yeni toplum modelini temsil eder hale getirememesinden dolayı istifa etmişti. Bazı eski parlamento koltukları artık nerdeyse tamamen boş durumdaydı. Huskisson ile aynı zamanda savaş bakanlığı görevinden istifa eden Viscount Palmerston, Halk Temsilciler Meclisi'ne "Leeds ve Manchester gibi kalabalık yerlerin temsil edilmezken, insanların yeşil toprak parçalarının iki Milletvekili çıkardığını görmelerinin" acınacak bir durum olduğuna dair şikâyetle bulunmuştu. 1828 yılından beri başbakan olan Wellington Dükü, bu yenilikçi sezgilere karşı çıkmış ve sadece kendi hükümetinin çıkarıldığı, Romalı Katoliklere oy kullanma hakkını veren Katolik Eşitlik Kanunu'nu isteksizce kabul etmişti. Ancak 1830 yılının Eylül ayında Wellington bazı problemler yaşıyordu. Özgürleştirme kanunu (eşitlik haklarının verilmesi) doğal ittifakları olan tutucu muhafazakârlar arasında yabancılaşmasına neden olurken, yaradılışının dürüst olmasına rağmen açıkça muhalif olmasından dolayı liberaller arasında da destek sağlamamıştı. Genel seçimde partisi kısa süre önce yeniden seçilmişti ancak, politikacıların "kendilerini insanlığın tutku, çıkar ve düşünceleri için nasıl faydalı hale getireceği" ile ilgili konuşmalarıyla Palmerston, güçlü bir muhalefet lideri haline geliyordu. Bunlar düklükle ilgili hassasiyetler değildi, ancak düşünceli Muhafazakârlar (Tory) Paris'te kısa süre önce gerçekleşen ve yenilenmiş Bourbonları (muhafazakârları) yerinden eden devrimden ders çıkarmaktaydılar. Muhalif bir duruş kendi kendilerini yok etmelerine neden olabiliyordu. Wellington'un dogmatizminden bıkmış durumda olan Peel, giderek daha mesafeli hale geliyordu.

1830'lara gelindiğinde İngiltere ekonomisi, Huskisson'un siyasetinden dolayı oluşan kötü bir çöküşten sonra düzelmeye çalışıyordu. Serbest Pazar öğretisi inananı olarak vergilerde ve görevlerde bir azalma olması için zorlamıştı; ancak bu zaten gelişmekte olan ekonominin fazla hızlı gelişmesine neden olmuştu. Altın ve gümüş, ithal maddeleri satın alabilmek için İngiltere'nin dışına çıkıyordu ve yabancı ülkelere olan kredi borcu gibi gittikçe artmakta olan sermaye ihracatı ile birlikte bu durum 1825-1826 yıllarındaki banka krizine yol açmıştı.

Bu garip şartlar altında Wellington, Huskisson'un ve liberal Muhafazakârlar arasındaki arkadaşlarının desteğine ihtiyacı olduğuna karar vermişti. Dolayısıyla Eylül'ün on beşi, içinde bulundukları şartlar bu iki adamı Londra'dan çok uzakta bir yerde bir araya getirdiğinde, –Wellington bu yeni tren yollarından hiç hoşlanmasa bile– bu konunun tartışılması için ideal fırsat gibi görünmüştü.

Yakıtlardan güç üretilmesini sağlayan motorlar ilk olarak kömür madenlerinden su pompalanması ve maden asansörlerindeki kabloların döndürülmesi için kullanılmıştı. 1769 yılında, eskiden topların hareket ettirebilmek için kullanılan daha hafif ve dolayısıyla daha hareketli motorların üretilmesi için yüksek basınçlı buhar kullanan ilk kişi Fransız mühendis Nicolas-Joseph Cugnot olmuştu. James Watt, kanal gemilerinin kullanılmasında kullanışlı olduğu fark edilen ilk modern buhar pompalayan motoru bulmuştu (1776). Bunun sonrasında George Stephenson, tren yolu ulaşımı için buharlı lokomotif geliştirmişti. Atların çektiği vagonları taşımak için tasarlanmış tahta raylar 16. yüzyıldan beri İngiliz ve Alman maden ocaklarında kullanılıyordu ve demir raylar ise Whitehaven yakınlarındaki Lowther ocaklarında 1783 gibi eski tarihlerden beri döşenmekteydi. 1821 yılında bir grup kuzeyli iş adamı, Darlington'dan Stock-on-Tees'e kadar buharlı ray hattı inşa etmelerine izin veren yasa tasarısını Parlamento'dan geçirmişti. Stephenson projedeki başmühendis olmuş ve tüketilen buharın bir baca kanalıyla yukarı çıkıp havayı da arkasından getirmesi ile hava akımını da arttırdığı buhar patlamasına öncülük etmişti.

Bu arada, Thomas Telford (1757-1834), İngiltere boyunca 1470 kilometrelik yeni ve 450 kilometrelik yenilenecek askeri raylarda kullanılmak üzere kendi bağımsız buhar lokomotif motor programını geliştiriyordu. Sadece tek bir şirketin kullanımına özel rota tasarlanmasını gerektirmelerinden dolayı aslen ekonomik ve rekabetçi olmayan tren yolu doğasına karşı çıkıyordu. Telford'un meslektaşı olan Goldsworthy Gurney bunun yerine, 1829 Temmuz'unda Londra'dan Bath'e olan dönüş yolculuğunda saatte ortalama 24 kilometre yapan bir hafif buhar-jet motoru tarafından çalıştırılan buhar güçlü bir yol aracı geliştirmişti. Ancak İngiltere'nin madencilik ve sanayi şirketle-

ri, şimdiye kadar sabit hat sistemine oldukça fazla yatırım yapmıştı ve tren yolları, destekçilerinin güçlü lobisi sayesinde, tekeltcilerin ve özel çıkarların manipülasyonuna açık parlamento sisteminin son yıllarından faydalanmıştı. Rekabetten korkan fayton ve atlı hizmet sağlayıcıları yollardaki daha hızlı transfer çeşitlerine karşı çıkıyordu ve dolayısıyla buhar gücüne dayanan yol araçlarına geçiş ücreti zorunlu hale getirilmişti.

Buhar, karalar kadar denizleri de değiştirmişti. Tahta buhar gemileri 1800'lerin bir Kuzey Amerika buluşuydu ve gövdelerinin suyun altında kalan kısmının sığ olması Amerikan nehirleri için idealdi, ancak İngilizler buhara ek olarak demir kullanarak Amerikalılardan bunu çalmıştı. Zaruriyet buluşlara kaynaklık etmişti; çünkü Napolyon Savaşları gemiler inşa etmek için İngiltere'yi ağaçlardan mahrum etmişti. Fakat İngiltere'de, demir cevheri ve demiri eritmek için gerekli olan kok kömürü kaynağı oldukça zengindi. 1822 yılında, ilk gerçek demir buhar gemisi, Kanal'dan Sen Nehri'ne kadar yolculuk etmişti.

Buhar gücü, deniz iletişimi konusundaki genel gelişmenin bir parçasıydı: 1820 yılında, deniz feneri inşa etmek için oluşturulan İngiliz ve Fransız ulusal programları başlatılmıştı ve yeni buhar gemilerinde dümenle idare etmeye yardımcı olacak daha iyi haritalar bulunuyordu. 1800 sıralarında, sadece 109 adet kesin boylam-enlem konumu bulunuyordu. 1817'ye gelindiğinde bu sayı yaklaşık 6.000 olmuştu. Buhar gemileri nehirlerden okyanuslara uzanmıştı ve 1830 yılında, bir posta buhar gemisi Falmouth'dan Doğu Akdeniz'e yolculuk etmişti. Buhar gücü, okyanusta yolculuk eden yolcuların bilet ücretlerini dörtte üç oranında azaltmıştı ve 1830 yılında New York'a bir biletin ücreti 5 pound olmuştu. Avrupa'nın 1750'lerdeki 150 milyonluk nüfusundan 1900'lerde 400 milyonu aşan olağanüstü nüfus büyümesinin bir sonucu olarak Birleşik Devletler'e yapılan toplu göçlerin gelişimiyle birlikte, ucuzlaşan bilet fiyatları önemli bir talebi karşılamıştı. Göçler, denizler aşırı olduğu kadar kara yolu ile ve ülke dâhilinde de gerçekleşiyordu. Tren yolları, köylüleri vatandaşlara ve kırsal proletaryayı kentsele dönüştüren kentseleşmenin aracılardıydılar; oysaki 1800'lü yıllarda İngilizlerin sadece 10.000 kişilik yüzde yirmisi kent-

lerde yaşarken, 1851 yılına gelindiğinde bu rakam neredeyse iki katına, yani yüzde otuz sekize ulaşmıştı.

Daha hızlı iletişim, yeni bir çeşit burjuva politikasının evleri olan villalarıyla kenar mahalle bölge kentleri yaratmışlardı. Bunlar ayrıca hükümetlerin düzen iddialarına yardım ediyorlardı. Telford'un Londra'dan Holyhead'e olan yolunun maliyeti 750.000 pounddu ve bu yol yolculuk süresini kırk bir saatten yirmi sekiz saate indirmişti. İngiliz hükümeti, İrlanda ile kurulan Birlik'in ardından (1801) muhalif bölgelere daha hızlı ulaşabilmeye ihtiyacı olmasından dolayı faturayı kabul etmişti. Prusya ve Piemonte tren yolu inşasını, sırasıyla Almanya ve İtalya'dan geçecek şekilde yönlendiriyorlardı ve sonradan bu iki ülkenin birleşmelerini yöneteceklerdi. Amerikan Sivil Savaşı'ndan sonra Merkez Pasifik ve Batı Pasifik, 1869 yılında iki hatın Utah'ta birleşmesi ile ilk kıtalararası tren yolu sistemi olmuştu. Tren yolu tarifeleri, aynı zamanda askeri stratejinin de bir parçası haline gelmişti ve İspanya'nın Fransa'ya karşı duyduğu şüphe, bu ülkenin tren yolu ölçümlerinin Batı Avrupa standartlarından farklı olduğunu ortaya koymuştu.

Wellington'un bakanlığı, Londra'ya dönmesinden sonra yaklaşık iki ay daha devam edebilmiş ve Halk Temsil Meclisi'ne prensip olarak politik devrime karşı olduğunu söylemesinin ardından çökmüştü: İngiltere'nin anayasası, kesinlikle toprak sahibi aristokrasi ve seçkinler tabakasına güç sunmasından dolayı takdire şayandı. İki yıl sonra Whig hükümetinin Devrim Yasası, Wellington'un dünyasını kemirmeye başlamıştı. Liverpool ve Manchester, buhar ve hız, kazanıyordu.

23 Ağustos 1833

Parlamento Özgürlük Yasası'nı Çıkartıyor

Köleliğin Kaldırılması

Ben Bir İnsan ve Kardeş Değil miyim?

Köle Ticaretinin Kaldırılması Komitesinin Mottosu

Onlar; bu garip insanlar, benim adamlarım ya da kardeşlerim değiller...

W.M. Thackeray

Suçluluk duygusu, aldırılmazlık ve iki yüzlülük, İngiltere parlamentosunun Azat (Özgürleştirme) Yasası ile ilgili tartışmalarına damga vurmuştu ve 1833 yazında, hiçbir kabine başkanı kıdemsiz parlamento üyelerinin konuşmaları sırasında orada bulunmamıştı. Aile malvarlığı, Demerara'daki bir şeker plantasyonuna dayanan yirmi üç yaşındaki Milletvekili William Gladstone, ilk büyük parlamento konuşmasını yapmıştı ve babasının Jamaika'daki malvarlıklarının yöneticisinin "insanlık için bir atasözü değerinde" olduğunu söylemişti. O zamanlar hâlâ bir Muhafazakâr (Tory) olmasına rağmen, gelecekte bir gün köleliğin gitmek zorunda olduğunu kabul etmiş ve Yasa'ya karşı oy vermişti. Özgürlük Yasası, yine de Halk Temsilciler Meclisi'nden geçmiş (23 Ağustos) ve kölelik karşıtı kampanyanın baş parlamento üyesi olan William Wilberforce (1759-1833), 29 Temmuz'da, hayatı boyunca uğrunda çalıştığı şeyin gerçekleşmek üzere olduğunu bilerek ölmüştü. İngiltere'nin plantasyon kolonilerindeki 776.000 köle, -1837 yılına kadar süren bağlı bir çiraklık sisteminin altında olmalarına rağmen- 1 Ağustos 1834 tarihinden itibaren serbest kalmıştı. Yaşları altının altında olan köleler ise hemen azat edilmişti. Köle sahipleri, kaybettikleri insan gücünün telafisi için 120 milyon pound almıştı.

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde, kölelik o kadar eski bir kurum olarak kalmıştı ki, sosyal hiyerarşinin doğal bir kısmı olarak görülüyordu. Britanyalılar asla köle olmamış olabilirlerdi; ancak İngiliz kolonilerindeki köleleştirilmiş Afrikalılar, uygarlık kumaşının bir parçası haline gelmişti. Dolayısıyla bu, William Wilberforce'un bir devrimci değil, İngiliz uygulamasının –diplomatik, saygılı ve esprili– bir parçası, iyi bir “Halk Temsilciler Meclisi adamı” olmasına yardım etmişti. Afyon bağımlılığı bile kendi yaşlılarının oluşturduğu yüksek sosyete için alışılmamış bir şey değildi. Köleliliğin haksızlıklarına karşı gözlerini açmasından dolayı Evangelist Hristiyanlığa geçmesi, onun diğer sevimli ve ağırkanlı üst sınıf İngilizlerinden biri olmaktan çıkaran şeydi. Köleliğin kaldırılması yanlısı mücadeleye, kendi kişisel popülarlığının yanı sıra, evangelist öğretinin karakteristik duygusallığını yansıtmıştı. Kölelikle olan ilişkisi de dahil olmak üzere İngiltere'nin enerji veren bir ulusal devrime ihtiyacı olduğunu düşünen, iyi bağlantılı ve zengin evangelistlerden oluşan birbirine bağlı bir grup olan, Clapham Mezhebi'nin bir üyesi olmuştu.

İngiltere'nin Batı Hindistan'daki köle ticaretini kaldırması (ancak köle sahipliği kurumu kaldırılmamıştı) (1807), çalışmalarda yer alan İngiliz buyruğu altındaki kişilerin ulaşım ve çok çalışma hükümlerini belirleyen Özgürlük Yasası (1811) tarafından takip edilmişti. 1819 yılına gelindiğinde, tüm İngiliz kolonileri, köleler üzerinde hak iddia edenlerin haklarının mahkemelerde belirlenmesi için kayıt kütükleri kurulmuştu. İngiltere ayrıca, Viyana Meclisi'ne katılan ülkelerin prensipte köle ticaretine karşı çıktıklarını kabul etmelerini garanti altına almıştı. Wilberforce, Köle Ticaretini Kaldırmayı Etkileyen Topluluk'u kurmuştu ve 1821 yılından sonra, İngiliz hâkimiyetinin olduğu her yerde, Köleliğin Hafifletilmesi ve Kademeli Olarak Kaldırılması Topluluğu'nu kurma amacına geri dönmüştü. Artık amaç, köle mülkiyetinin Batı Hindistan da dahil olmak üzere İngiliz İmparatorluğu'nda hâlâ yasal olmaya devam etmesinden ve yasal korumanın köleleştirilmiş bireyler için genişletilememesinden dolayı, köleliğin kendisinin bir kurum olarak kaldırılmasıydı. Köleliğin kaldırılması yanlıları, diğer ülkelerin köle çalıştırmayı sürdürerek rekabet avantajı kazanabileceklerinden dolayı, köleliğin küresel bir şekilde kaldı-

rilması gerektiğini söylüyordu. Batı Hindistan toprak sahipleri güçlü politik lobiye sahip olduklarından dolayı ekonomi önemliydi; bu tarz 1.800 çiftlik sahibinden 1.200 civarı İngiltere'de yaşıyordu ve 1798 yılına gelindiğinde İngiltere'nin denizaşırı gelirinin yüzde sekseni Batı Hindistan'dan gelir duruma gelmişti.

Köleliğin kurumsal olarak kontrol edilmesi, köle iş gücüne dayanan faaliyetlerdeki küresel genişleme nedeniyle, 18. yüzyılın sonları nedeniyle güçleniyordu. Güney Amerika'dan gelen pamuk ihracatı, Eli Whitney pamuk tiftiğini tohumlardan mekanik yollarla ayıran pamuk çıırırını bulmasından önce, daha küçük boyutlardaydı. Bir plantasyon kölesi artık günde yarım kilogram yerine 22,5 kilogram pamuk üretebiliyordu. Kölelik, pamuğun değer kazanarak kral haline geldiği Alabama, Mississippi, Louisiana ve Teksas gibi güney devletlerini arkadan destekliyordu. İngiltere'nin işçilik gücünden tasarruf eden iplik eğirme makineleri sayesinde artarak üretken olan ve giderleri azaltan dokuma endüstrisine sahipti ve çok büyük bir pamuk ihracatçısıydı. 1810 yılına gelindiğinde İngiltere, Birleşik Devletler'den gelenin yaklaşık yarısı kadar, yani 35,5 milyon kilogram ham pamuk tüketiyordu ve 1860 yılında, toplam ihracat yüzde doksan ikisinin güneydeki plantasyonlardan geleceği şekilde yarım milyar kilogramı geçmişti. 1830 yılının başında, işlenmiş pamuk İngiltere'nin toplam ihraç ettiklerinin yarısından fazlası olmuştu ve pamuk Amerika'nın en büyük ithalat ticareti haline gelmişti.

Amerikan Meclisi köle ticaretini yasaklamıştı (1807) ancak kaçakçılık ve yüksek doğum oranları köle tedarikinin artması anlamına geliyordu. Birleşik Devletler'deki köle nüfusu 1810 yılındaki 1.119.354 sayısından 1860 yılında 3.963.760 sayısına yükselmişti ve köle üreticiliği, çoğunlukla tütün yetiştirmeye adanmış olan tükenmiş toprakları, pamuk yetiştirmek için uygun olmayan eski güney bölgelerde (Virginia, Georgia ve Carolinas) önemli ekonomik bir faaliyet haline gelmişti. Fiziksel olarak uygun olan erkekler, kadın kölelerin yılda bir kez doğum yapmalarını garantilemek için sağlanıyordu. Talebin arzdan fazla olması nedeniyle, ihracata getirilen yasağın bu tarz "evde yetiştirilmiş" kölelerin değerini artırmak gibi bir etkisi olmuştu ve bir kölenin gerçek anlamdaki değeri 1800'de 50 dolarken, 1850'lere gelin-

diğinde 800 dolar ile 900 dolar arasında değişen bir tutara fırlamıştı.

Merkez ve Güney Amerika'dan toplam 11,5 milyon Afrikanının yüzde yetmiş beşi transfer edilmiş; 9,5 milyon kişi canlı olarak ulaşmıştı. Bu başarılı bir işti ve İngiltere'nin ticari gemileri bunun temeli ni oluşturuyordu. 800 köle taşıyan basit bir doğu-batı seferi, 19. yüzyılın ilk ekonomik patlama zamanlarında net olarak 60.000 pound değerinde altın kâr ediyordu. 1800 yılında Brezilya nüfusunun yarısı köleydi ancak, 1850 yılında köle ihracatına getirilen yasaktan sonra bu rakam, 1888 yılındaki azat etmeye kadar ülkenin köleliği yasaklamamasına rağmen, yüzde on beşe düşmüştü. Karayipler'de, köleler nüfusun çoğunluğunu oluşturuyordu. İngiltere'nin, plantasyonları Avrupa'nın şeker talebini karşılayan Batı Hindistan kolonilerinde 600.000 kölesi vardı. İngiltere'nin kişi başına şeker tüketimi dünyadaki en yüksek orandı ve 1790'larda İngiltere yıllık olarak 70.000 ton ihraç ediyordu.

Köleliğin kaldırılması yanlıları vicdan bilincini hızlandırmayı ve köleliğin, ister köleler ister çiftlik sahipleri isterse de sadece ahlâk dışı akıbetler zincirinin son halkası olan tüketiciler olsun, dahil olan herkesin karakterini nasıl bozduğunu göstermeyi umuyordu. İngiliz Quaker mezhebi üyeleri, ilk olarak 1783 yılında parlamentodan köleliğin kaldırılmasını rica etmişti ve Pennsylvania'lı kardeşleri de ilk resmi muhalefete 1688 yılında ses vermişti. Mansfield Baş Yargısı'nın, kaçak bir köle olan James Somerset'in İngiltere'den Virginia'ya dönmeye zorlanamayacağını bildiren 1772'deki hükmü, İngiliz kanununda köleliğin konumunu sonlandırma açısından bir dönüm noktası kararı olmuştu: "Bu davaya İngiltere kanunu tarafından izin verildiği ya da davanın onaylandığını söyleyemem; dolayısıyla siyahlar dışarı çıkarılmalı." Ancak İngiliz köleliğin kaldırılması yanlılığı, bireylerin nadir sezgilerinin ötesine geçmiş ve ilk kez tek politikalı bir mücadelenin önemini göstermişti. Şekerin boykot edilmesi, aydın kişiler arasında önemli bir işaret haline gelmişti ve büyük parlamento konuşmacısı Henry Brougham, seçilmeleri durumunda köleliğe karşı oy vermeye adanmış parlamento adayları için bir taahhütname düzenlemişti.

Bilgi toplamak anahtar noktaydı ve Thomas Clarkson kölelerin

kendileriyle röportaj yapan, yaşam koşullarını inceleyen ve kölelerin ölüm oranları hakkında istatistikler çıkaran baş eylemciydi. Özgürlük Yasası'ndan sadece birkaç gün sonra parlamento, dokuz ile on üç yaş arasındaki çocukların çalıştırılmasını kısıtlayan ve dokuz yaşın altındakilerin ise çalıştırılmasını yasaklayan Fabrika Yasasını da çıkarmıştı. Köleliğin kaldırılması yanlılığı, hükümetlerin harekete geçmesini zorlamak için, iyi örgütlenmiş öfkenin gücünü de kullanıyordu. 1820'lerde hükümet Batı Hindistan'daki en kötü istismarları durdurmaya çalışıyordu ve kadınların kamçılanmasının ve köleleri yönetenlerin kamçı kullanmasının yasaklanmasını emreden bir telgraf yollamıştı. Bu Demerara'daki çiftlik sahipleri tarafından zapt edilmişti ve sonrasında da köleler telgrafın içeriği hakkındaki söylentilere dayanarak ayaklanmıştı. İki yüz köle öldürülmüş ve diğerleri bin kırbaça kadar çıkan cezalar alırken, kırk yedisi resmi olarak idam edilmişti. İngiliz kamuoyu buna karşı olumsuz tepki vermişti ve ne kadar çok olursa olsun Batı Hindistan gelirleri artık önemli bir politik ve sosyal güç olan İngiliz saygınlığını rencide etmeye başlamıştı.

Deniz gücüyle birlikte İngiltere, Avrupa güçlerinin 1814-1815'teki köle ticaretini yasaklamasının doğal zorlayıcısıydı; ancak Avrupa kolonileri (özellikle bağımsız olmalarının ardından) baş edilmesi güç hale gelmişlerdi. İngiliz çıkarlarından oldukça fazla etkilenen Şili, 1823 yılında siyah kölelerini azat etmişti. Ancak Brezilya, köleliğin kaldırılması konusunda İngiltere ile antlaşmasının yükümlülüklerinden kaçınıyordu. Latin Amerika'daki eski İspanyol kolonilerinin çoğu 1850'lere kadar köleliğin uygulanmasına devam etmişti. İngiliz baskısı ayrıca, ticaretin kaynağın olduğu yerde durdurulmasına da çalışıyordu. Donanma, 1808 yılında Afrika'nın batı sahillerine kölelik karşıtı bir hava filosu saldırısı düzenlemişti ve Birleşik Devletler donanması da bunun aynısını gerçekleştirmişti. Ancak, İspanya, Fransa, Hollanda ve Portekiz, özellikle Afrikalıların kendi kabile reisleri ve kentleri arasındaki yerli ekonomilerinin köleliğe yönelmesinden sonra, kolonilerinde kölelerin toplanmasını durdurmak için çok az şey yapmaktaydı. Dolayısıyla, İngiltere'nin 1815'ten başlayarak Afrika'ya doğru ilerlemesi, insancıl tartışmaları sömürge çıkarıyla birleştirmişti. Hem yeni stratejiler hem de yeni etik anlayışı, İngiliz im-

paratorluğunu, batıdan ve Karayiplerden, doğuya ve Hindistan'a kadar yeniden yönlendiriyordu. Aydınlanmış değerlerin ve mantıksal hükümetin yukarıdan zorlamasıyla İngiliz kolonileşmesi artık değişmek ve onlarla sadece ticaret yapmak yerine yerlilerin alışkanlıklarını ve inançlarını değiştirmek ve geliştirmek istiyordu. Dolayısıyla, Hindistan ceza kanunu (1861) köle sahipliğini yasaklamıştı.

Diğer imparatorluklar da boyundurukları altına aldıkları insanlar arasında köleliği yasaklamıştı: Rusya tarımsal kölelerini serflere dönüştürmüştü (1679) ve Rus genişlemesinin bu bölgeye girmesinin ardından, 1860'larda Kafkaslar'da kölelik yasaklanmıştı. Ancak İngiliz genişlemesi özellikle, ahlâki enerji ve kendine güvenen Hristiyan erdemi tarafından belirlenmişti. Bu, özellikle Orta Doğu'da imparatorluk politikasına yeni bir belirsizlik katmıştı. İngiliz donanması, siyah Müslüman kabile reislerinin, Zanzibar merkezli, çok geniş alanda köle ticareti yapan Arap tüccarlarla işbirliği yaptığı Hint Okyanusunu ve Doğu Afrika sahillerini koruma altına almıştı. Afrikalı köleler, Basra Körfezi üzerinden İran'a, Türkiye'ye ve Mezopotamya'ya gönderilmişti. Hristiyan Etiyopya kölelerinin ticareti ise İngilizler için özellikle hakaret gibiydi ve donanma görevlileri, köle haklarını para için satmaya hazırlanan yöneticilerle sık sık yerel anlaşmalar yapmak zorunda kalıyorlardı. Bu da İngilizlerin körfeze nüfuz etmesine ve İngiltere'nin Arabistan ve yakın topraklarda diplomatik varlığını göstermesine yol açmıştı. Basra ve Bağdat'ta İngiliz yerleşkeleri kurulmuştu. Köleliğin kaldırılması yanlılarının manevi inançları, imparatorluğun iktidar hesaplarının bir unsuru haline gelmişti.

8 Temmuz 1853

Komodor Perry Tokyo Körfezi'ne Demir Atıyor

Japonya Modern Dünya'ya Açılıyor

Japonya'nın askeri ve savaş taraftarı gücü, Avrupa için uzun zamandır bir mezarlıktaki hayalet kasaba, bir baş ağrısı ve bir dehşet olmaktadır... Bizim ulusumuz hayaletin örtüsünü kaldırdı...

Bir Amerikan denizcisi – 1853

8 Temmuz 1853 tarihinde iki fırkateynini ve iki yelkenli gemisinin dümenini Edo yakınlarındaki Uraga'nın müstahkem limanına yönlendiren görevli, deniz kuralları, savaşın gerçekleri ve zamanın gelişmiş teknolojisi hakkında oldukça bilgiliydi. Komodor Matthew C. Perry (1794-1858), Birleşik Devletler Deniz Kuvvetleri'nin Amerikan donanmasının ikinci buharlı fırkateyni olan *Fulton*'u kumanda etmiş ve Birleşik Devletler'in mühendislerinden oluşan ilk deniz kuvvetleri birliğini düzenlemişti; ayrıca eskiden Teksas'ın Meksika ili olan topraklarının ilhakıyla sonuçlanan Amerika-Meksika Savaşı sırasında olayları da görmüştü. Bu zafer Amerikan siyasetinin, “açık kader” hareketinin amaçlarından bazılarını hayata geçirmişti; hareket ülkenin genişlemesinin bir görev olduğuna ikna olmuştu. Walt Whitman'a göre bunun anlamı, “ne kadar ileri, o kadar iyi”ydi. Ancak Perry aynı zamanda Japonya'nın iki yüzyıl süren tecridini incelemiş ve ancak “kararlı duruşlu” bir deniz kuvvetleri gösterisinin, Birleşik Devletler ile diplomatik ve ticari ilişkiler kurmak konusunda Japonları ikna edebileceği sonucuna varmış dikkatli bir strateji uzmanıydı. Japonların rütbeye duydukları saygıyı takdir eden Perry kendisine “amiral” diyordu ve Japonya'nın kalıtsal askeri yöneticileri olan Toku-

gawa şogunluk* temsilcileri ona Nagasaki'ye gitmesini söylediklerinde gitmeyi reddetmişti. Yabancılar için tek limanları olan bu liman, Hollanda ile sınırlı ticarete izin verdikleri tek yerdi. Perry, Birleşik Devletler başkanından getirdiği mektubu iletme görevini tamamlamasına izin verilmezse denizden bir bombalama yapma tehdidinde bulunmuştu. Japonlar gemilerine bakmışlar ve onun geçmesine izin vermeye karar vermişlerdi. Bundan sonra, "siyah gemiler" batı tehdidi için kullanacakları deyim haline gelmişti.

Komodor Perry, Fillmore'un mektubunu 14 Temmuz günü Kurihamada şogunluk temsilcilerine vermiş ve onlara cevapları için geri döneceğini söylemişti. 1854 yılının Şubat ayında, dört yelkenli gemi ve üç buharlı geminin yanı sıra 1600 kişiyle geri gelmişti. Japonlar, kabullerine dair antlaşmanın bir taslağını hazırlamıştı ve durumu kurtaran diplomatik bir sürenin sonunda, Perry'nin karaya çıkmasına izin verilmişti ve görüşmeler başlamıştı. 31 Mart'ta Perry, "kalıcı" Japon-Amerikan dostluğunu garanti eden Kanagawa Antlaşması'nı imzalamıştı. Opium Savaşı'nda Çin'in üstün batı teknolojisi tarafından yenildiğini gören Japonya, savunmasını geliştirirken zaman kazanmak istiyordu. Antlaşma Birleşik Devletler gemilerinin iki küçük limanından akaryakıt ve diğer ihtiyaçlarını karşılamalarına izin veriyor, Shimoda'da bir konsolosluk bulundurmalarına imkân sağlıyor ve ticaret hakları için yolu açıyordu. Şogunluk, Japon tecridini koruma konusunda yetersiz kalmıştı. Karakteristik bir dipnot olarak Perry, dönüş yolculuğunda Tayvan'dan demir almış ve on gününü gelecekteki Amerikan madenciliği açısından adanın kömür yataklarını incelemekle geçirmişti. Tayvan'ın, aynı Küba'nın 16. yüzyıl İspanyasında Amerika için olduğu gibi, Amerika'nın gelecekte bölgenin keşfi için kullanabileceği kullanışlı bir merkez olduğunu düşünmüştü. Ancak, Birleşik Devletler hükümeti, onun Amerikan hâkimiyeti talebi teklifini reddetmişti. Her şeyden önce, dört gözle beklenen yeteri kadar Asya macerası bulunuyordu.

Japonya'nın Perry'ye olan yanıtı, Japon yönetici sınıfı arasındaki güç mücadelesini yansıtıyordu ve gelişi üzerine gündeme gelen ko-

Japonya'da 1192-1868 yılları arasında babadan oğula geçen askeri diktatörlük kurumu. [ç.n.]

nular yeni değildi. 1837'de Uraga kanalına giren silahsız bir Amerikan ticari gemisine ateş edilmiş; biri yetmiş iki toplu bir savaş gemisi olmak üzere iki gemi kullanan Komodor James Biddle 1846'da Edo Körfezi'ne demir atmış ve ticari anlaşmaları reddedilmiş; 1848'de Kaptan James Glynn Nagasaki'ye doğru yelken açmış ve geri dönerek Meclise Japonya'nın ticaret görüşmelerini kabul etmeden önce bir güç kanıtına ihtiyaç duyabileceğini belirtmişti. Perry tehdidinin daha önceki günlerde gerçekleşenlerden daha ağır olduğunu fark eden Tokugawa şogunluğu, soylulara danıştığında birbiriyle çelişen danışmanlıklar almıştı. Pek çoğu uzlaşmaz bir tecride saplanıp kalmıştı ancak, Li Naosuke günü kurtaracak şekilde üstünkörü bir uzlaştırma tavsiyesinde bulundu: Japonya'nın yabancılarla iletişim kurma ihtiyacı, sadece tecrit politikasını yeniden uygulayacak güce sahip olmak için kendisine zaman kazandıracak kadardı. Bu yaklaşım kazanmış ve bunu takip eden birkaç ay içinde İngiltere, Rusya ve Hollanda kendi ticari antlaşmaları konusunda kazançlı çıkmıştı.

Bu siyasi bölünme, hali hazırda tahtın sahibi olan Tokugawa Iesada'nın çocuğu olmamasından dolayı, kalıtsal şogunluk tahta geçme sistemindeki krizle çakışmıştı. Farklı kamplar, şogunun ilk kuzeni olan yaşça küçük Iemochi ve kabileye sadece uzaktan kan bağı bulunsa da güçlü bir kişi olan Tokugawa Nariaki'nin oğlu olan Tokugawa Yoshinobu'nun birbirlerine rakip olan hak iddiaları için kaydolmuşlardı. Genç yaşından dolayı soylu bir kesimin şogunluğu kontrol etmesine izin vereceğini hesaplayan Li Naosuke, açıkça varis olan Iemochi'yi destekleyenler arasındaydı. Nariaki şogunluk içinde imparatorluk sadakatinin baş temsilcisi haline gelmişti ve artık imparatorluk makamını da şogunluk yönetiminin içine dâhil etmek istiyordu.

1858 yılına gelindiğinde Naosuke *tairo* ya da hükümetin baş danışmanı olarak gerçek güce sahip olacak konumdaydı ve desteklediği aday olan Iemochi, Iesada'nın ölümüyle birlikte şogun seçilmişti. Ancak, Amerikalılarla daha fazla ticari antlaşma imzalama kararı kendisinin felaketi olmuştu. Güçlü tecritler görüşmeleri engellemişti ve Naosuke, Birleşik Devletler ile imzalanan bir antlaşmanın, Japonya'nın, İngiltere ve Fransa ile barış yapma ihtimallerini güçlendireceğini hesaplamıştı; anlaşmaların çok daha fazla hak içermesini iste-

yen İngiltere ve Fransa'nın elçileri gelmişti ve hava filoları da hazırda bekliyordu. Bu, artan bir şekilde imparatoru, hem Japon saygınlığını hem de kendilerinin konumlarını koruması için temel olarak gören tecrit taraftarlarını kıskırtmıştı. Nariaki'nin silahlı kuvvetleri 1860 yılında Naosuke'ye saldırmış ve başını kesmişti. Babası Nariaki'nin ölümünden iki yıl sonra 1862 yılında Yoshinobu, genç şogunun muhafızı olmuştu. Onun, Iemochi'nin ölümüyle şogunluğa yükselmesinin ve tahta geçmesinin (1866) boş olduğu ortaya çıkmıştı. Onu ve babasını yükselten –ve şogun olmasına yardım eden– imparatorluk sadakati, bir kurum olarak şogunluğun karşısında yer almış, tecridi dışlamış ve batı teknolojisinden gerekli olanı alan güçlü devlet çağdaşlığı ile yeni imparatorluğu bağdaştırmıştı.

1860'ların Tokugawa şogunluğu çelişkiler yüzünden yok edilmişti. Japonya'yı yabancılar karşısında güçlendirmek istemişti; ancak bunu yapmanın tek yolu zaten isyankâr olan soylu feodal lordlara (daimyo) kendilerini savunmak için ekonomik aracı sağlamaktan geçiyordu. Yenilenmiş bu çeşit bir gücün Tokugawa'ya karşı çıkması kaçınılmazdı. Aynı zamanda samuray savaşçıları, kendi otoritelerini kılıç savaşlarıyla ispatlarken, lordlarını daha sert tecrit için zorluyorlardı. Şogunluk, ticaret antlaşmaları ile büyük güçlerin gönlünü almaya çalışırken, yerel eleştirilere daha fazla ödün vermeye karşı olduğunu söyleyen yalancı bir rejim haline gelmişti.

Ancak güç, sadece şogunlardan uzaklaşmak değil, aynı zamanda imparatorluk alanına doğru ilerlemek anlamına da geliyordu. İktidar, Japon tarihinde bir kez daha illere doğru akıyordu. Başarılı bir darbenin ardından samuray savaşçıları, Choshu bölgesinde hâkimiyet kurmuştu ve kuvvetleri Shimonoseki darboğazındaki yabancı gemilere ateş açmıştı. Bunun ardından batı kuvvetleri tarafından bombalanmıştı ve bir şogun ordusu, ili yeniden Tokugawa otoritesine boyun eğmeye zorlamıştı. Ancak Choshu samurayları teslimiyetin yasallığını kabul etmemişti ve sonrasında gelen darbe ise başlangıçta tecrit taraftarı olan soyluları iktidara getirmişti. Choshu, Japonya'nın her yerindeki memnuniyetsiz samuraylar için bir merkez haline gelmişti.

Fakat Japonya'nın güç dinamikleri başka yönlerle doğru da hareket etmekteydi. Choshu'nun yeni baskın gücü olan daimyolar artık

saf yabancı düşmanları değildiler; kendi askeri birliklerinin dramatik etkilerinin olması için batının askeri yöntemlerini incelemişlerdi. Şogun ordusu, Choshu ve Satsuma'da –Choshu'nun komşusu ve yeni ittifakı olan il– yeniden kontrol hak iddia etmeye çalıştıklarında yenilgiye uğramıştı (1866). Artık daimyolar, Japonya koşullarına uyarlanan batı yöntemlerinin, kendilerine yenilenme amaçları konusunda nasıl yardım edeceğini görebiliyorlardı. Yoshinobu, şogun olarak sadece bir yıl hüküm sürebilmişti. Radikal bir grup samuray, Kyoto'daki sarayı ele geçirmiş ve imparatorluğa ait yenilenme beyan etmişti. Satsuma ve Choshu'nun askeri birlikleri, imparatorluk ordusu olmak için Tosa ilinin askeri birlikleriyle birleşmişti; Edo'ya doğru yürüyüp onu teslim olmaya zorlamıştı. Bir önceki sene (1867) imparatorluğa yükselen İmparator Meiji Tenno, Tokyo ("doğu başkent") olarak yeniden adlandırılan Edo'daki Tokugawa kalesine yerleşmişti; Meiji yenilenmesine ve çağdaşlık konusundaki tecrübelerine başkanlık etmiş, batıya özgü kıyafetler giymiş ve batı yemeklerinin damak tadından hoşlanmıştı. Ancak ülkenin edebi gelenekleri hakkında üretken bir şair olarak, aynı zamanda Japonya'nın doğu-batı birleşimindeki tecrübelerinin sıkıntılı dinamizmi ile de kişiselleştirilmişti.

Feodal ve kırsal bir ülke, Batı Avrupa'da yüzyıllar süren bir süreç olmasına rağmen, bir nesil içerisinde kentselleşmiş ve bürokratikleşmişti. Değişimin bu hızı, imparatora tapınma ikileminin, feodalite, vatansever görev, birliğin garantisi ve çağdaşlaşmaya giden yolun çözüp birleştiriciliğini ispatlamaktaydı. Japonya'nın eski dini olan Şintoizm, Budizm'in bırakılması pahasına bir ideoloji olarak yeniden keşfedilmişti ve ulusal ilahlar için bir tapınak sağlıyordu. İmparatorluk Eğitim Karar Gerekçesi tarafından kurulan (1890) ulusal eğitim sistemi, yapısal olarak ve içeriğinin çoğu açısından batıya aitti. Ancak, Konfüçyüs taraftarlığı kadar Şintoizm de, Japonlara nasıl itaatkâr vatandaşlar olunacağını öğreten eğitim programının önemli bir unsuruydu. Teknoloji, yönetim ve iş konusunda batı tekniklerinin benimsenmesi meşru gösterilmiş ve bu teknikler Japonya'nın, imzalamaya zorlandığı adaletsiz ticari anlaşmalar hakkındaki nihai düzeltmeler için (1894) çalışmasını sağlayan bir yol olarak gösteriliyordu. Daimyo'ların 250 alanının yerini Japonya'nın yetmiş iki yö-

netimsel bölgesi alırken, telgraf ve tren yolları şehirleri ve kasabaları birbirlerine bağlıyordu. Kendisine bağlı kişiler ile birlikte iki milyon kişi olan samuraylar, bazı tartışmaların ardından sonunda, silah taşıma haklarını kaybederek ve farklı saç şekilleriyle dalga geçilerek sindirilmişlerdi. Hükümetle yakın ilişkileri olan finansal hiziplerden (*zaibatsu*) oluşan yeni bir güç, hükümetin sanayi çiftliklerini seçilmiş özel yatırımcılara satmasıyla birlikte gelişmişti. Modern kapitalizmi feodalitenin kalıntılarına bağlayan başka bir ülke olan Almanya, temsilcilik sisteminin iddialarını imparatorluk düzeniyle dengelemeyi deneyen bir parlamento modeli sağlamıştı. Japonya'nın ilk iki meclisi içeren Meclis'i, yıllık vergisi on beş yen'i aşan 500.000 erkek arasından seçilen, ayrıcalıklı yasama organı meclisi seçmenleriyle 1890 yılında toplanmıştı. 1884 yılında Avrupa tarzı asiller sınıfı yaratılmıştı ve bu sınıfa ait olanlar ayan meclisine geçmişlerdi. Üyeleri imparatorluk adayları olan kabine sistemi, 1885 yılında kurulmuştu ve zorunlu askerlik yeni kurulmuş olan ulusal orduyu güçlendirmişti. Japonya, ezeli rakibi Çin'i Sino-Japon Savaşı'nda yenmiş, İngiltere ile ittifak kurmuş ve 1904-1905 yılında Russo-Japon Savaşı'nı kazandığında modern tarihte, bir Avrupa gücünün bir Asya devleti tarafından ilk kez yenilgiye uğratılmasının tadını çıkarmıştı. Komodor Perry, Japonya'yı çağdaşlaşmaya zorlayarak, doğuda yeni bir güneşin doğmasına yol açmıştı.

9 Nisan 1865

Robert E. Lee Appomattox'da Teslim Oluyor

Amerikan Sivil Savaş'ın Sonu

Ben bu hükümetin yarı köle yarı özgür olarak kalıcı olamayacağına inanıyorum. Birlik'in çözüleceğine inanmıyorum. Ya biri olacak, ya da diğeri.

Abraham Lincoln (19 Haziran 1858)

1865 yılının baharında Güney Amerika eyaletlerinin ordusu olan "Bağımsız Devletler Birliği-Confederacy", Birlik'i tutmak için gücünü kullanan Kuzey gücüne karşı yenilgilerini kabul etmeye zorlanmıştı. Başlangıçta 800.000 adamı bulunan Birlik gücü artık çoğu zayıf bir şekilde donanmış, bazen çıplak ayak yürümek zorunda kalan ve çoğu zaman yırtık pırtık üniformalar giyen 60.000 kişiye düşmüştü. Dolayısıyla, Kuzey Virginia ordusunun kumandanı General Robert E. Lee (1822-1885), teslim olmanın şartlarını konuşmak için, 1864 yılından beri kuzey ordularının tamamının komutanı olan General Ulysses S. Grant (1822-1885) ile görüşmeye karar vermişti. Haberin sekiz kez getirip götürülmesinden sonra, 7 Nisan'da saat sabah 5'te Grant tarafından yönetilen ve 9 Nisan saat 11:50'de Lee'nin son cevabı ile sonlanacak şekilde, iki adam Washington DC'nin güneyindeki Virginia köylerinden Appomattox Mahkemesi'nde buluşmak konusunda anlaşmıştı.

Merasim kılıcı mücevherlerle donanmış olan Lee, resmi üniformasını ve Birlik subaylarının giydiği gri paltoyu giymişti. İlk olarak o gelmişti ve onu Grant izlemişti; görevlileri girmelerine izin verilene kadar çimlik alanda beklemek zorunda kalmıştı. İlk anlar özel olacaktı. Grant'in iliklenmemiş ve tek sıra düğmeli koyu mavi göm-

leği botları gibi, hâlâ savaş çamuru içindeydi. Dağınık olmasıyla biliyordu ancak, daha iyi hazırlanmış olmayı diliyordu ve çok kötü bir baş ağrısı vardı. Ohio’lu dericinin oğlu, Virginialı aristokrata zorlama bir rezalet olmayacağını ve askerlerinin silahlarını geri tutabileceklerini söylemişti. Birlik’in süvari ve topçuları kendi atlarına sahipti ve bahar sürümünün yakın olması nedeniyle Lee, adamlarının atlarını tutmalarına izin verilmesini istemişti. Grant buna razı olmuştu ve ayrıca yenilen orduya yiyecek sağlayacaktı. Birlik askerleri sadece evlerine döneceklerdi. Öğleden sonra saat dörtte her şey sona ermişti ve atına binmişti. Elli sekiz yaşında ve bakması gereken yedi çocukla beraber iflas etmiş durumdaydı. Virginia’nın eski yöneticisi olan babasının para konusunda umudu yoktu ve Lee mirasçı olacak karısına güveniyordu. Ancak, George Washington’un neslinden olan Mary Anne Randolph Curtis’in plantasyon alanları artık istimlâk edilecekti.

Ticaret, Güney’i kısmen Kuzey’den ayırmıştı. 19 Mayıs 1828 tarihinde Meclis, orta batılı çiftçileri ve doğu yakasındaki imalatçıları korumak için ithal edilen mallar ile ilgili bazı yükümlülükler getirmişti. Pamuk ihraç eden Güneyliler için bu, ticaret yaptıkları ülkelerden bir intikamı çağırırçasına “nefret edilenlerin gümrük vergilendirmesi” idi. 24 Mayıs 1828 tarihinde çıkarılan Karşılıklılık Yasası, bu çeşit ticari ortaklıklar için gümrük ödemelerini düşürmüştü; ancak Birlik içinde temel ekonomik uyumsuzluklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Fakat Birleşik Devletler’in birliğini gerçekten yok eden, yazılı anayasanın yorumlanması ve bunun kölelikle olan bağlantısıydı.

1803 yılında Kıta savaşı için paraya ihtiyacı olan Fransa, Louisiana’yı (ve sonrasında da Kayalık Dağları’na [Rocky Mountains] kadar olan geniş alanı) Birleşik Devletler’e satmıştı. Bu alana 1820 yılında Birlik’e kabul edilen Missouri de dahildi, ancak, Missouri’nin bir köle devleti olması ve Kuzey devletlerinin Amerikan devriminden sonra, en son 1804 tarihinde New Jersey’de kalkmak üzere, köleliği gidecek terk etmesi nedeniyle bu kabul tartışmalıydı. Meclis’in 1820’deki “Missouri Uzlaşması” köleliğin, Louisiana’nın başka herhangi bir yerine getirilemeyeceğini bildiriyordu. Ancak, 1850 yılında çıkan daha fazla “taviz” ile ilgili maddeler, köle devleti olmayan California’nın

da Birlik'e kabul edilmesi nedeniyle yenilenen tartışmalar yaratmıştı. Bu, Birlik'in köle devleti ve köle devleti olmayan üyelerinin sayısının hassas dengesini bozmuştu. Meclis, California Bölgesi'nde de köle ticaretini kaldırmıştı ve bu, köleliğin yaygınlaşmasını isteyen Güneylileri kızdırmıştı. Fakat kölelik karşıtları ve liberal düşünceyi savunanlar da Meclis'in, aynı Kaliforniya gibi Meksika ile savaştan sonra Birleşik Devletler topraklarına katılan Utah ve Yeni Meksika'da köleliğe karşı herhangi bir önlem almamasına eşit derecede sinirlenmişti. Kölelik lehinde olan bu eğilim, kaçan köleler ile ilgili cezaları federal cezalarla değiştiren 1850 yılındaki "Kaçak Köle Yasası"nda da görülmekteydi. Birleşik Devletler anayasası, çelişen inançların çatışması arasında rehin kalmıştı.

1854 yılındaki Kansas-Nebraska Yasası, Louisiana Satışı'nın parçası olan bölgelerde kölelik ile ilgili referanduma izin vermesi nedeniyle yeni bir kriz ortaya çıkarmıştı. Kansas'ta bunu, 1861 yılında köleliğin olmadığı bir ülke olarak Birlik'e kabul edilmesinden önce, bir sivil savaş takip etmişti. Bu arada, Yüksek Mahkeme bu durumu alevlendirmiş ve Meclis'in Birleşik Devletler toprakları içinde köleliği kaldırmak gibi bir hakkının hiçbir zaman olmadığı kararı ile Missouri Uzlaşması'nı yok saymıştı. 1860 yılında Abraham Lincoln'un başkanlığa seçilmesinden sonra, -kölelerin var olduğu devletlerin bu kurumu koruyabileceklerini düşünmesine rağmen- köleliğin genişletmeyeceği hakkındaki kanısında tereddütsüz olması nedeniyle savaş kaçınılmazdı. Doğal olarak, tek bir Güney devletini devam ettirmeyi başaramamıştı.

İkisi de köleliği onaylamayan Grant ve Lee, insanlığın saygınlık hakkı ile bireysel devletlerin hakkını karşı karşıya getiren anlaşmazlık trajedisi kadar Kuzey-Güney kültürel farklılıklarını da cisimleştirmişti. Köleliğe, Grant'in yerli Ohio'su ya da Illionis ve Indiana gibi kuzey eyaletlerinde hiçbir zaman izin verilmemişti. Yüzyıl ortasından bu yana gerçekleşen ticari ve sanayi gelişme, bu alanları yeni Kuzey ekonomisinin güç merkezleri haline çeviriyordu. 1862 yılında çıkarılan Toprak Yasası ise, Amerikan vatandaşlarına, hiç olmadığı kadar batıya doğru giden sınırlarda ücretsiz 65 dönüm arazi vererek dışarıya dönük öncülük faaliyetlerinin açılışını yapmıştı. Grant bu ba-

tı ve orta batı rahatsızlığının çoğunu yansıtıyordu. Ordu onu sıkıyordu ve görevinden ayrılmıştı; Missouri'de çiftçi ve St. Louis'de emlakçı olarak başarısız bir dönem geçirmişti. 1860 yılına gelindiğinde, Illinois, Galena'ya dönmüş ve babasının deri malları işinde çalışmaya başlamıştı. Savaş onun yarattığı bir şeydi ve Grant İç Savaş sonrasında ünlü bir Birleşik Devletler başkanı olacaktı.

Lee, kölelik karşıtı eylemci John Brown'un Virginia, Harper's Ferry'deki federal cephanesine yaptığı baskının ardından, 1859 Ekim'indeki isyanı bastırmakla görevli subaydı. Bundan iki gün sonra, ortaya çıkan köle isyanı çabucak bastırılmış ve Brown, Charleston'da asılmıştı. Ancak isyanın beyaz bir Kuzeyli tarafından yönetilmiş olduğu gerçeği, Lee'nin Birlik'in bölünmeleri hakkında endişelenmesine neden olmuştu. 1861 yılında devletin Mississippi, Alabama, Georgia ve Lousiana'dan çekilip, Güney Carolina'nın daha önceki çekilişine katılmasının ardından, ordu tarafından isyankâr Teksas'tan çıkması istenmişti. Arlington'a döndüğünde Lee, Virginia'nın devam eden davasına karşı çıkmış; ancak Devlet Kongresi, Birlik ordusuna bölük göndermeme kararı vermişti. Arkansas, Kuzey Carolina ve Tennessee ile birlikte Virginia da isyankârları izleyecekti. Kentucky tarafsızdı. Delaware, Maryland ve Missouri, sadık kalan köle eyaletleriydi. Lee Washington'a çağırılmış ve yeni bir orduyu yönetmesi istenmişti ancak, "Güney eyaletlerin işgal edilmesinde yer alamayacağından" dolayı, otuz altı yıldan sonra subaylık görevinden ayrılmıştı. Jefferson Virginia onun kanında vardı. Dört yıllık anlaşmazlık, 1861 Nisan'ında Güney eyaletlerinin müttefik güçlerinin Güney Carolina'daki Fort Summer'a saldırmasıyla başlamıştı.

Yirmi bir milyon Kuzeyli, (3,5 milyonu köle) dokuz milyon Güneyli ile karşı karşıya gelmişti. Amerika'nın tren yollarının yüzde yetmiş Kuzey'deydi ve ayrıca Güney'de Potomoc'daki 18.000 üretim bölgesine karşı 100.000 üretim bölgesi de Kuzey'de bulunuyordu. Kuzey ayrıca, silah üretiminde de bire üçlük bir üstünlüğe sahipti. Yine de savaş Güneyliler için iyi başlamıştı. General Thomas Jackson, İç Savaş'ın ilk karşılaşması olan Bull Run (Öküz Koşusu) Savaşı'nda Kuzeylilere karşı klasik askeri savunma taktiklerinin bir kısmını uygulamış ve bundan dolayı da "Taş duvar (Stonewall)" lakabını almıştı. Ay-

nı bölgede gerçekleşen ikinci bir çarpışma Güney tarafından kazanılmıştı ve Güneyli Müttefik kuvvetleri bu erken kazançları Virginia'nın doğusundaki Fredericksburg'un başarılı savunması ile takip etmişti.

Lee'nin ordusu hareket halinde olduğu sürece, manevralarla Grant'ın ordusunun önüne geçebiliyordu. Grant onu Richmond'daki Virginia limanına doğru sıkıştırdığında bile Lee, mühendislik yapıları siper savaşlarını anımsatan ustaca yapılmış güçlendirmeler inşa edebilmişti. Kuşatma, 1864 Haziran'ının sonlarından 1 Nisan 1865'e kadar sürmüştü; ancak 2 Nisan'da savunma hatları çözülmeye başlamıştı. Lee alanı boşaltmış ve batıya doğru geri çekilmişti. Devam eden savaş, Müttefikler Kuzey-Güney sınırındaki Appomattox'da kuşatılmadan önce 140 kilometre boyunca sürmüştü. Lee'nin gideceği yer kalmamıştı. Güneybatıda, 1863'te Mississippi'ye doğru ilerleyen Grant'ın ordusu, Arkansas, Louisiana ve Teksas'ı Müttefiklerden ayırmıştı. Güney'de, Carolinas'ın ötesinde, General William Tecumseh Sherman tarafından yönetilen Birlik ordusu, Güney için çok önemli bir sanayi merkezi ve tren yollarının birleşim noktası olan Atlanta, Georgia'yı ele geçirmişti. Bundan sonra Sherman, sivil halka sert bir şekilde vurmak amacıyla, ardında 80 kilometre genişliğinde ve 400 kilometre uzunluğunda bir yıkım izi bırakarak Georgia'yı ateş altına almış buradan kıyıya doğru ilerlemiş ve 1864 Aralık ayında Savannah'ı almıştı.

Savaş zamanı koşulları Kuzeyli inançları güçlendirmişti. Bu hizmet sektöründe çalışanların ulusal seçimlerde oy verdiği ilk savaştı ve ortak amacın yeni gücü, başkaldıran eyaletlerdeki köleleri azad eden 1 Ocak 1863'teki özgürleşmenin duyurulması ile sonuçlanmıştı. 19 Kasım 1863'te Lincoln, Müttefiklerin yenildiği Pennsylvania'da, Gettysburg Savaşı'na ithaf ettiği bir anıt diktirmiş ve kendisinin "insanların, insanlar tarafından ve insanlar için yönetilmesi" inancını Amerika'nın kurucularına atfetmişti. Atlanta'nın düşüşü, Kasım 1864'te Cumhuriyetçi başkan olarak yeniden seçilmesi kampanyasını hızlandırmıştı ve Lincoln 1865'te, Lee'nin boşalttığı şehir olan Richmond'ı incelemek için geldiğinde, hemen mutlu siyahlar tarafından çevrelenmişti. Biri "biliyorum, ben özgürüm" demiş ve eklemişti, "çünkü Abraham babayı gördüm ve hissettim." Bundan on gün son-

ra başkan suikasta uğramıştı. Ancak Aralık ayına gelindiğinde, Amerika'nın yeniden Birleşmiş Devletleri'nde köleliği kaldıran on üçüncü yasa değişikliği tasdiklenmiş ve anayasanın bir parçası haline gelmişti.

Ancak, umarsız Kuzey'in, Güney'in politik yozlaşma, kırsal fakirlik ve acımasız ırkçılığa yenilmesine izin vermesi üzerine köleliğin trajik ve uzatılmış etkileri olmuştu. Anayasal kölelik, işte, evde ve eğitimde yer alan kurumlaşmış renklere bağlı genel bağnazlığına dönüşmüştü. Üç yüz elli dokuz Kuzeyli asker ve 258.000 Müttefik askeri, zamanla haclı seferine dönüşmüş; ancak büyük zaferleri henüz kazanılmamış olan bu savaşta hayatlarını kaybetmişti.

1 Eylül 1870

Sedan Savaşı

Almanya, Avrupa'nın En Büyük Gücü Oluyor

...bugünün önemli konularının kararları, konuşmalar ve çoğunluk kararıyla belirlenmeyecek... Demir ve kan yoluyla belirlenecek.

Otto von Bismarck'ın Prusya diplomasisini tanımlaması

29 Eylül 1862

Fransa İkinci İmparatorluğu'nu yok eden ve İkinci Alman Reich'in (Alman devleti) duyurulmasına neden olan savaş, Fransa'nın kuzey doğu sınırlarındaki Ardennes'teki Sedan kalesinde gerçekleşmişti. Şehir, hem kalesi hem de Napoleon Bonaparte tarafından tarihin en büyük askeri lideri olarak kıdemlendirilmiş, XIV. Louis'nin mareşali Henri de Turenne'nin doğum yeri olan şatosuyla ünlüydü. Ancak 1 Eylül 1870 tarihinden sonra, "Sedan" Fransız utancı için eş anlamlı hale gelmişti.

Toplam 384.000 kişilik üç Prusya ordusu, Prusya genel askerlerinin başı ve devamlı insan ve tedarik takviyesini sağlayacak tren yollarının, savaşın gidişatını nasıl değiştirebileceğini ilk kez kavrayan asker olan Helmuth von Moltke tarafından yönetiliyordu. Mücadele artık küçük bir savaş alanında yoğunlaşmak yerine genişletilmiş bir alanda sürdürülebilecekti. Bu strateji Prusya'nın 1866 yılında Sadowa Savaşı'nda Avusturya'yı küçük düşürmesine olanak sağlamış ve onu kuzey Alman devletleri "federasyonunun" baskın lideri haline getirmişti. General Patrice ManMahon, pek çok Fransız generali gibi, Cezayir'in ele geçirilmesinden sonra, Kuzey Afrika seferleri için ücretle görevlendirilmiş eski subaylardandı. Ancak, Prusya devletinin savaş makinesi, Cezayirli asilerininkiyle karşılaştırıldığında bambaşka bir

boyuttaydı. 120.000 Fransız askerinin çoğu, III. Napoleon'un 19 Temmuz'daki savaş ilanının ardından başlarda yerlerini almıştı; Prusyalılar, henüz Fransız Savaş Bakanlığı tarafından yayınlananlarda kaydedilmemiş olan yolları gösteren Fransa haritalarıyla birlikte 18 gün içinde alana gelmişti.

Ağustos'un sonlarına doğru, Mareşal Achille Bazaine tarafından yönetilen Fransız "Ren ordusu", bir yenilginin sonucunda Lorraine'e doğru itilmelerinin ardından, Metz'de sıkıştırılmışlardı. Aynı gün içinde Prusyalılar, MacMahon'un ayrı ordusunu da Alsace'de Fransız sağ taarruzunda yenmişti. MacMahon, Fransız yüksek komutanın ve imparatorun bocaladığı sırada, güçlerini takviye etmeye çalıştığı Chalons-sur-Marne'nin batısına doğru geri çekilmişti. Napoleon idrar kesesindeki büyük bir taş nedeniyle şiddetli bir ağrı çekiyordu. Sonuç olarak MacMahon, Metz'deki orduyla birleşmek için kuzey doğuya doğru ilerlemişti. Niyeti ile ilgili haberler, 24 Ağustos akşamında, *The Times*'in bir gün öncesi baskısında bulunan haberle Moltke'ye ulaşmıştı. Bu, Fransa'nın Paris'i koruyacak üçüncü bir ordusu bulunmamasından dolayı oldukça kötü bir karardı ve MacMahon artık daha güçlü bir düşman gücünün saflarına doğru ilerliyordu. Moltke'nin Meuse ordusu onun karşısına çıkmış ve Meuse Nehri'nde yapılan üç antlaşma MacMahon'u Sedan'a doğru kuzeye, Metz'in 100 kilometre uzağına gitmek zorunda bırakmıştı. Bazaine, 140.000 askeriyle Ekim ayındaki son teslimiyetine kadar kapana sıkışmış durumda kalmıştı. 30 Ağustos akşamında Fransız süvarileri, hâlâ Sedan'dan birkaç kilometre ilerideki Douzy'de bir balo düzenleyebilecek durumda hissediyorlardı; ancak 1 Eylül sabahında Fransızlar Sedan'a gitmek zorunda bırakılmış ve MacMahon yaralanmıştı. Fransız komutanlardan biri olan General Ducrot'un söylediği gibi "Prusyalılar üstlerine edeceklerdi (*emerdes*)". Bu doğru çıkmıştı.

O gün içinde Moltke, üçüncü ordusunu harekete geçirerek Sedan'ın kuşatmasını tamamlamıştı. Fransız süvarilerinin liderliğinde kuşatmayı kahramanca yarma harekâtı girişiminde bulunmuşlardı. Prusya askeri gücünün diğer büyük mimarı olan savaş bakanı Albrecht von Roon ile izlemeye gelen Prusya kralı I. Wilhelm (1861-1888) "Ah! Cesur adamlar" demişti. Güçlü topçular, gün boyunca Fransız-

ları bombalamıştı. Atının üzerindeki, askerlerini cesaretlendirmeye çalışan Napolyon, solgunluğunu gizlemek için makyaj yapmıştı. Akşamüstünün ilerleyen saatlerinde, 18.30'da artık sessizce bekleyen Prusya saflarının arasından Kral I. Wilhelm'e götürülen mektupta yenilgiyi kabul etmişti. Mektupta, eğer kendi birlikleri arasında ölemediğine göre, artık kılıcını Wilhelm'in ellerine bırakacağını yazmıştı. Fransız komutanı Wimpffen o akşamın ilerleyen saatlerinde, teslim olmak için cömert maddeler öne sürmüş, aksi takdirde "Fransa ve Prusya arasında bitmeyecek bir savaş" olacağını belirtmişti. Bu rica, kendisi de savaş alanında olan Prusya başbakanı Otto von Bismarck tarafından reddedilmişti. "Fransa, çekememezlik ve kıskançlıkla dolu bir ulustu... Kendimizi onlardan gelecek bir saldırıya karşı korumak için toprağa, kalelere ve sınırlara sahip olmamız gerekiyordu" demişti. Almanya'nın doğal coğrafi sınırlardan yoksun olması ve buna bağlı olarak kuşatmaya karşı savunmasız olması her zaman onun düşüncelerinde baskın olmuştu. Sonraki gün, Napoleon resmi olarak, Donchery yakınlarındaki bir dokuma evinde teslim olmuştu. Seksen üç bin Fransız askeri (imparator da dâhil olmak üzere) savaş tutsağı haline gelmişti. Fransa'nın Sedan'daki kayıpları toplam olarak 3000 ölü, 14.000 yaralı ve 21.000 kayıp ya da tutukluydu. Almanya'nın Sedan'daki toplam kaybı ise 9000 ölü ya da yaralıydı. Teslim olunmasından sonra Prusya ordusu hep birlikte, Paris'e doğru yürümeden önce, Martin Luther'in "Eski Yüzlü" ilahisini söylemişti.

O yazın erken zamanlarında Fransa, 1868 yılından beri boş olan İspanya tahtından Prusya prensi Hohenzollern-Sigmaringenli Leopold'u çekilmeye zorlamıştı. Ems kaplıcalarında Prusya kralı ile buluşan Fransız amirali, Leopold'un adaylığına Prusya'da bir daha asla izin verilmeyeceğinin garantisini istemişti. Bismarck, konuşmayı anlatan diplomatik telgrafın kelimelerini değiştirmiş ve bunu Fransızların Prusya'ya hakaret içeren ateşlendirici bir doküman olarak yayınlamıştı. Savaş ilan etmiş olan Fransa, Bismarck tarafından birleşmiş, Prusya tabanlı bir Almanya yaratmak için planlanmış bir anlaşmazlık içinde saldırgan rolünü oynamıştı.

Fransa savaşa, imparatorlarının dış politikasının sığ maceracılığından dolayı yalnız katılmıştı. 1848 yılında Fransa başkanı olarak

seçilmesi ve bundan sonra 1851 yılında gerçekleşen ve Fransa'nın İkinci Cumhuriyeti'ni kaldıran ve kendi yetkilerini genişleten darbeden bu yana Napolyon, Fransa'nın 1814 yılındaki yenilgisinin ardından yeniden büyük bir Avrupa gücü olmasını sağlamaya çalışmıştı.

Dolayısıyla, kışkırtmaları Avrupa imparatorluklarının düzenini bozan milliyetçi hareketleri desteklemişti. Rusya, Fransa'nın Polonyalıları desteklemiş olmasından dolayı 1870 yılında soğuk bir şekilde tarafsızdı. Birleşik Devletler, Meksika'ya karışmalarından ve Avusturya Arşidükü Maximillian'ın kısa ve sonlanmaya mahkûm imparatorluk döneminde onu Fransız birlikleriyle desteklemesinden dolayı Fransa'yı affetmemişti. İngiltere resmi olarak tarafsızdı ancak özellikle Bismarck'ın Belçika'nın daha önceki Fransız-Prusyalı bölünme çalışmaları ile ilgili bilgileri sızdırmasından sonra Fransa hakkında şüpheliydi. Alman destekçisi kraliçe Victoria, sonunda Paris'i "Sodom ve Gomorra" olarak tanımlamıştı. Avusturya, Güney Almanya'ya ancak bir işgal olması durumunda katılacaktı. Ve İtalya da Fransız askerlerin Roma'yı ele geçirmeleri fikrinden nefret ediyordu.

1848 yılı tüm Avrupa için özgürlükçü devrimlerin olduğu bir yıl olmuştu. Özellikle İtalya oldukça enerjikti. Venedik ve Roma'da Cumhuriyetler ilan edilmişti; Sicilya ve Napoli Bourbon kralı II. Ferdinand'a karşı ayaklanmıştı; Milano'daki bir isyandan yararlanmayı umut eden Piedmont-Sardunya kralı Charles-Albert, Avusturya'ya savaş açmıştı. Avusturya birliklerinin kuzeydeki, Bourbonların güneydeki bombardımanları isyancıları durdurmuştu ancak, bir İtalyan birleşmesi fikri, İtalyan liberaller, profesyoneller ve aydınlar arasında köklenmeye başlamıştı.

Napoleon, bundan sonra gelen İtalyan devletinin kurulması diplomasisinin merkezindeydi. Yarımadanın birleşmesindeki baskın İtalyan gücü olan Piedmont-Sardunya'nın müttefiki olarak Avusturya'ya karşı savaş açmıştı. Ancak Palestro'da gerçekleşen Piedmont zaferi ve bunu takip eden Lombardy Magenta ve sonrasında da Verona yakınlardaki Solferino'daki Fransız-Piedmont zaferlerinin sonuçları onu rahatsız etmişti. Onun amacı zayıf bağları olan bir İtalyan federasyonuydu; ancak Piedmont'un başbakanı olan kurnaz Kont Cavour, yeni demokrasi anlayışıyla Napolyon'un teknokratik ve otoriter rejimi-

ne karşı iç muhalefete esin kaynağı olabilecek birleşmiş bir devlet yaratıyordu. İtalya da Avusturya'ya karşı uzun süre devam edecek bir savaşta, Fransa'yı Ren Nehri boyunca gelebilecek Prusya saldırılarına karşı korunmasız bırakabilirdi. Dolayısıyla, Villafranca'da Avusturya imparatoru Franz Josef ile yapılan bir Fransız antlaşması, Papa tarafından yönetilen bir İtalyan federasyonunu tasarlamıştı; bu belki de bu imparatorun yaptığı en aptalca manevraydı. Bin kırmızı kıyafetli takipçisiyle birlikte Sicilya'ya çıkan Giuseppe Garibaldi'nin, Napoli kralına karşı isyanın yaratıcı lideri olmasından sonra, işler kontrolünden çıkmıştı. İtalya'nın her tarafında yapılan halk oylamaları Piedmont ile birlik olunması yönündeydi ve dolayısıyla 1861 Mart'ında bir İtalyan krallığı kurulmuştu. Nice ve Savoy, bu koşullar altında oldukça cömert bir şekilde, birleşmedeki önceki hırslı rolünden dolayı Fransa'ya devredilmişti. Avusturya, 1866 yılındaki Prusya Savaşı'ndaki yenilgisi ile bölgeyi İtalya'ya bırakmak zorunda kalmasından sonra Venedik'i geri almıştı. Ancak, Papalık Devletleri'nden geri kalanlarla birlikte Roma, Fransız güçleri tarafından kontrol ediliyordu. Ulusal bir sembole ihtiyaç duyan İtalyan milliyetçileri sinirlenmişti ve Fransızlar'ın korumakla yükümlü olduğu Papa, kendisini koruyan Fransızlar'dan etkilenmemişti. İlk Vatikan konseyinden sonra Papalık tam gücüyle çağdaşlaşmadan kaçıyor ve Napolyon'u Avrupa devlet-milliyetçiliğinin laik ve kilise sınıfı karşıtı despotluğu ile işbirliğinde değerlendiriyordu. Almanya'nın resmi bir Katolik zulmü siyasetine başlamasıyla birlikte bu görüşleri onaylanmıştı. Kilise sınıfı karşıtlığı aynı zamanda, yeniden doğan cumhuriyetçi geleneğin değerleri içine gömülmüş laik eğitim sistemi için 19. yüzyılda yapılacak Fransız savaşlarının da arkasındaki güç olacaktı.

İtalyan birlikleri, Fransız birliklerinin Prusya ile savaşmak için geri çekilmek zorunda kalmalarının ardından Roma'ya girmişti. Sedan'ın düşmesinden dört gün sonra, Üçüncü Fransız Cumhuriyeti ilan edilmişti. Devrim geleneğini takip eden Parisli bir grup, Tuileries Sarayı'nı ele geçirmiş ve yerde boş mücevher kutuları bulmuştu. İmparatoriçe Eugenie kaçmış ve daha sonra onu Paris sokaklarından, kocasının kendisine katılacağı İngiliz sürgününe doğru kaçırarak olan Amerikan dışçısının evine sığınmıştı. Paris, 135 günlük ku-

şatmanın ardından 1871 Ocak'ında Alman birliklerine teslim olmuştu. Frankfurt Antlaşması ile Fransa, artık Prusya, Bavyera, Saksonya ve Württemberg ile birlikte beş büyük düklüğün, on üç düklüğün ve beyliklerin yanı sıra Hamburg, Bremen ve Lübeck'in özgür şehirlerini de bir araya getiren Almanya'ya Alsace ve Lorraine'in bir kısmını kaybetmişti. Fransa, tazminat olarak Almanya'ya beş milyon Frank ödemek zorundaydı. Versailles Sarayı'nda gururla ilan edilen II. Reich, Napolyon tarafından 1806 yılında yok edilen Kutsal Roma İmparatorluğu'nun varisi olmak amacındaydı. Bismarck, "ulusal liberalizm"den liberalizmi (özgürleşme) almış ve politika ile sınai gücü birleştiren bir santral yaratmıştı: Alfred Krupp'un Essen'deki çelik çalışmaları, Sedan'da Fransızları öldüren silahları üretmişti. Batı kanat merkez heyeti olan "Commune/Komün", Sedan utancından sıyrılarak Paris ile ilgilenmek için ortaya çıkmıştı ve bu baskının "kanlı haftası" sırasında 20.000 ile 30.000 arasında Parisli öldürülmüştü. Communard örneği, etkili bir Avrupa sosyalizminin doğuşu anlamına geliyordu ve ideolojik milliyetçilik tarafından ayakta tutulan devletler artık bu uluslararası dayanışmayla yüzleşecekti.

7 Mart 1876

Alexander Bell Telefonu Geliştiriyor

Birleşik Devletler 174 bin 465 Patent Numarası Yayınlanıyor

Hiçbir yetenekli operatöre ihtiyaç yok; konuşma hızında doğrudan iletişim, üçüncü bir insana gerek kalmadan yapılabilir. Ekonomi ve basitlik için emsalsiz.

Bell Telefon Şirketi Pazarlamacısı, 1877

Ses, konuşma ve insan sesinin aktarılması ile ilgili duyum ve bilgiler, çocukluğundan beri Alexander Graham Bell'i (1847-1922) kuşatmış durumdaydı. Hitabet işi doğumundan önce iki nesil boyunca ailesinin geçimini sağlamıştı ve iki erkek kardeşiyle birlikte Bell, bu aile mesleğini devam ettirmek üzere eğitilmişti. Gençliğinde İskoçya'da aldığı üç senelik resmi eğitimi dışında Bell, neredeyse tamamen aile içinde ve kendi çabalarıyla eğitim görmüştü. Babası Alexander Melville Bell tarafından yazılmış olan "Standart Hatip", yaklaşık 200 kez yayınlanmıştı ve bu, 19. yüzyılın ortalarından sonlarına doğru İngilizce konuşulan dünyada kendini doğru şekilde ifade etmek için duyulan muazzam isteğin kanıtıydı. Hatiplik, yüzyılın sonlarına doğru Viktorya İngiltere'sinde okuryazarlığın neredeyse evrensel hale gelmesi ve hırslı yeni nesillerin kendine yardım ve kendini geliştirmekle ilgili çağın klasik dürtülerini takip ederek kendileri ile ilgili beklentileri iyileştirmek çabası için iyi bir meslekti. Bell'in kariyeri ve ilgi alanları da, dönemin kullanışlı bilgi, sosyal gelişim ve kariyer beklentileri ile ilgili alakasını göstermekteydi. Elgin'de öğretmen olarak gerçekleştirdiği ilk işi ve müzik ve diksiyon ile ilgili iletişim bilgisindeki pratik deneyimi de, bilimsel keşiflerini etkilemişti.

Pek çok girişimci İskoç gibi Bell’lerde, güneye yönelmiş ve işlerini Bell’in babasının asistanı olduğu Londra’da kurmuştu. Ancak, fazla çalışan genç Bell’in sağlığı adına ailenin 1870 yılında kendilerini ve işlerini Kanada, Ohio’ya taşımaları, daha da büyük fırsatlara işaret edecekti. Hayatının geri kalan kısmında Bell’in kariyeri ve başarıları, Kuzey Amerika’nın 19. ve 20. yüzyıldaki ekonomik gelişme dönemi tarihinin bir parçası haline gelecektir.

Sağırlara konuşmanın öğretilmesi her zaman Bell ailesinin diksiyon işinin bir parçası olmuştu ve Alexander Meville Bell’in *Görünen Konuşma* isimli çalışması, dudakların, dilin ve insan sesini üreten alt damağın belirli hareket ve konumlarını gösteren fonetik semboller ile ilgili detaylı bir sistemi içermekteydi. Bu yollarla sağır, sağır olmayanlar tarafından üretilen sesleri taklit edebilirlerdi. Bell, babasının el kitabını kullanarak işlerini bir sonraki aşamaya, (popülerlikleri bu çağın kültürel hedeflerinin bir başka tipik özelliği olan) konferanslara taşımıştı. Boston, Massachusetts’de gerçekleşen konferanslarda, sağırlara ve eskiden dilsiz olanlara konuşmanın nasıl öğretilceğini göstermişti. Bell yerel olarak ünlenmişti, kendini Kuzey Amerika’ya kanıtlamıştı. 1873 yılında Bell, Boston Üniversitesi ses psikolojisi ve diksiyon profesörü olmuştu ve kariyerinin ilerleyen dönemlerinde Helen Keller onun en favori öğrencisi olacaktı.

Aktif kariyer gelişiminin bu döneminde Bell, konuşma ve sesin elektronik yollardan nasıl iletilebileceğini göstermek için tasarlanan gece deneyleri ile de meşgul oluyordu. Bu çalışmalarında ona, gerekli modelleri ve düzenekleri tasarlayan asistanı Thomas Watson yardım ediyordu. 6 Nisan 1875 tarihinde Bell’e Birleşik Devletler Patent Ofisi tarafından, çoklu telgrafı için patent verilmişti. 7 Mart 1876’da o güne kadar verilmiş olan en değerli patenti almıştı (“söylenilen vokal ya da diğer sesleri taşıyan havanın vibrasyon şekillerine benzeyen elektriksel titreşimler tarafından oluşturulan... Vokal ya da diğer seslerin telgrafla taşınma yöntemi ve aygıtı” olarak tanımlanan telefon için aldığı patentti bu). Pek çok bilim insanı ve mucit uzun zamandır telefon fikrinin ardındaki prensipleri kavramaktaydı; ancak eksik olan şey, bu prensipleri ispatlayan pratik araçtı. Bell’in kendisini, buluşu konusunda teşvik etmesi için fazladan bir motivasyonu daha var-

dı: Telefonu geliştirerek sağır olan karısı ile iletişim kurmak için bir araç arıyordu. Patent ihlalinin sonucu olarak, patentini korumak için açılan dava, hayatı boyunca Bell'in başına bela olacaktı ancak, bu bulustaki öncelik hakkındaki iddiası ve titreşim akımı ile ilgili başvurusu, Birleşik Devletler mahkemelerinde destek bulmuş ve 1877'de kurulan ve kendisine ve ailesine finansal güvence sağlayan Bell Telefon Şirketi'nin temelini oluşturmuştu.

Telefonu bulduğunda Bell otuz yaşın altındaydı ancak, bilimsel buluşları ticari ürünlere dönüştürmek konusundaki gayreti ile birlikte bilimsel merakı, erken gelen başarıyla sönümlenmemişti. Washington D.C.'ye taşınmış ve ışın huzmeleri ile konuşmayı ileten ve günümüz lazer ve optik fiber iletişim sistemlerinin öncülü olan fotofonu geliştirmişti. Kuzeni Chichester Bell ile geliştirdiği gramofon, pikap iğnesi işlemleri, kontrol edilebilen hızı, balmumundan silindirleri ve diskleriyle sesin kaydedilmesini sağlaması nedeniyle ses tarihinde bir başka devrimdi. Bir suikastçi tarafından Temmuz 1881 tarihinde vurulmasının ardından Birleşik Devletler başkanı James Garfield'in vücudundaki mermiyi bulmak konusundaki acil ihtiyaçtan doğan bir başka pratik güdü, Bell'in metal dedektörü ile ilgili acele buluşuna yol açmıştı.

Teori ve pratiğin, deney ve uygulamanın Bell'in hayatında birbirine kilitlenmiş modeli onu, o dönemde büyük bir gelişim sürecinden geçmekte olan Amerikan teknolojisinin daha geniş açılı hikâyesinin de bir parçası yapmıştı. 1868 yılında Christopher Latham Sholes, yazılı işlerin üretkenliğinde büyük bir artışa neden olan ve kadın nüfusunun önemli bir kesimine iş sağlayarak onların evlerden dışarı çıkmasını sağlayan daktiloyu icat etmişti. 1869 yılında George Westinghouse, Birleşik Devletler tren yollarının güvenlik standartlarını artıran havalı freni bulmuştu ve Amerikan teknolojik yeteneği, en büyük şahsiyeti olan ve 1878'de fonografı, 1879'da ise elektrik ışığını bulan Thomas Edison'ı yetiştirmişti. Amerikan medeniyeti (özellikle *Çimen Yaprakları* isimli şiir kitabında geleneksel ile deneyseli artık tipik Amerikan olarak tanımlanmaya başlayan bir şekilde birleştiren Walt Whitman'ın gürleyen serbest şiirlerinde yansıtılan özelliklerle) hem büyüklüğünün hem de ayırt ediciliğinin farkına varmaya başlıyor-

du. Mark Twain'in 1876'da yayınlanan romanı *Tom Sawyer* da kendini keşfetme ve macera ile aynı gelenekte yer alıyordu.

1870'ler boyunca Roebing baba-oğul ekibi tarafından inşa edilen Brooklyn köprüsü, sadece dünyanın ilk büyük asma köprüsü değildi; aynı zamanda Amerikan ruhunun yeni, İç Savaş sonrası kendine güveninin simgesi de olmuştu. Bu dönem aynı zamanda, 1866'da Hristiyan Bilim hareketini bulan Mary Baker Eddy ve 1877'de Yahova'nın Şahitleri'ni kuran Charles Taze Russel'in meşguliyetlerinde ayırt edici Amerikan dinini de ortaya çıkarmıştı. Bell'in Amerikan'lığa tam kabul edilişi, telefonunun, Birleşik Devletler'in bağımsızlığının yüzüncü yıl kutlamaları için 1876'da gerçekleştirilen Yüzüncü Yıldönümü Sergisi'nde ödül alarak sergilenmesi üzerine gerçekleşmişti. Fakat bilimsel gelişime olan ilginin daha sinsi bir tarafı da vardı. İnsanlığı kendi iyiliği için "geliştirmek" üzere üstün bilgiyi uygulayan öjenik*, bu dönemin en önemli ilgi alanlarından biriydi. Sağırların kısırlaştırılmasını savunan ve sağır insanların birbirleriyle evlenmelerinin yasaklanması için çalışan Bell, bu konunun başlıca taraftarlarından idi. Sağırılar arasında kalıtsal özellikler konusuna olan ilgisi, onu koyunların üretilmesi konusunda soyarıtımıyla ilgili deneylere yönlendirmişti.

Bell'in patentinin verilmesinden sonraki yirmi yıl içinde, telefon aracı ayırt edici şeklini kazanmıştı. Özel nedenler için kullanılan telefon, teknolojinin temel bir örneğinin dikkate değer kalacak şekilde günlük hayatta oldukça samimi ve gerekli hale gelmesiyle, bilimin evcilleşmesinin başlıca örneklerinden biri olmuştu.

Telefonun kolaylığı ve kullanılabilirliğinin sonucu olarak, telefon olmasa yazılmış olacak pek çok mektup ve günlük hiç yazılmamıştı. Bu araç aynı zamanda, 20. yüzyılın başından itibaren dillerin dünyasında artarak belirgin hale gelen aksanların standartlaşmasında da bir rol oynamış olabilir. Telefonlar insanların dedikodu yapabilmesi için olanakları genişletmiş, hükümetin bürokratik güçlerini artırmış ve orduların stratejilerini savaş alanlarına çabuk iletmesi için hızlı bir yöntem sağlamıştı. Hem teknolojik olarak gelişmiş hem de coğra-

* Genetik olarak insan ırkının ıslah edilmesi bilimi [ç.n.].

fi olarak uzak olan ülkeler telefonları kullanmak için acele etmişti ve 1912 yılında Birleşik Devletler dünyadaki telefonların yüzde altmış yedisine sahipti. 1914 yılı öncesi dünyasında Los Angeles, Chicago, Philadelphia, Boston ve New York ile beraber Stockholm dünyadaki en çok telefona sahip altı şehirdi. İletişim dünyanın hatlarını çizip, pazar malları ile müşteri talepleri arasında daha hızlı ve daha yakın bağlantılar kurdukça telefon da, 19. yüzyılın sonlarındaki çok hızlanmış dünya ekonomisinin bir parçası haline gelmişti. Bu sürecin sonucu olarak, ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde oldukça büyük sosyal önemi olan bir şahsiyet ortaya çıkmıştı: Telefonlara cevap veren ve ofislerde, işyerlerinde ve mağazalarda kâğıt işlerini yapan memur ya da beyaz yaka çalışanlar. İngiltere’de, ekonominin ticari sektöründe çalışan bu iş gücünün sayısı, 1881 yılında 360.000’den, 1991 yılında yüzde on yedisi kadın olmak üzere neredeyse 900.000’e çıkmıştı.

Bell’in teknolojik buluşu, sonuçları insani deneyim alanını genişleten ve insan hayal gücüne yeni ufuklar sağlayan ekonomik değişimin doğumunu sağlamıştı. 1898 yılında Ulusal Coğrafya Topluluğu’nun başkanı seçilen Bell, topluluğun gazetesini, diğer kültürlerle ilgilenen ve dünyanın üzerindeki uzak alanları merak eden geniş bir okur kitlesine sahip olan dergiye dönüştürme şansını elde etmişti. Bu girişim, öngörü sahibi olağanüstü bir dâhinin pek çok kişinin hayallerini gerçeğe dönüştürmesinin tipik bir örneği olmuştu.

20 Haziran 1900

Boxer (Boksör) İsyanı

Çin Batı'ya Düşman Oluyor

Elli yıllık bir zaman içinde, Çin hükümetinin çağrısına milyonlarca sıra halinde dizilmiş ve savaş zırhı içindeki Boxer'lar cevap verecek.

İngiliz kolonileri yöneticisi Sir Robert Hart,
Maocu şovenizmi öngörüyor, 1901

1900 yılının baharında, merkezleri Pekin'de olan diplomatlar, geçen iki yıl içinde yabancıların evlerine ve işlerine, Hristiyan heyetlerine ve Çin Hristiyanlığına dönenlere ölçüsü her seferinde artan saldırılara şahit olmuşlardı. Kuzey Çin'den başlayan şiddet artık başkenti de etkiliyordu. Dul imparatoriçe Tzu-hsi (Cixi), yabancı kuvvetlerin “kaplan gibi bir açgözlülükle, en içimizdeki bölgeleri ilk ele geçiren olmak için birbirleriyle itişerek” Çinlileri ele geçirdiğini bildirmişti. Ve açık bir şekilde şiddeti cesaretlendiriyordu: “Eğer yüz milyonlarca olan yerleşik halkımız... İmparatorlarına sadakatlerini kanıtlar ve ülkelerini severse, istilacılardan korkmaya ne gerek var?”

30 Mayıs 1900 tarihinde, diplomatlar askerlerden kendilerini korumalarını istemişlerdi. 31 Mayıs ile 4 Temmuz arasında 430 gemici ve denizci, Pekin'in Yasak Şehri'nin duvarlarının hemen dışındaki diplomatik alan içindeki elçiliklere gelmişti ve savunma barikatları kaldırılmıştı. Ancak, batılılar tarafından “Boxerlar” (Boksörler) olarak bilinen isyancıları püskürtmek için daha büyük bir kuvvet gerekiyordu. Dolayısıyla, İngiltere büyükelçisi Sir Claude MacDonald, Londra ve Washington, Paris, Berlin ve Roma, Moskova, Viyana ve Tokyo'daki hükümetlerle daha fazla iletişim kurulmasını engellemek için telgraf hatlarının kesilmesinden hemen önce, daha büyük bir kurtarma kuv-

veti istemişti. Yüzlerce Çin Hıristiyanla birlikte diplomatlar, aileleri ve görevlileri, yerleşke ile Roma Katolik katedrali arasında yalnız kalmıştı. 18 Haziran'da imparatoriçe Çin'deki tüm yabancıların öldürülmesi emrini vermişti. Yerleşkenin kuşatmasının başlamasından iki gün sonra, 20.000 Boxer kılıçlarını sallarken, damgalanmış ayaklar sağlam bir kitle halinde ilerlemeye başlamıştı ve kırmızı ve beyaz sancaklarını taşıyor, onları tanımlayan üniformalarını giyiyordu: mavi kumaş üzerine giyilmiş kırmızı sarıklar, kuşaklar ve diz bağları. Hayatta kalan biri şöyle yazmıştı: "Çanların, davulların ve boynuzların kükremleri gök gürültüsü gibi ses çıkarırken, naraları sağır ediciydi." Yerleşkenin küçük askeri kuvveti üç yaylım ateşi açarak, sonradan dağılan Boxerların elli kadarını öldürmeden önce saldırganlar kapıdan sadece on sekiz metre uzaklığa kadar gelmişti. Ağustos ayının ortasına gelindiğinde, kuşatma altındakilerden, aralarında Alman büyükelçisinin de bulunduğu yetmiş altı kişi öldürülmüştü. Neredeyse hiç cephaneye, yiyecek ya da tıbbi madde kalmamıştı. Ve sonra, 14 Ağustos sabahı güneş doğmadan az önce, Pekin'de çok büyük bir patlama yankılandı.

"Boxer İsyanı", 20. ve 21. yüzyılın ilk dönemleri tarihinde tekrarlanacak olan batı karşıtı şiddet hareketlerini öngörmekteydi. "Afrika mücadelesi" 1900'lere gelindiğinde sonlanmıştı ve kıta, İngilizlere, Belçikalılara, Fransızlara ve Almanlara koloni sağlamak için uygun şekilde bölünmekteydi. Çin listedeki bir sonraki isimdi ve özellikle İngiltere, 1857 isyanını takiben, Hindistan'da koloni düzeninin başarılı bir şekilde yeniden kabul ettirilmesinin ardından, bir sonraki büyük Asya genişlemesi için harekete hazır görünüyordu. Ülkeyle olan afyon ticaretinin devamı için Çin'e karşı başarılı bir savaş açmıştı (1839-1842) ve dolayısıyla Hong Kong kolonisini kazanmıştı. 1856 yılında açılan İkinci Afyon Savaşı, Çin'in ticaretin tamamını yasallaştırmak zorunda kalmasıyla sonlanmıştı; bunun Çin toplumu ve yönetici sınıfının ahlâkı için derin ve zayıflatıcı sonuçları olmuştu. İngiltere, 1897 yılında Kraliçe İmparatoriçesi Victoria'nın elmas yıldönümünde (altmışıncı yıldönümü) imparatorluğun zirvesini kutlamıştı ve Çin ile boy ölçüşmeye hazırды.

Çin'in Sino-Japon savaşındaki yenilgisi (1894-1895), Japonya kadar Avusturya, Fransa, Almanya, İtalya, Rusya ve İngiltere'nin de,

kendilerine ülkenin belirli bölgelerinde özel ticaret hakları veren “etki alanları”nı kurmak üzere bastırabilecekleri anlamına geliyordu. İspanya ile savaşına dikkatini vermiş olan Birleşik Devletler bunu kaçırmişti. Ancak, bu savaşın kazanılması, Amerika’nın İspanya’dan, Çin’in sadece 640 kilometre uzağındaki Filipinleri almasına neden olmuştu. Bu, Birleşik Devletler’in Asya ile ilgili yasal çıkarları olan bir güç olduğu görüşünü güçlendirmişti ve dışişleri bakanı John Hay, Çin üzerinde tüm güçlere eşit ticari fırsatlar verecek “açık kapı” ilkesi için ısrar ediyordu. Diğer ülkeler bunu prensip olarak kabul etmişti ancak, ilkenin uygulanamaz olduğunu söylemişti. Bunun ardından, John Hay’in teklifini sunması ile birlikte, kendilerinin “son ve kesin” bir anlaşma sağladığını varsaydığını fark etmişlerdi.

“Adil Uyumun Yumrukları”, büyülerinin ve törensel askeri sanatlarının kendilerini acı ve mermilere karşı dayanıklı yaptığını iddia eden bir dini topluluktur. Dolayısıyla, yabancılar tarafından “Boxerlar” olarak isim takılan bu topluluğun tepkisel anarşizmi, Çin’in yenilenmesine ve ilk olarak da ülkeyi dışarı atılması gereken “yabancı şeytanlar”a karşı korumayı başaramayarak Çin’i aşağı çeken imparatorluk rejimine karşı olan saldırılara adanmıştı. Boxerların bir kısmı terhis olmuş askerlerdi ve diğerleri de, tren yollarının gelişiyile işsiz kalana kadar Çin Büyük Kanalı’nda sandalcı olan kişilerdi. Ancak çoğu, yakın geçmişteki doğal felaketlerin sonuçlarından acı çeken köylülerdi. Dolayısıyla, bu son Boxer seferinin ilk protestoları, kuraklığın kitlesel açlığa neden olduğu kuzey il Shan-tung’da başlamıştı (1898). Önceleri, Çin ordusuna Boxerları bastırmaları emredilmişti; ancak işleri, dul imparatoriçenin 1900 yılının Ocak ayında, Boxerların suçlu değil, Çin toplumunun gerçek bir parçası olduğu beyanatıyla daha da zorlaşmıştı.

Boxerlar, 18. yüzyılın sonlarından bu yana isyanlar düzenleyen bir topluluk olan Sekiz Trigram Topluluğu’nun soylarından gelmelerinden dolayı Cixi, Boxerların gelenekselciliği konusunda haklıydı ve isyankâr ordular her zaman, köylülerin 5000 yıllık tarihinin kesintili özelliklerinden olmuştu. Boxerların Hristiyan karşıtı saldırılarının gaddarlığını açıklayan da bu kültürel gelenekselcilikleriydi. 1900 yılının Mayıs ayına gelindiğinde, imparatorluk hükümeti Boxer gayesini etkin olarak sahiplenmişti ancak, merkezi otorite çökmüştü ve güç,

Boxerlarla baş etmek konusunda farklı stratejileri olan yerel yöneticilerin ellerinde büyüyordu. Örneğin, Shensi ilinde yöneticiler onları yerel askerler ile birleştirmişti, ancak güneydoğu illerinde ve Canton'daki yöneticiler Beijing'in yabancı karşıtı hükümlerine uymuyordu. Shanghai'deki yabancı konsoloslarla, kendi yetkileri altındaki yabancıları koruyacakları konusunda anlaşmışlardı.

Zengin dul imparatoriçe Cixi'nin politik kariyeri, imparatorluk cariyeleri arasındaki resmi olmayan hiyerarşi düzeninde oldukça aşağıda olmasından dolayı yeterince mütevazı bir şekilde başlamıştı; ancak, imparator Xiangfeng'in tek oğlunun annesi olduğu gerçeği onu güç sahibi yapmıştı. Oğlu imparator Tongzhi, on dört yıllık saltanatının (1861-1875) başında sadece altı yaşındaydı ve sekiz kişilik vekiller heyeti onun yerine hüküm sürmüştü. Son imparatorun kardeşi Prens Gong'un darbesinden sonra vekiller heyeti Cixi'ye ve önceki imparatorun ilk eşi Cî'an'a geçmişti. Prens Gong bundan sonra iki kadın vekil aracılığıyla hüküm sürmüştü ve 19. yüzyıl ortası Çin başarılarını yaşamıştı: hem güneydeki büyük Taiping isyanı hem de kuzeydeki Nian isyanı bastırılmıştı. Çin'in yeni bir yabancılar ofisi, etkili bir gümrük rejimi ve yabancı modeller üzerine kurulmuş cephaneleri olmuştu. Tongzhi'nin erken ölümünün ardından (1875) iki dul imparatoriçe, Cixi'nin yeğeni ve evlat edindiği oğlu olan Guangzu imparatoru (1875-1908) tahta çıktığında sadece üç yaşında olduğundan, vekil olarak görev yapmaya devam etmişlerdi. Cî'an'ın ani ölümünün ardından Cixi tek vekil olmuştu ve Prens Gong'u görevden almasından sonra da Çin'in tek etkin yöneticisi haline gelmişti. 1889 yılında sözde emekli olmuştu; ancak 1895 krizi iktidara geri dönmesini sağlamıştı. İmparatorluk çemberinin içindeki devrimciler, muzaffer komşuları Japonya'dan bir şeyler öğrenmeye çalışıyorlardı: yozlaşmayı yok etmek ve Çin hükümetini modernize etmek için planlar dolaşıyordu. Cixi'nin destekçileri bir askeri darbe düzenlemiş, onu tekrar vekil yapmıştı ve 1898 yılında devrim planları terk edilmişti.

14 Ağustos sabahının erken saatlerindeki bombalamalar, kuşatma altındaki batılıları kurtaracak olan uluslararası seferi kuvvetlerin Pekine gelişini duyurmuş oluyordu. Daha önce gelmiş olan bir müttefik kuvvet, hem Boxerlar hem de imparatorluk ordusu tarafından

merkezlerine geri dönmek için zorlanmıştı. Artık 20.000 kişiden oluşan daha büyük bir müttefik güç Tientsin'den çıkmış ve iki büyük çatışmayı kazanarak Pekin'e gelmişti. Yasak Şehir yağmalanmıştı. Bir köylü olarak gizlenmiş olan Cixi, bir at arabasında şehri terk etmişti. Müttefikler, Boxerların çok sayıda ve iyi desteklenmiş olduğu Kuzey Çin kırsal bölgelerindeki kontrollerini sağlamlaştıırken, Pekin yağmalanmış ve işgal edilmişti. Çin hükümeti, Boxerları ortadan kaldırmayı kabul etmiş ve sonrasında da Pekin Barış Protokolü'nün küçük düşürücü maddelerine boyun eğmişti. Avrupalı kuvvetlerin Pekin'de askeri güç tutma hakları olacaktı ve bu imparatorluk hükümetinin etkin bir şekilde askeri kontrol altında olacağı anlamına geliyordu. İsyanda yer almış olan hükümet görevlilerinin aleyhinde dava açılacaktı; yabancı kuvvetlere mal kayıplarından dolayı tazminat verilecekti; Pekin ve deniz arasındaki kaleler kaldırılacaktı; tüm silah ithalatları askıya alınacaktı. Amerika'nın "açık kapı" ilkesi, ülkenin sınır bütünlüğünün korunmasının Birleşik Devletler'in ticari çıkarlarına uyması nedeniyle bölünmekten kurtulan Çin'in her yerinde hüküm sürüyordu. Aslında Çin artık bağımsız değildi ve güçten düşmesi, Japonya'nın Uzak Doğu hâkimiyetine neden olacak Rus-Japon savaşına katılamayacağı anlamına geliyordu.

1902 yılında Pekin'e geri dönen Cixi, sadece dört yıl önce küçük düşürücü bir şekilde kaldırılmış olan devrimleri uygulamak zorunda kalmıştı. Çağdaşlaşma, kadınların eğitiminin tanıtılmasını da içeriyordu ve eğitim sisteminin klasik Konfüçyüs taraftarı bakışı, matematik, bilim ve mühendisliği destekleyen bakış ile değiştirilmişti. Genç Çinli öğrenciler eğitim görmek için Avrupa'ya gidiyordu ve bazıları burada, Hindistan'daki Budizm'den sonra Çin'in yurtdışından aldığı ikinci en önemli entelektüel konusu olan Marksizm'e yakınlaşıyordu. Çin'in ordusu da batı ve Japonya yöntemleriyle profesyonelleşiyordu: subay birliklerine artık yapılandırılmış askeri kariyer ve birleşik emir yapısı sağlanıyordu. 1890'larda teklif edilen Taşralı meclisler 1909 yılında hayata geçmişti ve ulusal, demokratik olarak seçilen Danışman Meclis 1910 yılında kurulmuştu. Bunu, meclis ve gözden düşmüş hanedanlık arasındaki anlaşmazlık takip etmişti. Dul imparatoriçenin Çin'i değişmişti; ancak kendisi değişmemişti. Genç impa-

rator 1908 yılının Kasım ayında, imparatoriçe ölmeden bir gün önce ölmüştü. Kariyerini sağlamlaştıran ve gerçekleştiren bir başka ani ölüme karışmış olmasından dolayı Cixi'den şüphelenilmişti. Manchu artık popüler desteğin tadını çıkaramıyordu ve “cennet vekâleti” (başarı tarafından verilen üstünlük ve yasallık atmosferi) geri çekilmişti. 1911 yılında Szechwan'ın batı bölgelerinde büyük bir isyan çıkmıştı ve bu da hanedanlığı kaldıran Çin ulusal devrimi olarak gelişmişti. Batılılaşmanın çelişkisi, zamanı geldiğinde ve kendi yoluyla Batı'ya meydan okuyacak yeni, ulusal bir Çin'in yaratılmasına neden olacak şekilde, eski bir medeniyete askeri, eğitim ve yönetsel araçların sağlanması anlamına geliyordu.

30 Haziran 1905

$E=mc^2$: Özel İzafiyet Teorisi

Einstein Fizikte Devrim Yapıyor

Tanrı kurnazdır ancak kötü niyetli değildir.

Einstein'a göre dünya – gizemli ama hâlâ anlaşılabilir

1905 yılında Albert Einstein (1879-1955), Berne'deki patent ofisinde dört yıldır çalışıyordu. Alman eğitim sistemi onun için mutsuz bir deneyim olmuştu ve bu gerçek, Einstein'ın 1896 yılında Alman vatandaşlığından vazgeçmesine dair verdiği gençlik kararının altında yatan neden olabilirdi. Ulm'de doğmuş, babasının ve amcasının küçük bir elektrik ve mühendislik fabrikası işlettikleri Münih'te büyümüş, Katolik ilkokulundan hoşlanmamış ve erken bir tarihte henüz on beş yaşındayken, diplomasını almadan liseden ayrılmıştı. Ailesi ile birlikte (sevmediği bir şehir olan) Milan'a taşınan Einstein, bundan sonra Zürih'teki meşhur Federal Politeknik Akademisi'ne girmek için ilk denemesinde başarısız olmuştu. Sonunda derslerden uzak olduğunu kabul etmiş ve akademinin laboratuvarlarında elektrodinamik ile ilgili kendi deneylerini yürütmeye başlamıştı.

Einstein, 1905 yılında yayınladığı çalışma serilerinin birinde, *annus mirabilis*'te, ışığın bir dalga olgusu olmasının yanı sıra, bireysel parçacıklardan ya da (artık ışık enerji birimi foton olarak bilinen) quantalardan oluştuğunu öne sürmüştü. Bu, katı cisimlere ışık vurduğunda elektronların neden yayıldığını açıklıyordu ve Einstein, fotoelektrik etki ile ilgili bu açıklamasından dolayı Nobel Ödülü'nü (1921) almıştı. 1905 yılındaki çalışmalarının en ünlü olanı, zamanın ya da hareketin kesin olmadığını öneren özel izafiyet teorisiydi. Tersine, bunlar inceleyen kişiye göre değişiyorlardı ve sadece sa-

niyede 298.080 kilometre olan ışık hızı sabitti. Ayrıca, $E=mc^2$ formülü ile (burada E , enerjiyi, m kütleyi ve c ışık hızını temsil eder) kütle ve enerjinin denklemini de göstermişti. 1916 yılında artık Berlin'deki Prusya Bilim Akademisi'nde çalışmakta olan Einstein, yerçekiminin Newton'un belirttiği gibi bir kuvvet olmadığını ispatladığı genel izafiyet teorisini yayınlamıştı. Bunun yerine Einstein, yerçekiminin bir bozukluk ya da uzay-zaman sürekliliğindeki eğimli bir alan olduğu, daha incelikli ve gizemli bir dünya göstermişti. Bu bozulmanın nedeni ise sürekli uzay-zaman içindeki kitlenin varlığıydı. Kavrayış şeklinin, klasik Newtoncu fiziğin sıradan ve değişmeyen kurallarına tamamen zıt olmasından dolayı Einstein'ın çalışmasının yetkinliği, 200 yıllık dünya görüşünü değiştirmişti. 1919 yılındaki güneş tutulması sırasında yapılan deneyler, teorisinin hatasızlığını ve sonuçlarının derinliğini kanıtlamıştı. Bu noktadan sonra Einstein, sadece modern çağın en önde gelen bilim insanı olarak değil, aynı zamanda insanlık tarihinde eşi olmayan bir deha olarak da küresel çapta övülmeye başlanmıştı.

Einstein'ın zekâsı kendi zamanını aşmıştı, ancak karakteri, görüşleri ve etkileri, özel entelektüel ve kültürel bir milenyumunu yansıtıyordu; yani 19. yüzyıl ortası ve 20. yüzyıl başlarının benzersiz ayrımının medeniyetini yaratan Almanca konuşan bir dünyayı. Pratik sonuçları 20. yüzyıl tarihinde hakim olacak üç düşünce de bu kültürden ortaya çıkmıştı: Viyana'da Sigmund Freud tarafından açıklanan bilinçaltı, tüm enerjinin küçük paketlerde (yani quantalarda) geldiğini gösteren Berlinli fizikçi Max Planck'ın kuantum teorisi ve Viyanalı eğitimli keşiş Gregor Mendel tarafından keşfedilen genetik teorisi. Alman edebiyatı, insani ve sanatsal kültürü olağanüstü bir dehadan geliyordu. Müzisyenler arasında Johannes Brahms, Alban Berg, Gustav Mahler, Richard Wagner ve Richard Strauss; ressamlar arasında Paul Klee ve Gustav Klimt; filozoflar arasında Martin Heidegger ve Ludwig Wittgenstein; yazarlar arasında Thomas Mann ve Franz Kafka kadar şairlerden Rainer Maria Rilke: bu başarılar Avrupa medeniyetinin derin ve değişen temalarını sağlamışlardı. 16. yüzyıl İspanya'nın, 17. yüzyıl Fransa'nın ve 19. yüzyıl ise İngiltere'nin zamanıydı. Dolayısıyla kesinlikle, diğer medeniyetlerde de görüldüğü gibi politik

birleşmenin kültürel görkemin matrisini sağlamasından dolayı, 20. yüzyıl da Almanya'nın altın çağına şahitlik edecekti. Barışçı, özgürlükçü ve geleneksel olmayan bir Musevi olan Albert Einstein'ın hayatı ve çalışmaları, Almanların bu vaade bağlı olarak yaşamayı başaramamalarından kaynaklanan Avrupa felaketiyle şekillenmişti.

Einstein ilk olarak 1914-1918 yılları arasında savaş ile ilgili olarak şu görüşüyle adanmış bir barışçı haline gelmişti; «savaş... Sonsuz acıya neden olarak bir gün yok olacak ve gelecekteki nesiller için korkunç ve akıl almaz bir merak kaynağı olacak, salgın bir sanıdır.» 1920'lere gelindiğinde, küresel konferans gezileri çok büyük toplulukları çeken ancak, kendi seçimi üzerine çoğunlukla üçüncü sınıf vagonlarda ve sürekli olarak yanında başlıca tepkisi olan kemani-nı taşıyarak seyahat eden uluslararası meşhur bir şahsiyet haline gelmişti. Einstein "yaratıcı deha" örneği olmuştu ve tüm dünyada olduğu kadar tartışmalarını şaşkın ve bazen saf bir dehşet içinde izlediği Avrupa ülkelerinde de bu şekilde saygı görüyordu. Evrenin doğasını daha önceki kuşak bilim insanlarından çok daha derin bir seviyede algıliyordu ve bu onun içinde, bu kadar büyük bir gizemin içinde olmasına rağmen içten bir dinginlik uyandırliyordu. Einstein'ın karakteri, bu dalgın yapısını ve insan ırkının adaletine olan tutkulu adanmışlığını birleştireliyordu ve sonuç olarak o, bir deha olmanın ne demek olduğunun tanımını değiştirmişti. 19. yüzyıl Avrupa Romantizmi Beethoven'ı, büyük ölçüde (çalkantılı, yalnız ve yanlış anlaşılmış) davranış ve tabiatının, Romantizme göre bir kişinin nasıl davranması gerektiğini mükemmel bir şekilde örneklemesinden dolayı bir deha olarak kutliyordu. Ve kültürel simge olarak Einstein'da da bu çeşit bir geleneksel Romantizm bulunuyordu. Aynı Beethoven gibi, derin gerçekleri kovaliyordu ve yaratıcılığın kutsal kıvılcımı ona da dokunmuştu. Ancak onu haber filmlerinde izleyen, radyoda dinleyen ve verdiği kamuya açık konferanslara akın eden milyonlarca kişi, bunu onda etkilenmemiş bir iyilik gördükleri için yapıyorlardı. Bilimsel üstünlük ona, hiçbir zaman tamamen anlaşılamayacak evren karşısında alçak gönüllü olmayı öğretmişti. Bu da milyonların kalbine ve akıllarına, kendinden emin entelektüellerin tumturaklı laflarının asla dokunamayacağı gibi dokunmuştu.

Ancak Einstein'ın çalışmalarının sonucu, objektif mantık üzerine kendine güvenli düşünce sistemleri kurmuş olan eski bilimsel kesinlikleri sonlandırdığından dolayı hiç de dingin değildi. Eski kesinlikleri bilimsel düzeyde yerinden etmesi, 19. yüzyıl Avrupa'sının kendi evrimsel ve gelişen yükselişinin kültürel ve politik güveninin 20. yüzyıl başlarında çökmesiyle aynı zamana gelmişti.

Newton'un dünyası kuvvetlerin belirli bir mesafeden hareket ettiği bir dünyaydı: maddeler yerçekiminden, karşılıklı olarak birbirlerine olan uzaklıklarının karesinin ters oranında etkileniyordu. Ancak Einstein bu tekdüze tabloyu, incelikli "kuvvet alanları" ile kaplanmış maddesel bir dünyayla değiştirmişti. Atom artık maddenin nihai yapıtaşı, etki edilemez maddenin yok edilemez katı parçası değildi; aksine kuvvetlerin merkeziydi ve kitle denklemi cisimlerin parçacıklarının inanılmaz ölçüde enerjiye dönüşebileceğini söylüyordu. Dolayısıyla Einstein, atom ve hidrojen bombalarını gerçekleştirebilir bir olasılık haline getirmişti. İzafiyet prensibi, mekân ve zamanın artık dünyanın yapısının bir parçası olmadığını, tersine bireylerin bulundukları noktaya göre değişebildiklerini göstermişti. Bu, bilim insanı olmayanlar için psikolojik olarak rahatsızlık vermek için yeterince anlaşılırdı. Sadece yüzyılın sonunu tanımlamakla kalmayıp, aynı zamanda Avrupa'nın ve hatta medeniyetin bile vaktinin tükenmesi şüphesiyle gelecek hakkında işlenmiş olumsuzluk uyandıran *fin de siècle* 1890'larda çoktan popüler bir kavram haline gelmişti. Özellikle *Güç İstemi (Will to Power)* başta olmak üzere, Friedrich Nietzsche'nin (1844-1900) yazıları, yeni ve nörotik bir akılcılık karşıtlığının en ünlü örnekleriydi. Belki de ilk zamanlarda, sadece çok fazla boş zamanı olan eğitilmiş bir azınlık korkuyordu. Ancak, 20. yüzyılın başlarında Avrupa düzeninin yıkılması ile birlikte fark edilir hale geleceklerdi; bu, Alman yazar Oswald Spengler'in geniş okur kitlesini ve *The Decline of the West (Batının Çöküşü)* eserinde geliştirdiği tezin engin popülerliğini açıklayan bir gerçektir. Dolayısıyla, Einstein'ın kişisel popülerliği ve otoritesi, sonunda kitlesel bir trajediye dönüşen dünya krizinden ayrılamazdı. Doğal dünya ile ilgili söyledikleri hem heyecan uyandırıcı hem de korkutucuydu: aynı zamanda da, popüler düşünceye göre, 1914-1918 savaşının hem ön-

cesi, hem de sonrasında gerçekleşmiş olan politik ve ekonomik bozulma ile ilişkiliydi.

Politik olarak Einstein, Siyonist hareketin inanmış bir destekçisi olmuştu: Filistin’de kurulacak ulusal bir devlet, Avrupa milliyetçiliğinin yeni öfkesi için sığınak olabilirdi. “Uluslar Cemiyeti”nin zayıflığından dehşete kapılmıştı ve 1932 yılında Cenevre’de gerçekleşecek Dünya Silahsızlandırma Konferansı’nda baskı oluşturabilmek için “Uluslararası Einstein Savaş Direnişçileri Fonu”nu kurmuştu. Konferansın başarısızlığından, Adolf Hitler’in başbakan seçilmesinden (1933) ve Paris’teki Collège de France’ın ona iş vermeyi reddetmesinden sonra Birleşik Devletler’e yerleşmişti. O zamana kadar barışçı değildi ve insanlığın kendi kendini yok etmeye karşı koyabileceği hakkında giderek daha da olumsuz düşünürken, Avrupa demokrasilerinin yeniden silahlandırılması konusunda ısrar ediyordu. Dolayısıyla, politik dünyaya düzen getirmekteki başarısızlığı, bilimsel çalışmalarına yeni bir hız kazandırmıştı. “Var olanların uyumu içinde kendisini ortaya çıkan bir Tanrı” inancını doğrulayacak şekilde doğal dünya ve evren arasında bir düzen keşfetmeye çalışıyordu. İzafiyetin istikrar bozucu gerçeklerinin aksine, hâlâ evrenin birlikte olan toplu bir sistem olarak anlaşılabilirliğini umut ediyordu. Dolayısıyla, Einstein’ın birleşik teorisi, 1920’li yıllardan sonra, evrende olan her şeyin hareketlerini yöneten kanunların açıklanması hakkında bir çaba olarak onu endişelendirmekteydi. İzafiyet teorisini geliştirerek, elektromagnetizm ile yerçekimi arasında matematiksel bir ilişki bulmaya uğraşıyordu; madde ve enerjinin evrensel özelliklerini açıklayacak ve ilişkilendirecek tek bir denklem. Ancak, Werner Heisenberg’in, Einstein’ın izafiyet çalışmalarından yola çıkarak geliştirdiği kuantum teorisi, modern fizik ekolleri arasında baskın okul haline gelmişti. Heisenberg’in “belirsizlik prensibi”, bir cismin konumu ve hızının kesin olarak ve aynı anda ölçülemeyeceğini belirtiyordu. Dolayısıyla, tek bir parçacığın hareketi öngörülemezdi; bu, Einstein’ın araştırmasının imkânsızlığı hakkında pek çok bilim insanını ikna edecek bir sonuçtu.

Çalışmaları atom çağını olası kılan bilim insanı aynı zamanda, Dr. Frankenstein gibi kendi buluşlarının sonuçlarını da kontrol etmeye ça-

lışan bir bilgeydi. Dolayısıyla Einstein, bilginin her zaman ve esas olarak masum olduğunu savunan uzun süreli batı geleneğinin sonunun gelmesini temsil ediyordu. Uranyum atomunun Kopenhag'da (1939) ve bundan birkaç ay önce de Berlin'de parçalandığını öğrendikten sonra Einstein, başkan Franklin D. Roosevelt'e yazarak, Birleşik Devletler'in de kendi atom bombasını geliştirmesi gerektiği konusunda ısrar etmişti. Albert Einstein, kendisine rağmen, insanlığın en yıkıcı döneminin siyasetine bulaştırılmıştı.

28 Haziran 1914

Saraybosna'da Franz Ferdinand Suikasti

Bir Sırp Terörist Birinci Dünya Savaşı'nı Tetikliyor

Almanya... Tozdan bir cephanelik. Tüm komşuları patlayacağından dolay korku içindeler. Er ya da geç patlamalı da.

Amerikalı tarihçi Henry Adams St. Petersburg'dan yazıyor - 1901

Avusturya arşidükü Franz Ferdinand'ın, Avusturya-Macaristan Bosna topraklarının başkenti olan Saraybosna'ya 28 Haziran 1914 tarihinde, resmi bir ziyaret yapma kararı, çelişkili bir karardı; kendisi de zaten çelişkili bir adamdı. Ona göre, Habsburgların çok uluslu imparatorluğu ancak diğer herhangi bir grup tarafından zarar gören hiçbir ulusal grubun kalmaması durumunda hayatta kalmaya devam edebirdi. 1867 yılında yeni kurulmuş olan Avusturya-Macaristan devleti, kendi içinde bütün bir özerklik sahibiydi ve Franz Ferdinand, Macaristan topraklarında Macar egemenliğine karşı çıkan azınlık ulusları destekliyordu. Ancak, arşidük Bosna'yı imparatorluk ordusunun denetleyici generali ve imparator Franz Josef'in yeğeni ve varisi olarak resmi unvanıyla ziyaret ediyordu. O burada, Habsburglu bir gadar olarak görülüyordu.

1878 yılındaki Berlin Meclisi'nin koşulları altında büyük güçler Avusturyalıların, eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nun bir ili olan Bosna'yı uluslararası mandalık adına işgal etmesine izin vermişti. Bosna'nın büyük Sırp nüfusu dini olarak Ortodoks, etnik olarak ise Slav'dı; dolayısıyla Osmanlılar tarafından özerklik verilmiş komşuları Sırbistan'a sadıktılar. Daha büyük bir Sırbistan için toprak katma seferlerinde Bosnalı Sırplar, –Ortodoks, tüm Slav uygarlığının büyük koruyucusu olan– Rusya'nın desteğini almıştı. Bosna'nın karşı-

lıksız olarak Avusturya topraklarına katılmasından sonra, gerginlikler özellikle şiddetli olmaya başlamıştı. Ayrıca arşidük de akılsızca, Sırbistan ulusal gününde ziyaret etmeyi seçmişti. Sırplar her yerde, 1839 yılındaki Kosova Savaşı'nda Osmanlılar tarafından yenilmeleri üzerine düşen büyük ortaçağ medeniyetlerini anıyorlardı. Kosova toprakları Birinci Balkan Savaşı'nı sonlandıran 1913 yılında imzalanan Londra Antlaşması'nda Sırbistan'a devredilmişti, ancak Avusturyalıların isteği üzerine ertelenen bu antlaşma, Sırbistan'ın karayolu üzerinden Adriyatik'e ulaşmasını engellemek için bağımsız bir Arnavutluk devleti de yaratmıştı. Ülkenin o zaman içinde bulunduğu durum nedeniyle, Sırp gururu, Sırp kırgınlığı ile birbirine karışmıştı. Saray tarafından gerçekleştirilen darbe, Obrenov hanedanlığının hizipçi entrikalarının yerine anayasal ancak kırılgan Karacorcievic padişahlığını getirmişti. Sırbistan hükümeti dengesiz, yozlaşmış ve yetersiz kalmaya devam etmişti. Siyah El ("Birleşme ya da Ölüm" hareketi olarak da biliniyorlardı), sivil hükümeti küçük gören ordu subayları tarafından yönlendirilen gizli bir Sırp ulusal örgütüydü. 1913 yılında başkanları olan Albay Dimitrijevic, Sırp general kadrosunun istihbarat bakanı olarak atanmıştı. On dokuz yaşındaki bir öğrenci ve Bosnalı bir Sırp olan Gavrilo Princip, Siyah El tarafından suikast teknikleri konusunda eğitilmişti ve artık Franz Ferdinand'ın arabasının (28 beygir gücünde üstü açık bir Graf & Stift) geçmesini beklerken rotayı çizen Saray Bosnalı kalabalığın arasındaydı.

Princip, o sabah arşidükün şoförünün beklenmedik bir yoldan gitmesi üzerine sinirlenmiş olan altı suikastçıdan biriydi. Nedjelko Cabrinovic arabadan sekerek bir hasara yol açmayan bir bomba atmıştı. Arşidüşesin Müslüman kadın temsil heyeti ile bulunduğu, belediye konağında gerçekleşen öğle yemeği oldukça sorunsuz geçmişti. Ancak akşamüstü, şoför yanlış bir yola sapmıştı ve geri gitmeye çalışırken araba, yakın mesafeden ateş eden Princip'in tam önünde durmuştu. Bir saat içinde arşidük aldığı yaralardan dolayı hayatını kaybederken; karısı hemen ölmüştü. Bir ay sonra Avusturya-Macaristan, bu rezaletten sorumlu tuttukları Sırbistan'a savaş açmıştı. Princip yirmi yıl hapis cezasıyla hüküm giymişti (yirmi yaşın altındaki bir suçlu için verilebilecek en ağır yasal ceza) ancak 1918 yılında hapisshanedede

iyileşmeyen kemik veremi yüzünden ölmüştü. Bu tarihe kadar milyonlarca Avrupalı, şimdiye kadar Avrupa ya da dünya tarihinde eş görülmemiş bir savaşta ölmüştü.

20. yüzyılın başlarında, diplomasi İngiltere, Fransa ve Rusya'yı, Almanya ve ona bağımlı olan komşusu Avusturya-Macaristan'dan ayrı tek bir güç grubu olarak bir araya getirmişti. Bismarck'ın Rusya ile ittifak kurarak bu yeni Almanya'yı Fransa'nın intikamından korumak için gösterdiği çabalar, Almanya'nın 1871'den sonraki gücünden endişelenen batı güçlerinin Rusya ile bir uzlaşma arayışına girmelerinden dolayı çözümsüz kalmıştı. 1854-1856 yıllarında gerçekleşen Kırım Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını savunmak ve Çar'ın Osmanlı'nın Hristiyan Ortodoks vatandaşlarının korunması hakkına sahip olduklarını iddia etmesinden sonra Rusların batı genişlemelerini baltalamak için İngiliz ve Fransızlar tarafından açılmıştı. Paris Antlaşması hükümlerine göre Rusya'nın Çanakkale Boğazı'na girişi engellenmiş ve Karadeniz tarafsızlaştırılmıştı. Ancak 1893 yılında, 1871 travmasının yaralarını saran ve Rus ekonomisine yoğun şekilde yatırım yapan Fransa, Çar ile Çift Taraflı İtilaf (*Dual Entente*) imzalamıştı. Bu Almanya'nın en büyük korkusu, hem doğu hem de batıdan askeri saldırıların gerçekleşeceğini garantilemiş oluyordu. 1904 yılında Fransa İngiltere ile kendi itilaf antlaşmasını imzalamıştı (*entente cordiale*) ve 1907 yılında Fransa, İngiltere ve Rusya arasında Üçlü İtilaf Birliği kurulmuştu. Bismarck'ın diplomatik mabedi olan, Almanya, Avusturya ve İtalya arasındaki Üçlü İttifak hayatta kalmaya devam etmişti ancak artık ona meydan okunmaktaydı. Arkasından gelen savaşta olduğu gibi Birinci Balkan Savaşı, Rusya'nın, başka hiçbir ülkenin Çanakkale Boğazı üzerinde kontrol elde etmesini garantilediği için (ve sonunda hızla büyüyen Rus ekonomisine zarar vereceği için) Sırbistan'ın hayatta kalmaya devam etmesinin hayati önem taşıdığı kararını doğrulamıştı. Bu iki savaş aynı zamanda, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'ın bir tehlike olduğu görüşünü de doğrulamıştı.

Durgunluk zamanlarını yükselme yılları ile geride bırakan kuzey ve batı Avrupa ülkeleri artık, ekonomik olarak başarılı bir şekilde sanayileşmiş toplumlar haline gelmişti. 1800 yılında 150 milyon olan

Avrupa nüfusu, 1914 yılında 400 milyon olmuştu ve artık bu kıtada, yarım milyon kişinin üzerinde nüfusu olan şehirler ile birlikte, bir milyonun üzerinde nüfusu olan bir düzine şehre sahipti. Ekonomik büyüme, yeni plutokratik bir sınıf yaratmış, orta sınıf refahının yüksek seviyelerini güvence altına almış ve ayrıca organize iş gücünün ve işçi sendikalarının politik büyümelerine neden olmuştu. Derebeylik köleliği yok olmuştu ve oy hakkı, politik partiler ve güçlü bürokrasileri olan kitle demokrasilerinin yeni siyasetlerini yaratmıştı.

Kadınların oy verme hakkı gelişmiş toplumlarda temel bir konuydu ve elit seviyede Museviler eski kısıtlamalardan kurtulmuş ve kendi içinde kapalı gruplar, Avrupa'nın ekonomik ve kültürel başarısının öncüleri olmuştu. Sınıf kimliği, sınıf çıkarı ve ayrıca (yeni sosyal hareketlilikten dolayı) sınıf kaygısı bilinci de Avrupa siyasetini şekillendiriyordu. 1914 yılının hemen öncesinde İngiltere'deki grev dalgası, "sanayi ilişkileri"nde çıkacak yeni bir krize işaret ediyordu ve imparatorluk, Avrupa koloni siyasetinde yeni sorunlar olacağını gösteriyordu. İngiltere içinde kalan İrlanda, cumhuriyetçiler tarafından bir koloni olarak görülüyordu ve bu da politik görüş ayrılıklarına neden oluyordu. İkinci Boer Savaşı, İngiltere'nin Güney Afrika kolonisindeki Alman göçmenlerin üzerinde egemenlik kurmaya çalıştığını göstermişti.

Ancak, yeni pazarlar ve ham madde arayışında olan Avrupa ekonomisinin dinamizmi, dünyanın ilk küresel ekonomisini üretecek olan ticari büyümeyi garanti ediyordu. Yerli ve yabancı ticaret artık birbirine bağlıydı; Avrupa'nın yeni koloni arayışına girmesine neden olan bir gerçek. Kolonici hırslar da Avrupa'da tartışmaya neden oluyordu. Örneğin Doğu Afrika'daki bölgesel hırslar 1898 yılında, Mısır Sudan'daki Fashoda'da Fransız ve İngilizlerin karşı karşıya gelmesine neden olmuştu ve Almanya 1911 yılında Agadir'e bir hücumbot göndererek Fransa'nın Fas üzerindeki haklarına meydan okumuştur.

Almanya her açıdan bir istisnaydı. Devlet tarafından yönetilen kapitalizm, teknik ve sanayi açısından İngiltere'nin geçilmesi anlamına geliyordu. Ancak birliğini kurması çok uzun ve çok geç gerçekleşmiş olan Almanya, daha yerleşmiş ele geçirilmiş olan kolonilerden yoksundu. Dolayısıyla Alman "*lebensraum*" yani "yaşam alanı"nı el-

de edebilmek için 19. yüzyıl sonundaki deniz genişlemesi programına başlamıştı. Mahkemenin, ordunun ve bürokrasinin otoriter güçlerinin, görece olarak zayıf anayasal demokrasi ile beraber var olmaları nedeniyle 1848 yılındaki özgürlükçü devrimlerdeki başarısızlığın derin politik sonuçları olmaya devam ediyordu.

1914 yazında başlayan savaş, “kaçınılmaz” değildi ve Avrupa 1908 ve 1912-1913 yıllarının Balkan krizlerinden çıkmıştı. Generaller masum değillerdi ve değişime uğramış teknolojik kapasite nedeniyle, bu Avrupa savaşının benzersiz bir şekilde yıkıcı olacağını biliyorlardı. Özellikle Almanya hem doğu hem de batı olmak üzere iki cephe de savaş açmanın neredeyse imkânsız olduğunu takdir ediyordu. Aynı zamanda İtalya'nın bir müttefik olarak zayıfladığını da anlıyordu: 1915 yılının Mart ayında müttefikler, yarımadanın kuzeyindeki Avusturya topraklarını vaat ettikten sonra İtalya, Avusturya-Macaristan'a savaş açmıştı. 1914 yılının Temmuz ayında bazı diplomatik barış görüşmelerinin olması hâlâ mümkündü. Her şeye rağmen hâlâ Avusturya'ya doğrudan bir saldırı olmamıştı ve Sırbistan başlangıçta uzlaşmacıydı. Batı itilaf kuvvetlerinin hiçbirinin Sırbistan ile bir antlaşması yoktu ve Avusturya'ya yapılacak bir saldırı savaş çıkmasını haklı göstermiyordu. Benzer şekilde, Rusya'nın Sırbistan'ı desteklemesini gerektiren bir antlaşma da yoktu. İngiltere'nin itilaf antlaşmaları, onun Fransa ya da Rusya'yı savunmak için askeri bir eylemde bulunmasını gerektirmiyordu ve 1840 yılında Belçika'nın bağımsızlığı ile ilgili olan antlaşmaya bağlılığı, 1914 yılının Ağustos ayında İngiltere'nin siyasetini belirleyen tek şey olmuştu. Ortada kaçınılmaz bir durum olmaması genel bir savaşın çıkması için Princip'in ateş etmesinin üzerinden neden bir ay geçtiğini açıklıyordu. Savaş, antlaşmalarının getirdiği gereklilikler nedeniyle değil; Avrupalı politikacıların korku ve belirsizlikleri yüzünden çıkmıştı.

Avusturya, Sırp topraklarındaki Avusturya karşıtı muhalifleri yakalamak için izin verilmesini istiyordu. Sırbistan önce tereddüt etmiş sonra da sadece kısmi seferberlik emri vermişti. 25 Temmuz'da Rusya, İngiltere ya da Fransa'nın görüşü olmadan Sırbistan'ı desteklemeye karar vermişti. Almanya'nın üstü kapalı bir şekilde cesaretlendirmesi ile Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a savaş açmıştı. Bunun so-

nucu olarak Rusya'nın seferberliği, Almanya'nın Rusya ve sonra da Fransa'ya ültimatom göndermesine neden olmuştu. Aynı anda doğu ve batıdan gelecek saldırılardan kaçınması gereken Almanya, bir panik içinde savaşa girmişti. Rusya seferberliğinin yavaş ilerlemesine güvenen Schliffen planının doğu cephesine dönmeden önce hızlı bir Fransa yenilgisini garantilemesi gerekiyordu. Dolayısıyla Almanya, 1 Ağustos tarihinde Rusya'ya ve sadece iki gün sonra da Fransa'ya savaş açmıştı; bu tarihte birlikleri çoktan Belçika sınırlarını aşmış ve Fransız topraklarına yaklaşmaktaydı. Küçük ulusların haklarını koruduğunu iddia eden İngiltere, önce Almanya'ya ardından da Avusturya-Macaristan'a savaş açmıştı. Savaşın nedenlerinden biri olan ulus prensibi, artık bir savaş amacı ve dolayısıyla da anlaşmazlığın derinleşmesi için bir neden haline gelmişti. İngiltere'nin savaşa katılması ise her şeyi değiştirmişti. Etrafını çeviren denizler tarafından korunması kadar deniz gücünün üstünlüğü de hızlı bir Almanya zaferini imkânsız hale getirmişti. Ya hızlı bir Alman yenilgisi ya da uzatılmış bir savaş olacaktı. Almanya, İngiliz etkisinin hem Fransa'nın Alman karşısı düşüncelerini hem de Rusya'nın tüm Slavları birleştirme hırslarını sınırlayacağını düşünmüştü. Ne Almanya ne de Avusturya, Armageddon (kıyamet) gibi bir felaket olmadığı sürece İngiltere ile savaşa gireceklerini tahmin etmişti. Ancak İngiltere'nin küresel erişimi, bu savaşın aynı zamanda ilk dünya savaşı olacağı anlamına da geliyordu.

1 Temmuz 1916

Somme'de İlk Gün

Siper Savaşı Katliamı

Karlar altındaki tarafsız bölge... Kaotik, çukurlarla dolu, yaşanmaz, berbat bir çılgınlık meskeniydi.

Şair Wilfred Owen, Somme Muharebesi'nin yarattığı bölgeyi anlatıyor, 19 Ocak 1917

Mareşal Joseph Joffre ve Feldmareşal Douglas Haig tarafından planlanarak batı cephesine yapılan Somme saldırısı, Fransa'nın kuzeyindeki Alman askeri basıncını kırmak amacıyla tasarlanmıştı. Fransız-İngiliz kuvvetler, Somme Nehri'nin kuzey kısmında 33,5 kilometre boyunca devam eden bir saldırı başlatmıştı. Bir hafta süren topçu bombardımanının ardından İngiliz piyadeleri ilerlemeye çalışmış ancak sağlam Alman kuvvetlerinin stratejik üstünlüklerinden faydalandıklarını fark etmişlerdi. Sonuç olarak, 1 Temmuz tarihi, 19.240 şehit, 35.493 yaralı, 2152 kayıp ve 585 tutuklu olmak üzere toplam 57.540 zayıat ile İngiliz askeri tarihinin en kötü günü olmuştu. Aynı gün Almanlar 8000 zayıat vererek durumlarını muhafaza etmişlerdi.

Eylül ayında hâlâ bir atılım yapmaya çalışan İngilizler, tank ile savaşta yenilikçi bir uygulamaya başlamıştı; ama o Ekim ayında yağın yoğun yağmurlar savaş alanını çamur denizine dönüştürmüştü. 140 günlük saldırının ardından 18 Kasım tarihinde Almanlar, başlangıç konumlarından sadece 11 kilometre geri püskürtülmüşken, arada kalan İngiliz ve Fransızların 794.000 kişilik, Almanların ise 538.000 kişilik kaybı olmuştu. Somme saldırısı, Alman ordusunun, Verdun Kalesi ve Fransız savunma sisteminin kalbi olan Meuse Nehri'ni çevreleyen temellere yönelik acımasız bir yıpratma politikası uyguladı-

ğı Verdun Savaşı (21 Şubat-18 Aralık) sırasında, Fransızların rahatlamasına yardım etmişti. Alman imparatorluk general kadrosunun başında olan General Eric von Falkenhayn, Fransa'da savaşın kazanılacağı konusunda ikna olmuştu ve bu nedenle güçlerini, Almanların doğudaki Ruslara karşı saldırıları pahasına batı cephede yoğunlaştırmıştı. 14 hat halindeki tren yolları, Verdun bölgesini delen askeri kısa-kaç hareketinin 208 kilometrelik kavisini boyunca, Almanların insan ve levazım ihtiyaçlarını besliyordu. Dört günlük ilerlemenin ardından Almanlar, daha sonra General Pétain önderliğindeki Fransızlar tarafından geri kazanılan Douaumont Kalesi'ni almış ancak, sonunda yenilgiyi kabul etmişti. Verdun'da 400.000'i Fransız ve bir bu kadarı da Alman olmak üzere 800.000 kişi hayatını kaybetmişti. Sadece iki sene süresince Avrupa boşu boşuna ve uygarlığın kendine güvenini kaybettiğini gösteren bir şekilde, askeri bir sefalet çıkmazı nedeniyle çökmüştü. Somme ve Verdun'da verilen kayıpların boyutu genç bir nesli yok etmişti ve ipleri boşalan barbarlık gelecek Avrupa nesillerinin peşini bırakmayacaktı. Oysa 1914 yılının Ağustos ayında, Noel'in evde geçirilebileceği konuşuluyordu.

İngiltere, büyük daimi bir ordusu olmadan savaşa başlamıştı ve kara savaşlarında eski gücünü geri kazanması iki yılını almıştı. Fransa'nın bu çeşit bir ordusu vardı; ancak 1914 Eylül'ünün başında, güçlü ve erken gelen bir Alman ilerlemesi karşısında bir yenilgiyle uğraşıyordu. Ancak, İngiltere-Fransa'nın düzelmesi, Almanları, Eylül ayında yapılan Marne Savaşı'nın ardından gerilemek zorunda bırakmıştı ve aynı ayın ilerleyen günlerindeki Aisne Savaşı'nda ilk siperler kazılmıştı. Ekim ayına gelindiğinde, batı cephesi İsviçre'den Kanal'a kadar siperlerden oluşan bir hat haline gelmişti; bu iki tarafın liderleri de savaş alanındaki düşman konumlarına karşı saldırı eylemlerinde yoğun patlayıcı kabuklu kitlesel topları kullanmaya çok bağlandıkları için, üç sene boyunca değişmemişti. Aynı stratejinin doğu cephesinde bazı şartlarda işe yarıyor olduğu gerçeği ilk savaş alanı Ypres'te, Almanların İtilaf hattını geçmeyi başaramamasının ardından batıdaki plana sadık kalınmasının nedenlerinden biriydi.

İtalya'nın savaşa İtilaf güçleri tarafında katılması da ayrıca önem taşıyordu ve 1917 yılında Alp geçitlerinde kahramanca savaşılan Ca-

poretto Savaşı Avusturya'yı güney saflarında (toplam yarım milyon kişinin hayatını kaybettiği) büyük bir yenilgiye uğratmıştı. Merkez Kuvvetler (Almanya ve Avusturya-Macaristan), Kasım ayında kendisini Rusya'ya karşı savunmak için savaşa katılan Osmanlı Devleti ile birlikte şaşırtıcı derecede inatçı bir müttefik kazanmıştı. Farklı ulusların hırslı savaş nedenleri de anlaşmazlığın uzunluğunun bir başka açıklamasıydı. Almanya; Polonya üzerinde hâkimiyet ve orta Avrupa'daki ekonomik ve politik üstünlüğünü kurmak için Avusturya tarafından kontrol edilen bir Sırbistan arayışındayken, aynı zamanda doğu Belçika'yı ve deniz aşırı kolonilerini genişletmek de istiyordu. Fransa, Alsace-Lorraine'i geri almak istiyordu. İngilizler (kıtasal toprak hırsları olmamasına rağmen) deniz aşırı bölgelerde imparatorluklarını güçlendirmek ve genişletmek istiyordu. İtalya, ülkenin kuzey kısmındaki birleşme sürecini tamamlamak istiyordu. Müttefikleri tarafından Rusya'ya gizlice Çanakkale Boğazı'nı alacağı sözü verilmişti ve Doğu Avrupa'ya olan açılımının savaş sonrası devam edeceğini öngörüyordu. Eğer Almanya'nın kendi "*drang nach ost*" (doğuya doğru zorlamak) kavramı varsa, Rusya'nın da kendi "*drang nach west*" (batıya doğru zorlama) kavramı vardı: bu iki dürtünün çarpışması, 20. yüzyıl Avrupa tarihini şekillendirecek olan jeopolitik kavramı sağlamıştı. Bu Rus-Alman karşılaşması, 1914-1918 savaşının gerçek kilit noktasıydı ve politik sonuçları da batı cephesindeki trajediyi gölgelemişti. Bölünmesinden önceki haline dönmüş bir Polonya isteyen Polonyalılar, Avusturyalılarla Rusya'ya karşı savaşıyordu. Osmanlılar sadece hayatta kalmak istiyordu. İspanya, İskoçya, İsviçre ve diğer İskandinav ülkeleri tarafsız kalmış ve refah düzeyleri buna uygun bir biçimde yükselmişti. Hem Çin hem de Birleşik Devletler, 1917 yılında savaşa İtilaf devletlerinin yanında katılmıştı.

Rusya savaşın ilk ayı içerisinde kuzeyde Doğu Prusya'ya ve güneyde Galicia'ya girerek beklenenden daha hızlı harekete geçmişti ancak, Tannenberg Savaşı küçük düşürücü bir yenilgiyle sonlanmıştı. Masurya Gölleri Savaşı da Feldmareşal von Hindenburg ve General Ludendorff önderliğindeki bir başka önemli Alman zaferiydi. Rusların kuzeydeki ilerlemesi durdurulmuştu. Bu sırada, güneydeki ilerlemeleri –ağır Rus kaynaklı kayıplara karşın– Cracow yakınlarında Avus-

turya-Macaristan tarafından durdurulmuştu. Almanlar 1915 Mayıs'ında Galicia'da doğu hattını geçmiş ve Ağustos ayında da Varşova'yı işgal etmişti. Eylül ayına gelindiğinde Ruslar Polonya topraklarının çoğunu kaybetmişti ve Kasım'da Almanlar Litvanya ve Romanya'ya girdi. Çar Rusya'sı artık 1600 kilometre boyunca uzanan bir işgal ile karşı karşıya kalmıştı. Batı cephesindeki felaket çıkmazının yılı olan 1916, Rusların doğuda kayda değer bir karşı saldırı düzenlemesine şahit olmuştu. Haziran ve Ağustos ayları arasında General Brusilov, Avusturya-Macaristan ordusunu, Macaristan sınırındaki Karpatlar'a kadar geriletmiş ve 375.000 Avusturyalıyı esir almıştı (bunların 200.000'i saldırının ilk üç günü esir alınmıştı). Alman kuvvetlerinin Avusturyalılara destek olmak için yollarını Verdun'dan başka yöne çevirmeleri ve bu çekilmenin Fransızların kendi kalelerini savunmasına yardım etmesinden dolayı, bu olayın batı cephesi için çok önemli bir sonucu olmuştu. Brusilov'un seferi Romanya'yı savaşa İtilaf devletleri tarafında katılması gerektiğine ikna etmişti ve ayrıca Avusturyalıların kuzey İtalyan seferlerinden dönmelerini de garanti altına almıştı. Ancak Rusların başarısının faturası çok ağır olmuştu ve 1917'de Merkez kuvvetlerin orduları, Almanya'nın 1916 Aralık ayında Bükreş'i işgal etmesinin ardından Baltık illerine ve Ukrayna'ya doğru ilerleyerek otoritelerini yeniden kurmaya başlamıştı. Çarın ordusu, artık çöküşteydi: öldürülen her 100 Rus askerine karşılık teslim olan 300 asker vardı. Askerler kararlarını tavırlarıyla gösterdikçe, Romanov hanedanlığının otoritesi de tükeniyordu.

Batı çıkmazından kaçmanın yolunu arayan İngiltere, Çanakkale Boğazı'ndaki Gelibolu'ya gelerek Türklere karşı bir saldırı başlatmıştı. Avustralya ve Yeni Zelanda tarafından desteklenen İngiltere'nin, Türklerin yenilgisi üzerine, Rus kuvvetlerle bağlantı kurup, Merkez kuvvetler üzerinde yeni bir cephede saldırı başlatacağı hesaplanıyordu. Ancak, bu strateji, sefere ait kuvvetin öldürülmesiyle sonlanmıştı. Bu arada üsleri Mısır'da olan İngiliz kuvvetler, askeri olarak aktif kalmış ve Osmanlı yöneticilerini devirmek için çalışan Arap milliyetçileri desteklemişti. Aynı zamanda Fransa, Lübnan'daki konumunu güçlendiriyordu. İngiliz güçleri 1917 yılında Mezopotamya'da Bağdat'ı, aynı yılın sonunda ise Filistin'de Kudüs'ü işgal etmişti.

1914-1918 savaşı ittifaklarının doğası, Arap liderlerin ve Siyonist destekçisi Musevilerin, kazanan müttefiklerinin hem Arap ulusal devletini, hem de Musevilerin yurdu olacak Filistin'i desteklemeleri beklentisi nedeniyle, Orta Doğu'nun gelecek politikasını şekillendirmişti.

1916-1918 arasındaki zamanın çoğunda barış uzak bir ihtimal olarak görülüyordu ve İtilaf kuvvetlerinin yerel siyasetinde gerilimler vardı. İngiltere 1916 yılında İrlanda'daki Paskalya İsyanı'nı bastırmak için silahlı kuvvet kullanmak zorunda kalmıştı. Georges Clemenceau ülkesinin insanlarını zafer beklentisi ile yeniden gayrete getiren yeni hükümeti kurana kadar, Fransa'nın Verdun sonrası savaş yorgunluğunun etkileri derin olmuştu. Rusya'da gerçekleşen devrim, onu savaşın dışına atmıştı ve Almanya ile imzalanan bir ateşkesin ardından Rusya, 1918 yılının Mart ayında, Baltık bölgelerini ve diğer Rus topraklarını Almanya'ya veren ve aynı zamanda Finlandiya ve Ukrayna bağımsız devletlerini yaratan Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalamıştı. İtilaf devletleri için bu felaket, Birleşik Devletler'in savaşa onların tarafında katılmasıyla birlikte, kısmen dengelenmişti. O sene boyunca, Rusya'nın direnişinin zayıflamasıyla birlikte, Merkez Kuvvetler kaynaklarını doğudan batıya aktarabilmişti ve 1918 yılının başında, Ludendorff tarafından yönetilen büyük bir bahar saldırısına hazır dılar. 21 Mart'ta başlatılan saldırı, Alman ordusunun Amiens'in sadece 55 kilometre uzağındaki bir noktaya kadar geldiğini görmüştü. Ancak, bu erken hareketliliği korumayı başaramamışlardı. İtilaf safları dayanmış ve Temmuz ayında karşı saldırı başlamıştı. Alman saldırısı Marne'deki ikinci çatışmada durdurulmuş ve ardından 8 Ağustos Ludendorff tarafından "Alman ordusunun kara günü" olarak adlandırılmıştı. Amiens Savaşı'nda tanklar tarafından yönlendirilen çok büyük bir İngiliz saldırı grubu Alman saflarını geçmiş ve Almanları 20.000 kişi zayiata uğratarak, 30.000 kişiyi de esir almıştı. İlerleyiş korunmuş ve Hindenburg hattı saldırıya uğramıştı. Sadece 6 gün içerisinde İngilizler, daha önce Avrupa'nın en güçlü savunma sistemi olarak bilinen hattı geçmişti.

11 Kasım saat sabah 11'de Paris yakınlarındaki Compiègne'de bir tren vagonunda kaybetmiş Merkez Kuvvetler ve kazanan İtilaf Kuv-

vetleri arasında bir ateşkes imzalanmıştı. İlk küresel savaş, 1.8 milyon Alman, 1.7 milyon Rus, 1.4 milyon Fransız, 1.2 milyon Avusturyalı ve Macar, 900.000 İngiliz, 460.000 İtalyan, 325.000 Türk ve 115.000 Birleşik Devletler vatandaşının ölümüyle sonlanmıştı. 20 milyon kişi de yaralanmıştı. Bundan sonra ki 20 yıldaki Avrupa politikası tüm bu ölüm ve yaralanmaların hiçbirinin kıtayı yeni ve korkunç bir karanlıkla kaplayan sorunların çözümüne katkıda bulunmadığını gösterecekti. Çözümlememiş bu trajedi devam edecekti.

7 Kasım 1917

Kış Sarayı Fırtınası

Bolşevik Devrimi

İktidara geçmek isyanın çıkış noktasıydı, politik görevi gerçekleştikten sonra belirlenecekti.

V.I. Lenin iktidarın önce, ideolojinin sonra geldiğini gösteriyor -

6 Kasım 1917

7 Kasım 1917 akşamı (Rusya'da hâlâ kullanımda olan Jülyen takvimi-ne göre 25 Kasım), Rus geçici hükümetinin bakanları, Petrograd'daki Kış Sarayı'ndan kaçmak için yol arıyordu. Geçen 24 saat içinde, kendilerine "Bolşevikler" (çoğunluk) adını veren sosyalist grubun liderleri Vladimir İlyic Lenin (1870-1924) ve Lev Bronstein Trotsky (1879-1940), planladıkları darbenin detaylarını hayata geçirmişti. Konstantin Yurenev tarafından yönlendirilen bir işçi milisi olan "Kızıl Muhafızlar" artık ana hükümet binası ve ofislerini kuşatmıştı.

7 Kasım'a kadar saklanan Lenin artık, çok az direnişle karşılaşan devrimin sorumluluğunu üstüne alma noktasına gelmişti. Hükümet çökmüş ve imparatorluk ordusu yok olmuştu. Kış Sarayı'nda yapılan saldırı, ayın 7'si akşamı saat 21.45'te Aurora Kotrası'ndan atılan kör atışla başlamıştı. Daha sonra şehrin Peter ve Paul Kaleleri'nden 20 kadar fişek ateşlenmişti. Bunlardan iki tanesi, saat 23.00 sularında hedeflerine ulaşmıştı. Önceden Cossack'lar ve askeri öğrenci birlikleri tarafından korunan saray, 8 Kasım sabaha karşı saat ikide işgal edildiğinde savunmasız durumdaydı. Bakanlar 02.30'da teslim olmuştu. Lenin'in ayın 8'inin sabahındaki basın açıklaması, geçici hükümetlerinin görevden alındığı ve otoritenin artık 2500 kişilik askeri devrim meclisi olan Petrograd Sovyet ya da "İşçi ve Asker Yardımcı-

ları Meclisi”nin elinde olduğunu bildiren “Rusya’nın vatandaşları”na yönelikti.

Almanya başbakanı von Bethmann-Hollweig 1914 savaşının arifesinde şunu söylemişti; “Gelecek, büyüdükçe büyüyen ve artarak üzerimizde korkutucu bir kâbus olarak beliren Rusya’ya aittir.” Daha iyi niyetli gözlemciler ise geniş enerji kaynakları, tarımsal zenginlikleri ve insan gücü kaynağı ile 20. yüzyıl başındaki Rusya’nın dünyanın bir sonraki süper gücü olacağı konusunda hemfikirdiler. Ayrıca dünyanın en büyük ordusuna da sahipti. Dış yatırım, geniş mineral kaynaklarından faydalanmak için ülkeye üşüşmüştü. Rus müziği, balesi ve edebiyatı, 19. yüzyılda birden bire ve beklenmeyen bir şekilde gelişmiş ve dolayısıyla da Rusya’nın hâkim Slav ve doğu medeniyeti mi yoksa Batı Avrupa etkilerine açık bir medeniyet mi olması gerektiği tartışmalarını çözümlenmişti. Onun gücü, açık bir şekilde ikisi de olabilecek kapasiteye sahip olmasında yatıyordu. Ancak, fazlasıyla tarım odaklı toplumun topraksız kalmış eski serfleri Rusya’nın ekonomik ve politik problemlerine hükmediyordu. 1906 ile 1911 yılları arasında başbakan olan P.A. Stolypin, isyankâr köylüleri, itaatkâr, muhafazakâr görüşlü vatandaşlara çevirmek üzere tasarlanmış devrimci bir program geliştirmişti. Köylüler artık, *zemstvo* (yerel hükümet meclisi)’ne katılmak üzere kendi temsilcilerini seçebilecekti. Yeni yasal hakları (toprak sahibi olmayı da içeriyordu) vardı ve daha önce içinde kalmak zorunda oldukları komünlerden (yerel idare birimi) çıkabiliyorlardı. Bu yenilikleri ilk *Duma*, yani parlamentonun yaratılmasına yol açacak 1905 devrimi takip etmişti. Rus liberalizmi, Rus aristokrasisini yeniyor gibi görünüyordu. Ancak, Stolypin kırsal yeniliklerini uygulamaya çalıştıktan sonra, 1906 yılında ilk *Duma*’yı dağıtmıştı ve programı idareci seviyesinde kabul ettirilmek zorunda kalmıştı. Yine ikinci *Duma* da, yenilikleri onaylamayı reddetmesi üzerine dağıtılmıştı. Stolypin ayrıca, terörizmle suçlanan binlerce kişinin idam edildiği askeri mahkeme ağını da getirmişti. Bu önlemler, sol politik görüşün yanı sıra merkez politik görüşü de yabancılaştırmıştı. 1910-1911 yıllarında üçüncü *Duma*, orta sağ Oktobrist partinin desteği ile 1906 yeniliklerini onaylamayı kabul etmişti. Ancak, Stolypin’in idareci despotluğuna karşı olan ısrarcı itirazlar, par-

lamentonun geçici olarak askıya alınmasına neden olmuş ve 1911 yılının Eylül ayında uğradığı suikast de bir başka Rus politik geleneğini ispatlamıştı. Rusya'nın özünde despot olan doğası, sadece anarşist eğilimleri sayesinde sertleşmiş görünüyordu. Parlamento umursanmazken ve bürokrasi bozulurken güç St. Petersburg sarayında toplanmıştı. Ancak, üniformaya meraklı ama askeri strateji konusunda başarısız olan Çar II. Nicholas, uzakta, doğu cephesindeydi. Bir Hesse-Darmstadt Alman prensesi olan Çariçe Alexandra, kendini kırbaçlayan bir eğlence düşkünü ve göstermelik keşiş olan Gregory Rasputin'i sırdaşı olarak seçmişti. Ta ki 30 Aralık 1916 tarihinde aristokrat komplocular tarafından zehirlenip, zalimce Rus orta çağ boyar soylularının taşkınlarını anımsatan bir şekilde Nova Nehri'ne atılana kadar.

1917, iki Rus devriminin gerçekleştiği bir yıldır. Mart ayında olan ilki Petrograd'daki iki günlük gıda ayaklanmaları ve grevleriyle başlamış ve şehrin garnizonunda askere alınmış 160.000 köylünün isyanı ile devam etmişti. Duma'nın kendisine danışmadan geçici bir hükümet atamasının ardından Çar, 15 Mart'ta tahttan çekilmişti. Ancak Duma'nın otoritesi, her askeri birime kendi Sovyet meclislerini seçmelerini emreden ve dolayısıyla da Çar ordusunun emir yapısının çöküşünü sağlayan Petrograd Sovyet Meclisi ile rekabet içindeydi. Ama Sovyet Meclisi de kendi içinde bölünmüş durumdaydı. "Menşevikler" (azınlık) olarak bilinenler (Sovyet Meclisi içindeki benzer derecede ılımlı sosyalist gruplarla birlikte) Yasama Meclisi'nin ulusal demokratik seçim ile seçilmesi gerektiği konusunda Duma'nın anayasal liberallerine katılıyorlardı. Menşevik ve geleneksel Marksistlerin devrimsel ilerleme ile ilgili görüşü, proleter (işçi sınıfına ait) bir devrim olmadan önce liberal ve burjuva devriminin gerçekleşmesi gerektiği yönündeydi. Bu, tarihsel olarak belirlenmiş sosyo-ekonomiğin ileriki aşamalarının harekete geçmesini beklemek zorunda kalmadan, tarihin motorunu hızlandırmak için tasarlanmış devrimci öncüler olan Bolşevikleri ile birlikte Lenin için sıkıcı derecede aşamalı bir süreçti. Dolayısıyla, proletarya adına hareket eden Bolşevikler, hükümeti ele geçirmek için bir başlangıç olarak, Rus Sovyet Meclisini hemen kontrol altına almaya çalışmıştı.

Bazı Menşeviklerin desteği ile birlikte, parlamento liberallerinin savaşa devam etme kararları rağbet görmüyordu ve Bolşeviklerin savunduğu ateşkes ise buna paralel olarak oldukça popülerdi. Bolşeviklerin anlamı, rastgele hareket eden 20.000 silahlı denizcinin Petrograd'a çıkarak, Sovyetlerin kontrolü almalarını istedikleri "Temmuz Günleri"nde kesin olarak ispatlanmıştı. Ayaklanma, Petrograd'ın ele geçirilmesi hedefinin başarılabileceğini göstermişti. Ayrıca, Mayıs ayında kurulmuş olan geçici koalisyon hükümetinin savaş bakanı Alexander Kerensky'nin emriyle Rus ordusunun Galici'de başlattığı yıkıcı askeri saldırının 3 gün içindeki çöküşünü de izlemişti. Temmuz Günleri'nden sonra, artık başbakan olan Kerensky, General Lovr Kornilov'u başkumandan olarak atamıştı. Ayaklanma nedeniyle hükümet tarafından suçlanan Lenin, Finlandiya'ya kaçmıştı. Temmuz Günleri'nden sonra Lenin tarafından Menşeviklerden transfer edilen Trotsky hapisteydi. Ayrıca ağustos ayının sonunda Kornilov, Kerensky tarafından *coup d'état* (darbe) olarak yorumlanacak bir şekilde, birliklerine Petrograd'a doğru ilerlemelerini emretmişti. Tren yolu işçileri Kornilov'un birliklerinin girişini engellemiş ve generalin kendisini de teslim olmaya zorlamıştı. Ancak Kızıl Muhafızlar kriz sırasında şehri korumayı teklif etmişti ve hatta Kerensky, bu nedenle onları silahlandırmıştı: dolayısıyla da, Bolşeviklerin şehrin gerçek savunucuları olduğu düşüncesi yerleşmişti.

20 Kasım'da Lenin şehre geri gelmişti. Petrograd Sovyetler hâlâ bölünmüş durumdaydı, ancak devrimci iktidar değişimi için gerekli olan askerleri, denizcileri ve silahlı işçileri sağlayan kilit Askeri Devrim Meclisi, Bolşeviklerin kontrolü altındaydı. Bu sırada, "Rusya İşçi ve Asker Sovyetleri İkinci Kongresi", 3 Hazirandaki ilk meclis toplantısının ardından, 7 Kasım'da Petrograd'da toplanmak için çağırılmıştı ve Petrograd Sovyetlerinin yanında yer alacaktı. Meclisin 649 temsilcisi, Sosyalist Devrimciler (SD) arasından sol kanatta olan 100 civarı temsilci tarafından desteklenen 390 taşralı Bolşevik'ten oluşuyordu. Kış Sarayı'nın düşüşünün duyurulmasında Meclis, gücü, geçici hükümetten kendisine devreden bir yasa çıkarmıştı. Bazı sosyalist devrimciler ve Menşevikler, bunu yasa dışı olarak değerlendirmiş ve dışarı çıkmıştı. Çıkarken onlara artık "tarihin tozlu raflarında kal-

dıklarını” söyleyen Trotsky tarafından alaya alınmışlardı. Görünüşe göre, tarihi kaçınılmazlığın örtüsü, diğer herkesi dışlayarak muzaffer Lenincileri sarmıştı.

8 Kasım akşamında Lenin, Sovyet Meclisi’ne üç yasa hükmü sunmuştu: üç aylık ateşkes ve “demokratik barış”; özel mülk olan toprakların köy komünlerine devredilmesi hükmü; ve hükümetin Lenin’in başkanlık ettiği ve gelecekte kurulacak olan Kurucu Meclis’in onayına bağlı olacak Halk İdare Örgütü Meclisi’ni (*Sovnarkom*) kurması hakkındaki hükmü. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde bunlar hızlıca kabul edilmişti. Ancak yurtdışındaki barış, Bolşevikler kendilerine karşı çıkanları avlamaya devam ettikçe ülke içindeki iç savaşın başlangıcı olmuştu. Komünler ve onların köylüleri, fiyatlar ve gıda üretimi üstünde devlet tekeli zorlayan, ölüm saçan Bolşevik kampanyasına tabi olacaktı. Kasım ayında meclis seçimleri yapılmıştı; ancak 5 Ocak 1918 tarihindeki ilk toplanmasından sonra Lenin, meclisi kapatmıştı. *Sovnarkom* Rusya’nın hükümeti olmuştu. Aziz ikonlarının, mistisizmin ve keşişlerin despot Rusya’sı, “merkezi planlama”ya olan yeni bilimsel inancın kendi zulüm şeklini yarattığı özellikle öldürücü bir çağdaşlık modelinin etkisi altına girmişti. Baskının ilk olanakları, Çar’ın “beyaz” ordusu ile Komünistlerin “kızıl” ordusu arasında bir kavga olmakla kalmayıp aynı zamanda, Rusya’nın kolonileşmiş uluslarının özerkliklerini ilanı anlamına da gelen, Rus iç savaşı (1918-1921) sırasında ortaya çıkmıştı. Komünist Rusya’nın Ukrayna ve Kafkasları başarılı bir şekilde yeniden fethetmesi, Çar İmparatorluğunun yeniden yapılanması anlamına geliyordu.

Rus komünizmi, elbette ki, Çar Nicholas’ı ve ailesini 1918 yılının Ocak ayında öldürmüştü ancak, *a la Russe* totaliterliği, başlangıçta devrimsel çemberin bir parçası olan ve sonra 1922 yılından ölümüne kadar Rus Komünist Partisi’nin genel sekreterliğini yapan Joseph Stalin (1879-1953) tarafından yönetilen devlet korkusunun bürokratik düzeneğinin bir parçası haline gelen paranoya dalgası, kendi destekçilerini de tüketmişti. Anlamsız gösteri mahkemeleri, “sınıf düşmanları” ve “devrim karşıtları”nı temizlemek amacıyla tasarlanmıştı. Tüm bunlar ve başka nedenlerden dolayı, Leninist ve Marksistler, rahipler ve rahibeler, köylüler ve soylular, generaller ve bürokratlar, *lit-*

terateurlar ve liberaller, aynı umarsızlıkla ve yasaların acımasızca bozulmasıyla öldürülmüştü. Stalin, Trotsky'yi ilk önce sınır dışı etmiş, sonrasında 1940 yılında da öldürülmesini sağlamıştı. Hayatının son senesinde Lenin, Stalin'i sosyalizm karşıtı olarak değerlendirmiş ve yönetimden çekilmesini istemişti. Ancak organize soygunlarla 1917 öncesi Bolşeviklere para sağlamaya yardımcı olmuş olan Stalin, korku politikasının hassas hesaplarını anlamıştı. Eski bir seminarist olarak, kendisini Rusya'yı yöneten meclislerin birbirine geçmiş sistemi konusunda detaylı bir şekilde uzmanlaşmaya adanmışken, Rus Mesih olarak Lenin üzerinden yarı-dini bir ulusal kült geliştirmişti. Devlet kavramının sonu ve insanlık erdeminin sosyalist bir yolla iyileşmesi vizyonu, Karl Marx'ın bir Alman kehaneti olan *Kapital*'i, Stalin'i ortaya çıkarmıştı: öldürmekten hoşlanan bir sistem adamı...

22 Haziran 1941

Barbarossa Harekatı

Hitler Rusya'yı İşgal Ediyor

Bizim sadece kapıya tekme atmamız gerekiyor ve tüm çürümüş yapı bir anda parçalanacak.

Adolf Hitler, 1941 yazı

Almanların İkinci Dünya Savaşı'nda verdiği kayıpların yüzde yetmiş beşinin nedeni olan askeri sefer, tarihin en büyük işgal gücünü oluşturan 3 milyon askerin, Almanya'nın müttefiki olan SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) üzerine düzenlediği sürpriz saldırı için, 2900 kilometrelik cephede ilerlemesiyle başlamıştı. On dokuz tanesi Panzer olan yüz elli beş Alman tümeni, otuz Finlandyalı ve Romanyalı tümen tarafından tamamlanmıştı. 2500 uçak tarafından desteklenen Barbarossa Operasyonu, 3000 tank ve 7000 topla donatılmıştı. Sovyetler ise, Alman tank ve uçak sayısının neredeyse üç katına sahipti ancak, hava kuvvetleri birkaç gün içinde çökmüştü; Alman saldırısı kadar kendi köhne donanımlarının da kurbanı olmuştu. Başlangıç saldırısı üç uçluydu: kuzey kuvvet Doğu Prusya'dan Baltık devletlerine ve oradan da Leningrad'a doğru hareket etmişti; güneydeki tümenler Güney Polonya'dan Ukrayna'ya, ardından Kiev'e ve son hedef olarak Karadeniz'e; yıldırım harbi (*blitzkrieg*) Alman politikasının başlıca mimarı olan Heinz Guderian tarafından yönetilen zırhlı grubun da dahil olduğu merkez kuvvet ise Smolensk ve Moskova'ya doğru, kuzey doğuya hareket etmişti. Başlangıçtaki başarı fevkaladeydi. Panzer tümeni Polonya'yı, Alman ve Sovyetlere ait olan topraklardan ayıran sınıra girmiş, ilk saldırı sırasında 300.000 Rus askeri esir alınmıştı. Guderian'ın tankları saldırının ilk gününde 80 ki-

lometre ve 27 Haziran'da Minsk'e geldiklerinde ise buna ek 320 kilometre daha yol almıştı. Baltık devletleri gibi SSCB'nin bazı kolonilerinde Almanlar, Rus imparatorluğundan kurtarıp özerkleştirecek kişiler olarak görülüyorlardı. Eylül ayına gelindiğinde Alman ordusu, 872 gün sürecek Leningrad kuşatmasına başlamıştı.

Alman üst komutası, Stalin'in subay sınıfını temizlemesinden dolayı Kızıl Ordu'nun ölümcül derecede zayıfladığını ve SSCB'nin, Stalin'in diktatörlüğüne karşı olan iç muhalefet nedeniyle içeriden çökeceğini hesaplamıştı. Ancak Rus birlikleri, milliyetçi bir tutkuyla savaşmıştı. Alman istihbaratı doğru bir şekilde, SSCB'nin batısında 150 tümen olduğunu tahmin etmişti, ancak düşmanlarının sadece elli civarı rezerv tümenleri olduğunu düşünüyorlardı; Ağustos ortasına kadar Kızıl Ordu 200'den fazlasını toplamış olacaktı. Ayrıca 200.000 askerin esir alınmasına rağmen, çok sayıda Sovyet askeri Guderian'ın tanklarının Smolensk'e ulaşmasının ardından doğuya kaçmıştı.

Temmuz ortasında yağan beklenmeyen yağmurların Rus yollarını çamura çevirmesi ile birlikte, Alman ilerlemesi sekteye uğramıştı. İlerleme ayrıca, Sovyetlerin toprak yakma politikaları yüzünden de engellenmişti: ekinler yanmış, köprüler yıkılmış, çelik ve cephane tesisleri boşaltılarak yeniden inşa edildikleri doğuya taşınmıştı. Sovyet ordusu ayrıca demir yolu araçlarının çoğunu da ya yok etmiş ya da yerini değiştirmişti ve Rus ölçü sisteminin Almanlarinkinden farklı olması nedeniyle işgalciler, demir yolu ağını kullanamamıştı. Tüm bu engellere rağmen Alman ordusu, Temmuz ortasına kadar 640 kilometreden fazla ilerlemişti ve merkez kuvvet Moskova'dan 320 kilometre uzaklıktaydı. Karadeniz kıyılarına ulaşmış olan güneydeki saldırı kuvveti, artık kuvvetlerini güneye yönlendiren Guderian ile birleşmek için kuzeye ilerlemeye başlamıştı. Eylül ayının sonunda bu dev kısaç hareketi, Sovyetleri Kiev'in arka tarafından kuşatmış ve 520.000 Sovyet askerinin esir alınmasına yol açmıştı. Ağustos ayı, Berlin'deki askeri strateji hakkındaki zaman alıcı tartışmaların ayı olmuştu. Hitler asıl çabanın Ukrayna ve Kafkaslar'a doğru güney doğu yönünde olmasını ve Leningrad'a daha küçük bir hücum gücünün gitmesini istiyordu. Generalleri ise asıl hedefin Moskova olması gerektiğini düşünüyordu. O sonbahar Hitler üç karar vermişti: kuzey

kuvveti Leningrad'ın işgal edilmesi üzerine odaklanacaktı; zengin tarımsal toprağı ve sanayi bitkileri olması nedeniyle (artık çoğunlukla dağıtılmış durumdaydı) Dinyeper Nehri'nden Kafkaslar'a baskı yapmak kaçınılmazdı; Moskova'ya ilerleme devam edebilirdi. Bu arada, onlarca yıldır görölmüş en sert kış yaklaşmaktaydı.

Adolf Hitler'in sıklıkla kendisiyle çelişmesi, genellikle izleyenlerin akıllarını karıştırmaya ve amaçlarını saklamaya yönelikti. Bir keresinde söylediğı gibi; "Her zaman üç sebebim olmalı; biri kamu için, biri sırdaşlarım için; biri de kendim için". Yerel politikasındaki çelişkileri, Nazilerin yararlı olabilecek herhangi birini yetiştirmek için her zaman hazır olmasından kaynaklanıyordu. Dolayısıyla başlangıçtaki sosyalizme rağmen Nazi partisi "üretken" kapitale yani partiye bağlıta bulunanlara özgürlük sözü vermişti. Fakat Hitler'in üç aşamada gerçekleşmesi gereken üç istikrarlı hedefi vardı: yerli siyasette Nazi devletinin totaliter üstünlüğü Orta Avrupa'da Alman egemenliği ile takip edilecek ve dünya gücü konumunda sonuçlanacaktı. Avrupalı bir Alman imparatorluğunun içinde Sovyet Birliği'nin Avrupa topraklarına katılması, Alman *volk* (halk)'unun Nazici doğu kaderinin başlangıcı olarak sunuluyordu. Bu doğu hareketi aynı zamanda, Hitler'in her Musevi'yi öldürerek "Musevi sorununu" ortadan kaldırmak hakkındaki daha ileri hedefinin içsel bir parçasıydı; Almanlar tarafından ele geçirilmiş Polonya'da 1941 yılındaki olaylar bunu zaten göstermekteydi. İlk olarak Fransız imparatorluğunun ve ardından da Sovyet imparatorluğunun yok edilmesi, İngiltere, Japonya, Birleşik Devletler ve Üçüncü Reich'in tek dünya güçleri olarak kalması için planlanmıştı. Almanya sonunda, Afrikalı kolonilerine ve Atlantik deniz merkezlerine sahip olabilecekti. Hitler'in stratejileri, hem sonu olmayan bir çatışmayı bekliyor hem de bunun olmasını gerekli kılıyordu. Amaçlarını güvence altına alabilmek için benimsenen yollar konusunda esnek olabilirdi. Hitler'in yoğun Bolşevik karşıtlığına rağmen, 1939'daki Nazi-Sovyet Ortak Saldırmazlık Antlaşması, bir darbe niteliğindeydi. İki güç doğu Avrupa'yı ortak etki alanlarına bölmüştü; Hitler Fransa ve İngiltere'nin işgal edilmesi için Stalin'in onayını alırken, gizli protokoller Polonya'nın Rus-Alman bölünmesine olanak sağlıyordu.

Versailles Barış Antlaşması, Hitler'in olanaklarını yaratmıştı. Fransızlar'ın direktiği telafi maddeleri, Almanya'yı 1914-1918 savaşı'nın faturasını ödemeye zorluyordu. Bu, Alman direnişini ortaya çıkarmış ve batı liberallerinin ülkeye sempati duymasına neden olmuştu. Aşamalı olarak, Almanya'yı kısıtlayan düzenlemeler bir kenara bırakılmış ve Hitler, Almanya dışında Versailles'da kurulmuş yeni devletlerin sınırlarında yaşamaya zorlanmış Almanlar'ın memnuniyetsizliklerinden faydalanmıştı. Almanya'ya yeniden silahlanmaları ve ardından da Avusturya'yı işgal etmeleri (Mart 1938) konusunda izin verilmişti. Münih Antlaşması'nda (Eylül 1938), Fransa ve İtalya, Çekoslovakya'nın Almanca konuşan Sudetenland bölgesini Almanya'ya teslim etmişti. Ancak, batı demokrasi liderlerinin iradesizliğini ortaya çıkaran antlaşma, aynı zamanda Hitler'in sınırlarını da göstermekteydi. Çekoslovakya'nın diğer düşmanlarının (Polonya ve Macaristan) ülkenin parçalanmasını desteklemelerini beklemekteydi. Fakat bunu ancak Münih Antlaşması'ndan sonra yapmışlardı ve dolayısıyla Hitler'e sadece Sudetenland kalmıştı. Daha sonra Hitler, ayrılmamaları durumunda Slovakya'yı, (1919 yılına kadar ülkenin yöneticisi olan) Macaristan'a vermekle tehdit ederek, Slovakya'yı bağımsızlığını ilan etmesini (Mart 1939) garantilemek için kandırmıştı. Bu Hitler'e Çek toprakları üzerinde bir Alman hamiliği kurma olanağını vermişti.

Almanların, 1919 yılından beri bir Polonya geçit bölgesi tarafından Almanya'dan ayrılmış olan Doğu Prusya'yı bağlama tutkusu, savaş öncesi esas krizi yaratmıştı. 1939 yılının yazında Hitler, Polonya geçidi bölgesinde yer alan, çoğunlukla Almanların yaşadığı Gdansk Özgür Şehri (Danzig) üzerinde hak iddia etmişti. Polonyalılar buna karşı çıkmış ve herhangi bir Alman saldırısı karşısında İngilizlerin garantisini almıştı. Hitler ve onunla birlikte pek çok kişi, Nazi-Sovyet antlaşmasından sonra İngiltere'nin "Polonya Garantisi" için kendisine yardım edecek Rus müttefiki kalmamasından dolayı, bu taahhüdü mantıksız bulmuştu. Ancak, bu antlaşmaya bağlı kalınması Hitler'in İngiltere ile bir savaşla karşı karşıya olması anlamına geliyordu; bu hazırlıklı olmadığı bir ihtimaldi. Dolayısıyla 29 Ağustos sabahı Berlin'de İngiliz büyükelçisine bir plan sunulmuştu. "Geçit içinden

bir geçit" Almanya'ya Doğu Prusya'ya tren yolu ile bir giriş imkânı verecekti ve geçidin tartışmalı bölgelerinde uluslararası olarak denetlenen halk oylamaları yer alacaktı. Pek çok gözlemci bu önerilerin ikiyüzlü olduğunu düşünüyordu. Radar sisteminin bir hava saldırısının gerçekleşeceği uyarısını önceden vermesinden dolayı İngiltere, 1939 yılının Eylül ayında her şekilde savaşa hazırды.

1930'ların başlarındaki ekonomik küçülmeler nedeniyle daha da sarsılan Avrupa demokrasisinin güçsüzlüğü, 1940 yılında Fransa, Belçika, Danimarka, Norveç ve Hollanda'nın Almanya işgali altında kalmasıyla birlikte doğrulanmış oluyordu. Hitler başlangıçta, batıdaki kısa yerel kampanyaların Almanya'nın arkasını güvence altına almasının ardından 1943-1944 yıllarında Rusya'yı işgal etmeyi planlıyordu. Alman askeri başarısının ölçüsü, 1941 yılının Mayıs ayının ortasında bir saldırı tasarlayabileceği anlamına geliyordu ancak, o bahar batı Avrupa'nın fethini henüz tamamlayamamıştı. Zor durumda olan İngiltere'nin üzerindeki Alman baskısından kurtaracak şekilde Barbarossa'yı planlamasına neden olan şey Stalin'in amacı hakkındaki şüpheleriydi. Daha sonra Yugoslavya ve Yunanistan'ın beklenmeyen bir şekilde işgal edilmesi ihtiyacı, Haziran ayına ertelenmişti. Balkan zaferleri çabuk gelmişti ancak, Rusya'da 1941 kışının erken gelmesinden dolayı beş haftalık gecikme önem taşıyordu.

Barbarossa'nın temel erken sonuçlarından biri Üçüncü Reich'in *lebensraum*'unu (eski SSCB'nin sahip olduğu ve artık ırkçı Slav karşıtı bir gaddarlıkla hüküm süren bir askeri yönetim altındaki geniş alanlar) kazanmasıydı. Alman kopmaları, 1941 Aralık'ının başlarında Moskova'ya ulaşmıştı. Ancak seferin zemini, Alman birliklerinin iyi hazırlanmamış olmasından dolayı, 1941-1942 yılında havanın sıfırın altındaki derecelere inmesiyle durmuştu. Kızıl Ordu'nun Sibiryalı birlikleri artık kendilerine geliyordu. Milyonlarca vatandaşı öldürmüş olan Sovyet komünist hükümeti, kutsal Rusya topraklarının vatansever koruyucusu olarak yeni bir mantıksal açıklama edinmişti. General Zhukov, Moskova'nın savunulması için Kızıl Ordu'nun saldırısını ve Smolensk'e doğru ilerlemeyi başlatmıştı. 1942 Mart'ına gelindiğinde Sovyet ordusu bazı bölgelerde 240 kilometrelik alanı kapsamıştı. Alman birliklerinin geri çekilmesine izin verilmemişti ve

Luftwaffe, ikmal maddeleri iletmeye çalışırken sınırlarının sonuna gelmişti. Artık kendisini başkumandan ilan etmiş olan Hitler, general kadrosunu dağıtmış ve Feld Mareşal von Paulus'a (Alman etkisinin en uç noktası olan) Stalingrad'ı almak için seferi devam ettirmesini emretmişti. Bu emir, Naziliğin temelindeki şiddetin, acı çekmenin ve ölümün bir örneği olarak gösterilmişti. Paulus, 1943 Şubat'ında sonunda teslim olduğunda kuşatma neredeyse bir milyon Alman'ın ve bir milyondan fazla Rus'un hayatına mal olmuştu. Stalingrad'dan sonra, Naziler tarafından işgal edilmiş olan batı Avrupa'nın direniş hareketleri, savaş sonrası bir dünya ile ilgili düşünmeye başlayabilmişti. Ancak doğu Avrupa'daki işgal altındakiler, Sovyet ordusu ulusal topraklarında ilerlemesini sürdürürken, totaliter bir sistemin diğerinin yerini aldığı tehlikesini sezmişti. Temmuz 1941'de imzalanan Anglo-Sovyet anlaşması, iki gücün yardımlaşmasını taahhüt ediyordu, İngiliz ve Sovyet kuvvetleri, Almanların burada bir merkez kurmasını engellemek için beraberce İran'a saldırdı. Utanmaz Batı, Nazi zulmünü yenmek için Sovyet zulmüne hoşgörü göstermeye karar vermişti.

7 Aralık 1941

Japonların Pearl Harbor'a Saldırması

Pasifik'te İkinci Dünya Savaşı

Demokrasinin büyük cephaneleri olmalıyız.

F.D. Roosevelt, 29 Aralık 1940, yeniden seçilen başkan

Amerika'yı savaşa hazırlıyor.

Bir Pazar sabahının erken saatleriydi ve Amerikan Pasifik filosu, Hawaii Ohau adasının yakınlarındaki deniz üsleri Pearl Harbor'a demir atmıştı ve dolayısıyla, mürettebatsızdı. Birleşik Devletler ordusunun bir eri radar ekranlarında Hawaii'ye doğru gelen çok sayıda uçak olduğunu tespit etmişti, ama o günün ilerleyen saatlerinde Amerikan B-17'lerinin gelmesi beklendiğinden üstü tarafından endişelenmemesi söylenmişti. Ancak, saat sabah 07.55'te aralarında torpido uçakları, bombardıman uçakları ve savaş uçaklarının olduğu yaklaşık 200 hava aracının hızla takip ettiği ilk Japon pike bombardıman uçağı limanın üzerinde belirmişti. Bu, Japonya'nın denize indiğı altı uçak gemisi, iki savaş gemisi, üç hızlı savaş gemisi (kravazör) ve on bir deniz muhribinin dahil olduğu, 26 Kasım'da Japonya'dan yola çıkan ve artık Hawaii'nin 440 kilometre kuzeyinde demir atmış olan, toplam 360 civarı uçağın olduğu filonun sadece ilk dalgasıydı. Ford Adası'nın yakınlarında yer alan Birleşik Devletler bahriye hava istasyonundaki askeri hava araçlarından çok azı, Japonları geri püskürtmek için zamanında kalkış yapabiliyordu.

Saat 08.30 olduğunda, sekiz Amerikan savaş gemisi yıkıcı bir saldırıya maruz kalmıştı: *Arizona* yok edilmiş, *Oklahoma* alabora olmuş, *California*, *Nevada* ve *Batı Virginia* sığ sularda batırılmıştı. Üç diğer savaş gemisi, üç kravazör ve üç deniz muhribi gibi zarar gö-

ren pek çok Amerikan gemisi vardı. Birleşik Devletler 200 civarı hava aracı kaybederken Japonlar bu sayının yarısından azını kaybetmişti. Birleşik Devletler'in toplam kaybı 2300'ü şehit olan, 3.400 kişinin üzerindeydi; ama çarpışma sırasında birkaç yüzden az Japon şehit olmuştu. Fakat Pasifik filosunun uçak gemilerinden üçü denizde talim yapmak için Pearl Harbor'dan çıkmıştı ve bu nedenle, herhangi bir zarar görmemişti. Altı savaş gemisi onarılmış ve –Japonlar için önemli bir amaç olan– Ohau Adası'nın yakıt depolama tesisleri şiddetli saldırıyı atlattı. Ancak, Amerika'nın Pasifik'teki deniz ve hava komutasına verilen zarar oldukça önemliydi; Amerikan saygınlığının aldığı darbe de öyle. Enformasyon kısıtlamaları, Birleşik Devletler vatandaşlarına sadece bir savaş gemisinin battığı ve birinin alabora olduğunun söylenmesi anlamına geliyordu.

“Pearl Harbor”, önceden şüpheleri olan Amerikan kamu görüşünü, Birleşik Devletler'in tarafsızlığını bırakması konusunda ikna etmişti. Roosevelt'in Amerika'nın savaşa girmek zorunda kalacağı konusundaki kişisel inancı, 1940 yılının Kasım ayında, başkanlığa üçüncü kez yeniden seçilmesinden bu yana artarak belirginleşiyordu. Washington bürokrasisi aylardır tam olarak nerede ve ne zaman olacağını bilmeseler de, Japonların, Birleşik Devletler'e bir saldırıda bulunmasının oldukça muhtemel olduğunu biliyordu. Japonların 1941 Temmuz'unda Fransız Çinhindi'ni işgal etmesinin ardından Birleşik Devletler'deki Japon sermaye yatırımları dondurulmuştu ve Roosevelt'in Eylül ayında Alman ve İtalyan denizaltılarının batırılması ile ilgili emrinden beri Birleşik Devletler deniz kuvvetleri etkin biçimde savaşın içindeydi. Ağustos ayında başkan, Winston Churchill ile Atlantik Sözleşmesi'nin prensipleri konusunda anlaşmıştı ve sözleşme, ulusal özerklik dâhil olmak üzere, savaş hedeflerinin programını belirlediği için İtilaf güçleri (Almanya ve İtalya), Birleşik Devletleri düşman olarak değerlendiriyordu. Ve artık Japonya, Birleşik Devletler'e hiçbir savaş bildirisi olmadan saldırmış olduğundan başlıca hatiplerden biri olan Roosevelt, 7 Aralık gününü “Utanç içinde hatırlanacak bir tarih” olarak tanımlayabilecekti. Japonya'nın, Almanya ve İtalya'nın oluşturduğu İtilaf güçleriyle ittifak kurmasıyla birlikte, Asya savaş siyaseti ve Avrupa faşizmi, ortak,

Amerika karřıtı bir dűřmanın iki yönü olarak deęerlendirilebilirdi.

8 Aralık gűnü, Birleřik Devletler Meclisi, oy birliği ile Japonya'ya savaş açmaya karar vermişti. Bundan üç gűn sonra Almanya ve İtalya, Birleřik Devletler'e savaş açmıştı. Romanya ve Macaristan, sırasıyla 12 ve 13 Aralık'ta açıklanan bu kararları örnek almaları konusunda teşvik edilmişti. Amerika'nın Japon saldırısına verdiği karşılık, dünya savaşının Asyalı, Pasifik ve Avrupalı alanlarını birbirine bağlamıştı. 22 Aralık'ta, İngiltere'nin ve imparatorluğunun hayatta kalmasına kendisini içten bir şekilde adanmış olan başbakan Winston Churchill, İngiltere'ninki de dahil olmak üzere tüm imparatorluklar hakkında olumsuz düşünceleri olan bir New England aristokrati Franklin Delano Roosevelt ile, gelecekteki savaş stratejisini konuşmak üzere Washington D.C.'ye gelmişti.

Politik anlaşmazlık ve askeri gerginliğin 1914-1918 savaşında çözümlenememiş nedenleri, savaş sonrası dönemde hem tatsızlıklarını hem de küresel erişimlerini sürdürmüştü. 1939-1945 Avrupa Savaşı, Asya'nın dönemin ilk silahlı anlaşmazlığının patlamasına şahit olmasından sekiz yıl sonra başlamıştı. 1931 yılında Japon ordusunun içindeki otoriter bir grup, sivil hükümeti görmezden gelmiş ve Mançuryadaki geniş Çin bölgesinin işgalini kesinleştirmişti. Bu bölge, 1905 yılında Rus yenilgisinin ardından Japonya'nın etkisini giderek artırdığı bir bölgeydi. Mançurya'nın zengin doğal kaynakları aynı zamanda 1929 krizinden kötü etkilenmiş olan Japon ekonomisini de cezbediyordu. 1932 şubat'ında Japonya Mançurya'nın, Mançuko'nun kukla devleti olduğunu bildirmiş ve bunu izleyen sene, Uluslar Birliği'nden de çıkmıştı.

Japonya askeri diktatörlüğün öncüsüydü ve 1945 sonrası yerleşminden önce ülkenin son demokratik seçimi 1929 yılında olmuştu. Çin'in iç çöküşü, Japon genişlemesine çeşitli olanaklar sunmuştu. 1930 yılında Çin'in komünizmle yönetilen büyük bölgeleri Chiang-Kaishek tarafından yönetilen ulusal hükümetin otoritesini kabul etmiyordu. Neredeyse 20 yıl boyunca kesintili olarak devam eden bir dizi iç savaş ülkeyi tüketmişti ve komünistlerin 1940 yılındaki son zaferleri, Japon saldırılarının karşısında kendilerini Çin vatanseverliğinin gerçek partisi olarak tanıtmalarına çok şey borçluydu. İspanya

iç savaşı ve daha sonra, Avrupa küresel savaş kavramının özelliği haline gelecek olan sivil halkın bombalanması, ilk olarak Ocak 1932’de Japonlar, Şangay’a saldırdığında uygulanmıştı. 1937 yılının Temmuz ayında kuzey doğu Çin yönünde büyük bir Japon saldırısı başlamıştı ve bundan sonra, işgalci Japonların 250.000 sivil Çinliyi öldürdüğü “Nanjing Gaspi”, Avrupa zulmünün başka bir öngörüsüydü. Geleneksel olarak Rus karşıtı olan Japonya, Kasım 1936’da Almanya ile (ve ardından da İtalya’yla) Komintern karşıtı bir anlaşma imzalamıştı ve bunun ardından, İtilaf güçleri ve Japonya arasında imzalanan Üçlü Yasa (1940) tamamen Amerika karşıtıydı. Bu üç güçlü ülke, o anda onlarla savaş içinde olmayan herhangi bir başka gücün birine saldırması durumunda, birbirlerini destekleyeceklerini taahhüt etmişti. O zamanlar Rusya’nın, Almanya’nın müttefiki olması nedeniyle, öngörülen bu güç sadece Birleşik Devletler olabilirdi. Uzaklık ve ırksal üstünlük iddiaları Almanya’yı, Japonya’dan ayırıyordu. Örneğin Almanlara Pearl Harbor planından bahsedilmemişti. Ancak 1930’larda zaten savaşı bir askeri diktatörlük olan Japonya, Avrupa faşizminin savaş yönetiminin standartlarını belirlemişti.

Birleşik Devletler’in savaş ilan etmesi, federal bütçede ve federal güçler seviyesinde büyük bir artışa neden olmuştu. 1941 Eylül ayında savaşa hazırlanan Roosevelt, Birleşik Devletler tarihindeki en yüksek vergi artışını getirmişti. Fakat 1940’taki işsizlik oranı, 7 yıllık Yeni Anlaşma programlarına rağmen toplam işgücünün yüzde 15’ine kadar yükselmişti ve ülkenin GSMH’si 1929 yılında olduğundan bile düşüktü. Aynı dönem içinde, hükümetin GSMH’den yaptığı harcamada da yüzden ondan, yüzde on sekize yükselmişti. 1942 yılında, hükümetin ekonomik yatırımlarını savaş aracı üretimine yöneltmesi, işsizlik oranını neredeyse üçte iki oranında düşürmüştü. Fakat, 1941 yılının sonunda çoktan yüzde 10’a çıkmış olan enflasyon hükümetin harcamadaki patlamasının sonuçlarını göstermişti; aynı Batı Avrupa demokrasi politikasında da göstereceği gibi.

Amerika’nın Pasifik’teki savaşı, 1942 yılı Ocak ayında Japonların Manila’yı ele geçirmesinin ardından Filipinler’de başlamıştı. Batan’da mevkenlenmiş olan 36.000 civarı Birleşik Devletler askeri Nisan ayında teslim olmuştu ve bir ay içerisinde Filipinler’de mevki-

lenmiş olan diğer Amerikan askerleri de teslim olacaktı. Ancak Haziran ayının başında Birleşik Devletler istihbaratının Japonya deniz kodunu kırmasının ardından dengeler değişmeye başlamış ve Birleşik Devletler kuvvetleri Pasifik Okyanusu'nun ortasında gerçekleşen Midway deniz-hava savaşını kazanmıştı. Ancak İngiltere'nin Asya Savaşı, Avustralyalı ve Yeni Zelandalı müttefiklerinden aldığı yardımlara rağmen kötü gidiyordu. Uzak Doğu'daki tek önemli İngiliz deniz kuvveti 1941 Aralık ayında Japon bombardıman uçakları tarafından yok edilmişti ve 25 Aralık'ta İngilizler, Hong Kong'u teslim etmek zorunda kalmışlardı. Japonların Ocak 1942'de Burma'yı işgal etmesinin ardından İngiliz kuvvetleri, bir ay sonrasında düşmana kaybedilecek olan Singapur'a geri çekilmişti. Ve 1942 Ağustos ayında Hindistan Ulusal Meclisi, alt kıtanın acil bağımsızlığına davet eden "Hindistan'dan Çıkın" önergesini çıkarmıştı. Hem Birleşik Devletler hem de koalisyon ortağı olan İşçi Partisinin baskısı altında olan Churchill, savaş sonrasında yürürlüğe girecek uzlaşma görüşmesi için söz vermişti. Ancak Meclis, hareketi beklemeyi kabul etmemişti ve İngilizler liderliklerini yasaklamıştı. İngiliz imparatorluk iktidarı, Asya'da kırılma noktasına gelmişti – bu iki yüzyıl önce ilerlemeye başladığı zamanki durumuydu. Pearl Harbor'dan sonra Avustralya ve Yeni Zelanda doğrudan Japonya tarafından tehdit edilmiş ve dolayısıyla da birlikleri, Birleşik Devletler ile Pasifik'te hizmet vermek üzere Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu seferlerinden geri çağırılmıştı. İki ülke de koruyucuları olan Birleşik Devletler'e hiç olmadıkları kadar yaklaşmış, İngiltere'den ise hiç olmadıkları kadar uzaklaşmışlardı.

1943 yılının Ocak ayında Birleşik Devletler, Avustralya ve Yeni Zelandalı birlikler, Yeni Gine'nin güney doğusuna gelmiş ve Japon saldırısı karşısında Avustralya güvenliğini artırmışlardı. Pearl Harbor'ın intikamı bir sonraki Ağustos ayında Solomon Adalarında, yakaladıkları Japon istihbaratına göre davranan Birleşik Devletler uçaklarının Amiral Jumamoto Isoroku'yu taşıyan uçağı düşürüp, dolayısıyla da Birleşmiş Devletler'e yapılan saldırının baş mimarını öldürdüklerinde alınmıştı. 1944, Pasifik'te Birleşik Devletler'in istikrarlı gelişiminin yılıydı. Japonlar, Haziran ayında Filipinler Denizi'ndeki savaş kaybetmişti ve batı Pasifik'teki Mariana Adaları'ndan biri olan Saipan

Adası için yapılan savaş ise Birleşik Devletler yönetimli bir ittifak için yeni bir üstünlük ortaya çıkarmıştı. Japonlar 400 uçağını kaybetmişti ve hava kuvvetleri asla eskisi gibi olmadı. Japon hükümeti düşmüş, ancak ardından gelen hükümet durumu düzeltememişti. 1944 Ekim ayında Filipinlerin müttefik saldırısı başlamıştı ve yorucu bir seferden sonra, General Douglas MacArthur tarafından yönetilen kuvvetler 1945 yılının Şubat ayında başkent Manila'ya gelmişti. Bunun ardından gelen, batı Pasifik Japon adası Iwo Jima'nın alınması, buranın Birleşik Devletler için Japonya'ya gönderilen bombardıman uçaklarını koruması üzere ihtiyaç duyduğu savaş uçakları için bir merkez olması nedeniyle önemliydi.

Amerikan kuvvetleri, hem Pasifik'te hem de Avrupa'da var olmak zorundaydı. 1940 yılında Fransa'nın düşmesi, Alman U-gemilerinin saldırılarına karşı deniz yollarını korumak için yapılan Atlantik Savaşında, İngiltere'yi değerli bir müttefikten mahrum bırakmıştı. Ağır kayıplara rağmen Anglo-Amerikan ittifakı, Amerikan askerlerini ve Avrupa'ya levazım taşıyan deniz yolu iletişim hatlarını açık tutabilmişti. 1941 sonrasında, başta isteksiz olan Birleşik Devletler, diğerlerine ve kendisine, 20. yüzyıl ortasının devi olarak gerçek konumunu gösterecek şekilde, savaşta rolünü kabullenmişti. Asya'da planlanmış bir saldırı olan Pearl Harbor, Amerikan gücünün Avrupa kıtasının belirleyici özgürlükçüsü olduğu anlamına geliyordu.

6 Ağustos 1945

Hiroşima'nın Bombalanması

Kitle İmha Silahları

Ben dünyaları parçalayan Ölüm haline geldim.

16 Temmuz 1945'teki atom bombasının ardından

J. Robert Oppenheimer *Bhagavard Gita*'dan alıntı yapıyor.

Paul Tibbets Jr tarafından kontrol edilen, BD B-29 bombardıman uçağı *Enola Gay*, Güney Batı Japonya'daki Hiroşima şehrine yaklaştı. Uçağın Batı Pasifik adası Tinian'dan kalkışının üzerinden altı saat geçmişti; burası önceki sene Japonlardan Birleşik Devletler askerleri tarafından alınmış bir merkezdi ve o zamanlar dünyanın en uzun uçak pistine sahip olan yeriydi. Uçakta, Birleşik Devletler, askeriyesi tarafından "Küçük Oğlan/Little Boy" lakabı takılmış bomba vardı. Patlama 08.15'te gerçekleşti. Bir ışık patlaması, bir ısı dalgası ve sonra içe işleyen bir gürleme; mantar şekilli bir bulut tarafından takip edilen bir ateş topunun göğe yükselmesinden önce gerçekleşmişti. Nükleer füzyon yoluyla açığa çıkan patlayıcı enerji ve ısı, bir şehrin tamamını toz ve küle çevirmişti. Alevler 11,5 kilometrekareyi aşan bir alana yayılmıştı. Yüz bin kişi hemen o anda hayatını kaybetmiş ve 70.000'den fazla kişi yaralanmıştı. Hiroşima'nın yok edilmesinden üç gün sonra, bir başka B-29 bombardıman uçağı olan *Bock's Car* (*Bock'un Arabası*) bir başka atom bombası olan "Şişman Adam/Fat Man"i, 4,5 kilometrekarelik bir alanı enkaza çevirecek ve eşit sayıda ölü ve yaralıya neden olacak şekilde Nagazaki'nin üzerine atmıştı. Hiroşima ve Nagazaki'de öldürülen 200.000 kişinin ezici çoğunluğu, kadınlardan, çocuklardan ve yaşlılardan oluşuyordu; sağ kalanlar ise değişen derecelerde yanıklardan ve radyasyon hastalıklarının etkile-

rinden zarar görmüştü. Bunu takip eden elli yıl içinde, iki şehirde yaşayanlarda kanserler ve tümörler ortaya çıkacaktı. *New York Times*, 7 Ağustos'taki yeni Birleşik Devletler başkanı Harry S. Truman'ın şunları söylediğini yazmıştı: "Tarihteki en büyük bilimsel kumar için 2 milyar dolar harcadık; ve kazandık."

Birleşik Devletler atom bombası çalışmaları 1940 Şubat ayında, bir grup bilim insanı komitesine ayrılmış 6000 dolarlık hükümet bütçesiyle başlamıştı. Ancak 1942 yılına gelindiğinde projenin boyutu Savaş Departmanı'nın doğrudan katılımını gerektirir hale gelmişti ve araştırma tüm Birleşik Devletler dâhilinde bulunan merkezler tarafından yürütülüyordu. Berkeley'deki California Üniversitesi fizikçilerinden J. Robert Oppenheimer, İspanya iç savaşından beri kendisini demokratik sola adamıştı. Almanya'nın 1939 Eylül ayında Polonya'yı işgal etmesi üzerine hemen, atom bombasının parçalanabilir bileşeni olan Uranyum-325'i, doğal Uranyum'dan ayırma çalışmalarına başlamıştı. Oppenheimer, güvenlik aralığının sağlanmasıyla birlikte New Mexico, Santa Fe yakınlarında, nükleer füzyon ve parçalanabilir maddelerden oluşan atom bombası üretimi üzerinde çalışan ekibin yönettiği bir laboratuvar kurmuştu. 16 Temmuz 1945'te sabah saat 05.30'da dünyanın ilk atom bombası patlayıp, 15.000 tondan fazla TNT'nin yarattığına eşit güç yarattığı sırada, New Mexico, Alamo-gardo hava üssünde sonuçları küçük bir grup izleyici ile paylaşmıştı. Bombanın patlama noktasının etrafındaki çöl yüzeyinin 728 metre yarıçapındaki kısmı camla kaynaşmıştı.

17 Temmuz'da, atom bombasının geliştirilmesinde çalışan ve gücünden dolayı paniğe kapılmış olan yetmiş bilim insanı Truman'dan, teslim olma maddeleri yayınlanıp, reddedilmedikçe bombayı Japonya üzerinde kullanmamasını istemişlerdi. Bunlar atom savaşının ah-lâki boyutuyla ilgili önemli noktalardı. Yoğun hava bombardımanının ağırlığı altında ve deniz blokajı etkilerinden dolayı zor durumda olan Japonya çökme noktasındaydı. 30 Temmuz'da Japonya, Müttefik liderlerin Potsdam'daki buluşmalarında istedikleri gibi kayıtsız şartsız teslim olmayı reddetmişti. Birleşik Devletler hükümeti ve müttefikleri, bu kadar benzersiz korkunun onları teslim olmaya zorlayacağı ve uzun ve masraflı bir karasal işgali engelleyeceğine dayanarak,

patlamayı haklı çıkarmışlardı. Japonlar için, herhangi bir teslimiyetin, kutsal olarak saydıkları imparatorlarının anayasal konumunu bozmaması çok önemliydi. Hatta Hiroşima ve Nagazaki’nin bile ardından 10 Ağustos’ta barış talebinde bulunan Japon hükümeti, hâlâ imparatorlarının egemen konumunun korunmasının garantisini istiyorlardı. Müttefikler bu güvenceyi verdikten sonra, teslimiyet (14 Ağustos) gerçekleşmişti.

Hem General Eisenhower hem de General MacArthur, bombaların haksız ve Birleşik Devletler’in ahlâki duruşu için zararlı olduğunu düşünüyorlardı. Başkan Truman, 9 Ağustos’taki yayın duyurusunda Hiroşima’yı sadece bir “askeri üs” olarak tanımlamış ve başka bir şey eklememişti. Bu yanıltıcıydı. 25 Temmuz’da günlüğüne yazdığı yazıda görüşünün atom bombalarının sadece askeri hedefler üzerinde kullanılması gerektiğini belirtmişti; ancak bombaların aynı gün kendisi tarafından onaylanmış yazılı emirlerinde bu çeşit bir hüküm bulunmamaktaydı ve Hiroşima ve Nagazaki şehirleri hedef olarak belirlenmişti.

6 Ağustos 1945 aslında Birleşik Devletler’in devam eden hava bombardımanının sonlanması için planlanan tarihti. 9 Mart’taki hava saldırısı sırasında Tokyo’da 124.000 civarında sivil ölmüştü ve Temmuz ayından itibaren Japon kasaba ve şehirlerinin bombalanması şiddetlenmişti. Müttefiklerin Almanya’yı bombalaması da aynı korku stratejisini gösteriyordu: Dresden bir gecede yok edilmiş ve 135.000 sivil öldürülmüştü.

Haziran ayında, 50.000 Amerikan ve 100.000 Japon’un hayatına mal olan savaşta Okinawa’nın düşmesinden sonra, Japonya üzerine yapılan temel hava saldırıları, Birleşik Devletler kara kuvvetlerinin ilerlemesine eşlik etmişti. Birleşik Devletler’in kış sonu ve bahar başında Pasifik’teki askeri ilerlemeleri, Müttefiklerin ele geçirilmiş ordusu 1944-1945’in son seferleri boyunca azimle savaşmış, bitkin Almanya üzerine ilerlerken devam eden, hem doğu hem de batı Avrupa’ya hücumlarıyla aynı zamana denk geliyordu. Birleşik Devletler atom bombası geliştirmek konusunda yarışı kazanırken, Almanya jet motorlarının ve roketlerin geliştirilmesinde daha ilerdeydi. 1942 yılında jet gücüyle çalışan Messerschmitt 262 ilk defa uçmuştu ve Ver-

geltung ya da intikam roketleri olan V-1 ve V-2, 1944 yılından itibaren Londra hedef alınarak kullanılmıştı.

Mart ayına gelindiğinde, Birleşik Devletler Beşinci tümeni, Op-penheim'da Ren Nehri'ni geçmişti ve nehrin doğu kıyısında bir köp-rübaşı oluşturmuştu. Sovyet ordusu Nisan ayının başında Avustur-ya'ya girmiş ve 14 Nisan'da Viyana'yı işgal etmişti. Nuremberg 21 Ni-san'da Birleşik Devletler'in 7. Ordusu tarafından ele geçirilmişti. An-cak o zamana kadar pek çok birliği çılgınca hareket eden Sovyetler, Berlin'de Elbe Nehri'nin eteklerine gelmişti. İki işgalci 25 Nisan'da Al-manya başkentinin hemen güneyinde bir noktada karşılaşmıştı ve Berlin'in son ele geçirilmesi Sovyet ordusuna bırakılmıştı. Alman-ya 7-8 Mayıs'ta teslim olmuştu. Naziliğin gerçek doğası da 1945 yılı-nın başında ortaya çıkmaya başlamıştı: Ocak ayında Sovyetler, mil-yonlarca Musevi'nin gaz odalarında öldürüldüğü Polonya'daki Aus-chwitz toplama kampını özgürleştirmiş, 11 Nisan'da General Geor-ge Patton'un 3. Ordusu, Weimar'ın kuzeyinde Buckenwald'dı kurtar-mış; Bavyera'daki Dachau ise Müttefikler tarafından 24 Nisan'da öz-gürlüğüne kavuşmuştu. 1945 yılının baharına kadar Alman rejimi al-tı milyonu Museviler olmak üzere "altı ırk"tan on dört milyon kişiyi öldürmüştü. Diğer kurbanların arasında Slavlar ve Çingeneler de var-dı. Kasım ayında Müttefikler Nuremberg'de savaş suçlularının yargı-lanmasına başlamıştı ancak, suç iddialarını Alman subaylar, politika-cılar ve diğer sivillerle sınırlamışlardı.

4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında, 2 ay içinde hayatını kaybedecek olan Roosevelt ve altı ay içinde görevinden atılacak olan Churchill, (Doğu Avrupa'nın savaş sonrası oluşan uluslarının demokratik olma-sına izin verileceğini taahhüt eden) Stalin ile anlaşmışlardı. Alman-ya'nın müttefiklerinin alacağı dört ayrı bölgeye ayrılması ve SSCB'nin Avrupa'daki çarpışmaların sonlanmasından hemen sonraki bir tarihte, Pasifik Savaşı'na girmesine izin verileceği kararlaştırılmıştı. Stalin, Hiroşima bombasının atılmasından iki gün sonra, birliklerini (1931 yılında Japonlar tarafından işgal edilmiş olan) Mançurya'ya göndere-rek, Japonya'ya savaş açmıştı. Japonya'nın yenilmesi SSCB'nin Asya'da genişlemek için savaş bahanesini elinden almıştı ama yine de Tokyo Körfezi'nde 2 Eylül'de, USS savaş gemisi *Missouri*'de imzalanan Japon-

ya teslimiyet antlaşma hükümlerinde iyi haklar elde etmişti. Moğolistan'ın dış bölgeleri, Kuril Adaları ve güney Sakhalin Rusya'ya; Moğolistan'ın iç bölgesi, Mançurya, Tayvan ve Hainan Çin'e bırakılmıştı. Birleşik Devletler ve SSCB, ülkenin demokratik yapılanmasının yaratılması sürecinde Kore'yi alacaktı; General Douglas MacArthur yönetimindeki Birleşik Devletler ordusu Japonya'yı yönetiyordu. Japonya'nın 9 Eylül'de Nanking'de Çin'e ayrı olarak teslim olması on dört yıldır devam eden Sino-Japon anlaşmazlığını sonlandırmıştı. Güney doğu Asya'daki 585.000 Japon askeri 12 Eylül'de Singapur'da İngiltere'ye teslim olmuştu. Bu küresel mücadele bir gücün resmi olarak son teslim oluşuydu ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonunu simgeliyordu.

Savaş sırasında hizmet veren askeri personel kayıpları şu şekildeydi; SSCB 7.5 milyon; Almanya neredeyse 2.9 milyon; Çin 2.2 milyon; Japonya 1.5 milyon; İngiltere 398.000; İtalya 300.000; ABD 290.000; Fransa 211.000; Kanada 39.139; Hindistan 36.092; Avustralya 29.395; Yeni Zelanda 12.262; Güney Afrika 8.681 ve Britanya imparatorluğunun geri kalan toprakları 30.776 askerini kaybetmişti. İlk defa silahlı savaşta, savaşan ülkelerin sivil vatandaşlarına önemli ölçüde saldırılmıştı ve hayatını kaybeden toplam sivil sayısı için kesin bir rakam vermek mümkün olmasa da, toplamın 40 milyondan az olması pek de olası değildi.

1914-1918 ve 1939-1945 süreçleri yirmi bir yıllık silahlı ateşkes dönemiyle ayrılan ve temelleri Avrupalı olduğu kadar Asya'dan da gelen ve küresel sonuçları olan silahlı zulmün iki aşamasıydı. Avrupa kendi kendini imha etmişti. İşgal edilmemiş tek Avrupa ülkesi olan İngiltere, ekonomik olarak iflas etmişti ve savaş borçları onu Birleşik Devletler'e borçlu duruma getirmişti. Eski Avrupa'nın cesedi üzerinden iki süper güç öfke ile birbirine bakıyordu. İdeolojik komünizm karşıtı olan eşitlikle karşı karşıya kalmıştı. Robert Oppenheimer, 1954 yılında Ruslarla olan eski ilişkileri yüzünden suçlanıp, güvenlik aralığı geçersiz kılındığında, yeni paranoyanın kurbanı olmuştu. SSCB; Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya'da, politbüroya (komünist parti yönetim kurulu) hesap veren istemci devletler elde etmişti. SSCB ayrıca Baltık devletlerini de geri almış ve Kafkaslar üzerindeki kontrolünü yeniden iddia etmişti.

Modern silahlanmanın masrafı ile birlikte demokratik güçlerin savunması için kurulan askeri ittifaklar, Washington D.C.'nin askeri bürokrasisinin sağlamlaşmasına yol açmıştı. 24 Temmuz'da liderler Potsdam'dayken, Truman Stalin'e Birleşik Devletler'in olağandışı yıkıcı gücü olan yeni bir silahı olduğunu söylemişti. O akşam Stalin'in meskeninde, o ve dış işleri bakanı Molotov, Sovyetlerin eşit güçteki silahının hazırlanmasına kesin karar vermişti. Hiroşima'dan sonra, uluslararası ilişkiler, "ortak belirlenmiş yıkım" çelişkisi tarafından rahatsız edilmekteydi: bir başkasının üzerine atılan atom bombası gibi, nükleer güç gibi bir güç misilleme yoluyla kendi yıkımını da garantiliyordu. Bu, büyük devletler arasındaki savaşları ortadan kaldırmıştı. Bunun yerine gözetleme ve hesaplamalar gelmişti – yani büyük güçlerin cesaretlerini sınama zamanı. Silahlı ateşkes geri dönmüştü. Bu arada, 1 Ocak 1946'da imparator Hirohito, bu koşullara yardımcı olacak bir harekette bulunmuştu. Tanrısal vasfından feragat etmişti.

25 Mart 1957

Roma Antlaşmaları

Yeni Bir Avrupa'nın Doğuşu

*Avrupa insanları için, birleştikleri bir gelecekten başka bir gelecek
olamaz.*

Jean Monnet

Akronim (kısaltma) çağıydı. Masalarında takım elbiseleriyle oturanlar bunları yorumlarken, ayağa kalkmış liderler nutuklarında bunları kullanmak için ellerinden geleni yapıyordu. Fransa ve Batı Almanya'nın, Belçika ve Hollanda'nın, İtalya ve Lüksemburg'un liderleri uzun bir masada ağır başlılıkla oturuyordu. İmparatorluk entrika tarihi ve Papalık ihtişamı ile Roma, onları çevrelemişti. Ancak bu liderler güçlerini göstermek için taçlar ya da tiaralar (İran şahlarının tacı) giymemişlerdi. Ve yaratmak istedikleri yeni otorite şekli, bir kalem vuruşuyla gelecekti. Bu demokratik olarak seçilmiş yöneticilerin imzaları ile daha sonra ("ekonomi" kelimesini atarak) AT (Avrupa Topluluğu) olacak olan AET'yi (Avrupa Ekonomik Topluluğu) yaratacaklardı ve o da sonunda AB'ye (Avrupa Birliği) dönüşecekti. Yine de belirsiz antlaşma başlangıcı, onların ve kendilerinden sonra gelecek "Avrupa insanları arasındaki en yakın birlik oluşumları"nın oluşturulmasını üstlenmelerine neden olmuştu. Her şey, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ile başlamıştı. Bu plan amacına ulaşmak üzere büyürken, Ortak Ekonomik Yardımlaşma Kurulu (Council for Mutual Economic Assistance-COMENCON), yakın zamanda Berlin'de bir parçası gerçek ve fiziksel olacak, mecazi demir bir perdenin ardından düşmanca bakmaktaydı. Antlaşmalar tarafından yetkilendirilmiş yeni Euratom (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu), tamamen

sivillerden oluşan bir sanayi olarak düzenlenmişti. Ancak, rahatlatıcı bir şekilde, liderleri koruyan NATO (Kuzey Atlantik Antlaşma Teşkilatı) vardı. EDCC (Avrupa Savunma Topluluğu) yerini oldukça az askeri ve oldukça fazla danışman özelliği olan WEU'ya (Batı Avrupa Birliği) bırakarak ortaya çıkıp kaybolan bir fikir olarak kalmıştı. OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü), Birleşik Devletler'in dolarları ile olası hale getirilen "Marshall Planı"nı yöneterek, bu ülkelerin ayağa kalkmalarını sağlamıştı. Fakat pek çok kişi USE'nin (Avrupa Birleşik Devletleri) amaç olması gerektiğini düşünüyordu. Önlerinde pek çok IGC (Hükümet içi Konferans) vardı. EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Alanı), yeni kulübe katılmayacak olan yedi Batı Avrupa ülkesinden oluşuyordu. Ancak, akronimler kadar tren yollarından da hoşlanan altı ülke, kendilerini CAP (Ortak Tarım Politikası) gibi cazip hedeflere giden tren yolcuları olarak tanıtıyorlardı. Arkada kalanlar çok geç kalmadan araca atlamalıydı. Pek çoğu bunu yaptı. O zamanlar sayıları altıydı; ama yakında on iki olacaktı. Daha fazlası da gelecekti.

Belki de Batı Avrupa, 1957 yılına kadar sıkıcı olma hakkını kazanmıştı. Savaşın hemen ardından göçmen dalgaları kıtanın her tarafına akmaktaydı: İki milyon civarı Polonyalı batıya doğru hareket ederken, sekiz milyon Alman, Çekoslovakya ve Polonya'dan dışarı atılmıştı. Almanya'nın kendisi gibi Berlin'de dört bölgeye ayrılmıştı. Muhalefet eylemlerinde her zaman aktif olan komünistler, İtalya ve Fransadaki seçimlerin başarısının tadını çıkarıyordu. Bir süre için, iki ülkenin de komünist hale gelmesi mümkün görünüyordu ve iktidar sallantıdaydı.

Batı Avrupa'nın düzelmesini üç gelişme şekillendirmişti. İlk olarak, 1946-1947 yıllarında, doğu tarafı katılmayı reddederken, Almanya'nın üç batı bölgesi, tek bir ekonomik alan oluşturmak amacı ile Müttefikler tarafından birleştirilmişti. Batı Almanya ekonomik düzelleme süreci başlamıştı. İkinci olarak Birleşik Devletler, komünizmin yayılmasını frenlemeye karar vermişti. İflas etmiş olan İngiltere, komünist ayaklanmasına karşı mücadele eden Yunanistan'a yardım etmek için Birleşik Devletler'den para istemişti. Cevap, başkanın Meclis'ten Yunanistan ve Türkiye'ye ekonomik yardım için 400 mil-

yon dolar istediği Truman Doktrini'nin 1947 Mart'ında duyurulmasıyla verilmişti: Birleşik Devletler "silahlı azınlıklara ya da dış baskıya boyun eğmeye karşı çıkan özgür insanlara yardım edecekti". Bu doktrinin 20. yüzyılın ilerleyen zamanlarında, Asya ve Güney Amerika için derin sonuçları olacaktı. Üçüncü olarak Birleşik Devletler, Avrupa'nın hızlı bir şekilde iyileşmesi gerektiğine karar vermişti ve bu uğurda 1948 ile 1951 yılları arasında 12,5 milyar dolar harcamaya hazırdı. O dönem, devlet başkanı olan George Marshall'ın adı verilen plan, Amerika'nın iç savaş dönemlerindeki tecrit politikasının Avrupa kadar kendi çıkarlarına da zarar verdiğini kabul ediyordu. Paranın dörtte biri İngiltere'ye, beşte biri Fransa'ya gitmiş ve geri kalanı da başvuran Avrupa ülkelerine uygun hale getirilmişti. Moskova, planı kapitalist bir dalavere olarak aşağılamış ve uydu devletlerine teklifi reddetmelerini emretmişti. Buna bağlı olarak, on altı Batı Avrupa ülkesi bundan faydalanmıştı.

Batı Alman ekonomi bölgesi, 18 Haziran 1948'de Deutschmark'ı piyasaya sürmüş ve 28'inde Sovyet askeri birlikleri, sektörlerini bu yeni para birimi tarafından kirletilmekten korumak için tüm Berlin'i kapatmıştı. Bu noktadan sonra, Sovyet siyaseti artık Doğu Avrupa'nın politik ve ekonomik kontrolüyle sınırlı kalmayıp onun kapitalist batıdan soyutlanmasına da çalışacaktı. Bu çaba, Sovyetlerin kendi ekonomisinin kaynaklarını boşaltmış ve ona bağlı devletleri de fakirleştirmişti. Ancak SSCB'nin ödemesi gereken bedel o zamanlar belli değildi. "Bilimsel" yöntemlerle merkezi planlama, tüm Avrupa ülkelerinin galeyanıydı. Büyük bir savaş, iletişim koordinasyonu ve kontrol eden yeni büyümüş güçler sayesinde kazanılmıştı. Ordular için işe yaradığına göre kesinlikle ekonomiler için de işe yarardı, değil mi? Ve hiç kimsenin, en azından kâğıt üzerinde, Sovyetler'den daha büyük ve daha iyi planları yoktu.

Batı Avrupa, özellikle de Batı Almanya, 1950'lerde yükselişini sürdürmüştü ve yönetsel, kültürel ve politik elitlerin seviyesinde Fransız-Alman yakınlaşması vardı. Dördüncü Cumhuriyet (1946-1958), politik Fransız tarihinin Cezayir'deki kolonisini elinde tutmak için verdiği boşuna uğraş ile artan, gelip giden kronik iktidar yoksunu dönemlerinden biriydi. Bir Avrupa keşfi olan milliyetçilik, ye-

terince ironik olarak koloni gücünün her yere dağılmasına yardım eden kuvvetli bir ihtiyaçtı. Sonunda, değişen seviyedeki isteksizlikleriyle Avrupa imparatorlukları, oyunun sona erdiğine karar vermişti. Düzeni zorla kabul ettirme ihtiyacı, bir zamanlar ihtişam ve zenginlik kaynağı olan kolonileri pahalı bir yük haline getirmişti ve Batı Avrupa ülkeleri artık kendi problemlerini çözmeye yönelebiliyorlardı. Fransa (bir başka ulusal gelenek olan) yönetimsel merkeziyetçiliği tercih etmişti ve 1958'ten 1969'a kadar başkan olan Charles de Gaulle, Cezayir Savaşı'ndan vazgeçmişti. Fransız-Alman dostluğunu koruma ve geliştirme ihtiyacı, Roma Antlaşmaları'nın ardındaki temel nedendi. 1957 yılında Batı Almanya ekonomik olarak hızla geliyordu; ama politik bir dayanak noktasına ihtiyacı vardı. Uzlaşma, de Gaulle ile Batı Almanya'nın başbakanı Konrad Adenauer'un 1963 yılında, ülkelerinin dış işler, savunma ve eğitim alanlarındaki programlarını bağlamayı taahhüt ettikleri Elysée Antlaşması ile daha da derinleşmişti. Roma Antlaşmalarını imzalayan ve destekleyenler, politik saygınlık ayrıcalığına sahip oluyordu ve hareket, tarihte pek olmayan şekilde Charlemagne ve Erasmus gibi azizlerin koruyuculuğunu üstleniyordu. Avrupa birleşmesinin, kişisel temeldeki en büyük cazibesi, monarşiyi çıkarmış olan demokrasinin dejenere olmasını önlemek için yukarıdan rehber olacak bir ele ihtiyacı olduğunu düşünen yüksek fikirli politikacı ve yöneticilere yönelik olmasıydı. Ünlü Monnet Note (1950) isimli eseri ECSC'nin kurulmasına ve (Para Birliği dahil) projenin geri kalanının da çoğuna ilham kaynağı olan Jean Monnet, ilham verici aynı zamanda da karakteristik bir şahsiyetti. Milletler Cemiyeti için çalışmış, bankacılık yapmış ve daha sonra da Fransız hükümetinin 1945 sonrası ekonomik çağdaşlaşma programını yönetmişti. O, hiçbir zaman seçimle atanan bir görevde bulunmamış, çok zeki ve çok da iyi bir kişiydi. Orijinal AET'nin üyesi altı ülkenin gerçekleştirdiği Messina Kongresi'nde, cazip olsa da politik birleşmenin onlar için çok hırslı ve çok erken bir hedef olduğu sonucuna varılmıştı. Dolayısıyla, bu hedefi ekonomik olarak sürdürmeye karar vermişlerdi. Sonuç olarak AET başlangıçta, az da olsa başarılı bir şekilde ülkelerin gümrüklerini kaldırmaya, malların ücretsiz akışını sağlamaya ve ayrıca ortak bir dış ticaret siyaseti kurmaya

çalışan “ortak pazar”dı. Zamanla, kendini dünyanın yeni gelişen ekonomilerine –özellikle Asya’dakilere– karşı korumak için kendi ortak ticaret engellerini geliştiren varlıklı Batı Avrupa’ya karşı “korumacılık” suçlamaları olacaktı. Fakat politik birleşme gündemi, resmi olarak onaylanmasa da devam etmişti. Bu da hesaplı belirsizlik ve sahtekârlık suçlamalarına yol açmıştı.

1950’lerde birleşimden en çok fayda sağlayan ülkeleri, yenilenmiş Alman savaş siyasetinden en çok korkanlardı: Fransa ve Almanya’nın kendisi. Daha fazla ülke Roma Antlaşmalarını imzaladıkça başka etkenler de ortaya çıkmıştı. 1970’lerdeki İngiltere ve 1990’lardaki eski komünist ülkeler gibi ekonomik olarak zorlu bir süreçten geçen ülkeler dış otoritenin, içsel finansal disiplinin uygulanmasına yardım ettiklerini fark etmişti. Yunanistan gibi dengesiz ülkeler, kendilerini doğru yolda tutması için bir düzenleyicinin olmasına hevesliy-diler. İrlanda gibi küçük olanlar bölgesel para kaynağından ve eskiden faşist olan Portekiz ve İspanya ise “iyi Avrupalı” olarak görülme-lerinden faydalanmıştı. Savaş sonrası dünya, antlaşma hükümleri ile sıkı bir şekilde denetlenen üyeleri savaşın tekrarlanmasını durdura-cak olan, güçlü uluslar arası kuruluşlara duyulan ihtiyaç konusunda takıntılıydı. Militarizm sonrası sarsıntı, tükenmişlik ve Amerika nükleer tehdidi, Avrupalıların birbirlerini tekrar öldürmelerini engelle-yen gerçek kuvvetlerdi. Ancak, Batı Avrupa yönetim sınıfının aydın-lanmış üyeleri hala, antlaşmalar tarafından kurulmuş düzenin üç temel direğine dikkat çekiyordu: ulusal hükümetlerden seçilmiş ve po-litikaları planlanmış bir Bakanlar Meclisi, onları yöneten bir Avru-pa Komitesi ve genellikle zararsız olarak onlarla ilgili tartışmalar ya-pacak bir Avrupa Parlamentosu. Fakat asıl inovasyon, üye ülkelerin parlamentolarının onayladığı kanunlar üzerinde üstünlüğü olan ve Avrupa Mahkemesi tarafından yorumlanan Topluluk Hukuku’ydu: bu modern Avrupa siyasetinde yeni bir unsurdu.

De Gaulle yönetimindeki Fransa, birleşmeyi reddettiğinde, Avru-palı serseri devlet olarak görüldüğü bir aşamadan geçmişti. 1990’lar-da, daha güçlü bir Avrupa birliği yaratan Maastricht Antlaşması ile ilgili tartışmalar hiddetlendiğinde ve İngiltere tek bir Avrupa para birimine katılmayı reddettiğinde, tuhaf ülke olma sırası İngiltere’ye

gelmişti. İngiltere'nin Birleşik Devletler ile bağlantılarını kuvvetlendiren, 1980'lerin serbest pazar kapitalizmi ile gelen ekonomik başarıydı. "Kapitalist Kulüp"e karşı düşmanca bir tavrı olan İngiliz Solu, AB tarzı sosyal uzlaşmaya sıcak bakıyordu. Devlet yardımı ile desteklenen, devlet tarafından düzenlenen Avrupa kapitalizmi refah yaratmıştı; ancak; artık devlet müdahalesi olmayan ve gelişmekte olan ekonomilerin rekabetiyle karşı karşıya kalmıştı. Ayrıca İngiltere kendi parlamentosunun 1973 yılında imzalayarak Topluluk'a katılmaktan feragat ettiği "Parlamente Egemenlik"in korunması hakkında sesini fazla çıkarmaya başlamıştı. İngiltere'nin AB ortakları, babalarının ve büyükbabalarının çoğunun, kesinlikle bencil devletlerin egemenlik hakları ile ilgili takıntılarından dolayı öldüklerini düşünüyorlardı. Her iki tarafta da, duygular mantık ile karışmış ve antlaşmaların yorumlanması bir kez daha, Avrupa'yı birleştirdiği kadar bölmüş de olan tarihin derin akıntılarına yakalanmıştı.

28 Ekim 1962

Kruşçev, Küba'dan Füzelere Çıkarmayı Kabul Ediyor

Süper Güçler Armageddon'dan Geri Çekiliyor

Yüz yüzeyiz ve sanırım diğer arkadaş gözünü kırptı.

Dean Rusk, Birleşik Devletler Devlet Bakanı

1962 yılının Ekim ayında bir Amerikan başkanı ve bir Sovyet başkanı, nükleer savaşın olası sonuçlarına karşı kendi politik saygınlıklarını ve ülkelerinin güvenliğini dengelemişti. Küba, günlük hayatı tehdit eden ve tüm dünyada evlerde konuşulan, endişeli spekülasyonlar yaratan silahlı tehlike ve diplomatik hesaplarla ilgili rapor ve söylentiler nedeniyle, atom çağının ilk ve en ağır krizini yaratmıştı. Radyo ve televizyon, tehlikenin gerçekliğini ve en son bülteni bekleyen milyonların yakında gerçekleşebilecek yok edilme ihtimallerini duyuruyordu. Haberler, savaş ya da barış anlamına geliyordu.

16 Ekim'in erken saatlerinde başkanın Ulusal Güvenlik bakanı olan McGeorge Bundy, J.F. Kennedy'nin Beyaz Saray'daki yatak odasına, Küba'nın son hava keşfinin sonuçlarını getirmişti. U-2 uçaklarından çekilmiş olan yüksek irtifa fotoğrafları, Sovyet askerlerini nükleer silahlı füzelere kurarken gösteriyordu. Sovyet eylemleri Kruşçev'in, Birleşik Devletler kıyılarından sadece 145 kilometre uzakta olan Küba'ya karşı saldırı silahları kullanmayacağı güvencesiyle çelişiyordu. Kriz, 26-28 Ekim tarihinde doruğa ulaşmıştı. Kruşçev'in 26'sında Kennedy'ye gönderdiği telgraf, Birleşik Devletler'in Küba'yı işgal etmeyeceğini taahhüt etmesi durumunda, montajı sökme öneriyordu. Birleşik Devletler hükümeti zaten işgal etmeme kararındaydı. Ancak, 27'sinde Rus başbakanı başka bir koşul daha ek-

lemişti: Birleşik Devletler, nükleer silahlarını Türkiye’den çekmeliydi. Kennedy 26’sındaki koşulları kabul edip, 27’sindeki talebe cevap vermeyerek zaman kazanmıştı. Danışmanlarından oluşan küçük bir grup, bu yeni talebi reddetmesi için ısrar ediyordu. Kennedy, “pek çok insanın bu talebi mantıksız bir öneri gibi görmeyeceğini” belirterek karşı çıkmıştı. Daha sonra, Küba’nın üzerinde bir U-2 uçağının vurularak, pilotunun öldüğü haberleri gelmişti. İntikama davetiye çıkaran bu eylem, Sovyetler’in pazarlık gücünü zayıflatmış ve belki de Kruşçev’in ikinci talebinden vazgeçmesine yol açmıştı. Ancak gerginlik, iki ülkenin çıkarlarına da tersti ve Kennedy, daha önce orduya bir saldırı olması durumunda yapacağına dair verdiği söze rağmen Küba’yı bombalamayı reddetmişti. Gizli diplomasiye başvurmuştu. Kennedy’nin kardeşi Robert, Sovyet büyükelçisi Anatoly Dobrynin’i ziyaret etmiş ve ona Türkiye’deki füzelerin süresinin dolduğunu ve her halükarda altı ay içinde geri çekilebileceğini söylemişti. Ancak bunun Moskova ve Washington arasında bir sır olarak kalması gerekiyordu. SSCB’nin bir antlaşma olduğunu iddia etmesi durumunda, başkan bu iddiayı reddedecek ve füzeler oldukları yerde kalacaktı. Ancak ayın 28’inde ve Sovyetler’in Kennedy’nin mesajına herhangi bir yanıt vermelerinden önce Kruşçev, başkanın 26’sındaki mesajına verdiği yanıtı kabul etmiş ve anlaşma bu önceki şartlar dahilinde kapatılmıştı.

John Fitzgerald Kennedy (1917-1963), 1960 yılının Kasım ayında, bir soğuk savaş gündeminde başkan seçilmişti ve açılış konuşmasının saldırgan özgürlükçülüğü onu “özgürlüğün devamını ve başarısını sağlamanın her düşmanının karşısında olma” konusuna bağlamıştı. Dwight D. Eisenhower’ın devam ettirdiği Cumhuriyetçi başkanlığı, Sovyetler’in nükleer silahlı füzeler konusunda haddini aşan bir üstünlük kazanmasına izin vermişti. Anlaşmazlığın sonuçlarını anlayan önceki general, 1949 yılında Sovyetlerin nükleer araç patlamasının ardından, 1950’lerde Amerika’nın para kazanması ve savaşmaması gerektiğini düşünüyordu. “İke”, Kore’de Sovyetlere ve Çinlilere karşı olan savaşı sonlandırmış, Süveyş Kanalı’ndaki Fransız-İngiliz işgalini durdurmuş (1956), askeri devlet bakanı John Foster Dulles’i kontrol etmiş ve Birleşik Devletler’in “askeri-endüstriyel

karmaşa"sının gelişimi konusunda uyarıda bulunmuştu. Şimdi düz Bostonlu aksanıyla Kennedy, bir "füze farkı"nın olduğunu ve Birleşik Devletler'in arayı kapatması gerektiğini söylemişti. 1962 yılının Kasım ayına gelindiğinde, Birleşik Devletler'in 25.000'den fazla nükleer silahı varken SSCB'de bu sayının yarısından daha azı bulunuyordu. Bununla birlikte, Sovyet füzeleri hâlâ kısmen geliştirilmiş durumdaydı; bu bilgi 1961-1962 yıllarında iki taraflı casusluk yapan Oleg Penkovsky tarafından verilen bilgi nedeniyle Birleşik Devletler tarafından biliniyordu. Bu dengesizlik, 1953 yılından beri ülkesinin Komünist Parti'sinin bakanı ve 1958 yılından bu yana da başbakanı olan Nikita Khrushnev'i endişelendirmekteydi.

Kennedy, Harvard'ın özgürlükçü mutabakatlarına göre eğitim görmüşken, Kruşçev, Rus İç Savaşı'nda kıdemsiz politik komiseri olarak hizmet verdiği Kızıl Ordu'nun çok daha kanlı kurallarına göre eğitim almıştı. İki adam da politik makinelerin ürünleriydiler. Kennedy'nin politik temeli, meclis üyesi ve senatör olarak hizmet ettiği Massachusetts'deki Demokratik Parti'den geliyordu. Zorunlu atletik ve entelektüel rekabetle geçen çocukluğundan beri görev amacıyla çalışmıştı.

Kruşçev'in politik temeli Ukrayna ve 1930'larda yerel Komünist Parti örgütlerinin ilk bakanı olduğu Moskova'ydı. Stalin'in Ukrayna'daki temizliğini denetlemiş ve Moskova'nın metro sisteminin tamamlanmasını yönetmişti. Her iki başarı da takdir edilmişti. Stalin'in ölümünden ve Rus mutlakiyetinin en iyi geleneklerinden sonra, toplu liderlikte rakiplerini yerlerinden etmişti. Gizli polis teşkilatının başkanı Lavrenty Beria'nın idam edilmesini garantilemişti; ancak, yenilgiye uğramış karşıtlarını öldürmemeyi seçmişti. Bu onu, Rus siyaseti içinde daha yenilikçi hale getirmişti. Kruşçev'in, 1956 yılındaki yirminci parti kongresinde ülkeyi Stalin'in suçları nedeniyle itham etmek yerine, suçları Komünist Parti'nin üstüne atması akıllıca ve dikkatli yapılmış bir hareketti. Partinin otoritesi korunmuştu.

İki lider de etkili konuşmacılardı. Kennedy, hoş görünümlüydü, üzerine oturan takım elbiseleri ve yüksek hitabet yeteneği vardı. Kruşçev'de bir köylünün kıvrak çekiciliği, fırsatları değerlendirenlerin hayatta kalma iç güdüsü ve popülist sezgisi vardı. Her iki-

si de “el hareketleri politikası”na düşküncüydü. Kennedy, Amerikan demokrasisini belli belirsiz ileri götüren “yeni sınır”dan bahsediyordu. Kruşçev, içsel olarak çöken kapitalizmin, aslen daha üstün olan komünizm tarafından geride bırakılacağı inancını yansıtan bir iddia olan “barışçıl bir şekilde bir arada var olmaktan” bahsediyordu. SSCB’nin uzaya ilk köpek, ilk erkek ve ilk kadını gönderen ülke olmasından dolayı pek çok kişi bu görüşe katılıyordu. İki sistem arasındaki istihbarat ve güvenlik mücadelesinde, Kennedy’nin elinde (1947 yılında birleştirilen) CIA varken, Kruşçev de ise (1954 yılında kurulan) KGB vardı.

Kennedy’nin dış ilişkiler siyaseti, Amerikan ticaretinin 1950’lerdeki istikrarlı gelişimiyle gelen kitle tüketiminin ilk büyük dönemi sırasında, Birleşik Devletler zenginliği tarafından finanse ediliyordu. Kruşçev parayı, Stalin’in ağır sanayiye yaptığı yatırımdan, tarıma doğru aktarmıştı. 1959 yılında Iowa’ya yaptığı bir ziyaretten sonra başbakan bir mısır taraftarı olmuştu ve bunu Sibiry’a’nın 28 milyon dönümlük geniş bir alanının açılımı takip etmişti. Ancak uygun olmayan iklimde yapılan hasatlar tekrar tekrar başarısız olmuştu. Nükleer füzeler lehinde, klasik silahlara yapılan harcamanın azaltılması da Sovyet askeri liderleri arasında popüler değildi. 1961 yılı, 1962’ye döndüğünde Kruşçev’in kanıtlaması gereken çok şey vardı. Ancak Kennedy için de bu geçerliydi. Bir süre için Sovyetler, aralarında yerden havaya atılan (surface to air-SAM) uçaksavar füzelerin de olduğu silahları, Fidel Castro’nun 1959 yılındaki ayaklanmasından beri bir komünist müttefiki olan Küba’ya açıkça göndermişti. Küba devrimi, komünizmin kolonileşmemiş devletlerde milliyetçilik ve Marksizmin güçlü bir birleşimi olarak yayılmasıyla birlikte 1950’ler düzeyinin bir parçası olmuştu. Dönem ortası kongre seçimleri, 1962 Kasım’ında gerçekleşecekti ve Kennedy’nin komünizm ile ilgili “yumuşak” bir tavır içinde görünme lüksü yoktu. Çoktan Küba’ya saldırı silahları sokması durumunda “çok ciddi sorunların çıkacağı konusunda” Sovyetler’i uyardı. 16 Ekim’de sorun ortaya çıkmıştı.

Birleşik Devletler tarafından desteklenen 1500 Küba sürgününün Küba’yı işgal etme teşebbüsü, 1961 yılının Nisan ayında Domuzlar Körfezi’nde bir felaketle sonuçlanmıştı ve Kennedy yenilginin suç-

nu dar görüşlü askerlerin kötü tavsiyelerine atmıştı. Dolayısıyla, deneyimleri daha bilgece olan ve tek tek seçilmiş akıllılardan oluşan bir gruba yönelmişti. Savunma bakanı ve Ford Motor Şirketi'nin eski başkanı olan Robert Menamara, Ulusal Güvenlik Konseyi üst yönetiminin (Excomm) kurulmasını önermişti. 12 kişiden oluşan bu grup, kurumsal yönetim beyin fırtınası becerilerini savaş ile ilgili konulara uygulamıştı. İlk başta Excomm'daki herkes Küba'nın bombalanmasını istemişti. Bazıları, füzelere karşı sadece operasyonel vuruşlar yapılmasını isterken, kadronun başkanları hava savunma alanlarına saldırmak istiyordu. Ancak 18 Ekim'de devlet bakanı Dean Rusk, Küba'ya sürpriz bir saldırının hatalı olacağını düşünmüştü. Birleşik Devletler'in ahlaki itibarı önemliydi. Bir başka strateji ortaya çıkmıştı. Başkan 22 Ekim'de televizyondan verilen konuşmasında, Küba'da Sovyet nükleer füzelerinin olduğunu duyurmuş, daha fazla teslimat olmasını durdurmak amacıyla bir kuşatma olduğunu bildirmiş ve orada zaten bulunmakta olan füzelerin geri çekilmesi için ısrar etmişti. Excomm'daki bazı kişiler, bu ultimatoma işe yaramaması durumunda işgalle devam edecek bir askeri eylem istemişti. 24 Ekim'de başkana, Sovyet gemilerinin, Birleşik Devletler Küba'yı kuşatmaya gelmeden hemen önce durdukları söylenmişti.

Küba aslında Berlin anlamına geliyordu. Sovyetlerin 1948-1949 yıllarında şehri kuşatarak ele geçirme teşebbüslerine bir Anglo-Amerikan hava taşımasıyla engel olunmuştu. Ancak tehdit geri dönmüştü. 1961 yılında Sovyetler ve Doğu Almanlar, şehrin Sovyetler'in kontrol ettiği kısımları terk eden kişilerin toplu göçünü durdurmak için Batı Berlin'in etrafına bir duvar örmüştü. 1962 Kasım'ında Kennedy, Birleşik Devletler askeri konuşlanması ile önüne geçilemeden Sovyetlerin Berlin yönetimini almalarını bekliyordu. Sovyetler Birliği'ni, Küba'ya yapılacak saldırı ile tehdit etmek Berlin'i korumanın bir yoluydu. Aslında Kruşçev, SSCB'nin Stalin'den arındırılmasını başlatmıştı ve Doğu Avrupa'nın uydu devletleri, o göreve gelmeden önceki döneme göre daha fazla özerklikten faydalanıyorlardı. Ancak o çoğunlukla, kendi eylemlerinin sonuçlarını da kontrol etmeye çalışıyordu. Dolayısıyla Macaristan hükümeti Varşova Pakti'ndan (Doğu Avrupa'nın NATO karşısındaki askeri kuruluşu) çıkmakla tehdit etti-

ğinde, Kruşçev askeri birliklerini göndermiş ve 1956 yılındaki Macaristan ayaklanmasında en az 2000 isyancı vurulmuştu.

28 Ekim’de alınan karar yerine getirilmiş ve Küba krizinden 3 ay sonra, Birleşik Devletler’in nükleer füzeleri gizlice Türkiye’den ve İtalya’dan taşınmıştı. 1963 yılının Ağustos ayında imzalanan Test Yasası Antlaşması (The Test Ban Treaty) nükleer silah testlerinin atmosferde yapılmasını yasaklamıştı. Ancak, utandırılmış olan SSCB, Birleşik Devletler’inkine eşit güçte bir nükleer kapasite sahibi olmaya kararlıydı. 1972 yılında eşitlik sağlanmıştı. Bunun için yapılan harcamalar Sovyet ekonomisini mahvetmişti. Kruşçev’in blöfünü gören Birleşik Devletler, Kruşçev’in bir başka komünist gücü korumak için savaşa gitmeyeceğine inanmıştı. Bu, Amerika’nın Asya ve Latin Amerika’daki komünizm karşıtı eylemlerine cesaret vermişti. Küba aynı zamanda, SSCB’nin, Çin’in kendi nükleer gücünü geliştirmesine yardım etmeyi reddetmesi nedeniyle oluşan Sino-Sovyet komünist bölünmesini de şiddetlendirmişti.

1959 yılından sonra Çin liderliği, Kruşçev’i “revizyonizm-saptırmacılık” ile suçlamaya başlamıştı. Dolayısıyla bu, Marksist-Leninist inanç sağlamlığının ihmal edilmesi nedeniyle ortaya çıkan zayıflığın sonucu olarak Sovyet ideolojik düşüşünü sergiliyordu. Kruşçev, 14 Ekim 1964 tarihine kadar, –sklerozdan (doku sertleşmesi) muzdarip bir sisteme yapılacak herhangi bir ıslahatın onu kolayca mahvedeceğini bilen tam bir *apparatchik* olan– Leonid Brezhnev onun yerini alana kadar dayanmıştı. SSCB’nin “*nomenklatura*” devlet memurluğunun on milyon üyesi daha rahat nefes almaya başlamıştı. Demokratlar 1962 yılının Ekim ayında yapılan seçimde başarılı oldular. Bundan bir yıl sonra J.F. Kennedy, Dallas, Teksas’ta suikaste uğradı. Bazıları Kübalıları suçladı.

28 Ağustos 1963

“Bir Hayalim Var”

Martin Luther King, Lincoln Anma Töreni’nde Konuşuyor

Onun vahşi sonu... İnsanlığın, kendisini maymundan meleğe yükseltecek merdivenlerde bir ağırlı adım daha atmak için azimle uğraşarak rahatsız edenlere karşı zalimliğini gösteriyordu.

I.F. Stone, 1968

Potomac Nehri’nin kıyılarında havayı dolduran ses, genç bir Vaftiz papazına aitti; dokunaklı ve yakışıklı, zeki ve siyah. Birlikte karşı çıkan ayaklanma sırasında Birleşik Devletler’deki köleleri azat eden kararname olan Özgürlük Bildirisi, 1963 yılına damgasını vurmuştu. Washington yazının rutubetli savan sıcaklığında 200.000 kişi Martin Luther King’in önyargının fethi ve efsanenin gerçekleştirilmesi hakkındaki konuşmasını dinlemek için toplanmıştı. Kolonları Partenon’u çağrıştırmak ve dolayısıyla M.Ö. 5. yüzyıl Atinalıların demokratik iddialarıyla, 20. yüzyıl ortası Amerikalılarını bağlamak üzere tasarlanmış Lincoln Anıtı’nın önünde durmuştu. Çok basit olmalarına rağmen kelimeleri de, yüce bir tapınak ve manevi heyecan motifiyle dokunmuştu. Yasal serbestliğin bir yüz yıl sonrasında “zencilerin hâlâ özgür olmadığı trajik gerçeğiyle yüzleşmeliyiz.” “Ayrımcılığın zincirlerine” maruz kalan, “maddi zenginliğin geniş denizinin ortasındaki yalnız bir yoksulluk adasında var olmaya mahkûm”, siyah Amerikalılar “kendi topraklarında bir sürgün”deydiler. Artık, “ırk ayrımcılığının karanlık ve ıssız vadisinden kalkıp, ırksal adaletin aydınlık yoluna” gitmenin zamanıydı. Siyah Amerikalılar “adalet su gibi ve doğruluk bir nehir gibi akana” kadar rahatlamayacaklardı. King şunu söylemişti; dinleyenler arasında “insan

hakları arayışlarının kendisinin çektiği eziyete, yediği dayığa ve yat-
tığı hapse” neden olduğu “yaratıcı eziyetin emektarları” da bulun-
yordu. Ancak, “hak edilmemiş eziyet kurtarıcıydı” ve “umutsuzluk
vadisinde debelenmeye” gerek yoktu. “Dostlarım, bugün size söylü-
yorum ki, şu anın zorluk ve hayal kırıklıklarına rağmen hâlâ bir ha-
yalım var. Bu, kökleri, Amerika’nın hayalinin derinliklerinde olan
bir hayal.” Devletlerin birlikleri bir gün, “tüm insanların eşit yaratıl-
dığı” inançlarının anlamını tam olarak yaşayacaktı ve böyle ken-
di dört çocuğu da “cilt renklerine değil, karakter özelliklerine göre
yargılanacakları bir ulus”ta yaşayabilecekti. “Özgürlüğün kuşatması-
na izin verdiğimiz zaman... Tanrı’nın tüm çocuklarının, siyah ve be-
yaz, Museviler ve Musevi olmayanlar, Protestanlar ve Katoliklerin el
ele tutuşacağı ve eski Zenci dini kelimeleriyle şarkı söyleyebilecek-
leri o günü hızlandırabiliriz: “Sonunda özgür! Sonunda Özgür! Ulu
Tanrım sana şükürler olsun ki sonunda özgürüz!” King, Amerika’ya
onun en iyi yanını hatırlatmıştı.

Atlanta, Georgia’da doğan Martin Luther King (1929-1968) eği-
timli orta sınıf bir siyahın oğluydu ve kayınpederinin izinden giderek
Vaftiz papazı olmuş ve 1954 yılında Montgomery, Alabama’ya papaz
olarak atanmıştı. Protestan teoloji savaş sonrası yaratıcı bir yenilen-
me döneminden geçiyordu ve King’in aklı bunun Hristiyanlık esas-
larının kuvvetli etik yorumlarına güçlü bir şekilde tepki veriyordu.
Kariyerinin başlangıcından beri, zekâsı ve hitabeti çok görkemli olan
ilham verici bir vaiz olarak kabul edilmişti. King aynı zamanda iyi
de bir örgütlenmeciydi ve otobüste yerini beyaz bir yolcuya verme-
yi reddeden yerel eylemci Rosa Parks’ın ardından, Montgomery’deki
kamu otobüslerinde ayrımcılığa son vermek için başarılı bir müca-
dele yönetmişti. Güney Hristiyan Liderlik Konferansı, güneyde ya-
yılmakta olan kampanyalar için King’e örgütsel bir merkez sağlamış-
tı. 1959 yılında Hindistan’a yaptığı ziyaret, Mahatma Gandhi’nin şid-
detten uzak durma yolunun “fiziksel güce ruhsal güç” ile karşılık ver-
mek için etkili bir yol olduğu görüşünü doğrulamıştı. 1960 yılına ge-
lindiğinde, babası ile birlikte Atlanta, Georgiadaki Ebenezer Baptist
Kilisesi’nin ortak rahibi ve bir kitle hareketi yöneten tam zamanlı bir
insan hakları eylemcisi olmuştu.

Yüksek mahkemenin 1896 yılında “ayrı ama eşit” hükmü lehine kanunlar çıkarması, güney eyalet kanunlarının, okul ve restaurantlar kadar parklar, mezarlıklar ve tiyatrolarda da siyah-beyaz ayrımını desteklemesine izin veriyordu. Artık acımasız yerel polis kuvvetleriyle karşılaşmanın dramatik sahneleri televizyonlarda gösterilip, beyaz liberallerin vicdanları kışkırtılırken, oturma eylemleri ve yürüyüşler bir kriz ortamı yaratarak bu haksızlığın göstergesi olmuştu. 1963 yılında insan hakları hareketi, siyahların yoksulluğuna ve işsizliğine karşı bir mücadeleye dönüşmüştü ve başkentte King tarafından yönetilmiş olan kalabalığın “iş ve özgürlük için Washington Yürüyüşü”nün bir parçası olmalarının nedeniydi. King, ırklarası bir koalisyona bağlı kalmıştı. Söylediğine göre siyah Amerikalılar yalnız yürüyemezlerdi ve “beyaz kardeşlerimiz farkına varmalıdır ki... Onların özgürlükleri kaçınılmaz bir şekilde bizimkine bağlı.” Birinci yüzyıl Hristiyan gerçekleri ve 1776’daki Bağımsızlık Bildirisi evrenseldi. Ancak, –hayal gücünün çıktığı topraklar olan– Amerika’da “hayat, özgürlük ve mutluluk arayışı” haklarına sahip olma konusundaki eşitlik, tamamlanmayı bekliyordu.

1918 yılından sonra, pek çok güneyli siyah, fabrikaların savaş sonrası ekonomik talebi karşılamak için büyüdüğü kuzeye göç etmişti. Bu hareket siyahlara, hem kültürel hem de ticari olarak yeni olanaklar sağlamıştı: 1920’lerde King Oliver ve Louis Armstrong’un New Orleans’dan gelmesi ile birlikte Chicago dünyanın caz başkenti olmuştu. Aynı göç Berry Gordie Jr.’ın ailesini de Georgia’dan Detroit’e getirmişti; bu şehir, 1959 yılından Motown plak şirketini kuracağı ve dolayısıyla tüm dünyaya siyah soul müziği tanıtacağı yerd. 1950’lere gelindiğinde tüm bu yeni buluşlar; swing türünün tınısı, blues’un mırıldanarak söylenişi ve rock n’roll’un hücumu Amerikan popüler kültürü ile bütünleşmişti. Bu, güneydeki ayrımcılığın yanlış olduğu kadar kronolojik bir hata olarak da görünmesine neden olan bir gerçektir.

Güney, 1930’lardaki ekonomik krizden kötü etkilenmişti. Ancak, o zamanlar Demokrat Parti’nin baskın kuvvetlerinden olan dönemin politikacıları, Yeni Düzen politikalarının enerji verici yerel bir etkisi olmasını garantilemişti. Ekonomik değişiklik ve çeşitlilik, bölge-

nin siyahlarının da dahil olduğu, güneyli işçilerin daha fazla ekonomik bağımsızlık sahibi olmasına neden olan, birleşmiş işçiler ve daha yüksek maaşlar anlamına geliyordu. 1917-1918 yıllarını ayrımcı ve oldukça ırkçı olan Birleşik Devletler ordusunda hizmet etmiş olma deneyimi, “siyahların gelişimi için” Ulusal Dernek NAACP’nin (National Association for the Advancement of Colored People) çalışmalarına rağmen, iç savaş yıllarında siyahların politik hakları çoğunlukla durgun olduğu halde, siyahların farkındalığını arttırmıştı. 1935 yılında Yüksek Mahkeme, eyaletlerin başkanlık önceliklerinin sadece beyazların katılımıyla oylanması hakkını desteklemişti. Roosevelt NAACP’ye, kendisinin ırkçılık karşıtlığına rağmen, Meclis’teki güneyli demokratların önceliği nedeniyle linç kanunu karşıtı bir yasa tasarısı önermeyeceğini söylemişti. Ancak Yeni Düzen, güneyli siyahları açlıktan kurtarmıştı ve bu güneyin topluca Demokratik Parti’yi tercih etmesini garantilemişti.

Savaş bir kez daha hem güney ekonomisini, hem de siyah farkındalığını desteklemişti. Özellikle kuzeyli siyahlar, ordunun ayrımcılığına ve ayrı siyahî bölümleri olan kurumlara kızmışlardı. Bu durum, özellikle mutlakiyet karşısındaki mücadelede siyahların gösterdiği adanmışlık düşünüldüğünde savunulamazdı ve Birleşik Devletler ordusu 1950’lerin başlarında tamamen karma hale gelmişti. Roosevelt’in 1941’deki Yürütme Emirleri tarafından işyerlerine tahkim edilmiş hükümet savunma kontratları, onları çalışma koşullarında ırksal ayrımcılığı yasaklayan maddeyi kabul etmeye zorlamıştı. Sanayileşmiş kuzeydeki işyerleri tam olarak adil olmamışlarsa da, daha adil hale gelmişlerdi ve siyahların tahammülsüzlük karşısındaki pasifizmi ortadan kalkmıştı. 1941 yılının yazında, ırkçılık ayaklanmaları, her iki ırktan da oluşan bir güneyli işçi grubunun şehrin otomobil hatlarında çalışmak için göç ettiği Detroit’de yayılmıştı.

Şiddet kuzeyde beyaz saldırganlığı karşısında siyahların misilleme yapmaya hazır olduğunu gösterirken, güneyde refaha düşkün bir beyaz topluluk, saygınlıklarını ispatlamak için daha hazır olan siyah bir toplulukla karşı karşıya gelmişti. Roosevelt’in atamaları ile özgürleşen Yüksek Mahkeme, siyahlar için daha fazla eğitim hükümlerini destekliyordu ve 1944 yılında, sadece beyazların katılımı olan te-

mel seçimlerin anayasaya aykırı olduğuna karar vermişti. 1954 yılında, mahkemenin beyazların üstünlüğünün tüm yapısının orta direği olan okullarının ayırımının anayasayı ihlal ettiği hükmünü vermesiyle asıl devrim başlamıştı. “Ayrı ama eşit” yasal olarak terk edilmişti.

Yasal mevkiler hüküm vermiş olabilirdi. Ancak, yerel “Halk Meclisi” tarafından desteklenen güney eyalet yönetimleri direnmisti. Federal yasama, oy vermek için kaydolmaya çalışan siyahların hem fiziksel hem de yönetsel olarak gözünün korkutulmasını durdurmayı başaramamıştı. 1961 yılının “Özgürlük Hüküm Sürüyor” kampanyası, güneydeki bölgelerin tamamında kamu taşımacılığında ayrımcılığa meydan okuyan gençlerden oluşuyordu: Bu, iktidar yapılarını değiştirmeden yerel gerginlikleri artırmıştı. 1963 yılının baharında King tarafından yönetilen dikkate değer sokak yürüyüşü kampanyasının ardından Birmingham, Alabama ayrımcılığa son vermek zorunda kalmıştı. Ancak o zamana kadar, bu tarz kısmi yerel zaferlerin, daha büyük sorunu hiçbir zaman çözemeyeceği belli olmuştu. Önceden önyargı karşıtı sıcak sözcükler kullanan ancak çok az ırkçılık karşıtı eylemi olan başkan Kennedy, 1964 Temmuz’unda yasanın çıkmasının ardından kamuya açık alanlarda ırkçılığı yasadışı sayan ve federal paranın kullanıldığı herhangi bir yatırımda ayrımcılık yapılmasını yasaklayan, kapsamlı bir insan hakları yasa tasarısı sunmuştu.

Artık, parlamentonun ırk ilişkileriyle ilgili yasaların yürütmesini güvenceye almak için, çok sayıda yeni federal kuruluşlar vardı. Başkan Johnson için bu, tarihi sosyal adaletsizlikleri düzeltmenin ve Amerikan toplumunun tüm sektörlerinin gelişmesi için olanak sağlamayı amaçlayan federal eylemlerin geniş çapta yayılmasının bir parçasıydı. Çıkardığı “Oy Hakları Kanunu” (1965), oy kullanacakların kayıt prosedürlerinde uygulanan ayrımcılığı yasa dışı saymak için oldukça etkili olmuştu. Ancak güney uyum sağladıkça, kuzey patlamaktaydı. 12 Ağustos 1965 tarihinde, 80.000 siyahın yaşadığı bir azınlık mahallesinden Los Angeles’in Watts bölgesinde, altı gün süren ırkçılık ayaklanmaları patlak vermişti. 1966 yazında, benzer şiddet olayları, kuzeyin başka kent merkezlerinde de görülmüştü. Amerika’nın ırkçılık problemi artık, şehir merkezindeki yoksul mahallelerinde yaşanan bozulmanın sosyal krizi ile karışmıştı.

Kötü meskenler, yetersiz eğitim ve işsizlik, seslerini duyuramadıkça ayaklanmaya karar veren bir siyah işçi sınıfı yaratmıştı. King, burjuva barış taraftarlarının Gandhici oturma eylemlerinin bu koşullarda olanaksız kaldığını görebiliyordu ve Birleşik Devletler savunma bütçesinin, şehir merkezlerinin yenilenmesinde kullanılması daha iyi olacağını söylemişti. Ancak, kentsel hiddeti beyaz karşıtı “siyah güç” tavsiyeleri veren yeni bir siyah eylemci sınıfının gelmesiyle birlikte, King’in koalisyonu artık dağılmaktaydı. Malcolm X (1925-1965) birleşmeyi küçümsüyor ve siyahların kendi kendilerine yetmesinde ısrar ediyordu. Rakip siyah bir Müslüman grup tarafından öldürülmüştü ve 4 Nisan 1968 tarihinde Memphis, Tennessee’de King’in kendisi de bir keskin nişancının kurşunu tarafından suikasta kurban gidecekti. Yüzden fazla şehir isyankâr ve kederli bir öfkeyle ayaklanmıştı. 3 Nisan akşamında King, yerel bir kilise toplantısında konuşmuş, şunları söylemişti; “Vaat edilmiş toprakları görmüş-tüm. Sizinle oraya kadar gelemeyebilirim. Ancak bu akşam bilmenizi isterim ki biz insanlar, vaat edilmiş topraklara varacağız.” Liderleri ellerinden alınan siyahî Amerika onun efsanesinin hatırası ve onun çabalarını görmüş olmanın lütfuyla yaşamıştı. Hac yolculuğu devam etti.

21 Temmuz 1969

“Kartal İndi”

Ayda İlk İnsan

İnsan bilgisi ve insan gücü bir noktada buluştu.

Francis Bacon (1561-1626) eseri *Novum Organum*'da (1620) planlanmış bir bilimsel programın insanlığa faydalı olacağını iddia etmişti: Uzay keşfinin savunucuları da aynı çizgiyi takip ediyordu.

Uzay aracı *Apollo 11*, 16 Temmuz 1969 tarihinde Florida'daki Cape Canaveral yakınlarındaki fırlatma rampasından ayrıldığında, dünyanın en etkili roketi *Saturn V* tarafından yörüngeye fırlatılmıştı. Gemide üç astronot vardı: Neil Armstrong, Michael Collins ve “Vızıltı” Aldrin. 20. yüzyıl uzay projelerinin karmaşıklığı ve kapsamı onları hükümetlerin yönetmesi gerektiği anlamına geliyordu ve bu girişim Amerika'nın Sovyet Rusya üzerindeki soğuk savaş üstünlüğünün son göstergesiydi. Uzaya giden tüm ilk insanların yaptığı gibi bu üç kişi de modül (parça) ya da kapsüllerde seyahat ediyordu. *Apollo 11*, üç modülden oluşuyordu: görevlileri taşıyan bir komuta modülü, roket motorunu taşıyan bir hizmet modülü ve iki astronotu ayın yörüngesinden yüzeyine taşıdıktan sonra uzay aracına geri taşıyacak şekilde tasarlanmış bir ay modülü. Armstrong ay modülünün pilotuydu (modüle “Kartal/Eagle” lakabı verilmişti) ve 20 Temmuz'da Birleşik Devletler doğu saatiyle saat 16.18'de Huzur Denizi olarak adlandırılacak düz lav alanına inmeden önce ayın yüzeyindeki büyük kayalar parçalarından kaçınmaya çalışıyordu. Daha sonra Ulusal Havacılık ve Uzay Yönetimi'ne (NASA) şöyle dedi: “Houston, burası Huzur Alanı. Kartal indi.”

Altı buçuk saat sonra Armstrong ve ardından da Aldrin aya ayak

basmış ve önceden hazırlanmış sözleri bildirmişti “Bu bir kişi için küçük bir adım. İnsanlık için ise dev bir sıçrama.” İki astronot ısızsız yüzeyde iki buçuk saat geçirmiş ve kaya örnekleriyle modüllerine dönmüştü. Dönüş yolculuğunda, dünyanın ağır yer çekimi kuvvetine yeniden girdiklerinde, zarar görmemelerini sağlayan bir ters roket hızlarını azaltmıştı. 24 Temmuz’da mürettebat Pasifik Okyanusu’na inmişti.

Apollo 11’i mümkün kılan roket biliminin tarihi, 1890’ların Çarlık Rusya’sındaki matematikçi Konstantin Tsiolkovsky’nin aerodinamik deneyleriyle başlamıştı. Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Robert Hutchings Goddard, Massachusetsts’de roket deneyleri yapıyordu ve 1915 kadar erken bir tarihte, Birleşik Devletler Meclisi, havacılık için Ulusal Danışma Komitesi kurmuştu. 1920’lerin başlarında Heidelberg’de Hermann Oberth, sıvı-itmeli bir roketin yer çekimi kuvvetine nasıl karşı koyacağını göstermişti ve çalışmaları 7 Mayıs 1931 tarihinde Berlin’de bir roketin fırlatılmasına yol açmıştı. 1930’larda roket kulüpleri Almanya’da popülerdi ve genç Wernher von Braun bunlardan birine katılmıştı: Uzay Seyahati Topluluğu. Bir araştırma ekibinin sivil başkanı olarak hem Amerika’nın hem de Sovyet Rusya’nın uzay teknolojisinin temeli olan U-2 roketini geliştirmişti. 1945 yılında, ekibindeki pek çok kişi ile birlikte Almanya’ya doğru ilerleyen Amerikan kuvvetleriyle çevrelenmiş olarak Birleşik Devletler uzay programına katılmıştı.

Von Braun’un Sovyet mevkidaşı, üyesi olduğu bilim insanları grubu 1933’te ilk sıvı itmeli roketi fırlatan Sergey Korolyov’du. İkinci Dünya Savaşı sırasında klasik paranoyak Stalin nedenleri yüzünden tutuklanan ve gözaltına alınan Korolyov, serbest kalmasının ardından U-2 füze sisteminin detaylarını geliştirmişti ve uzaya gönderilen ilk uydu *Sputnik 1*’in 4 Ekim 1957 tarihinde Sovyetler tarafından fırlatılmasının ardındaki deha da oydu. *Sputnik*, Korolyov tarafından Sovyetlerin kıtalararası balistik füzesi için geliştirilmiş aynı motorla beslenerek çalıştırılmıştı.

Von Braun tarafından Birleşik Devletler ordusu için hazırlanmış olan *Explorer 1*, ilk Birleşik Devletler uydusuydu ve 1958 yılının Ocak ayında fırlatılmıştı. Bilimsel araçları, havacılıkla ilgili ilk büyük

buluşlardan birini sağlamıştı: dünyanın, manyetik alanı tarafından hapsedilmiş enerji parçacıklarından oluşan, iki radyasyon bölgesi ile çevrelenmiş olduğu gerçeği. Daha gizli bir şekilde Birleşik Devletler artık kendisine Sovyet füze alan ve merkezlerinin detaylı fotoğraflarını sağlayan keşif uyduları da geliştiriyordu.

Yuri Gagarin, Nisan 1961'de fırlatılan Sovyet uydusu *Vostok 1*'de dünyanın etrafında yörüngeyi bir kez dolaşarak yolculuğunu tamamladığında uzaya giden ilk insan olmuştu. *Project Mercury* (Merkür Projesi) 1958 yılında kurulduğundan beri NASA'nın uzaya insanların gönderilmesi konusundaki ilk çabasını temsil ediyordu ve projenin insanla, yani Alan B. Shepard Jr. ile yapılan ilk uçuşu Mayıs 1961'de olmuştu. Birleşik Devletler o yılın ilerleyen zamanlarında iki uçuş daha yapmayı başarmıştı ve Şubat 1962'de fırlatılan, üç yörüngelik yolculuğunu başarıyla tamamladığında John Glenn, yörüngeyi tamamlayan ilk Amerikan astronotu olmuştu. Mart 1965'te Sovyetler tekrar üstünlük iddia edebilecekti. Uzay araçlarını üç kişi taşıyacak şekilde geliştirmişlerdi ve Aleksey Leonov Mart 1965'te yeniden tasarlanmış *Voskhod* uzay aracından dışarı adım atarak, yörüngedeki bir uzay aracından ilk çıkan insan olmuştu. Bu başarı, artık gücünü iki insanlı uzay aracından alan, Birleşik Devletler'in *Gemini* programında bir görevde olan Edward H. White tarafından Haziran 1965'te tekrarlanmıştı. *Gemini* aynı zamanda, insanların on dört güne kadar uzayda yaşayıp çalışabileceğini de göstermişti. Ancak Korolyov hâlâ daha fazlasını hedefliyordu ve Sovyet uzay araçlarının ikinci nesli üzerinde çalışmaya başlamıştı. *Soyuz*, dünya ve ay çevresinde yörünge uçuşları yapmak kadar aya iniş yapmak için de tasarlanmıştı. Ancak, Sovyet başarısızlığının ilk gerçek işareti 23 Nisan 1967'de *Soyuz 1*'in düşmesiydi.

Bu arada Birleşik Devletler, 1970 yılından önce aya insanlı bir inişi başarmak için çalışıyordu; bu başkan Kennedy'nin 25 Mayıs 1961'de olmasını taahhüt ettiği bir hedefti. Bu üç yıl içinde, NASA'nın bütçesi beş kat artırılmıştı ve dolayısıyla birim 375.000 çeşitli sanayi ve araştırma üzerinde çalışan kontratlı eleman ile beraber 34.000 kişiyi işe almıştı.

SSCB, 1967'de Sovyet devriminin ellinci kutlamalarından önce,

ayın çevresinde bir uçuşu başarmayı umuyordu ve bu nedenle aya bir insanın iniş yapacağı şekilde tasarlanmış dev *N1* roketi üretilirken, yeni bir roket olan *Proton*'u da geliştirmişti. Korolyov'un 1966'daki ölümü, yetersiz bütçelerin yanı sıra kişisel rekabetler ve bilimsel anlaşmazlıklarla rahatsız edilen Sovyet programları için şiddetli bir darbe olmuştu. 1969 ve 1972 yılları arasında yapılan dört başarısız fırlatma denemesinin ardından *N1* programı 1974 Mayıs'ında iptal edilmiş ve Sovyetler'in aya insanlı iniş umutlarını da sona erdirmişti. Ayrıca insansız uçuşlarda başarılı olmalarına rağmen Sovyetler, ayın yörüngesindeki insanlı uçuşlarda başarısız olmuştu.

Ocak 1967'de *Apollo 1*, bir yer testi sırasında alev almış ve üç astronotun ölümüne neden olmuştu ancak, Aralık 1968'de *Apollo 8* fırlatılmış ve ay yüzeyine yakın bir yörünge çizmeyi ve dünyanın fotoğraflarını çekmeyi başarmıştı. Kasım 1969'da fırlatılan *Apollo 13*, hizmet modülünün oksijen tankında çıkan bir yangının ardından büyük bir zorlukla dünyaya dönebilmişti. Son üç *Apollo* görevlerinde mürettebat, iniş yaptıkları alanın etrafında gezmelerini sağlayan küçük bir uzay arabası kullanmıştı. Ancak 1972 Aralık ayında *Apollo 17*'nin fırlatılmasının ardından politik ve Sovyet karşıtı duruşunu göstermiş olan Birleşik Devletler, yaklaşık otuz yıldan fazla bir süre için aya insanlı inişi bir kenara bırakmıştı. Robotlu uzay araçlarıyla ay kadar Venüs'e ve Mars'a da iniş yapmış olmasına rağmen, insanların Mars ya da daha uzak yerlere gönderilmesi de takvim dışı kalmıştı.

Hem Birleşik Devletler hem de SSCB'de ilgi artık, dünya yörüngesinde olan insanlı uzay platformları geliştirmek üzerinde toplanmıştı. 1972 yılından sonra Birleşik Devletler ayrıca uzay mekikleri hakkında da endişe etmeye başlamıştı: önce insanları ve kargoları, alçak bir yörüngede dünyanın etrafında taşıyan ve sonra da kayarak dünyadaki piste inen roket fırlatmalı taşıma araçları. Bu mekikler sonunda insanları ve malzemeleri uzay istasyonlarına da taşıyacaktı. Mayıs 1973'te fırlatılan Birleşik Devletler *Skylab* (*Gökyüzü laboratuvarı*), sekiz buçuk ay yörüngede kalmıştı ve son mürettebatı kırk sekiz saat mekikte kalarak çalışmıştı. Sovyetlerin *Salyut* uzay istasyonları, Şubat 1986'da fırlatılan ve 2000'lerin ortalarına kadar insan kâşiflerin kaldığı *Mir* uzay istasyonu tarafından takip edilmişti. O zamanlar yeni

kurulmuş devletlerin, Birleşik Devletler, ortakları ve yeni kurulmuş olan Rus Cumhuriyeti arasındaki girişimin uluslararası uzay istasyonları arasındaki işbirliği popülerdi.

Hava durumu ve ekin hasatları ile ilgili tahminler, uzay teknolojisi sayesinde daha doğru olmaya başlamıştı. İnsanlığın, dünyanın hassasiyetiyle daha fazla ilgilenmesiyle beraber çevresel değişimler daha yakından saptanabiliyordu: güzel bir gezegenin uzaydan görünüşünün fotoğraflarının gelmesi, hayal gücünün sıçrayışıyla ilgili bir şeyler kışkırtmıştı. İletişim değişmişti. 20. yüzyılın sonundan itibaren seslerin, görüntülerin ve verilerin anında transferlerini sağlayan uydular çok kârlı bir iş haline gelmişti. Dünyanın, galaksilerin ve yıldızların uydularca incelenmesi, dünyanın bir başlangıç patlaması ya da “Bir Bang/Büyük Patlama” ile yaratıldığı hipotezini destekleyen kanıtlar ortaya koymuştu.

20. yüzyılın ilk on yılının ortalarında, otuz değişik ülkeden 500 civarı insan uzayda yolculuk etmişti. On sekizi hayatını kaybetmiş ve sadece yirmi yedisi dünyanın yörüngesinin dışına çıkabilmişti. Temmuz 1969 ve Aralık 1972 tarihleri arasında fırlatılan altı *Apollo* görevinin sonucu olarak on iki Amerikalı aya ayak basmıştı. Ancak o tarihten sonra hiçbir insan başka gezegenlere seyahat etmek için dünyanın yörüngesinden çıkmadı. Ayın ıssızlığının ortaya çıkması ve başka herhangi bir gezegende organik hayat olduğuna dair kanıt bulunamaması, dünyanın insanlık için tek yuva olduğu sonucuna işaret ediyordu. Ekim 2003’te uzay aracı *Shenzou* ile yörüngeye bir hava aracı fırlatan Çin, insanın uzayda seyahatinde başarılı olabilen tek üçüncü ülke olmuştu. Birleşik Devletler’in adanmışlığının şaşırtıcı bir şekilde yeniden görüldüğü Ocak 2004’te, başkan George W. Bush, 2020 yılına kadar ay yüzeyinde devamlı olarak insanlı bir merkez kuracaklarını ve 2030’a kadar araştırmalar için Mars’a seyahat edecek kuryelerin olacağı bir program sunmuştu.

21. yüzyılın başında İsrail, Kanada, Çin, Japonya, Hindistan ve Brezilya uzayın keşfedilmesi ile ilgili kendi gelişmelerini gerçekleştiriyordu ve dolayısıyla kendi jeopolitik alanları içindeki konumlarını yükseltiyordu. Avrupa Uzay Ajansı, kıtanın çabalarını düzenlemeye çalışmıştı. Dolayısıyla, uzayın keşfedilmesi, insan ufkunu geliştirir-

ken bir yandan da dünyadaki devletler arasındaki güç politikalarını da yansıtarak büyümeye devam etmişti. Birleşik Milletler tarafından hazırlanan 1967 Uzay Sahası Antlaşması, hiçbir ülkenin ay ya da diğer göksel varlıklar üzerinde hâkimiyet iddia edemeyeceğini belirlemişti. Antlaşmanın bir sonraki hükmü, herhangi bir ülkenin yörüngeye, kitle imha amaçlı nükleer ya da başka bir silah koymasını engelliyordu. Ancak düzenlemeler, çoktan bitmiş olan bir süper güç duopolini yansıtıyordu. Gelişmiş silahların yaygınlaşması ve kolay ulaşılabilir olması ile birlikte bazılarının hem istikrarsız hem de saldırgan olan mozaik devletlerin ortaya çıkması, keşfedilmiş gökten incek ve kırılğan dünyayı tehlikeye atacak yeni tehditlerin gerçekleşme olasılığını artırıyordu.

29 Mart 1973

Son Amerikan Askerleri Vietnam'ı Terk Ediyor

Amerika Beklenmeyen Yenilginin Cezasını Çekiyor

Geleneksel ordu eğer kazanmazsa kaybeder. Gerilla kaybetmezse kazanır.

Başkanın ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger,
Ocak 1969'da Amerika'nın askeri çelişkisini açıklıyor

28 Ocak 1973'te Birleşik Devletler ile Vietnam arasında kabul edilen barış uzlaşmalarının, on yıl süren yıkıcı bir savaşı sonlandırması umuluyordu. 1972 yılının yazından itibaren Birleşik Devletler ve Güney Vietnam kuvvetleri, büyük Kuzey Vietnam saldırısının karşısında geri çekiliyordu. Birleşik Devletler esnekliğinden arta kalanların peşinde olan başkan Nixon, Nisan 1972'de Kuzey'in bombalanmasına devam edilmesini emretmişti; ancak o yılın sonlarına doğru hem Kuzey hem de Güney Vietnamlılar Birleşik Devletler'in barış koşullarını hâlâ reddediyordu ve barış görüşmeleri dört yıldır Paris'te sürüp gidiyordu. Aralık 1972'de Kuzey başka bir bombalama seferine maruz kalmıştı; ancak Birleşik Devletler'in Güney'e karşı olan askeri bağlılığı oldukça azalmıştı ve Kuzey zaferin yakın olduğunu biliyordu. Barış antlaşmalarının hükümlerine göre Birleşik Devletler, altmış gün içerisinde birliklerini Vietnam'dan çekmeyi kabul etmişti ve Güney Vietnam'daki anlaşmazlığı sonlandıracak politik bir süreç hazırlanmıştı. Bu yine de Güney'de 100.000 Kuzey Vietnamlı ve Vietcong askeri anlamına geliyordu ve mücadele 1974'ün sonlarına kadar devam edecekti. 30 Nisan 1975'te Saigon düşmüştü. Vietnam, 2 Temmuz 1976'daki resmi bildiri ile Vietnam Sosyal Cumhuriyeti ola-

rak yeniden birleşmişti. Herhangi bir amaç için olmadan elli altı bin Amerikan askeri hayatını kaybetmiş ve 270.000'i de yaralanmıştı.

Birleşik Devletler, hükümetinin “dünya çapında komünizm”i kontrol altına almaya ve komünizme karşı çıkmaya karar vermesi yüzünden Vietnam’a katılmıştı. Washington D.C.’deki siyasetçilerin revaçta olan teorisi, bir kez bir yere gelmeleri durumunda komünist yönetimlerin komşularını kirleteceği fikrini sürdüren “domino etkisi”ydi. Eğer tüm Vietnam komünist olursa, tüm Güney-Doğu Asya bir yıkılma etkisinde zarar görecekti ve bu da Amerika’nın çıkarlarının söz konusu olduğu Doğu Pasifik bölgeleri olan Japonya ve Filipinleri etkileyecekti. Avrupa’nın yönetici sınıfı Üçüncü Dünya’da milliyetçiliğin yükselişinden dolayı sömürgeciliğin artık uygulanabilir olmadığına karar vermişti. Vietnam’da Birleşik Devletler hükümeti de benzer bir sonuca ulaşmak zorunda kalacaktı. Komünizmle savaşmak için gönderdikleri birlikler aslında milliyetçilik tarafından yenilgiye uğratılacaktı.

Vietnam, Kamboçya ve Laos ile birlikte Fransız Çinhindi İmparatorluğu’nun bir kısmını oluşturuyordu. Japonya’nın İkinci Dünya Savaşı sırasında Çinhindi’ni fethetmesi, bu bölgedeki Fransız gücünü etkili bir şekilde sonlandırmıştı ve o dönemde Amerikan kuvvetleri Vietnam milliyetçiliğini destekliyordu. Fransızlar savaştan sonra imparatorluklarını diriltmeye çalışmış ve başarısız olmuştu. Başkan Truman, Fransızlar tarafından uluslararası komünizm tehdidine karşı dayanan nokta olduğu konusunda ikna edilmişti ve 1950’lerde Birleşik Devletler’in katılması para ve askeri donanım anlamına geliyordu. Mayıs 1954’te Dien Bien Phu’nun Vietnamlı direnişçi kuvvetler tarafından kuşatılması, Fransızlar için küçük düşürücü bir yenilgi ile sonuçlanmıştı. Çinhindi kadar, Fas ve Tunus’ta da hızlı bir Fransız sömürgeciliğinden çıkma dönemi başlamıştı. 1953 yılının sonunda Kamboçya çoktan bağımsızlığını ilan etmişti ve bir sene içinde Laos da bağımsız oldu. Ancak Birleşik Devletler, Vietnam’ın on yedinci paralel çizgisinden ayrılması konusunda ısrarcıydı. Kuzeyin liderleri Ho Chi Minh yönetiminde komünist olarak kalabilecekken, Güney daha fazla Birleşik Devletler’e ait askeri ve finansal destekle bağımsız bir güç olarak kurulacaktı. Ancak başkan Ngo Dinh Diem ta-

rafından yönetilen Güney Vietnam rejimi, komünist karşıtı olması-na rağmen tutulmuyordu ve toprak devrimi önlemlerini onaylamayı reddetmesi, baskı altında olan köylü sınıfının desteğini kaybetmesine mal olmuştu. Mao'nun Çin örneği, çoktan memnuniyetsiz köylülerin, Marksizm-Leninizm ile milliyetçiliğin birleşimine nasıl çekildiğini göstermişti.

Kennedy yönetimi, 1959'da Laos'ta patlak veren iç savaşı durdurmanın tek yolunun bir sol-sağ koalisyonu olduğunu kabul etmişti. Ancak bağımsız Güney Vietnam davasına olan taahhütlerine bağlıydılar ve ülkedeki askeri "danışmanların" sayısını 17.000'e yükseltmişlerdi. Bu başkan Johnson'un ülkenin savunmasının komünizm karşıtı bir haçlı seferinden oluştuğuna dair daha kuramcı inancını öngörüyordu. 1964 yılının sonunda, yer altı bir gerilla ordusu olan Vietcong, zafere hazır görünüyordu. Hem Rusların hem de Çinlilerin Vietcongları desteklediği gerçeği, Amerikan hükümetinin, Moskova ve Pekin arasındaki görünür düşmanlığa rağmen, evrensel olarak birleşmiş bir komünist komplosu olduğuna dair görüşlerini ispatlıyordu. Aslında gerçekten bir iç savaş olan olaya karışmasını haklı çıkarma ihtiyacındaki Birleşik Devletler, inanılması güç bir şekilde, tarih ve kültürün Kuzey ve Güney Vietnamlıların iki farklı ulus olduğu ve dolaşısıyla da değişik yönetimlere ihtiyacı olduğu anlamına geldiğini savunuyordu. Ancak Güney Vietnam egemenliğinin savunması, hükümeti devirip, başkan Diem'i suikastla öldürdükleri 1963 darbesinden bu yana ülkeyi yöneten sevimsiz bir grup askeri diktatörü desteklemeye yöneltmişti. Bu, komünist zorba yönetimin karşısında "demokratik değerleri" savunmak için Don Kişot'ça bir yol gibi görünüyordu.

Ağustos 1964'te, Kuzey Vietnam deniz kuvvetleri, Tankin Körfezi'nin Vietnam kıyılarındaki Birleşik Devletler muhribi *Maddox*'a torpido ateşi açmıştı. Amerikan ordusu aylardır gizli eylemler içindeydi; ancak Birleşik Devletler hükümeti olayı sebepsiz bir saldırı olarak lanse etmişti. Bundan 5 gün sonra Meclis, başkana "Birleşik Devletler kuvvetlerine yapılacak herhangi bir silahlı saldırıyı geri püskürtmek ve daha fazla saldırı olmasını engellemek için gerekli tüm tedbirleri" alma yetkisi veren Tonkin Körfezi Kararı'nı çıkarmıştı. Aralık'ta Johnson, Güney Vietnam'a yapılan "yardım"da büyük bir

artış olacağını duyurmuştu. Aleni askeri düşmanlıkları, cephane ve birliklerin Güneye sızmasının durdurulması için Birleşik Devletler bombardıman uçaklarının Kuzey Vietnam üzerinde aksiyona geçtiği 7-8 Şubat 1965'te başlamıştı. 3500 bahriyeli, sınır yakınlarındaki Da Nang limanına demir atmıştı. Temmuz ayına gelindiğinde Vietnam'da 75.000 Amerikan askeri bulunuyordu; bu, 1968 yılında yarım milyonun üzerine çıkacak ve Avustralya ve Yeni Zelanda'nın kendi askerleriyle destelenecek bir rakamdı.

Güney Vietnam'ın kırsal ekonomisi, köylüleri savaşta yıkıma uğramış kırsal alanlardan kaçıp, güvenliği şehirlerde aradıkça önemli bir savaş zayıyatı haline gelmişti ve dolayısıyla önemli sosyal problemler yaratıyordu. Vietnam pirinç ihraç eden bir ülkeden pirinç ithal eden bir ülkeye dönüşmüştü. Ülkenin gelişmemiş ekonomisi, ülkeye olan dolar akışı, enflasyon kadar çok gelişen büyüklükte bir kara borsaya neden oldukça daha kötü duruma düşmüştü. Vietcong tarzı gerilla savaşının avantajları ve bunun ardından da asilere tanıtık olan savaş alanındaki esnek strateji, ilk zamanlardaki Amerikan askeri başarısının ardından artarak belirgin hale gelmişti. Birleşik Devletler kuvvetleri "ara ve yok et" görevlerinde ormana çekilmişti. Helikopterlerden gerillaların avlanması çabaları, Vietkonglar kadar sivilleri de öldürmüştü. Bu arada çeltik tarlaları Vietkonglara güçlerini takviye etmek, Laos ve Kamboçya'daki tedarik merkezleri tarafından desteklenen gerilla ağlarını eğitmek için ideal mekân sağlıyordu.

Vietnam Savaşı, Amerikan ordusunu gaddarlaştırmış ve cesaretini kırmış, zarar görmüş Amerikan toplumunu bölmüş ve Birleşik Devletler kurumlarının etkinliği ve dürüstlüğüne ulusal ve uluslararası güvenilirliğine zarar vermişti. Askeri disiplin 16 Mart 1968'de Teğmen William Calley komutasındaki Amerikan askerlerinin My Lai köyünde 109 kadın, erkek ve çocuğu katletmesiyle yıkılmıştı; bu daha sonra üst komutanın ört bas etmeye çalıştığı bir zulümdü. Bu televizyon çağının ilk büyük savaşıydı ve bu kanalın kamu düşünceleri hakkındaki etkisi, Amerika'nın sonuçtaki yenilgisindeki önemli bir etkendi. Ocak 1968'in sonunda, Vietcong ve Kuzey Vietnamlı müttefikleri, yüzün üzerinde şehre ve Güney'deki askeri üslere büyük bir saldırı düzenlemiş ve geri püskürtülmüştü. Ancak Birleşik Dev-

letler hava kuvvetlerinin neden olduğu ve haber bültenlerinde korkunç bir şekilde görüntülenen ağır hasar, “Tet saldırısı”nı, askeri olarak yenilenler için politik bir zafere dönüştürmüştü. Ağır zayıyata rağmen 1968 yılında, Vietnam milliyetçiliğinin Birleşik Devletler’in klasik ateş gücü ile yenilmeyecek, kendini çabuk toparlayan bir kuvvet olduğu ve Kuzey’in bombalanmasının Vietkong tedarik hatlarının üzerinde çok az etkisi olduğu açıkça belliydi.

Aynı zamanda televizyon da, fakirlikten kaçan siyahlar ile baskın bir şekilde yönetici sınıfından oluşan ordunun rütbe ve dosya konusundaki derin ayrımını ispatlıyordu. 1969 yılının başlarında Vietnam Savaşı’nda ölen ya da yaralanan Amerikan askerlerinin sayısı 222.351’e çıkmıştı ve bunların çoğu siyahtı. Üniversite teceli, çoğunluğu beyaz bir topluluktan oluşan üniversite öğrencilerinin öğrenim hayatlarının sonuna kadar zorunlu askerlik hizmetinden kaçınabilecekleri anlamına geliyordu. Bir üniversite gösterileri akımı, sadece savaşı değil, aynı zamanda savaşı haklı çıkarmak amacıyla kullanılmış olan “Amerikan değerlerini” de reddediyordu. Dolayısıyla Vietnam “gençlerin” siyasetinin üretilmesine yardımcı olmuş ve gözü açılmış bir “karşı kültürün” yayılmasına katkıda bulunmuştu. Oldukça vahşi bir ironiyle Başkan Johnson’un “Muazzam Toplum” reform programları artık Birleşik Devletler’in ayrımlarını iyileştirmeye çalışıyordu; ancak bütçeleri ve dolayısıyla da etkinlikleri de savaş harcamaları yüzünden baltalanmıştı.

31 Mart 1968 tarihinde kırıgın olan Başkan, seçimlere tekrar katılmayacağı konusundaki kararını açıklamıştı. Demokrat Parti’nin Chicago’daki toplantısı, savaşın sonlanması için bir yol arayan ve başkanlık yarışında Başkan Yardımcısı Hubert Humphrey’i aday gösteren protestocular tarafından kuşatma altına alınmıştı. Humphrey’in kampanyasını desteklemenin yollarını arayan Johnson, 31 Ekim’de Kuzey Vietnam’a yapılan tüm hava ve deniz bombardımanının sonlandığını duyurmuştu. Ancak savaş siyasetinin merkezindeki bir kişilik olan Humphrey, bu siyaset tarafından ayrılmış bir partiyi canlandıramazdı. Yeni Cumhuriyetçi başkan olan Richard Nixon, orduların geri çekilme sürecini başlatırken savaşa devam etti. Nixon 1969 yılının Mart ayında Kamboçya’nın doğusundaki Vietcong üslerinin

bombalanmasını emrettiğinde ve bu hareketlerine 1970 Mayıs'ında bu bölgenin kara işgali ile devam ettiğinde Kongre'yi es geçmişti. Bu iki yasa dışı hareket, ilk anayasa ihlallerinin arasında bulunuyordu. Ancak Vietcong çoktan batıya çekilmişti ve Amerika'nın bu aksiyonları sadece Kamboçya iç savaşını daha da kötüleştirmeye yaradı. Ülkede üslenmiş olan komünist kuvvetler, Ocak 1973 barış anlaşması hükümlerine bağlı kalmayı reddetmiş ve dolayısıyla da şiddetli Amerikan hava bombalamasına maruz kalmıştı. Kamboçya'nın çöküşü daha da beter bir kâbusu öngörmekteydi; paranoyası 1975 ve 1979 yılları arasında milyonlarca Kamboçyalının ölümüne neden olacak Pol Pot'un kitle imhasal rejimine.

20. yüzyılın başlarında, 1960'larda Birleşik Devletler savunma bakanı olan Robert McNamara, Vietnam'ın çağdaş savaşın karmaşıklığını ve insanlığın anlayışının basit bir şekilde bu karmaşıklığı yönetmeyeceğini ortaya koyduğunu söylemişti. Ancak bu sonunda düzeltilen ve Amerika'nın da katılmasına neden olan toplu bir devlet yanılsamasıydı ve McNamara Birleşik Devletler'in Vietnam ile ilgili görmek istediği şeyi, yani kendisine karşı bir komplo teorisini, gördüğünü söylediğinde gerçeğe daha çok yaklaşmıştı. Bu yanılsama yolunda kendilerini feda edenlerin isimleri şu anda, Washington D.C.'nin kasvetli ve derin anısına hizmet eden siyah granit duvarın üzerinde kazanmış durumda bulunuyor.

16 Ekim 1973

OPEC Petrol Fiyatlarını Yükseltiyor

Ekonomik Durgunluk Batıyı Vuruyor

Bu, başlıca sanayi devletlerinin ilk kez, sanayi devleti olmayanların baskısı karşısında eğildiği zamandı.

Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü,
Stratejik araştırma, 1973

Ortadoğu savaşlarının sonbaharıydı. İsrail tankları, Sina Çölü'nün kumlarında, işgalci Mısır kuvvetlerini ikiye bölmüştü ve 16 Ekim'de Mısır'ın üçüncü ordusu kısıtılmıştı. Kuzeyde, Suriye'nin Golan Tepelerini yeniden kazanma girişimleri geri püskürtülmüştü. Yom Kippur Savaşı (6-26 Ekim), İsrail'in Haziran 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda elde ettiği toprakları savunmadaki başarısını göstermişti. Petrol, intikam aracı olacaktı. 16 Ekim'de Kuveyt'te oluşan ve hepsi OPEC üyesi olan Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri, bir fıçı petrolün fiyatını 3 dolardan 5,12 dolara çıkarmaya karar vermişti. Bir sonraki gün, bağlantılı bir kurum olan OAPEC (Arap Petrol İhracatçısı Ülkeler Topluluğu) buna destek vermişti. OAPEC tüm OPEC Arap ülkelerini içermekle kalmayıp aynı zamanda, kendileri petrol üreticisi olmasalar da bir siyaseti geçerli kılacak kadar devlet güçleri olan Suriye ve Mısır'ı da kapsıyordu. OPEC, artık üyelerinin, İsrail destekçisi ülkelere petrol göndermeyeceğini duyurmuştu. Bunu, hem petrol ihracatı hem de üretiminde uygulanan ambargo ve kesinti programı takip etmişti. Bunlar, "dost olmayan" ülkelere zarar verecek şekilde tasarlanmıştı; özellikle Birleşik Devletler ve onun Batı Avrupalı müttefikleri. Tarihte ilk kez Orta Doğu'nun petrol üreticileri kendi fiyatlarını kendileri be-

lirliyor ve politik amacı olan bir kartel uyguluyordu. Aynı zamanda OPEC'in batı karşıtı öfke tarihine sahip ülkelerin geniş üye zincirine de güvenebilirlerdi: Venezuela, Endonezya ve Nijerya gibi ülkeler Latin Amerika, Güney-Doğu Asya ve Batı Afrika protestolarını da oyuna sokmuştu. Cezayir ve Libya ise bir Kuzey Amerika öfkesinin de katılmasını garantilemişti. Aralık ayının başında OPEC, dünya petrol fıçı fiyatını dörde katlayarak 11,65 dolar yapmıştı ve Arap petrol devletleri üretimlerini % 25 oranında azaltmıştı. Bu eksiklikle savaşmak için bir tüketici karteli yaratmaya çalışan ve başarısız olan Birleşik Devletler, fiyat kontrolüne başvurmuştu. Batının petrole bağımlılığı o kadar büyüktü ki, ürüne olan taleplerinin esnek olmadığı ortaya çıkmıştı. Bunu acımasızca yüksek fiyatlar izlemişti. Küresel ekonomik bağımlılık, Batının aniden ortaya çıkan istikrarsızlığı ve Orta Doğu'nun öfkesinin birleşmesi, acil, yıkıcı ve uzun süreli olan birleşmiş bir etkide ortaya çıkmıştı. 16 Ekim'de Batı dünyasının refah politikası duraklamaya uğramıştı.

OPEC, 1960 yılında kurulduğundan beri İngiliz, Hollandalı ve Amerikan petrol şirketlerinin düşük fiyat politikasını etkilemeye çalışıyor ve başarısız oluyordu. Ucuz petrol Batı'nın ekonomik büyümesini artırıyor ve Batı yıllık enerji kullanımını yüzde beş artırıyor. Motorları yağ, dizel ve petrole çalışan araçlar, tedarikçilere ve 1950'ler ve 1960'lardan beri tüketim talepleri gaddarca büyüyen alıcılara malzeme taşıdıkları yeni yollar ve otobanlarda yol alıyordu. Artan bir şekilde krediler ile devam ettirilmeye başlanan kişisel harcamalar, aynı zamanda hükümet plan ve taleplerine de cevap veriyordu. Yine bu hükümetlerin kendileri de, ekonomik büyümenin sonunda kendi kendini finanse edeceği ile ilgili yeni bir tahmin ölçeğinde borç almaktaydı. Otomobil artık bir lüks değildi ve ona sahip olmak milyonlarca kişinin şehir dışındaki yeni mahallelerde yaşamasına olanak sağlamıştı. Avrupalı hükümetler savaş sonrası yıkıntıdan anlaşılarak çıkıp karma ekonomi için yapılandırılmış planlı kapitalizme geçerken, pek çok temel sanayilerini millileştirmişlerdi. Yayılmacı hükümet planları yeni refah sistemlerini desteklemiş, devlet eğitimi genişletmiş ve daha iyi sağlık hizmetleri geliştirmişti. Sonuç olarak bazı sınıf ayrımları eskiden olduğundan daha az acı verici görün-

meye başlamıştı; İngiltere’de bile. Özellikle Birleşik Devletler’in maddi refahı olağanüstüydü ve 1950’den sonraki çeyrek yüzyılda ülke petrol tüketimini ikiye katlamıştı. Avrupa tehlikeli bir şekilde bölünmüş durumda olabilirdi; ancak kıtanın batı kısmındaki hayat, daha fazla insan için tarihinde hiç olmadığı kadar eğlenceli ve hiç olmadığı kadar az zahmetliydi. “Herkesin iş sahibi olması”, 1930’ların hatıraları yakalarını bırakmayan politikacılar tarafından yönetilen hükümetler için yeterince mantıklı bir hedef olarak görünüyordu. Eski ideolojiler yerlerini yeni materyalizme bıraktıkça, pek az kişi bu demokratik oy birliğini sorgulamıştı. Bu memnuniyet çağının bir kendinden memnun olma çağına dönüşmesi ile ilgili protestolar olmaya başlamıştı. Mayıs 1968’deki öğrenci ayaklanmaları Paris’ten diğer Avrupa şehirlerine yayılmış ama şımartılmış gençliğin tutarsız gürültüsü gibi kolaylıkla dağıtılmıştı.

Ham yakıt (petrol) için olan ödemeler, Birleşik Devletler dolarının özel olarak adlandırılmış para biriminde (petrodolar) yapılıyordu ve Batı ihraç mallarını Üçüncü Dünya petrol üreticilerine, Batının ekonomik sistemlerini etkilemeye başlayan enflasyon fiyat tutarlarında satıyordu. Bu ihraç maddelerinin içinde petrolden elde edilen petrokimyasallar da vardı. OPEC beraberce, dünya petrol kaynaklarının üçte ikisini elinde bulunduruyor ve petrol şirketlerinin kârlarından bir parça koparmaya çalışıyordu. Kamulaştırma çözümlerden birisiydi ve 1973’te dünyadaki tüm petrolün yüzde otuzuna sahip olan Suudi Arabistan, yerel sanayinin tamamının devlet kontrolünde olması yolunda ilerliyordu. Ancak Orta Doğu’da devlet içi koordinasyon değişkendi ve özellikle bu hareketin önemli şahsiyeti Cemal Abdül Nasır’ın 1970’deki ölümünden sonra pan-Arap milliyetçiliğinin başarısızlığı şiddetle hissediliyordu. Genel müdürlüğü ve düzenli toplantılar için bakanların çağrıldığı müdürlüğü Viyana’da olan OPEC, birleşmiş eylem için bir araç oluyordu.

Başkan Nixon’un Temmuz 1944’teki Bretton Woods anlaşmasına dayanarak uluslararası para sistemini sonlandırmasından beri dünya ekonomisi savunmasız durumdaydı. Antlaşmanın hükümlerine dayanarak, doların fonun rezerv para birimi olarak alınacağı, sabit ancak ayarlanabilir döviz kuru sistemini yönetmek için Uluslararası Pa-

ra Fonu (International Monetary Fund/IMF) kurulmuştu. Sistemin geçerliliği Birleşik Devletler dolarının altına çevrilebilmesine bağlıydı ve sonuç olarak dolar dünyanın birincil rezerv para birimi haline gelmişti. Ülkeler döviz kurlarını dolar birimi ile ifade ediyordu ve bu oranı altına çevrileceğini bildikleri doları alıp-satarak koruyorlardı. Ancak Batı hükümetlerinin ticaret dengesizlikleri, zayıf ihracat satışları nedeniyle vahim hale gelmekteydi ve harcama programları da enflasyon baskısı yaratıyordu. 1967'de İngiltere parasının değerini düşürdü. Bunu 1969'da Almanya ve Fransa takip etti. 1971 yılında Birleşik Devletler ticaret bilançosu, 19. yüzyıldan beri ilk kez bütçe açığı vermişti ve enflasyon oranları da tırmanmaktaydı. Almanya o sene Mark'ın dalgalanmasına izin vermiş ve değerini artırmıştı. Bunun sonucunda ise dolardan çıkış olmuştu. Nixon Mark'ı örnek almaya karar vermişti. 15 Ağustos 1971 tarihinde, Birleşik Devletler hükümetinin artık altın satmayacağı ve doların dünya pazarında dalgalanmasına izin verileceği açıklanmıştı. Düşen dolar, Birleşik Devletler ihracatı için iyi haber anlamına geliyordu, ancak OPEC ülkelere ödeme, artık değeri düşük bir para biriminde yapılıyordu.

OPEC siyasetinin mimarı, ilk karşılığı koordine eden ve sonrasında küresel ekonomik çöküş tehdidi korkusuyla daha fazla yükselmeye karşı çıkan, Suudi Arabistan'ın Harvard eğitilmiş avukat, petrol bakanı Şeyh Ahmed Zeki Yamani'ydi. 17 Mart 1974 tarihinde Arap-İsrail'in kesik ilişkilerindeki gelişme, OPEC petrol ambargosunun resmi olarak sonlamasına yol açmıştı ve Yamani İran'ın bir fıçının fiyatının 20 dolar olması konusundaki taleplerini sindirmişti. Kazanç çok büyüktü. 1972 yılında, petrol ihracatçıları, petrol karşılığında 23 milyar dolar almıştı ve bundan beş yıl sonra bu rakam 140 milyara sıçramıştı. 1979 yılında İran devriminin patlak vermesi, petrol üretiminde daha fazla krize yol açmıştı. Batının panik içindeki satın alma tutumu petrol fazlasına neden olmuş ve bunu önce bir fiyat savaşı ardından da, fiyatlar da düşüş izlemişti. Giderek Suudi din yönetiminin gözünden düşen Yamani, bu geri dönüş için suçlanmıştı. Petrol fiyatının yükselmesini ılımlılaştırma siyaseti onun fanatiklerin düşmanlığını da kazanmasına neden olmuştu ve OPEC taktikleri, kurumun kendi üyelerini de tehdit edebilecek yeni bir saldırganlık havasına yol açtı.

yordu. 21 Aralık 1975'te "Filistin'in Özgürleşmesi için Halk Cephesi" hareketi için çalışan terörist "Çakal Carlos" (Ilich Ramírez Sánchez), silahlı çetesini Viyana'daki bir OPEC toplantısına sokmuştu. Yamanı ele geçirilmiş ve kendisini kaçıranların onu "Çakal"ın ölümünden zorla kurtarmasının ardından Cezayir'e uçurulmuştu.

OPEC kampanyası, ekonomik durgunluk, işsizlik ve yüksek enflasyon tarafından işaretlenmiş uzun süreli İngiliz krizinin katalizörü olmuştu. 1979'da seçilmiş olan Muhafazakâr hükümet, sağlam para, enflasyonu durdurma ve daha az yönetim sözü vermişti. Başbakan Margaret Thatcher, para sağlanmasının enflasyonun tek belirleyicisi olduğunu belirten öğretiyi Monetarizme dönmüştü. Uçlara kadar sürdürülen her ekonomik teori gibi bu da, hükümeti bu öğretilerden vazgeçene kadar yıkıcı olmuştu – o zamana kadar İngiltere'nin üretim sektörü yüksek faiz oranları yüzünden zarar görmüştü. Ancak "Thatcherizm" devam etmiş ve 1974-1979 yıllarında İşçi Hükümeti tarafından daha gönülsüzce davranmış olan, hükümet harcama kısıtlamalarını başarmıştı. Avrupa kıtasının sadece ertelenmiş sorunlarıyla yüzleşmiş olan İngiltere'nin ekonomik geleceği, finansal hizmetlerin sağlanmasının baskın olacağı çeşitli "hizmetler"de yatıyordu.

OPEC eylemleri, petrol üreten ülkeler olarak onlara yeni pazarlar vererek Kanada ve SSCB'ye yardımcı olmuştu. Kuveyt'te alınan kararlar nedeniyle Sovyet ekonomisine uzun bir soluk aldırılabilirdi. Ancak, petrol üreticisi olmayan Üçüncü Dünya ülkeleri, Batı bankalarına ağır derecede borçlanmıştı ve bu 1980'ler sırasında Kuzey-Güney ilişkilerinde uzun süreli bir kriz yaratacaktı. Amerikan ekonomisi, Watergate skandalıyla Başkan Nixon'un devlet güvenliğini rakipleri üzerinde casusluk yapmak için kullandığının ortaya çıkmasıyla birlikte daha fazla bir enflasyon sarmalına girmişti. Birleşik Devletler 1973 sonrası dönemde Avrupa kıtasından oldukça uzak kalmıştı. Avrupa Topluluğu krize OPEC'in yanında olarak ve İsrail'in işgal ettiği Arap topraklarından çıkmasını talep ederek karşılık vermişti. Bu Amerika'nın, Avrupa'nın yenilgiyi kabul etmiş bir toplum olduğuna dair gittikçe artan görüşünü kuvvetlendirmişti.

Petrolün yeni fiyatının bir sonucu olarak, yenilenebilir ve alternatif enerji arayışı azimli bir şekilde başlamıştı. Birleşik Devletler tah-

minlerine göre OPEC, 1973'ten sonraki 30 yıl boyunca petrol fiyatlarını pazar takas düzeyinin üzerinde tutarak, 7 trilyon doları, Amerikan tüketicilerinden petrol üreticilerine aktarmayı başarmıştı. Bu arada, Orta Doğu'nun yeni parası, nüfuzlu kimselerin banka hesaplarını şişirmiş, bölgenin demokratik olmayan elitlerinin gücünü artırmış ve dolayısıyla da yöresel istikrarsızlığı garantilemişti. 1974'te İsrail, Süveyş Kanalı'nın batı sahilinden çekilmeyi kabul etmişti ve Eylül 1978'deki Camp David kayıtlarına göre Mısır İsrail'i diplomatik olarak tanımıştı. Ancak, Orta Doğu'da daha eşit olacak bu güç dengesi taahhüdü, Mısır'ın başkanı Enver Sedat, 1981'de suikaste uğradığında ve Lübnan 1980'lerin başında iç savaşa sürüklendiğinde çökmüştü. Petrolün yeni gücü, zayıf bir öfkeyi silahlı direnişe dönüştürmüştü.

3 Şubat 1976

III. William Henry Gates'in Güç Kazanması

Microsoft Darbesi

Küresel köy diye bir şey yok. Medyanın çoğunun kökleri kendi ulusal ve yerel kültürlerinde yatıyor.

Medyanın Avustralya-Amerikalı önemli ismi Rupert Murdoch,
Business Review Weekly, 17 Kasım 1989

Kısa süre önce Harvard eğitimini bırakmış olan yirmi yaşındaki genç sinirliydi. 3 Şubat 1976 tarihinde destekçilerine yazdığı açık mektupta, bilgisayar donanımının satın alınması gerektiğini kabul etmelerine rağmen, “pek çoğunuz kullandığınız yazılımı çalışıyorsunuz” ve bu nedenle de “yaptığınız şey hırsızlık” demişti. Özellikle, arkadaşı Paul G. Allen ile geliştirmiş oldukları yazılım programı Altair Basic kullanıcılarının telif hakkı ödememelerine öfkeliydi. Verdiği karşılık bilgi devriminin başlangıç aşamasının bir tekel olacağını garantilemişti. Gates'in Microsoft şirketi, bilgisayar programcılarının kaynak koduna giriş yapılmasını reddederek “kapalı kaynaklı” bir politika benimsemiş ve dolayısıyla, kullanıcıların yazılımı geliştirmelerini engellemişti. 21. yüzyılın başında Gates'in değeri 50 milyar doları bulacaktı ve Microsoft'un pazardaki baskın konumu, tüm dünyanın tatil zamanı alışkanlıkları kadar çalışma koşullarını da değiştirecekti.

Gates'in çocukluğundan beri bir hesaplama “hobisi” vardı ve 1975'te, Seattle'daki ortaokul günlerinden beri arkadaşı olan Allen ile o zamanlar satılmaya başlanan mikro bilgisayar kapsamları ve bilgiyi işleme kapasiteleri konusunda ilerlemişlerdi. 1980'lere geldiğinde kişisel bilgisayar sistemleri ve iş istasyon işlem birimlerinin temeli haline gelmişlerdi. Video oyunlarından, askeri elektronik araçlara

kadar değişen çeşitli uygulamalar ile ilgili de çalışmaları devam ediyordu.

Yaratıcılık, inovasyon ve girişimcilik, “bilgi çağının” destekçileri tarafından öğütlenen ve kitapları dönemin kutsal yazıtları haline gelen pazarlama guruları tarafından bahsedilen özelliklerdi. Ancak Gates ve Allen dolar milyarderi konumuna giden yola bir sistem yaratarak değil geliştirerek adım atmıştı. Daha önce büyük bilgisayarlarda kullanılan bir programlama dili olan BASIC’i almış ve bunu mikro bilgisayarlarda kullanılmak üzere adapte etmişlerdi. Bir sonraki adım, Gates ve Allen’in yeni masa üstü kişisel bilgisayarları IBMPC için yeni bir donanım geliştirmeye karar veren, ancak bunun için bir işletim sistemine ihtiyaç duyan International Business Machines’le - IBM (Uluslararası İş Makineleri Şirketi) yakınlık kurmuşlardı ve Amerikan kurumsal hayat politikalarının içine girmişlerdi. Microsoft şirkete disk işletim sistemi MS-DOS’u kiralamıştı. Yeni bilgisayarın başarısı, IBM’in yazılımı için Microsoft’a daha fazla bağımlı olması anlamına geliyordu. 1990’ların başında Microsoft programının 100 milyondan fazla kopyasını satmış ve pazardaki rakiplerini kapı dışarı etmişti. Baskın konumları, yeni işletim sistemi olan, bilgisayar ara yüzleri için tasarladıkları Windows programı ile daha da güçlenmişti. 1990’ların ortalarında dünyanın kişisel bilgisayarlarının yüzde doksana yakını Microsoft işletim sistemiyle çalışıyordu ve 1986’dan beri resmen sahibi olduğu şirket, yapılan her 1 dolarlık alışveriş kârının %25’ini almaktaydı. Gates’in kişisel serveti onlarca milyar dolarlık bir tutara doğru gidiyordu ve bazı hesaplamalara göre dünyanın en zengin bireiydi. O, döneminin olanaklarını yakalamak konusunda olağanüstü bir sezgi ve herhangi bir rekabeti yok etmek adına istikrarlı bir azim göstermişti. Microsoft artık kapitalizmin iki klasik gerçeğini resmediyordu: sistem olarak rekabet temlinde gelişmekteydi; ancak bireysel kapitalistler rekabet zorluklarını boğan tekellere düşkün oluyorlardı. 19. yüzyılın sonlarından itibaren Birleşik Devletler Meclisi bu tarz tekellerin tehlikelerine karşı tetikleydi ve Sherman Anti-Trust (Güven Karşıtı) Yasasıyla (1980) birlikte pek çok başarılı uyum getirilmişti. Gates, Birleşik Devletler Adalet Bakanlığı tarafından bir başka tekel olmakla suçlanmıştı. Daha önce-

ki soruşturmalar Microsoft'u bazı satış tekniklerini değiştirmeye zorlamıştı ancak, şirketin internet teknolojisine girmesinin sonucu olan Birleşik Devletler'in Microsoft'a karşı açtığı dava tamamıyla çok daha önemliydi. Şirket, kullanıcılarının "World Wide Web (Dünya Çapında Ağ)"i keşfetmelerini sağlayan, kendi ücretsiz "tarayıcı" programı İnternet Explorer'ı geliştirmişti. Agresif pazarlama, pek çok internet hizmet sağlayıcısını ve bilgisayar üreticisini programı ayrıcalıklı kişilere verilecek şekilde dağıtılmasına ikna etmişti. 1999'da davanın hâkimi Microsoft'un Sherman Anti-Trust Yasasına karşı geldiğine ve şirketin kapatılmasına karar vermişti. Microsoft temyize başvurmuş ve 2001'de şirketin kapatılması kararı feshedilmişti. Ancak şirket yine de bir tekeli korumaya çalışmaktan dolayı suçlu bulunmuştu. Amerikan kanunları bir Amerikan devini azarlamıştı.

Bilgisayarla hesaplama yapılması fikri, tüketici gelişiminin oldukça önünden gidiyordu. 1813'te bir İngiliz kâşif olan Charles Babbage, matematik tablolarını matematiksel yollardan hesaplayan bir makine fikrini bulmak konusunda ilkti. Ancak düzenli çağdaş bilim, bu "sanal zekâ"nın kitle uygulamasına uygun geliştirilmesi konusunda yavaştı. Bir İngiliz matematikçi olan Alan Turing, 21. yüzyılın önemli öncülerindendi ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman zekâsının ürünü olan Enigma kodunun kırılmasında önemli bir isimdi. Bunun ardından, Ferranti Mark 1 için, dünyanın ilk ticari elektronik dijital bilgisayarı olarak değerlendirilebilecek bir program tasarlamıştı. Turing insan beyninin çalışma şeklinin düzensiz bir şekilde doğan ve deneyimle eğitildikçe etkili bir hesaplayıcıya dönüşen bir dijital hesaplama makinesi olduğuna inanıyordu. Bu önerinin bazı mekanik bölümlerine karşı duyulan rahatsızlık, hesaplama biliminin günlük hayat için geliştirilmesinin yavaşlığını açıklayabilir. 1950'lerin ve 1960'ların çoğunlukla laboratuvarlarda tecrit edilmiş büyük ve kullanışsız bilgisayarları, M.Ö. ilk milenyumda Babil'liler tarafından hesaplama amacıyla icat edilmiş abaküs kadar günlük kullanımdan uzaktı.

Elektronik ve bilgisayar şirketlerinin Stanford Üniversitesi merkez olmak üzere yoğunlaştığı California Silikon Vadisi, ilk olarak akademik araştırma ve bilgisayarın iş olarak geliştirilmesi arasında müm-

kün olan güçlü sinerjiyi göstererek, 1950'lerden beri gelişmekteydi. Bu lokasyon aynı zamanda ekonomik, gelişim, insan gücü ve ulusal refahın yeni görüşü ile de eş anlamlı hale gelmişti. 1980'lerde başta İngiltere ve Birleşik Devletler olmak üzere batı ekonomileri, bir zamanlar ekonomilerinin temeli olmuş ancak artık ekonomik olmayan –özellikle kömür, demir ve çelik ile ilgili olan– “ağır sanayi”nin çöküşünün ardından, uyum sağlamaya çalışmanın acılı döneminden çıkıyorlardı. Sendikaların pazarlık güçleri azalmıştı ve teknolojik eğitim almış ve sendikaya üye olmayan değişik tarz çalışanlar rağbet görüyordu. Bilgi teknolojisi, çalışanların işlemlerini kendi ekranlarından gerçekleştirirken, farklı ofislerde oturdukları bu yeni ve oldukça bireysel olan çalışma dünyasının bir parçasıydı. Bu aynı zamanda, bilgisayar sistemlerinden başka hayatın hiçbir sosyal yanıyla ilgilenmeyen “bilgisayar ineği” olarak stereotipleşmiş, yüksek derecede uzmanlaşmış çalışanların da ortaya çıkmalarını desteklemişti. Hayırseverlik kuruluşları, insanların sempatisini kazanması için kurucularının olumlu itibarlarını yaygınlaştırsa da, Gates'in kendisi de “yazılımın devam eden büyüsünden” bahsettiği konuşmaları ile bu tipin gelişmiş bir örneği idi.

Bilgiye ulaşma ve özellikle internet üzerinden bunu yayma olanağı, esnek ve hırslı bir iş gücünün en önemli özelliği haline gelmişti. Bu ilk başta bir Birinci Dünya gerçeği idi ancak, –özellikle düşük işçi ücretleri ve hızlı teknolojik beyinleri sayesinde 1980'ler boyunca kükreyen Singapur, Güney Kore ve Malezya gibi “kaplan” ekonomilere sahip olan Güney-Doğu Asya için geçerli olmak üzere– gelişmekte olan ekonomilerin üzerinde de dramatik bir etkisi olmuştu. Kıyı Çin'in de dahil olduğu bu “Pasifik kenar”ın gelişmesi, Microsoft'un Birleşik Devletler batı sahilinde Washington State'deki kendi lokasyonu gibi, Atlantik ekonomisinin yönünün tarihsel olarak değişeceğini gösteriyordu. Üretim ölçeğindeki yeni ekonomiler, eski çalışma hiyerarşilerinin hızla dağıldığı anlamına geliyordu. Geleneksel iç güvenlik kalmamış olabilirdi; ama şirketler merkez yeterlilikler üzerinde yoğunlaşıp, işin diğer alanları için o konularda uzmanlaşmış başka şirketlerle çalıştıkça (*outsourcing*) bunun yerini yeni olanaklar almaktaydı.

1980'lerde ekonominin özgürleşmesi insanları kendi işlerini kurmak, evden çalışmak ve genel olarak işe karşı daha öz güvenli bir duruşlarının olması konusunda da cesaretlendirmişti – kişisel bilgisayarları ve çevik zekâları olduğu sürece. Pek çok insan hâlâ başkaları için çalışıyordu ve kurumsal düzen hayatın kitlesel bir gerçeği olmaya devam ediyordu. Ancak, bir kere uzman olduktan sonra çalışana güvenli bir kariyer ve sosyal duruş sağlayan kapasite olarak görülen eski anlamdaki profesyonel bilgiyi hem tamamlayan hem de zorlayan “hayat boyu öğrenme” düşüncesi, insanların tavırlarını değiştirmişti. Londra'nın (City of London) 1987'deki kısıtlamaları kaldıran “Büyük Patlaması” gibi özgürleştirici etmenlerle birlikte bilgisayarın etkisi, aynı zamanda finansal hizmetler ve uluslararası para pazarını da değiştirmişti. Artık Wall Street, Londra ve Tokyo arasındaki sermaye akışları saniyeler içinde gerçekleşebiliyordu.

Bu yeni bireyselleştirilmiş demokrasi dahilinde, geleneksel olanı temsil eden kurumlar aniden kapalı ve ilgisiz görülmeye başlamıştı. Her şeyin ötesinde bu kurumların temelinde, seçilen temsilcilerin üstün bilgisi kadar, parlamento ile seçmenler arasındaki coğrafi mesafenin de etkisi vardı. Ancak bilgisayar ve internet bir kişi nerede yaşarsa yaşasın bilgiye anında erişim olanağı sağlamıştı ve bu gerçek pek çok kişinin, parti üyesi politikacıları uzak ve yetersiz bir klanın üyeleri olarak görmesine neden olmuştu. Buna bağlı olarak ulusal seçimlerde oy kullananların da katılımı da hızla düşmüştü. Hükümetlerin ekonomi yönetimi ile ilgili olarak zaten oldukça azalmış olan gücü, yeni teknolojiye de etkilenmişti. Bilgisayar gücünün “bürokrasiyi” nasıl değiştireceği, nasıl daha “temiz” ve “uygun” yapacağı ile ilgili konuşmalar yapılmaktaydı: bu, kişisel bilgisayar kadar kişisel eğitimlerin de çağıydı ve bu tarz mecazlar da oldukça popülerdi. Ancak bilgisayar yetkinliği, milyarlar değerindeki sistemlerin sıklıkla çökmesi hükümetlere, kendi yetersizliklerinin insan hatası ya da başka sistemlerle uyumsuzluğa bağlı olduğunu göstermek için yeni olasılıklar sunmuştu. Bu yeni teknolojinin, 15. yüzyılda matbaanın bulunması gibi benzer bilgi sıçramalarından farklı bir gelişme olduğunu belirten, kendini beğenmiş yeni hurafeler de ortaya çıkmaya başlamıştı. Bilgisayar, bilginin içeriğinde değişiklik yapmaktan çok onu

düzenleme tekniğiydi, ancak yeni olan küreselleşmiş ve birbiri ile bağlantılı ekonomi üzerindeki etkisinin boyutuydu.

Başlangıçtaki bilgisayar teknolojisi kanalıyla insanlığın daha fazla özgürleşeceği beklentisi 1990'larda, Gates'inki gibi güçlerin yoğunlaşmasını da destekleyebileceğinin fark edilmesiyle yok olmuştu. Çin'in göstermiş olduğu gibi ekonomik özgürleşme, politik özgürleşmeye eş değer değildi. Özel hayatın bireylerin izni olmadan depolanan verilerle işgali, yanlış veri toplamak gibi bir soruna yol açmıştı. Gates kendi şirketinin ürününü korumuştur; ancak kitapların, filmlerin ve müziklerin kopyalanması ve yeniden üretilmesiyle birlikte fikri mülkiyet haklarının korunması oldukça yaygın bir zorluk haline gelmişti. Bilgi devriminin ilk aşamasının sonuna gelinmesiyle birlikte, insan özgürlüklerinin rekabeti ile ilgili klasik ikilem yeniden gündeme gelmişti.

9 Kasım 1989

Berlin Duvarı'nın Yıkılması

Sovyet Komünizminin Sonu

Mr. Gorbaçov, kapıyı açın! Mr. Gorbaçov yıkın bu duvarı!

Berlin Duvarı'nda Ronald Reagan, 12 Haziran 1987

Berlin Duvarı ilk olarak Ağustos 1961 tarihinde, şehrin batı ve daha demokratik olan kısmının etrafında yükselen basit tel siper olarak ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla Doğu ve Batı Berlin birbirinden, Demokratik Alman Cumhuriyeti hükümeti (Doğu Almanya) tarafından ayrılmıştı. Ancak o anda bölgeyi çevreleyen siper, Batı Almanya'nın Doğu Almanya tarafından kuşatılmış bir hale gelmesini her zamankinden daha fazla garantilemişti. Bunu kontrolün daha da fazla artırılması takip etmişti. 1962 ile 1965 yılları arasında, çok daha geliştirilmiş tel bir duvar, kaçakların belirlenerek vurulduğu, mayınlı ıssız bir alan yaratacak şekilde, ilkinin 90 metre ilerisine kurulmuştu. 1965 ve 1975 yılları arasında, 154 kilometrelik beton duvar aşamalar halinde yükselmişti. Buna, 1975 ve 1980 yılları arasında inşa edilen bir sınır duvarı eklenmişti – yirmi sığınak ve 116 gözetleme kulesiyle birlikte teknik olarak karmaşık bir yapıydı. Duvar aynı zamanda, şehrin metro sistemini yarararak yer altına da inmişti. Zalim tarihi boyunca, 200'den fazla kişi Berlin Duvarı'nı geçmeye çalışırken hayatını kaybetmişti ve 5000 kişi de yasadışı olarak duvarı geçmeyi başarmıştı. Yapı sadece karşıya sığınma amaçlı geçenleri değil, aynı zamanda şehrin batı kısmında iş bulmuş olan Doğu Berlinlilerin günlük seyahatlerini durdurmak amacıyla da tasarlanmıştı. Profesyonel ve vasıflı işçilerin 1949-1962 yılları arasında gerçekleşen kitlesel geçişleri yaklaşık 2.5 milyon kişiyi içeriyordu – bu sayı, 1962-1989 yılları arasında

dramatik bir şekilde 5000 göçmene düşmüştü. Doğu Almanya liderleri ekonomik bir çöküşten korkuyordu ve dolayısıyla ülkenin savaş tazminatı için borçlu olduğu SSCB, duvarı politik olduğu kadar ekonomik nedenlerle de desteklemekten dolayı mutluydu.

1989 yılının yaz sonunda kitle göçünün başlamasıyla birlikte, Doğu Almanlar, ilk olarak giderek delikli hale gelen Avusturya-Macaristan sınırına, ardından da Batı Almanya'ya doğru ilerlemeye başladı. Macar hükümetinin 10 Eylül'de sınırı resmi olarak açmasının ardından binlerce kişi daha sınırı geçmişti. O sonbahar Demokratik Alman Cumhuriyeti, kırkıncı yılını kutluyordu ve orijinal duvarın kurulmasından sorumlu olan subay Erich Honecker, 1971'den beri ülkenin liderliğini yürütüyordu. 6-7 Ekim kutlamalarına konuk olan Sovyet lideri Mikhail Gorbacov ona, 4 Eylül'den beri Leipzig'den tüm Doğu Almanya'ya yayılan demokrasi yanlısı protestoları bastırmaya çalışması durumunda, bir SSCB yardımının söz konusu olmayacağını söylemişti. O Bahar Çin hükümeti, Pekin, Tiananmen Meydanı'nda toplanan devrimci protestocuları acımasızca bastırmıştı. Gorbacov bunun kanlı bir kopyasının Doğu Avrupa'da gerçekleşmesini istemiyordu. 18 Ekim'de Honecker'ın yerini, daha sonraları bir başka kaçış yolu olarak Çekoslovakya sınırını açan Egon Krentz almıştı. *Apparatchik* (komünist bürokrat sınıfı) paniği başlamıştı ve yeni hükümet Doğu Berlinlilerin, Batı Berlin'i ziyaret etmek için vizeye başvurmalarına izin verme kararı almıştı. 9 Kasım'da bu politika, propaganda bakanı Günter Schabowski tarafından akşamın erken saatlerinde bir televizyon yayınında duyurularak değiştirilmişti. Ancak talimatlar Schabowski'ye yeterli derecede açık verilmemişti. Yeni düzenlemeler ayın 9'undaki gidişata göre taslak halinde hazırlanmıştı ve ayın onunda sınırdaki nöbetçilerin bilgilendirilmesiyle birlikte etkili olmaya başlayacaktı. Tam konuşmaya başlamadan önce Schabowski'ye resmi bir not iletilmişti. Taslakta belirtildiği gibi, izinleri olduğu sürece Doğu Berlinliler sınırı geçebilecekti. Schabowski notu yüksek sesle okumuştur. Bu haklı olarak, artık tüm Doğu Almanların sınır dışına yolculuk etmesine izin verileceği olarak yorumlanmıştı. 18.53'te Schabowski'ye bir gazeteci tarafından bu yasanın ne zaman yürürlüğe girdiği sorulmuştu. Cevabı şu olmuştu: "Görebildiğim kadarıyla şu andan itibaren."

Yayını izleyen binlerce Doğu Berlinli, sadece günlük görevlerine yetecek kadar donanımı olan nöbetçileri ezecek şekilde duvardaki çeşitli kontrol noktalarına hücum etmişti. Kalabalığı sadece büyük bir askeri güç dağıtabilirdi ve kendi yaşam süresini de kısaltacağını bildiğinden dolayı hükümet, kitlesel kayıplar vermek konusunda hevesli değildi. Kontrol noktaları açılmış ve kalabalıklar içeri akın etmişti. Bunu takip eden günlerde Doğu Almanya otoriteleri, on adet yeni sınır geçiş noktası yaratmıştı ve 23 Aralık'tan sonra hem Doğu hem de Batı Almanların sınırdan vizesiz geçişine izin verilmişti. Duvarın kendisi 13 Haziran 1990 tarihinde Doğu Alman ordusunun yıkım işine başlamasına kadar ayakta kalmaya devam etmişti. Enkazının arasında İkinci Dünya Savaşı'nın son kalan sonuçları da gömülmüştü.

Batı, komünist rejimlerin manevi açıdan olduğu kadar finansal olarak da iflas etmiş olmalarından dolayı, Varşova Paktı'nı ihlal edebiliyordu. 1980'lerde Sovyetlerin SS-20'lerinin Birleşik Devletler Pershing 2 ve Cruise füzelerine karşı çıkmasıyla birlikte yeni nesil bir silah sistemi gelmişti. Bunun kendisi bile, SSCB'nin ekonomik kapasitesinin üzerinde bir yükü. Ancak 1983'te Birleşik Devletler, Stratejik Savunma Teşebbüsü'nün, Sovyetlerin cevap bile veremeyeceği kadar üstün bir kapasitede olduğunu duyurmuştu. SDI programı ("Yıldız Savaşları"), Başkan Reagan'ın kıtalar arası balistik füzelerine karşı kuracaklarını taahhüt ettiği savunma sistemi ile birlikte, caydırıcılığı uzaya taşımıştı. Ancak, bundan önce uzun yıllar süren zor bir birlikte var olma süreci olmuştu ve bazen iki taraf anlaşmamak konusunda hemfikirdi. Batı Almanya'nın başbakanı Willy Brandt, 1970'lerde Federal Cumhuriyet ile komünist komşularının diplomatik ilişkilerinde buzları eriten bir *Ostpolitik*, yani doğu siyaseti geliştirmişti. Çekoslovakya'nın 1968'deki çöküşü, 1979 yılında Afganistan'a yapılan Sovyet işgali ve Polonya'ya 1981'de askeri kanunun getirilmesi gibi dönemlerde gerginlik yükseliyordu. Caydırıcılığın taraftarları, Avrupada süren 40 yıllık barışı gösterebilir ve bunu askeri gelişimin geniş programına bağlayabilirlerdi. Sonuç olarak SSCB, 1920'deki Polonya-Rusya savaşındaki yenilgisinden beri, hiç batı sınırlarını genişletmeye çalışmamıştı. Yine de uydu devletleri, çok büyük bir imparatorluk tampon bölgesi ve geniş bir etki alanı oluşturuyordu. Bazı alaycılarla bir-

likte iyimserler, bu iki sistemin “birleşeceğini” ve şahinlerin nasıl güvercin olunacağını öğreneceklerini tahmin ediyordu. Ancak ekonomik olarak zayıf olsalar da doğu Avrupalı toplumlar, despotik yolları durdurabilecek güdüye sahip olmayan köklü mevki sahipleri tarafından yönetiliyorlardı. Özgürlükçüler ve insan hakları eylemcileri, Varşova Paketi ülkelerindeki komünizm karşıtı baskıyı gösteriyorlardı. Herkes, silahsızlanma görüşmecisi olarak uzun bir kariyer isteyenler için iyi bir zaman olduğu konusunda hemfikirdi. Antlaşma görüşmeleri onlarca yıl devam etmiş, ancak çok az şey başarılabilmişti.

Askeri olmayan, diplomatik yapıda *detente* kurulmuştu ve 1973 ile 1975 yılları arasında devam eden Helsinki Avrupa Güvenlik ve Dayanışma Konferansı (CSCE) Doğu Avrupa’daki Sovyet baskınlığının farkına varmış ve Avrupa’nın o zaman geçerli olan sınırlarını onaylayarak güvenlik kurmaya çalışmıştı. Polonyalı ve Çek muhalifler, konferansın insan haklarını koruma kararlarından özellikle cesaret buluyordu. 1978’de Papa seçilen Varşova başpiskoposu olan Karol Wojtyla, Avrupa’nın bölünmesinin, tarihi entelektüel ve ruhani birliğini bozduğu konusundaki ısrarıyla totaliterliğin karşısında güçlü bir şahitti. Ancak bölünme ne kadar uzun sürerse, onu haklı göstermek için duyulan istek o kadar fazlalaşıyordu; özellikle 1945’ten sonra doğmuş olanlar için. Ancak Papa John II. Paul, Margaret Thatcher ve Ronald Reagan gibi kişilerin hepsi İkinci Dünya Savaşı’nın oluşturduğu kişilerdi ve komünizmi doğal olmayan bir yönetim şekli olarak görüyorlardı. Onlar, hükümetlerin insanların maaşlarını ödeme-yi başarabildikleri gibi davranırken insanların da bunun karşılığında çalışmış gibi davrandığı ekonomik yönetimin başarısızlığı kadar komünizmi çözen, bir ahlâki düşünce ortamı yaratmışlardı. Olağandışı değişimin ilk işareti, Aralık 1987’de, orta düzey menzilde nükleer kuvvetlerin azaltılması ile ilgili bir antlaşmanın (INF) konuşulması için Reykjavik’de gerçekleşen Birleşik Devletler-Sovyet zirvesinde gelmişti. Mikhail Gorbaçov aniden tüm nükleer silahların yüzde elli azaltılmasını önermişti. Reagan önce öneriyi reddetmiş, sonra da reddettiğine pişman olmuştu. 1985 yılında Sovyetler Birliği Komünist Parti’nin genel sekreterliğine atanması her zamanki iç anlaşmalarla güvence altına alınmış olan Gorbaçov, Sovyet Adam’ının yeni

bir şekliydi. O, bir demokrat yerine devrimci bir komünistti ve *perestroika* (yeniden yapılandırma) hakkındaki konuşmaları, Piyasa devrimleriyle Sovyet komünizmini daha etkili hale getirmek anlamına geliyordu. Silahlara ayrılan bütçenin azaltılmasının SSCB'nin hayatını devam ettireceğini düşünüyordu. Ancak bu yöntem, sistemi iç çatışmaların içine fırlatmıştı ve emel gerçekçi değildi. Gorbaçov, temkinli devriminin herhangi bir değişikliğinin ekonomik krizi daha da kötüleştirdiğini keşfetmişti. Bir başka emel olan *Glasnost*, daha çok bir halk politikası anlamına geliyordu, ancak gün ışığında Marksizm-Leninizm hızlı bir ölümle sahneden çekilmişti.

1989 yılının orta ve doğu Avrupa'sındaki olaylar ve onların sonuçları Sovyetler'in çöküşü anlamına geliyordu. Polonya başı çekmekteydi. 4 Temmuz'daki ulusal seçimler, muhalefet hareketi *Solidarnosc*'un (*Dayanışma*) temsilcileri tarafından yönetilen bir koalisyon hükümeti ile sonuçlanmıştı. 23 Ağustos'ta, 1939'dan beri SSCB'nin içinde olan Baltık ülkelerinden gelen protestocuların oluşan bir insan zinciri bağımsızlığını talep etti. 23 Ekim'de Macaristan kendi demokratik cumhuriyetini ilan etmişti. Kasım sonunda Çekoslovakya'da ve bundan iki ay sonra Bulgaristan'da komünizm düzeni sona ermişti. 25 Aralık'ta askeri mahkeme Romanya'nın lideri Nikolay Çavuşesku ve tam bir gangster sevgilisi olan karısı Elena'yı vurmuştu. 5 Aralık'ta Honecker ev hapsine mahkûm edilmişti ve Mart 1990'da Doğu Almanya'da özgür seçimler yapılmıştı. Bu durum, Ekim ayında Almanya'nın resmi birleşmesine yol açmıştı. Sekiz milyon Alman tekrar kendi *heimat*'larında (*yuva*) biraradaydı. Ancak Deutsche Mark ve Ost Mark arasında aceleyle kabul edilen bire bir parite, 1990'larda temel ekonomik problemler yaratacaktı.

Dağılmış Yugoslavya federasyonundan Sırbistan'ın ortaya çıkışı, ülkenin önceki komünist liderliğinin otoritesini Sırp milliyetçiliğini yeniden canlandıracak şekilde koruması nedeniyle, bir soykırım felaketine dönüşecekti. Bu genişleme politikası 1990'larda Sırbistan'ın Müslüman Bosnalılar'ın yanı sıra Hristiyan Hırvatlarla da savaş açtığı ve katliam inşa ettiği kanlı Balkan Savaşları'na neden olmuştu. Gorbaçov istemeden ortaya çıkardığı sürecin kurbanı olmuştu. 19 Ağustos 1991'de gerçekleşen darbe SSCB'nin çözülmesini dur-

durmaya çalışmıştı. Gorbaçov komplocular tarafından alıkonulmuştu ve artık başarılı bir darbe bile yönetemeyen Sovyet sistemi dağıtılmıştı. Aralık 1991’de otoritesi yok olmuş olan Gorbaçov, SSCB cumhuriyetinin başkanlığı görevinden çekilmişti; bu onun çok istediği ve 1989’dan beri sahip olduğu bir unvandı. Birlik basit bir şekilde dağılmıştı. Bundan dört gün önce, SSCB’nin eski cumhuriyetleri, yeni bir organizasyon, yani Bağımsız Devletler Topluluğu’nu kurmuştu ve Rus Federasyonu on bir ülkeden sadece biriydi. Eskiden komünist olan devletler artık kapitalist olmaya çalışıyordu. Polonya, Macaristan ve Baltık devletleri başarılı oldular ve eski komünist geçmişlerinin üstüne inşa etmeyi başardılar. Ancak imparatorluğu elinden alınan Rusya, bocaladı. Bu arada turistlere hediyelik eşya olarak satılması için parçalanan Berlin Duvarı, sadece Avrupa anılarında yaşamaya devam etti.

11 Şubat 1990

Nelson Mandela Hapisten Çıkıyor

Irkcılığın Sonu

Bir insanın olağandışı felaketinin deneyiminden... Tüm insanlığın gurur duyacağı bir toplum doğmalı.

Nelson Mandela, Güney Afrika Başkanlık görevine başlarken yaptığı konuşmadan, 10 Mayıs 1994

Cape Town yakınlarındaki Dwars vadisinde yer alan Victor Verster hapishanesi, Nelson Mandela'nın yirmi yedi yıllık tutukluluğunun son on dört aylık cezasının manzarasıydı. Yerleşke içerisinde kendisine tahsis edilmiş olan evin içinde konuklarını ağırlıyor ve serbest kalmasının detayları ile ilgili görüşmeler yapıyordu. Aynı zamanda aşçısı da olan gardiyanı Jack Swart ve diğer gardiyanlar ona artık Bay Mandela diye sesleniyordu; 1964'ten itibaren, zor koşullarla çalıştığı Robben Adası'ndaki son bulmayan baskıdan oldukça farklıydı. Ancak tutukluluğunun zincirleri sonunda Mandela'yı tutuklayanları utandırmış ve özgürlüğüne giden yol olmuştu.

Çalkantılı bir hafta sonu Cuma günü, bir önceki sene Güney Afrika Başkanı olarak uzlaşılması imkânsız bir kişi olan Pik Botha'nın yerine seçilen F.W. de Klerk'in ziyareti ile başlamıştı. Serbest bırakılmanın yakın olduğunu bilen Swart, o gün işten Mandela'yı bir daha görmeyeceğini düşünerek çıkmıştı. Ancak Cumartesi sabahı geri döndüğünde tutuklu hâlâ oradaydı. "Yani gitmeyecek misiniz?" diye sordu. Mandela'nın cevabı şöyle olmuştu: "Beni, benim istediğim şekilde serbest bırakacaklar, onların serbest kalmamı istedikleri şekilde değil." O, de Klerk ile altı saat tartışmış ve kazanmıştı. Mandela'nın kurduğu Afrika Ulusal Kongresi üzerindeki yasak birkaç gün önce kal-

dırılmıştı ve tutuklu, tüm dünya kameralarının önünde kendi koreografisinin uygulanması konusunda ısrarcıydı. Bundan beş sene önce, Botha ona ANC'yi (Afrika Ulusal Kongresi) kaldırması karşılığında onu serbest bırakmayı teklif etmişti. Mandela; "Halkım özgür olmadan ben asla özgür olamam" diyerek bunu reddetmişti. Dolayısıyla, cümlesinin sonunda kendi kaderi üzerinde kontrol iddia etmiş oluyordu.

Mandela Pazar günü kahvaltıdan sonra, gazetelerdeki günlük politika haberlerini kesmek için masasının başına oturmuştu. Önceki avukat, her zaman bir yöntem adamı olmuştu. Öğle yemeğinden sonra yaz aylarında kullandığı büyük yatak odasında uzanmıştı, ancak helikopterlerin evin etrafında dönmeleri ve toz kaldırmalarından dolayı dinlenmek oldukça zordu. ANC'deki mesai arkadaşlarının gelişi, ayrılma zamanının gelmesi ile ilgili bir ipucuydu. Mandela, eşi Winnie ile el ele yoldan aşağı yürüyerek çalıların ötesine hapishane duvarının sınırının ötesine kendisini bekleyen binlerce kişilik kalabalığa doğru gitmişti. Daha sonra sağ yumruğunu selamlamak için havaya kaldırmıştı. Bu, bir nesil siyah eylemcilerin işareti olan bir hareketti. Daha sonra şu şekilde yazacaktı; "bunu yirmi yedi senedir yapamıyordum, bana bir güç ve mutluluk dalgası yaşattı." Daha sonra, konuşma yapacağı zafer geçit töreni için Cape Town'a götürülmüştü. Ancak o anın heyecanı içinde konuşmasını hapishanede unutmuştu. Swart endişelenmişti; ancak aslında endişelenmesine gerek yoktu. Mandela'nın River Dvarts vadisinin yolunda hızla ilerleyen ANC'deki mesai arkadaşlarında konuşmanın orijinal kopyası vardı; bu manzara, üç yüzyıl kadar önce, hoşgörüsüz Katolik Fransızlardan sürülen bir başka vicdan takipçisi Huguenot Protestanları tarafından koloni haline getirilmiş bir orman manzarasıydı.

1910 yılında, Cape Colony, Natal, Transvaal ve Orange Free State (Orange Özgür Devleti), İngiltere İmparatorluğu içinde kendi kendini yöneten bir egemenlik olan Güney Afrika Birliği'ni kurmak için birleşmişti. Orijinal olarak Boerler olarak bilinen Afrikaner* çiftçiler ve göçmenler çoktan İngilizlerle savaşmıştı (1899-1902) ve Afrikaan-

ların Flemenkçeden türetilmiş dillerinde gösterilen ulusal özerklik söz bilimleri, yeni ülkenin baskın dili olacaktı. Bu arada, Güney Afrika Hollanda Reform Kilisesi, Tanrı'nın bir şekilde Afrikaner amaçlarını desteklediğine dair Kalvinci bir garanti sağlamıştı.

Afrikaner generaller, 1914 yılında, İngilizlerin imparatorluk müttefiki olan Güney Afrika'nın, o zamanlar komşuları olan Güney-Batı Afrika Alman kolonisine (bugünkü Namibia) saldırması gerektiği kararına karşı bir isyan yönetmişlerdi. Bastırılmasına rağmen bu direniş, 1914 yılında kurulan Ulusal Parti'yle politik ifade kazanan Afrikaneerlerin gelecekteki baskınlığına işaret ediyordu. İşyerlerinde, okullarda ve hastanelerde ırkçı ayrımcılık başlamıştı. Altın madenciliği ülkenin ekonomisinin temeliydi ve orijinal ırk kanunlarının çoğu, bu sanayinin temeli haline gelen yerleşkeler, rezervler ve göçmen işçilerin yapılarını destekleyecek şekilde tasarlanmıştı. Geleneksel ve kırsal toplumun gittikçe daha fazla şehirleşmesiyle birlikte oluşan ekonomik bölünme, çoğunluğu Afrikaneer olan "fakir beyaz" topluluğun, ayrımcılığı işlerini korumanın bir yolu olarak tanımladıkları anlamına geliyordu. Aynı zamanda, hükümet korumasıyla yükselmiş olan Afrikaneerleri de, İngilizce konuşan beyaz elitlere eşit bir konuma getirmişti.

1948 yılındaki Ulusal Parti seçiminden sonra *apartheid* ya da ayrılma, tamamıyla bilinçli bir devlet politikası olmuştu. Irklararası evlilik yasa dışıydı. Kamu taşımacılığı, sinema yerleri, sahiller ve laboratuvarların hepsi ayrılmıştı. Siyahlara oy hakkı hiçbir zaman verilmemişti ve melez ırklı "renkliler" de 1956'daki seçim listelerinden çıkarılmıştı. Şehir bölgeleri hem mesken hem de çalışma amaçlı kullanımlarda ırksal olarak ayrılmıştı. Her birey devlet tarafından ırkına göre sınıflandırılıyordu ve bu baskı çok büyük ve marifetli bir bürokrasinin yaratılmasını gerektiriyordu. Ancak yönetim acımasızdı. 1952 yılında ülkenin Yüksek Mahkemesi, son çıkan ırkçı kanun paketinin yasadışı olduğunu ilan ettiğinde, hükümet parlamentoyu Yüksek Mahkeme yaparak yolunu açmıştı. Afrika'nın kolonileşmekten çıkması göz ardı edilmişti ve bu tecrit politikasının en iyi örneği, 1959'da ülkenin televizyondan uzak tutulması ile ilgili karardı – bu, 1970'lerin ortalarına kadar izlenilen bir siyasetti. 1961 yılında, Güney Afrika

bir Cumhuriyet olmuş ve İngiliz Milletler Topluluğu'ndan çıkmıştı.

İkamet koşulları, hükümetin Afrikalıların doğuştan kabileye ait olduğuna dair görüşünü yansıtıyordu. Dolayısıyla, beyazlar için çalışmayanlar, uysal şefler tarafından yönetildikleri "rezerv"lerde toplanıyordu. 1976 ve 1981 yılları arasında bu rezervler Pretoria (Güney Afrika Cumhuriyeti'nin yönetsel başkenti) yönetiminden "bağımsızlığı tamamen hayali olan ve başka hiçbir ülke tarafından kabul edilmeyen 4 bölge oluşturmak için birleşmişti. Geçiş Kanunları Afrikalıların, eğer beyazlar için çalışmıyorlarsa şehirlerde 72 saatten fazla kalmasını engelliyordu. Bu koşullarda, 3.5 milyondan fazla Afrikalı rezervlere sürülmüş oluyordu.

Yargılanmadan tutuklanmaya ve çoğu protestocuyu "komünist" olarak yorumlayan mantık dışı Komünizmin Bastırılması Kanunu'na rağmen (1950), 1950'lerde Johannesburg'da isyanlar yeniden ortaya çıkmaya başlamıştı. 21 Mart 1960 tarihinde 20.000 siyah Johannesburg Sharpeville banliyösünün polis istasyonunun önünde Geçiş Kanunu'nu protesto etmek için toplanmıştı. Polis kalabalığa ateş açmış ve yetmiş iki kişiyi öldürerek 146 kişiyi yaralamıştı. Bundan günler sonra ANC yasaklanmıştı ve Sharpeville katliamı, organize bir apartheid karşıtı hareketin başlangıcı olmuştu. 1964 Temmuz'unda Mandela'nın daha önceki şiddet karşıtlığından vazgeçmesinin ardından, casusluk ve hükümeti devirmeye çalışma suçlarından dolayı ömür boyu hapse mahkûm edilmesi, bu yeni protesto döneminde gerçekleşmişti. Onun akıl hocası Walter Sisulu da bu dönemde ömür boyu hapse mahkûm edilmişti ve ancak Ekim 1989'da serbest bırakılacaktı. Temmuz 1976'da Soweto şehrinde zorunlu Afrikaan öğretilerine karşı yapılan protestolar arasında 176 kişinin öldüğü ve binin üzerinde kişinin yaralandığı katliamın ardından hem hükümet hem de genel protestolar kapsamında dünya görüşü artan bir şekilde öfkeli hale gelmişti. Ayrıca Eylül 1977'de Afrikalı bir eylemci olan Steve Biko'nun polis gözetimindeyken gerçekleşen ölümü, uluslararası kınamaya neden olmuştu. Güney Afrika'nın konumu, özgürleşmesi, Kübalı birlikler ve komşusu Angola Devleti tarafından desteklenen kolonisi Namibia'nın bağımsızlaşmasını engellemek için verilen uzun ve finansal olarak felaket olan çabalarının sonucunda içeride de kri-

tik hale gelmişti. Güney Afrika'nın 1988 yılında Namibia'dan çekilmesi rejimin çöküşüne delalet ediyordu. BM (Birleşmiş Milletler) yaptırımlarının ekonomik etkileri de oluyordu, Afrikalı Hristiyanlar istikrarlı ve anlamlı bir şekilde karşı çıkıyorlardı ve ahlâki durum para pazarlarını etkilemeye başlamıştı. Temmuz 1985'te New York'taki Chase Manhattan Bankası, Güney Afrika hükümetine verdiği 500 milyon dolarlık krediyi geri çekmişti ve diğer bankalar da bağlantılarının kesilmesi konusunda benzer politikalar izlemişti. Pik Botha 1980'ler boyunca sert konuşmuş ve Temmuz 1985'te olağanüstü hal ilan etmişti ancak, toplumsal istatistikler kadar ekonomi de onun aleyhinde ilerliyordu. Apartheid, kendilerine ayrılmış işleri dolduracak kadar beyaz olmamasından dolayı zorunlu tutulamıyordu. Bu arada, Geçiş Kanunu'nun 1986'da yürürlükten kaldırılmasının ardından siyahlar şehirleşmeye başlamıştı. SSCB gibi Güney Afrika'nın çöküşü de ekonomik bir başarısızlığın politik yansımasıydı.

Süreçte gücün dağıtıldığı bir yönetimin kurulduğu çok ırklı demokrasiye geçiş dört yıl sürmüştü ve 1992'de sadece beyazların katıldığı bir referandumun sonucu, rahatlatıcı bir çoğunlukla apartheid'in sonlandırılması yönünde olmuştu. 1993'te uluslararası yaptırımlar kaldırılmış ve 1994 seçimlerini ANC kazanmıştı. Mandela 1994'ten 1999'a kadar Güney Afrika başkanlığına merhametli bir dokunuş getirmişti. Ne de olsa o bir şefin çocuğuydu ve Cape'in güneyindeki Thembu kabilesinin asil ailesi arasında yetiştirilmişti. Güney Afrika Milletler Topluluğu'na yeniden katılmıştı ve Mandela bu kurumu yöneten bayan başkanın hayranı olmuştu. Onun çok partili hükümeti tüm etnik gruplardan temsilciler içeriyordu ve 1995'te Mandela, insan hakları istismarlarını mümkün olduğunca tarafsız (partizan olmayan) bir şekilde incelemek için Gerçek ve Uzlaşma Komisyonu'nu (Truth and Reconciliation Commission) kurmuştu. Botha ifade vermeyi kabul etmemişti. Ancak, ortak bir tarihi olmayan bir millette bir devlet kurulması son derece zor bir konuydu. İşçi tartışmaları ve suç şiddeti yöresel olarak yaygındı. Siyahların dayanışması, Zulu etnik çıkarlarını yansıtan ve özellikle Natal'da ANC'ye sadık ve Zulu'lular ve IFD'yi destekleyenler arasındaki şiddet içeren tartışmaları yöneten Inkatha Özgürlük Partisi (IFD) tarafından çökertil-

mekteydi. ANC'nin önceki sosyalizmden uzaklaşmasına rağmen politik istikrarsızlık, yabancı yatırımcıları uzak tutuyordu. Güney Afrika hâlâ tecritte ve Apartheid'in belirgin amaçları olan bölünmeler içinde yaşıyordu.

Mandela, 20. yüzyıl sonlarında çok ırklı bir toplum yönündeki hareketten çıkan en büyük tek şahsiyetti; bu kolonileşmeden çıkanların kuzeye göç etmesiyle birlikte Avrupa ve Afrika arasında yeni bağlandırlar kuran bir gelişmeydi. Irksal ayrımcılığa karşı kanunlar Avrupalı toplumları daha hoşgörölü olmaya zorlamış ve kanunların insan yönetimini nasıl geliştirebileceğini göstermişti. Irksal önyargıların devam etmesine rağmen, önceden tecrit edilmiş olan költürlere duyarlılık göstermek için tasarlanan "politik doğruluk" ortamı, artık Amerikan üniversitelerinden Batı dünyaya yayılmaktaydı. Bu, insan ruhunun gelişeceğı çeşitli költürel bağlandırların daha iyi anlaşılması için uğraşılmasıydı. Amerikalı yazar Saul Bellow'un sorgusunda sorduğı gibi dalga geçen karşılıklar da yer almaktaydı; "Papualıların Proust'u ve Tahitililerin Tolstoy'u nerede?" Ancak otomatik olarak gelen üstünlüğün tahttan indirilmesi, batı költürü için yeni bir olgu olan empatiye hazır olduğunu gösteriyordu. Daha büyümüş olan iyi niyet artık, batı toplumlarının mantık ve gelişim algılarını, kendi ulusal belgelerinin içinde bile zorla kabul ettirmeye çalışma hakkının olup olmadığını sorguluyordu.

11 Eylül 2001

Dokuz On Bir (11 Eylül)

Dünya Ticaret Merkezi'nin Yok Edilmesi

Korkunun bizim yerimize karar vermesine izin vermiyoruz. Özgürlük içinde yaşamayı seçiyoruz.

Rudolph Giuliani, New York Valisi, Birleşmiş Milletler
Genel Toplantısı, New York, 1 Ekim 2001

11 Eylül 2001 sabahında, İslami terör örgütü El Kaide'ye bağlı on dokuz kişi, dört Birleşik Devletler ticari jet hava aracının kontrolünü ele geçirmişti. Uçaklardan Boston'dan Los Angeles'a uçan iki tanesi sırasıyla, sabah 08.46 ve 09.03 saatlerinde New York Dünya Ticaret Merkezi'nin kuzey ve güney kulelerine çarpmıştı. Uzun bir yolculuk için yakıtları dolu olan iki uçak etkili birer yangın bombası haline gelmişti ve 110 kat yüksekliğindeki kulelerin ikisi de alevler içinde yıkılmıştı. Washington D.C.'den Los Angeles'a olan rotasından saptırılmış üçüncü bir uçak saat 09.40'da Virginia, Arlington County'deki Pentagon'un güney bölümüne çakılmıştı. New Jersey'den San Francisco'ya giderken ele geçirilen bir başka uçak büyük ihtimalle Birleşik Devletler başkenti Washington D.C.'ye benzer bir saldırı yapmayı planlıyordu. Yolcular uçuşun ele geçirilmesine karşı çıkmıştı ve teröristler bu uçağı saat 10.03'te Pennsylvania'nın güney batısındaki bir alana düşürmüştü. Saldırıların sonucunda neredeyse 3000 kişi hayatını kaybetmişti; bunların 2500 kadarı Manhattan'dandı. New York'taki ölümlerin binden fazlasının kimliği, saldırının şiddetinden dolayı belirlenememişti. Siyah duman, dünyanın en kozmopolit şehrinin üzerinde, sofistikeliğin barbarlık karşısındaki kırılganlığını simgeleyen bir sahne ile dalgalanmaktaydı. Ancak, bu öfkenin içeriği yeni olsa da,

nedenlerinin vahşeti tanındıktı. Akşamüstünün ilerleyen saatlerinde, doğu Afganistan'daki El Kaide eğitim kampı, ölmüş olan on dokuz savaşçıyı şehit ilan edecekti.

Temmuz 2004'te hazırlanan Birleşik Devletler Komitesi'nin vahşetle ilgili resmi raporu, saldırıların düzenleyicisi olarak, Şeyh Halit Muhammed'i gösteriyordu. Pakistan'da doğan ve Kuzey Carolina'da bir süre makine mühendisi olarak eğitim gören Muhammed, ülkenin Sovyet güçleri tarafından işgal edilmesiyle süren savaş sırasında Birleşik Devletler tarafından desteklenen yerli asilerin yanında Afganistan'da (1979-1989) savaşmıştı. Amerika'nın İsrail'i destekleme politikasına duyduğu öfke, Muhammed'in, yeğeni Remzi Yusuf'un 1993'te Ticaret Merkezi'nin kuzey kulesinin yer altı garajına koyduğu bomba ile altı kişiyi öldürüp, binin üzerinde kişiyi yaraladığı saldırıya dahil olmasına yol açmıştı. Mart 2003'te yerel istihbarat güçleri tarafından Pakistan'da yakalanana kadar Muhammed, *Cihat* kavramını sivillerin öldürülmesini haklı çıkaracak şekilde yorumlayan İslami örgüt ağında önemli bir kişiydi. 1995 yılında El Kaide'nin (merkez), ülkenin sert İslami hükümeti tarafından korunduğu Afganistan'ın doğusundaki Tora Bora bölgesine gitmeden önce, Brezilya, Sudan, Yemen ve Malezya'da casusluk yapmıştı. 1996 yılının ortasında, örgütün lideri Usame bin Ladin ile yaptığı bir toplantıda, Eylül 2001'de uygulanacak olan planın detaylarını anlatmıştı. 7 Ağustos 1998 tarihinde Nairobi ve Dor es Salaam'daki Birleşik Devletler büyükelçiliklerinin El Kaide tarafından bombalanmasıyla 220 kişinin ölümüne ve 4000'den fazla kişinin yaralanmasına neden olması, Muhammed'in örgütün artık Birleşik Devletler bölgesinde bir saldırı düzenlemeye kararlı olduğuna inanmasına neden olmuştu ve dolayısıyla Muhammed örgütün üst düzey bir üyesi haline gelmişti.

12 Ekim 2000 tarihinde, 17 kişinin ölümüne ve 39'unun yaralanmasına neden olan Birleşik Devletler Donanması'na yapılan deniz saldırısına kadar Birleşik Devletler, rastgele ve yerel değil, planlı ve küresel El Kaide saldırılarıyla karşı karşıyaydı. Ancak CIA, ilk kez 1980'lerde kurulan bu saldırgan gücü ve uzun zamanlı planlarını iyi anlayamamıştı. 2004 sonbaharında, "9/11" hakkında sorumluluğun sahiplenildiği açıklama filminin yayınında, Bin Ladin oldu-

ğunu iddia eden bir şahıs, bu tarz bir saldırıyı ilk kez, FKÖ'yü (Filistin Kurtuluş Örgütü), ülkenin güneyinden atan 1982 İsrail bombardıman kampanyasında "Lübnan'daki yok edilmiş kuleleri" gördüğü zaman düşündüğünü belirtiyordu. Sonuç olarak, "Bir despot kendi yöntemiyle cezalandırılmalı ve ne yaşadığımızı anlamaları için bizim de Amerika'daki kuleleri yok etmemiz gerekiyor" dersi çıkarılıyordu.

Suudi Arabistan'daki varlıklı aile alt yapısıyla Bin Ladin, İslami köktendinciliğin ve Arap öfkesinin artık fakirleşen ve tecrit edilmiş "Arap sokağı" olmakla kalmadığını gösteriyordu. Ticaret Merkezi'ne ilk çarpan uçağın Mısırlı pilotu Muhammed Atta, Kahire Üniversitesi'nde mimarlık okumuştı ve bir avukatın oğluydu. Şehir planlaması konusunda bir uzman olarak, tarihi Halep şehrinin merkezini mahvettiğini düşündüğü gökdelenler konusunda özellikle rahatsızdı ve Hamburg Teknik Üniversitesi'ndeyken 1990'ların ortalarında yazdığı tezinde çağdaşlık ve Arap medeniyeti arasındaki çatışmaları incelemişti. Yeni olanın neden olduğu yabancılaştırmanın şoku karşısındaki bu çeşit bir kızgınlığın Orta Doğu'nun ötesinde yankıları olacaktı.

Köktendincilik, özellikle laikliğin en gelişmiş ve tutuculuğun en az coşkulu olduğu Avrupa'da olmak üzere, çoğunlukla laik olan medya tarafından küçümsenmiş bir 20. yüzyıl sonu olgusuydu. Çok kültürlülüğe karşı olan evangelist "Hristiyan Birliği"nin politik desteği, 2000 yılında "yeniden doğmuş" başkan George W. Bush'un seçimleri kazanmasını garanti altına almıştı. İnanışlarının liberal ve yenilenmiş geleneklerini reddeden Ortodoks Musevilik, İsrail'in Likud partisini destekliyordu ve milli sınırları ile ilgili verilecek herhangi bir tavize karşıydı. İslami köktendinciliğin ilk büyük politik başarısı 1979 yılında İran Şah'ının sınır dışı edilmesi ve Ayetullah Humeyni'nin Tahran'daki sürgününden geri dönmesi olmuştu. İslami şeriat kanunu, İran teokrasisinin devlet kanunu haline gelmişti. İbadet yoluyla kitlel duygular ve yandaşlık ile birlikte İncil, Hint yazıtları ya da Kur'an olması fark etmeksizin kutsal yazıların tercüme edilerek yorumlanması, tutuculuğun tüm çeşitlerini simgelemekteydi. Değişime karşı duyulan korku, hareketin çağdaş laikliğe, cinsiyet eşitliğine ve bireyselliğe karşı olmasını emrediyordu. Ayrıca resmi dini liderleri de "gerçek"e ihanet etmekle suçlanıyorlardı. Tüm takipçileri cahil değildi

ancak, tutuculuk her zaman için evrensel ve sorgulamayan inancın, idealize edilmiş ve büyük ölçüde hayal ürünü olan geçmişini yeniden yaşatmaya çalışıyordu. Usame bin Ladin'in özel amacı, Orta Doğu'da birlik sağlayacak şekilde ortaçağ halifeliğinin geri gelmesiydi. Bu hedefi gerçekleştirmek için tutuculuk politikalarına öldürücü derecede yeni bir yön vermişti.

Suudi Arabistan'daki Birleşik Devletler askeri üsleri, El Kaide'ye öfkelerini yoğunlaştıracakları özel bir alan vermişti ve bu üsler Bin Ladin'in 1998'deki Amerika'ya karşı verdiği fetva ile de suçlanıyordu. Tesisler 1990'daki Körfez Savaşı'nda, Birleşik Devletlerin yönettiği birliğin, Saddam Hüseyin'in –başta Bin Ladin tarafından da kınanan– işgalci Irak ordusunu sınır dışı etmesinden beri oradaydılar. Mekke ve Medine'nin Suudi sınırları içinde olmasından dolayı, bu üsler Müslümanlar tarafından yaygın olarak kutsal toprakların ihlal edilmesi olarak görülüyordu. Bin Ladin tarafından tehdit edilen Birleşik Devletler hükümetleri, devamlı olarak kendi vatandaşlarının haklarını sömüren Orta Doğu rejimlerini destekliyordu. 2001 yılına gelene kadar ironik olarak, onlarla bu son konu hakkında aynı fikirde olan Washington siyasetçileri bulunuyordu.

On bir Eylül, Birleşik Devletler yönetimindeki Orta Doğu'nun, demokratik olmayan yönetimleri iktidarda kaldığı sürece barış içinde olamayacağını düşünen “yeni-Muhafazakâr” görüşü güçlendirmişti. Bölgesel istikrarsızlığın çözümü, gerekirse askeri güçle zorla kabul ettirilecek demokratikleşmeydi.

29 Ocak 2002 tarihinde George W. Bush, bu yeni kabul edilmiş politikanın bir parçası olarak, Irak, İran ve Kuzey Kore'yi, demokratik düzenin istikrarını şiddetle bozmaya çalışan “kötülük eksenini” bir parçası olarak adlandırmıştı. En azından Birleşik Devletler hükümetinin dış ülkeler politikası artık, değerleri ile uyumlu olmuştu. Önceki hükümetlerin uygun bir şekilde komünizm karşıtı ama açıkça despot rejimleri destekleme politikası artık reddediliyordu. Ancak “teröre karşı açılan savaş” küresel olarak yayılmıştı ve bunu eleştirenler, evrensel demokrasi yoluyla garanti altına alınacak Birleşik Devletler güvenliğinin bir ütopya ve asla sonlanmayacak anlaşmazlığın garantisini olduğunu düşünüyordular.

Birleşik Devletler'in Afganistan saldırısı, 2001 yılının sonlarında El Kaide'yi üslerinden dışarı çıkarmış, Taliban'ı göndermiş ve bir Afgan demokrasisine neden olmuştu. Ancak El Kaide'ye karşılık vermek, yüzyılın en kanlı savaşlarından biri olan İran-Irak Savaşını (1980-1990) açan ve Birinci Körfez Savaşı'ndaki yenilgisine rağmen hâlâ iktidarda kalmaya devam eden Saddam Hüseyin başkanlığındaki Irak sorununun yanında ikinci sıradaydı. Hem Birleşik Devletler hem de İngiltere, Saddam'ın terörist gruplara kimyasal ve biyolojik silah sağlayabileceğini düşünüyordu. Iraklı liderin Birleşik Milletler'in silah denetimlerini engellemesi onların bu görüşlerini tasdiklemişti. İngiltere'nin başbakanı Tony Blair, Birleşik Devletler'i, Irak'ın işgal edilmesi için Birleşmiş Milletler yetkisine ihtiyaç duyulduğu konusunda ikna etmişti. Ancak Birleşik Devletler'in açık "rejim değişimi" amacı, uluslararası kanun kadar Birleşmiş Milletler sözleşmesini de çiğniyordu ve yaklaşmakta olan bir plan yoktu. İngiltere, 2003 İkinci Körfez Savaşı'ndaki katılımını, acil Irak saldırısı tehdidi ile haklı çıkarmıştı. Ancak hükümetin, emir verilmesi halinde Irak'ın kitle imha silahlarını (WMD) 45 dakika içinde gönderebileceği iddiası doğru değildi ve bu iddia gereğinden fazla heyecan yapan İngiliz istihbarat çalışmalarının sonucuydu. İşgalden sonra Irak'ta bu tarz silahlara rastlanmamıştı.

Saddam hükümeti ve ordusu kolaylıkla yenilmişti ve önce Birleşik Devletler, ardından da Birleşmiş Milletler tarafından yönlendirilen bir yönetimden sonra demokratik bir hükümet seçilmişti. Libya'nın 2003 yılında kitle imha ve nükleer silahlarından vazgeçmesi ve 2005 yılında Suriye'nin birliklerini Lübnan'dan çekmesi, Birleşik Devletler-İngiltere politikasını temize çıkarmıştı. Ancak, işgalci kuvvetlere yapılan isyancı Irak saldırıları da, çoğunluk olan Şiiler ve üyeleri Saddam'ın yönetici elitlerini oluşturan Sünniler arasındaki yoğun anlaşmazlığa şahit olmuştu. Bu arada, hem İngiliz hem de Birleşik Devletler hükümetleri, terör şüphelilerine karşı açılan kampanyalarını yürütmek için kendi ülkelerindeki sivil özgürlükleri kısıtlamışlardı.

Birleşik Devletler askerlerinin 2004'te Ebu Garip hapishanesindeki Iraklı mahkûmlara işkence ettiğine dair kanıtlar, İslami fanatikler korku salmaya ve yok etmeye devam ederken, Birleşik Devlet-

ler ahlâkına da zarar vermişti. Madrid (11 Mart 2004) ve Londra (7 Temmuz 2005) ulaşım sistemlerinde patlayan bombalar, hükümetleri Irak işgalini destekleyen devletlere karşı alınan intikamlardı. Birleşik Devletler'deki Muhafazakâr Cumhuriyetçiler bunun finansal yükü hakkında hayıflanıyor ve teröre karşı olan savaşın yerel çıkarlara uygun olup olmadığını sorguluyorlardı. Ancak, “yeni iş gücü” yönetimi, İngiltere'nin, Amerika müttefikine olan bağlılığına dair daha fazla kanıt gösteriyordu. Eylül 2005'te Gazze şeridi ve West Bank'ın bazı bölümleri, İsrail'in çıkmasının ardından Filistin kontrolüne verilmişti ancak, 2006'da Filistin bölgesindeki demokratik seçimlerde, Arap birliğinin yeni ve şiddet yanlısı bir örgütü olan terörist Hamas, açık farkla hükümet olarak seçilmişti. Birlikte ve oy birliğiyle Birleşik Devletler hükümeti tarafından, 11 Eylül'e karşılık olarak benimsenmiş politikalara karşı çıkan Orta Doğu güçleri, modern tarihlerinde görülmediği kadar birleşmiş durumdaydı. Bunun, stratejisini hesaplayan ve o Eylül sabahında masumların üzerine korku salmayı planlayan El Kaide tarafından istenilen sonuç olup olmadığı ise bilinmiyor.

Dizin

- Aachen 52
Abbasi Hanedanlığı 46, 67
Adenauer, Konrad 252
Afganistan 71, 293, 304, 307
Afrika 34, 40, 487-79, 83-85, 126,
131, 175, 176, 189, 202, 241, 280,
299, 300, 302
Ulusal Kongresi 297, 298
köle ticareti 155, 171
Agustus, İmparator 23
Akdeniz, Arap yönetimi 41, 42, 45, 70
Ali, halife 42, 43
Alsas 114, 115
Altı Gün Savaşı 279
Altın Ordu Hanlığı 65, 67, 68
Amerika İç Savaş ı 186, 198, 251
Amerika-Meksika Savaş ı 177
Amerikan Devrimi 141, 143, 184
Ancien régime 133, 149, 150, 158
Anglosaksonlar 36, 47
Antarktika 137, 139
Apartheid (ırkçılık) 299-302
Apollo 11 267, 268, 270, 271
Appomattox, Lee teslim oluyor 183
Arabistan 39-41, 176
Arap-İsrail Anlaşmazlığı 282, 283
Arjantin 163
Aristo 117-120
Armstrong, Neil 267
astronomi 122
Atilla, Hun İmparatoru 36
Atinalılar 11, 13, 261
Atlantik 35, 78-80, 92, 97, 107, 139,
145, 154, 162, 233, 288
Savaşı 242
atom bombası 212, 243-245, 248
Avrupa
ulusal liberalizm 194
diller 121
Birliği (EEC, EC, EU) 249, 250,
252, 253
kita sistemi 157
Avustralya 135, 137-9, 222, 241, 247,
276, 285
Cook'un Yolculuğu 135
Avusturya 35, 54, 113, 115, 123-27,
129-31, 150, 154-157, 189, 192,
193, 202, 213-215, 217, 218, 221,
222, 234, 246
Avusturya-Macaristan İmparatorluğu
125, 213-215, 217, 218, 221, 222,
292
Aya ayak basma 267, 271
Aydınlanma 118, 133, 140, 144, 149
Aztek İmparatorluğu 79
Babür 67
Bacon, Francis 121, 267
Bağdat 42, 43, 67, 176, 222
Bağımsızlık Bildirisi 263
Bahamalar 75
Balkanlar 37, 72, 125
Baltık Haçlı Seferleri 61
Barbarlar 12, 35, 45, 55, 67, 104
Barbarossa Harekatı 231
Bastille'in Teslim Oluşu 147
Batı Almanya 249-52, 291-93
Batı Hindistan 84, 97, 108, 143,
172-75
Batlamyus 77, 78, 85, 119, 137
Belçika 53, 55, 97, 192, 217, 218, 221,
235, 249
Bell, Alexander Melville 195-99
Berlin 126, 201, 208, 212, 213, 232,
234, 246, 249, 250, 251, 259, 268,
291

- Kararnamesi 156
 Duvarı 291, 296
 bilgisayar teknolojisi 290
 bilinçaltı 208
 Bin Ladin, Usame 304, 306
 Birleşik Arap Emirlikleri 279
 Birleşik Devletler 146, 162, 169, 173,
 175, 177-79, 184-86, 192, 195,
 197-99, 203, 205, 211, 212, 221,
 223, 224, 233, 237-48, 250, 251,
 254, 255-61, 264, 266, 267-83,
 286-8, 293, 294, 303, 304, 306-8
 Dokuz On Bir 303
 güçlü tecritler 179
 İnsan Hakları Beyannamesi 146
 nükleer füzeler (Küba füze krizi)
 255, 256, 258-60
 Stratejik Savunma Teşebbüsü 293
 uzay programı 268
 Vietnam Savaşı 276, 277
 Birleşmiş İrlandalılar 154
 Bismarck, Otto von 191, 192, 194,
 215
 Bizans 27, 29, 31, 32, 34, 37, 52, 57,
 59, 71, 73
 Haçlı Seferleri 57-62, 72, 79, 95,
 188, 275
 Blair, Tony 307
 Boer Savaşı 216
 Bolivar, Simon 159, 160, 162-4
 Bolivya 163
 Bolşevik Devrimi 225
 Bosna 213
 Brest-Litovsk Antlaşması 223
 Brezilya 79, 81, 164, 174, 175, 271,
 304
 Britanya
Ayrıca bakınız İngiltere; İrlanda;
 İskoçya; Galler
 Körfez Savaşları 306, 307
 Britanya-Amerika Savaşı 141
 Budizm 65, 66, 100, 101, 181, 205
 buhar gücü 165, 169
 Bulgaristan 37, 113, 124, 247, 295
 Bush, George W. 271, 305, 306
 Büyük İskender 42
 Büyük Kuzey Savaşı 126, 128
 cadı avı 115
 Caiaphas 22
 Cambridge Üniversitesi 117
 Camp David kayıtları 284
 Castro, Fidel 258
 Catharlar 61
 Cengiz Han 63-6, 73
Ayrıca bakınız Doğu Almanya;
 Batı Almanya
 Germen kabileleri 33-35, 37, 53,
 56
 Cezayir 189, 251, 280, 283
 Chaumont Barışı 157
 Churchill, Winston 238, 239, 241,
 246
 Cizvit 95, 103
 Cook, Kaptan James 135-40
 Cromwell, Oliver 131
 Çakal 283
 Çanakkale Boğazı 215, 221, 222
 çarmıha gerilme 21, 22, 24-6, 30
 Çavuşesku, Nicolay ve Elena 295
 Çekoslovakya 234, 247, 250, 292,
 293, 295
 Çin
 Boxer İsyanı 201
 Marco Polo ziyaretleri 78
 Moğol İsyanı 66
 Tiananmen Meydanı 292
 çocukların çalıştırılması 175

- Da Gama, Vasco 84
 Danimarka 235
 De Gaulle, Charles 252, 253
 demir yolu 232
 “deneysel felsefe” 118
 Deniz Seferi Yasaları 143
 Descartes, René 118, 119
 “doğal felsefe” 117
 Doğu Almanya 291-3, 295
 Doğu Hindistan 79, 81
 Doğu Hint Şirketi 145
 Domuzlar Körfezi 258
 Dünya Ticaret Merkezi 303
- Ebu Bekir Ömer, halife 41
 Edison, Thomas 197
 Einstein, Albert 207-12
 Eisenhower, General Dwight D. 256
 ekonomik durgunluk 279, 283
 El-Biruni 85
 El Kaide 303, 304, 306-8
 Emevi Hanedanlığı 42, 43, 45
 Endonezya 280
 Erasmus 91, 252
 Eyyübi Hanedanlığı 61
- Fabrika Yasası 175
 Fas 216, 274
 felsefe, Atina 12, 25, 26
 feodalite 59, 61, 62, 101, 181, 182
 Filipinler 82, 203, 240-42, 274
 Filistin 22, 23, 41, 42, 57-61, 211, 222, 223, 308
 Kurtuluş Örgütü 305
 Frankfurt Antlaşması 194
 Franklin, Benjamin 145
 Fransa 17, 29, 33, 34, 36, 46, 47, 53, 55, 57-60, 62, 83, 89, 96, 97, 113, 114-6, 129, 130-3, 143, 145, 147, 149-51, 154-8, 161, 170, 175, 179, 180, 184, 189-94, 202, 208, 215-23, 234, 235, 242, 247, 249-53, 282, 298
 Çinhindi İmparatorluğu 238, 274
 Fransız Devrimi 147, 148
 Frenkler 45, 47-49, 51, 53, 56, 57
 Tours Savaşı 45, 47
 Freud, Sigmund 208
- Gagarin, Yuri 269
 Galilei, Galileo 119
 Galler Ülkesi 36, 135
 Gandhi, Mahatma 262
 Gates, Bill 285, 286, 288, 290
 Gelibolu 69, 72, 222
 genetik teorisi 208
 gezegenlere seyahat 271
 Gorbacov, Mikhail 291, 292, 294-6
 Gran Colombia 159, 160, 162, 163
 Güneş merkezli teori 119
 Güney Afrika 137, 216, 247, 297-302
 Apartheid 299-302
 Güney Amerika 76, 79, 81, 106, 159, 173, 174, 183, 251
 Güney Kore 288
- Habsburg İmparatorluğu 73, 95, 96, 111-4, 124-6, 129, 130, 213
 Franz Ferdinand suikastı 213, 214
 İspanyol Armadası 93, 98
 Haçlı Seferleri 57-62, 79, 95, 188, 275
- Haiti 163
 Haritacılar 78
 Havariler 21, 22, 24, 25
 Hawaii 140, 237
 Hristiyan Bilim Hareketi 198
 Hırvatlar 37, 295
 Hindistan 40, 77, 84, 143, 154, 155,

- 158, 176, 202, 205, 241, 247, 262, 271
 İngiliz egemenliği 154
 Mughal/Mogul Hanedanlığı 66
 Hint Okyanusu 77, 78, 84, 85, 176
 Hiroşima, bombalanması 243
 Hitler, Adolf 211, 231, 232-6
 Hollanda 53, 55, 93, 95-8, 108, 114, 129, 130, 154, 155, 157, 175, 178, 179, 235, 249
 Homer 11, 14
 Hong Kong 202, 241
 Humeyni, Ayetullah 305
 Hunlar 33-6, 70
 hümanizm 89
 Hüseyin, Saddam 306, 307
 IBM 286
 IMF (Uluslararası Para Fonu) 282
 Irak 67, 71, 73, 279, 306-8
 ırkçılık 264, 265
 İncil 22, 77, 96, 118, 119, 305
 İngiltere 36, 58, 60, 83, 93, 95-7, 106-9, 113, 116, 130, 134, 136, 138, 156-8, 162, 163, 165-76, 179, 180, 182, 192, 199, 202, 208, 215-8, 220, 222, 223, 233-5, 239, 241, 242, 247, 250, 251, 253, 254, 281-3, 288, 307, 308
 İnsan Hakları Beyannamesi 146, 162
 internet 288, 289
 İran 176, 236, 249, 279, 282, 305-7
 İran-Irak Savaşı 307
 İsa, Hz. 21-8, 30, 45, 55, 90
 İslam 42, 43, 71, 73
 doğuşu 39
 köktendincilik 305
 Tours Savaşı 45, 47, 48
 İspanya 36, 37, 42, 45, 46, 48, 53, 54, 73, 75, 76, 78-83, 89, 93-8, 105, 114-6, 129-32, 145, 146, 156-8, 161-3, 170, 175, 191, 203, 208, 221
 Arap süvarileri 48
 Hollandalı asiler 95
 iç savaşı 244
Reconquista 45, 59
 İskoçya 36, 37, 94, 116, 133, 134, 195, 221
 İsveç 114, 115, 127, 147
 Büyük Kuzey Savaşı 126, 128
 İsviçre 114, 115, 155, 220, 221
 İtalya 17, 18, 36, 37, 47, 48, 52, 53, 55, 59-61, 83, 131, 158, 170, 192, 193, 202, 215, 217, 220-2, 224, 234, 238-40, 247, 249, 250, 260
 İzafiyet Teorisi 207, 208, 210, 211
 Japonya 66, 75, 82, 99-104, 177-82, 202, 204, 205, 233, 237, 238, 239-47, 271, 274
 Kalvinciler 112, 114
 Kamboçya 274, 276-8
 Kanada 196, 247, 271, 283, 108, 143
 Kara Mustafa Paşa 123, 124
 Karadeniz 29, 31, 34, 70, 125, 127, 215, 231, 232
 Kartaca 16, 17, 34, 45
 Katar 279
 Katolik Birliği 113
 kefaret sistemi 49
 Keltler 36
 Kennedy, John F. 255-60, 265, 269, 275
 Kırım 34, 127
 Savaşı 215
 King, Martin Luther 261-3, 265, 266
 kitle imha silahları 243, 272, 307

- Kleopatra, Mısır Kraliçesi 19
 Kolombiya 159, 160, 164
 komünizm 239, 247, 250, 258, 260,
 274, 275, 294, 295, 306
 Doğu Avrupa 221, 233, 236, 246,
 251, 259, 292, 294
 Konstantin, İmparator 27-32
 Konstantinopolis 27, 31, 58, 70
 Kopernik, Nicolas 119
 korsanlık 143
 kölelik 116, 127, 172, 173, 176, 184,
 185, 188
 Körfez Savaşı 306, 307
 Kristof, Kolomb 75-80, 119
 Kuantum Teorisi 208, 211
 Kudüs 21, 23, 27, 41, 59-61, 78, 222
 Kutsal Roma İmparatorluğu 56,
 87, 111, 194
 kutsal topraklar 59, 306
 Kuveyt 279, 283
 Kuzey Amerika 105, 106, 137, 143,
 146, 169, 196, 280
Ayrıca bakınız Kanada; Birleşik
 Devletler
 Kuzey Kore 306
 Küba 76, 178, 255, 256, 258-60
 Lenin, Vladimir İlyich 225, 227-30
 Leningrad kuşatması 232
 Libya 280, 307
 Lincoln, Abraham 183, 185, 187, 261
 Liverpool-Manchester Tren yolu 165
 London Şirketi 105-7
 Londra Antlaşması 214
 Lübnan 222, 284, 305, 307
 Lüksemburg 249
 Maastricht Antlaşması 253
 Macaristan 54, 66, 72, 73, 124, 125,
 213, 222, 234, 239, 247, 259, 260,
 295, 296
 Macellan, Ferdinand 81-3, 85
 Malazgirt Savaşı 71
 Malcolm X 266
 Mandela, Nelson 297-302
 Mao Tse-Tung 275
 Maraton Savaşı 10
 Marie-Antoinette, Kraliçe 150
 Marshall Planı 250
 Marx, Karl 230
 Marksizm 205, 258, 275, 295
 Matbaa 289
 Mayflower 108
 Medine 39, 41, 72, 306
 Mekke 39-41, 72, 306
 Meksika 79, 80, 161, 163, 177, 185,
 192
 Mısır 19, 21, 22, 28, 40-2, 60, 61, 72,
 77, 78, 84, 155, 216, 222, 279, 284
 Microsoft 285-8
 milliyetçilik 163, 194, 251, 258, 274
 modern bilim 117
 Moğollar 65-7, 77
 Monnet, Jean 249, 252
 Monroe Doktrini 162
 Muaviye, halife 42
 Muhammed, Peygamberin ölümü 39
 Museviler, soykırım 59, 246
 Nagazaki 243, 245
 Napoli 112, 131, 192, 193
 Napolyon I (Bonaparte) 153, 154-8,
 169, 191-4
 Napolyon Savaşları 158, 169
 Waterloo savaşı 153
 Nietzsche, Frederick 210
 Nijerya 280
 Nixon, Richard M. 273, 277, 281-3
 Norveç 58, 235
 nükleer silah 255-7, 260, 294, 307

- OPEC 279-84
Orta Doğu, petrol 279, 284
Ostrogotlar 31, 34, 36, 37, 47, 48
Osman, halife 42
Osmanlı İmparatorluğu 71-3, 213, 215
Osmanlılar 71, 72, 85, 123, 124, 127, 213, 214, 221
Otuz Yıl Savaşları 111, 113
- öğrenci ayaklanmaları 281
- paganizm 30, 49
pamuk ihracatı 173, 184
Panama 77, 160, 163
papalık 52, 59-61, 79, 88-90, 95, 96, 193, 249
Paris, İkinci Antlaşması 145
Paskalya İsyanı 223
Pearl Harbor 237, 238, 240-2
Pekin, Barış Protokolü 205
Pentagon 303
Persliler 9-13
Peru 79
Petrograd 225, 227, 228
petrol 279-84
plantasyon 171, 173, 174, 184
Plato 12, 25
Plymouth Şirketleri 105
Pol Pot 278
Polo, Marco 62, 78
Polonya 66, 115, 116, 123-8, 221, 222, 231, 233, 234, 244, 246, 247, 250, 293, 295, 296
Portekiz 78, 79, 81, 83-5, 96, 97, 116, 130, 157, 158, 164, 175, 253
Pragmatik Yaptırım 126
Protestan
 Birliği 112, 113
 devrimi 89, 91, 92
 protestanlık 91, 92, 111, 132
 Püriten hareketi 96
- Rasputin, Gregory 227
Reagan, Ronald 291, 293, 294
Roma Antlaşmaları 249, 252, 253
Roma İmparatorluğu 14, 15, 19, 22, 27, 29, 33, 34, 36, 37, 40, 48, 53, 56, 70, 87, 111, 194
Romanya 222, 239, 247, 295
Roosevelt, Franklin D. 212, 237-40, 246, 264
Rönesans 87, 89
Rus-Japon Savaşı 205
Rusya 65-8, 73, 124-8, 156, 157, 176, 179, 192, 202, 213, 215, 217, 218, 221-3, 226, 227, 229-31, 235, 240, 247, 296
 Birinci Dünya Savaşı 73, 157, 213, 268
 Bolşevik Devrimi 225
- Safeviler 73
St. Petersburg 127, 213, 227
Samuray Savaşçıları 101
Sanayi Devrimi 165
Saraybosna 213
Sasani İmparatorluğu 31, 40
Sedat, Enver 284
Seksen Yıl Savaşları 95
Selçuk Türkleri 57
Selim I, Sultan 72
Sezar, Jül 15, 16, 18-20
Sırbistan 213-5, 217, 221, 295
Sicilya 53, 58, 59, 61, 112, 131, 192, 193
Silikon Vadisi 287
Singapur 241, 247, 288
Siyah El 214
siyonist hareket 211

- Soğuk Savaş 256, 267
 Sovyetler Birliği 228, 231, 232, 246, 248, 251, 256, 258, 259, 268, 269, 270, 293, 294
 İkinci Dünya Savaşı 231, 237, 247, 268, 274, 287, 293, 294
 çöküşü 295
Ayrıca bakınız Rusya
- Sparta
- Sputnik*
- SSCB
bakınız Sovyetler Birliği
- Stalin, Joseph 229, 230, 232, 233, 235, 246, 248, 257-9, 268
- Stalingrad 236
- Sudan 216, 304
- Suriye 22, 41, 60, 61, 71, 72, 77, 279, 307
- Suudi Arabistan 279, 281, 282, 305, 306
- Süleyman I, Muhteşem, Sultan 72, 73
- Şogunluk 178-80
- Tayvan 178, 247
- Taliban 307
- ticaret yolları 40, 43, 61, 65, 73
- Timur Lenk 67
- Trotsky, Lev Bronstein 225, 228-30
- Truman Doktrini 251
- Tunus 41, 274
- Turing, Alan 287
- Türkiye 71, 176, 250, 256, 260
- Türkler 38, 57, 60, 69, 70, 77, 90, 96, 123, 124, 222
Ayrıca bkz. Osmanlı İmparatorluğu; Selçuk Türkleri
- Urban II, Papa 57, 58, 61
- Utrecht Barışı 129, 131
- uydular 271
- uzaya giden ilk insan 267, 269
- Vandallar 33, 34, 48
- Varşova Paktı 259, 293, 294
- veba (kara ölüm) 67, 118
- Venedik 61, 84, 124, 125, 192, 193
- Venezuela 159-62, 164, 280
- Versailles Antlaşması 234
- Vespucci, Amerigo 79
- Vestfalya Barışı 114
- Vietnam Savaşı 276, 277
- Vikingler 37, 55
- Viyana Kuşatması 73, 123
- Vizigotlar 34-6, 45-8
- Washington DC 183
- Washington, George 141, 142, 144, 184
- Waterloo Savaşı 153
- Worms Bildirisi 89, 91
- Yamani, Şeyh Ahmed Zeki 282
- Yeni Zelanda 222, 241, 247
- Yugoslavya 235, 295
- Yunanistan 9, 11, 13, 17, 37, 125, 235, 250, 253
 Salamis Savaşı 9
- Zanzibar 176
- Zhukov, General 235

Tarih her zaman bir etkileşim halinde ilerler; geçmişten günümüze gelen, günümüzden geleceğe doğru yol alan bir çizgisi vardır. Yaşamsal bir değere sahip olan tarih bilgisi kimi zaman kişisel, kimi zaman da toplumsal gerekçelerle her zaman hayatın içinde olmuş; kimlik, aidiyet, politika belirlemek için bir referans noktası görevi görmüştür. Ancak bu uçsuz bucaksız referanslar alanında kaybolmak ve neden-sonuçlarla şekillenen tarihte neyin gerçek neyin kurgu olduğuna vakıf olmak oldukça zordur.

Hywel Williams, tüm bu ideolojiler, gerçekler ve kurgular alanından 50 olayı çekip alarak bir tarih seçkisi sunuyor bize. Tarihi olayları incelerken birbirine giren gerçeklik ve kurgu algısını, olaylar arasında kurduğu neden-sonuç ilişkisiyle netleştiren, tarihin geleceği etkileyen ve şekillendiren olaylar üzerinden şekillendiğini anlatan bir rehber. Yazar, bu rehberde tarihte yer alan 50 olayı inceliyor. Bu olayların kimi, kendinden önceki döneme bir son verirken, kimi de yeni bir dönemin başlangıcı oluyor. Pek çoğu kanlı mücadelelere sahne olmuş bu olaylar, dönemlerinin önemli dönüm noktaları olarak dikkat çektiği kadar, günümüze ulaşan yankıları nedeniyle de güncelliklerini koruyor.

İlk olay, 2500 yıl önce MÖ. 480 yılında Atinalıların Perslileri Salamis Körfezi'nde yenilgiye uğratmasıdır. Eğer bu savaşı Pers ordusu yenseydi; muhtemelen bugün ne Platon'dan ne Aristo'dan ne de İskender'den haberdar olacaktık. Ne de dünya demokrasiyle tanışacaktı. Jül Sezar'ın Suikastı, Konstantinapolis'in düşüşü, Nelson Mandela'nın özgürlüğüne kavuşması, New York ikiz kulelerinin yıkılması... Dünya tarihini derinden etkileyen tarihin dip akıntılarında keyifli yolculuklar...

ISBN

978 975 7638 54 4

